fondată în 1895
bpt
serie nouă

fénelon

peripețiile lui telemah

★

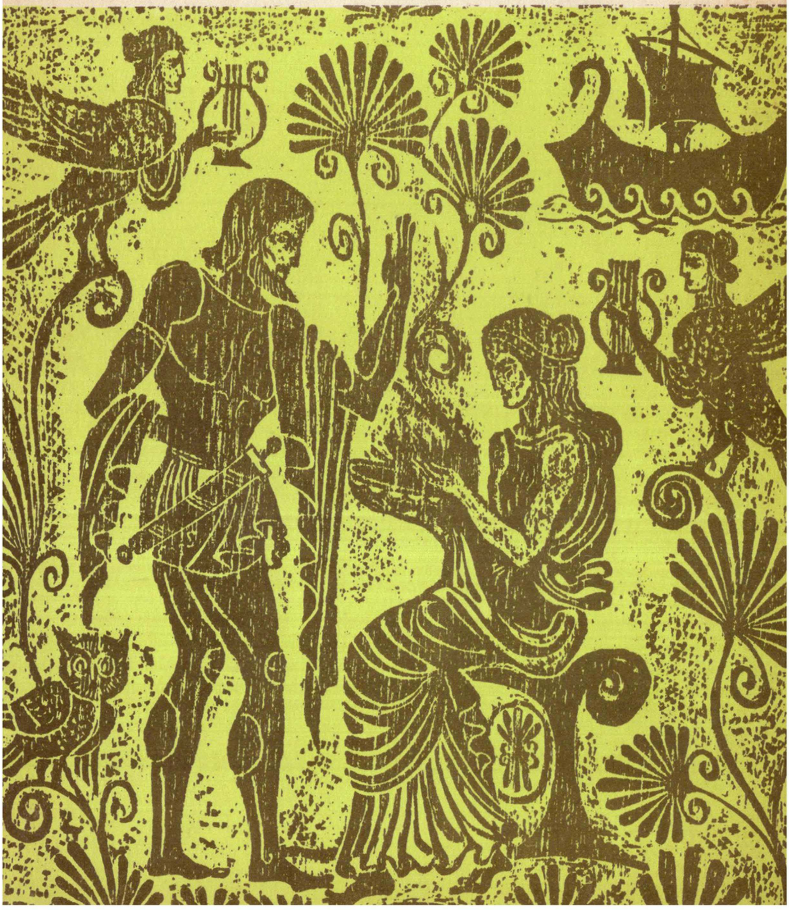

bibliotecă bpt pentru toți

fénelon

peripețiile lui telemah

★

TRADUCERE DE SANDA MIHĂESCU-BOROIANU

PREFAȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC DE
AL. CĂLINESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1979

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească toate
drepturile rezervate Editurii
Minerva (B.P.T.)

FÉNELON
LES AVENTURES DE TÉLÉMAQUE
Garnier-Flammarion
Paris, 1968

PREFAȚĂ

Controversată, personalitatea lui Fénelon a fost dintotdeauna; „dozajul" distribuirii umbrelor și luminilor nu a rămas însă mereu același. Mai mult, rațiunile pentru care Fénelon a fost contestat de contemporanii lui diferă de acelea invocate de comentatorii și de cititorii săi de mai tîrziu. Înțelegem astăzi cu greu dezbaterile religioase în jurul chietismului, care au stîrnit atîtea patimi și au provocat dizgrația autorului *Peripețiilor lui Telemah*; trebuie, totodată, să facem un serios efort de „adaptare", de retrăire a momentului istoric respectiv pentru a sesiza caracterul „subversiv", „incendiar" al scrierii menționate mai înainte. Opera lui Fénelon este, în multe privințe, o operă „de circumstanță" și a degaja actualitatea ei, a pune în valoare rezonanțele ei moderne este o întreprindere dificilă. E necesar, mai întîi, a corecta și nuanța imaginea—standard pe care au impus-o, ani de-a rîndul, tradiționalele și exemplarele, prin cuminție și conformism, manuale școlare. Este imaginea unui om înzestrat cu toate calitățile posibile (un singur defect, care se transformă însă și el într-o calitate: sănătatea fragilă, ce-l va determina să se consacre în și mai mare măsură cultivării spiritului). Notițele biografice care însoțesc numeroasele ediții din *Peripețiile lui Telemah* înregistrează anecdote ce atestă o înțelepciune precoce și o la fel de excepțională și de precoce stăpînire de sine. La doisprezece ani, Fénelon își însușise

greaca și latina, și ajunsese departe în cunoașterea scriitorilor, filozofilor și istoricilor antichității. Trimis la Cahors și apoi la Paris, face studii de filozofie și teologie. Are curînd frumoase succese oratorice, deși (sau, poate, tocmai *pentru că*) nu cultivă efectele de stil spectaculoase și prețioase. Hirotonisit în 1675, e însărcinat, trei ani mai tîrziu, să se ocupe de „Les Nouvelles Catholiques", instituție destinată desăvîrșirii „educației" tinerelor protestante convertite la catolicism. În 1685, o altă misiune, mai importantă : e trimis ca misionar la protestanții din Saintonge (edictul de la Nantes fusese revocat). Arată, așa cum spun aceleași notițe biografice, multă bunăvoință și înțelegere, se opune categoric folosirii forței și, chiar dacă nu obține pentru protestanți permisiunea de a cînta psalmii în franceză, „acomodează" cu îndemînare catolicismul unor exigențe ale protestanților, „fără a sacrifica, însă, nimic esențial" (Michel Mourre). Între timp, face dovada vocației sale pedagogice, cu un *Traité de l'éducation des filles (Tratat despre educația tinerelor fete*, 1687), lucrare „comandată" (scrisă pentru ducesa de Beauvilliers, mamă a numeroși copii), absolut inutilizabilă astăzi, dar bucurîndu-se de mare autoritate pe vremea lui Fénelon și chiar mult mai tîrziu. În 1688, Fénelon o întîlnește pe doamna Guyon ; e o întîlnire care va avea ulterior mari consecințe asupra existenței și carierei sale. Deocamdată, lucrurile se desfășoară normal, adică foarte bine, așa cum începuseră. Este numit perceptor al nepoților lui Ludovic al XIV-lea, și se va ocupa îndeosebi de ducele de Bourgogne ; noua slujbă îl obligă să și scrie, căci ducele, fire turbulentă și voluntară, trebuie instruit și „domolit" prin toate mijloacele, iar pildele literare și filozofice i se vor fi părut lui Fénelon un mijloc eficace. Iau naștere astfel *Dialogues des morts, Fables (Dialogurile morților, Fabule)* și *Les Aventures de Télémaque*, acestea din urmă redactate între 1694 și 1695, dar apărute în 1699 într-o ediție „pirat". În această perioadă are și alte cîteva mari satisfacții. Este ales, în 1693, la Academia Franceză, iar în 1695 e numit — se pare, la stăruințele doamnei de Maintenon — arhiepiscop de Cambrai, fiind sfințit, la Saint-Cyr, de însuși Bossuet. Să revenim însă la doamna Guyon ; aceasta era adepta

unei doctrine numită *chietism*, care apare astăzi drept un fel de „misticism sentimental", postulînd sacrificiul de sine și acordînd prioritate experiențelor interioare. Chietismul găsise mulți adepți — și încă personaje foarte influente — la Versailles, printre ei numărîndu-se doamna de Maintenon, ducesa de Guiche, ducele de Chevreuse și ducele de Beauvillier. Doctrina este însă condamnată de biserică iar fostul protector al lui Fénelon, Bossuet, începe împotriva ei o campanie violentă. Fénelon rămîne pe poziții și redactează *Explication des maximes des saints sur la vie intérieure (Explicația maximelor sfinților asupra vieții lăuntrice)*. Replica lui Bossuet este dură, îl numește pe Fénelon „eretic", nici unul din adversari nu cedează, încît e nevoie ca Roma să facă oficiul de arbitru. Cum și Ludovic al XIV-lea trecuse de partea lui Bossuet, papa și cardinalii ezită, pînă cînd, în 1699, Sfîntul Scaun condamnă *Explication des maximes* dar nu și doctrina autorului, care nu mai este taxat drept „eretic". Slabă consolare ; Fénelon va avea în continuare relații bune cu Sfîntul Scaun, dar dizgrația lui la curtea „Regelui Soare" e un fapt împlinit. La toate acestea se adaugă și „bomba" numită *Telemah* ; cartea este considerată drept o critică a lui Ludovic al XIV-lea și a moravurilor de la curte. Din 1700 pînă la moarte, Fénelon rămîne la Cambrai, și este în fapt un exilat. Se comportă însă în continuare admirabil, și devine în regiune o figură aproape legendară. În războiul din 1709, de pildă, are o atitudine exemplară, casa lui devine azil pentru răniți, bolnavi, săraci. Întreține o vastă corespondență și primește numeroși oaspeți ilustri, căci *Telemah* îl făcuse celebru în Europa. Urmărește totuși ce se întîmplă la curte, și nu-și pierde speranța într-o „reabilitare". Din păcate e pîndit de nesansă ; ducele de Bourgogne moare în 1711, după ce, prin moartea „delfinului", devenise moștenitorul tronului. Iar Fénelon se stinge în 1715, puțin timp înainte de Ludovic al XIV-lea, care nu-l iertase niciodată.

În exegezele de dată mai recentă, portretul moral al lui Fénelon apare în culori mai contrastante. Să ne oprim puțin asupra celor spuse într-o *Histoire de la Littérature française* (Fayard, 1967) de Paul Guth, un istoric literar de tipul lui Henri

Guillemin, cîrcotaș și dărîmător de idoli, Fénelon e numit aici replica efeminată a lui Bossuet, așa cum Racine este aceea a lui Corneille. Arhiepiscopul de Cambrai ar fi fost animat de o teribilă dorință de a plăcea, de a seduce (firește, cu armele spiritului și ale elocinței), devenind un fel de „Casanova al sufletelor". Simptomatic i se pare lui Paul Guth ascendentul pe care l-a avut asupra lui doamna Guyon, al cărei trecut fusese foarte aventuros și a cărei doctrină avea în centrul ei ideea că — reproducem cuvintele unui contemporan — „contemplarea lui Dumnezeu este întru totul suficientă pentru a scuza rătăcirile simțurilor". De reținut de asemenea — și acesta e încă un fapt neglijat de biografiile tradiționale — intensa campanie pe care Fénelon a dus-o în ultimii cincisprezece ani de viață pentru a recîștiga terenul pierdut, nenumăratele scrisori și memorii trimise la Roma și Versailles, „rețeaua" de relații pe care o pusese în funcțiune, campania împotriva jansenismului. Așadar, trei trăsături noi se adaugă celor dintotdeauna cunoscute : arta seducției, o anume devirilizare (vizibilă în modul în care a „cedat" doamnei Guyon) și o nestinsă ambiție. Saint-Simon remarcase deja perfecțiunea la care ajunsese în arta de a plăcea ; trebuia să faci un efort, remarcă Saint-Simon, ca să încetezi să-l privești... Și adaugă : „Niciodată vreun om n-a avut, în mai mare măsură ca el, pasiunea de a plăcea, și încă să placă atît valetului cît și stăpînului ; niciodată vreun om n-a dus această pasiune mai departe, cu o sîrguință mai perseverentă, mai constantă, mai universală". Numai că Saint-Simon se înșeală mai departe : „Niciodată vreun om n-a reușit mai deplin în aceasta..." Nu, Fénelon n-a reușit să placă pe măsura ambițiilor sale...

Care este opera propriu-zis literară a lui Fénelon ? O primă observație se impune : Fénelon nu este de fapt un scriitor, în sensul că el nu scrie pentru a fi publicat, iar cînd scrie nu face, în primul rînd, literatură. *Fabulele, Dialogurile morților* și *Peripețiile lui Telemah* nu erau, după propria-i mărturisire, destinate publicării, și aveau o finalitate pedagogică ; caracterul literar al acestor scrieri era subordonat scopurilor pedagogice. Cam același lucru se poate spune și despre scrierile sale cu caracter religios.

Fénelon nu rămîne mai puțin, precum Bossuet, un maestru al prozei franceze. La Bruyère încheie cu numele lui Fénelon capitolul „De la chaire" din *Les Caractères*, exclamînd (după ce îi comparase pe Bossuet și Bourdaloue cu Demostene și Cicero): „Ce talent mai frumos decît acela de a predica asemeni apostolilor?" Sinceritatea tonului îl impresionase pînă și pe Rousseau, deși autorul *Confesiunilor* nu-i acordă un credit total, pentru că — fraza a rămas celebră — „trebuie să mai minți cîteodată dacă ești episcop" („il faut bien mentir quelquefois quand on est évêque"). Un critic contemporan cu noi, Dominique Aury, nu ezită să afirme: „Nu există nici o lucrare care să egaleze în frumusețe *Scrierile spirituale*, căci proza franceză, în toate epocile, nu oferă un exemplu de similară fuziune între stilul familiar și stilul nobil, tandrețe și rigoare, subtilitate și firesc". Aceleași bune aprecieri le-a întrunit multă vreme, așa cum vom vedea, și *Telemah*. Fénelon este, în chip evident, o valoare *clasică*, la fel ca Bossuet sau ca Pascal, personalități de care se apropie prin elanurile spirituale și printr-un anumit tip de *scriitură* (în care se includ, bineînțeles, deosebirile de temperament și de stil). Și anume, o scriitură care se pune în serviciul unor idei (religioase, politice, pedagogice etc.) și care urmărește să *convingă*, să *impresioneze, să emoționeze*. Ei au rămas mari scriitori chiar și după ce ideile pe care le dezbăteau au devenit tot mai străine, mai obscure generațiilor următoare. Mari scriitori, desigur, într-o scară de valori în care raportarea la perfecțiunea clasică este obligatorie și constituie criteriul suprem de apreciere.

Fénelon ocupă un loc aparte printre clasici, datorită și atitudinii pe care a avut-o față de Antichitate. El e un scriitor de sfîrșit de secol, or acest sfîrșit de secol coincide cu binecunoscuta *„Querelle des anciens et des modernes"* (Cearta dintre antici și moderni). E un moment tipic al luptei între inovație și tradiție, între partizanii „vechiului" și cei ai „noului", între admiratorii scriitorilor clasici, considerați modele de neegalat, și susținătorii „modernilor", care ar avea avantajul „actualității" și al „accesibilității". Declanșată de apologia pe care Charles Perrault o face, în *Le Siècle de Louis le Grand (Secolul lui Ludovic cel*

Mare, 1687) literaturii secolului al XVII-lea, „cearta" opune „vechii gărzi" — Boileau, La Bruyère, doamna Dacier — o generație care prefigurează secolul al XVIII-lea : La Motte, Marmontel, Fontenelle (o rediscutare recentă și sistematică a chestiunii, în *Dicționar de idei literare*, 1973, de Adrian Marino, articolul „Clasic și modern"). Fără a intra în detalii, să încercăm o reconstituire sumară a disputelor. În *Sur les poèmes des Anciens (Asupra poemelor celor vechi*, 1685), Saint-Évremond afirmă că poeții vremii fac versuri proaste străduindu-se să-i imite pe antici și ignorînd exigențele contemporaneității. O altă idee care se impune în acei ani este că anticii au fost și ei, la timpul lor, niște „moderni", de unde caracterul relativ al opoziției. Fontenelle merge mai departe în *Digression sur les Anciens et les Modernes (Digresiune despre antici și moderni)* afirmînd că uneori modernii îi depășesc pe antici. Aspectul surprinzător și întrucîtva amuzant al disputei e că marii scriitori ai epocii se întrec în a-și recunoaște... inferioritatea față de „neîntrecutele" lor modele clasice. Focarul disputei devine Academia.

Cu ocazia recepției lui Fontenelle, în 1691, la Academie, Perrault citește fragmente din seria de *Parallèles des Anciens et des Modernes (Paralele între antici și moderni)*. Dacă „les modernes" dispun și de un jurnal, *Le Mercure Galant*, „les anciens" mizează pe renumele și autoritatea unui La Fontaine (participant la „bătălie" cu *Epître à Huet — Epistolă către Huet —)* La Bruyère (care intervine cu *Discours sur Théophraste — Cuvînt asupra lui Teofrast)* și mai ales Boileau, care nu ezită să folosească invectivele și se servește de toate genurile de care dispune (și care i se par adecvate) pentru a stigmatiza pe moderni : epigrame, ode, satire, discursuri, epistole etc. Tezele sînt cunoscute : doar scriitorii antici merită să fie luați drept modele, dealtfel imitarea lor nu strivește originalitatea discipolilor, ci dimpotrivă, o favorizează, valoarea clasicilor greci și latini e în afară de orice discuție, deoarece a fost confirmată de timp. În replică, „modernii" teoretizează principiul progresului în artă, refuză să se supună orbește autorității celor vechi și nu scapă nici un prilej ca să laude calitățile scriitorilor din „secolul lui Ludovic al XIV-lea",

secol ajuns, după Perrault, „la culmea perfecțiunii". Deși pozițiile celor două tabere sînt ireconciliabile, între Perrault și Boileau intervine — grație poziției împăciuitoare adoptată, în 1694, de un personaj prestigios, „marele Arnauld" — un armistițiu, ce va dura aproape douăzeci de ani. Conflictul reizbucnește prin 1713, cu alți protagoniști: Doamna Dacier publicase, în 1699, o traducere a *Iliadei*, însoțită de un omagiu vibrant adus lui Homer, adevărată „închinare la clasici". Paisprezece ani mai tîrziu, Houdard de la Motte (care nici măcar nu știa grecește) publică o „adaptare" a *Iliadei*, ghidîndu-se după traducerea doamnei Dacier, un fel de „digest" căci eliminase tot ceea ce i se păruse „plicticos" sau neconform gustului contemporan. Doamna Dacier protestează în *Causes de la corruption du goût (Cauzele coruperii gustului)*, iar La Motte răspunde cu *Réflexions sur la critique (Reflecții asupra criticii* — discuția prefigurează impunerea ideii relativității frumosului și a gustului, idee care a traversat secolul al XVIII-lea, începînd cu *Reflecțiile critice* din 1718 ale abatelui Du Bos). Cum se formaseră iarăși două tabere, e nevoie de un arbitru: acesta e găsit în persoana lui Fénelon.

Intervenția lui Fénelon are cel puțin două rațiuni să se producă. Mai întîi, Fénelon e implicat în dezbatere ca autor al lui *Telemah*, carte care se „trage" — în deplinul înțeles al cuvîntului — din Homer. În al doilea rînd, Fénelon era preocupat în acei ani de soarta Academiei, și redactează în 1714, într-o *Lettre à l'Académie (Scrisoare către Academie)*, un adevărat program cultural, asupra căruia trebuie să ne oprim puțin. După ce reamintește, fără să insiste, mai vechile proiecte de realizare a unui dicționar și a unei gramatici, și după ce subliniază necesitatea îmbogățirii și întineririi limbii, Fénelon avansează proiectul unei retorici. Reținem ideea legăturii indestructibile dintre *cuvînt* și *gînd*: „Este demn de a fi ascultat acel om care nu se folosește de cuvînt decît pentru gîndire". La fel de important este însă, în ochii lui Fénelon, și proiectul unei poetici. El dă ca exemplu pe Homer și pe Virgiliu, și reia principiile binecunoscute ale „mimesisului": poezia este „imitație", „pictură", ea trebuie să tindă

către „asemănare", trebuie să te facă să „crezi" în imaginile zugrăvite, orice exces e condamnabil. În cel mai autentic spirit clasic el recomandă poeților „simplitatea" și „naturaleța". Dar regulile poeziei franceze i se par prea constrîngătoare (umbra lui Malherbe e încă prezentă) și de aceea se declară în favoarea cuceririi unor „libertăți" în versificație (tirania exercitată de rimă i se pare, între altele, nefastă). *Scrisoarea către Academie* ne dă posibilitatea să-i cunoaștem gusturile literare: Aristofan și Plaut i se par excesivi („ça sent la farce" — asta miroase a farsă), în schimb lui Molière îi aduce un omagiu cald și întrucîtva neașteptat (Bossuet îl condamnase în termeni foarte severi pe autorul *Mizantropului).* Dimpotrivă, în aprecierea tragediei franceze el reia un argument folosit de Bossuet în legătură cu Molière: că „ar prezenta pasiunile corupte doar pentru a le înțeți". În fine, în capitolul X, adică în *Lettre sur les anciens et les modernes (Scrisoare asupra anticilor și modernilor),* Fénelon își precizează atitudinea în ceea ce privește „la querelle". Este o atitudine prudentă și conciliatoare, Fénelon „strecurîndu-se" îndemînatic și refuzînd să se situeze pe o poziție dogmatică sau prea categorică. Distanțarea față de antici e subliniată de la început: „Nu admir cîtuși de puțin orbește tot ce vine de la antici. Îi găsesc foarte inegali." Ni se face și o listă a preferințelor: Homer, Pindar, Teocrit, Sofocle, Demostene, Virgiliu, Horațiu, Terențiu, Catul, Cicero. Modernilor li se acordă concesii importante: „Sînt încîntat de progresele pe care un mic număr de autori le-au dat poeziei noastre. Sînt cu atît mai încîntat de lucrurile frumoase care există acum în limba noastră, cu cît ea nu este nici armonioasă, nici variată, nici liberă, nici capabilă să favorizeze progresul (sic!), iar versificația noastră scrupuloasă face imposibilă realizarea versurilor frumoase într-o operă de mari dimensiuni". Apare și ideea relativității gusturilor, moralistul Fénelon pledînd pentru toleranță și pentru libertatea opiniilor: „Prezentînd gîndurile mele cu atîta francheță, nu pretind nici să reiau nici să contrazic pe nimeni; (...) nu condamn gustul nici unui om, și admit ca al meu să fie condamnat. (...) Oamenii trebuie să se tolereze în varietatea opiniilor. (...) Îmi

dau seama că, prezentîndu-mi gustul, mă expun riscului de a displăcea admiratorilor pasionați, atît ai anticilor cît și ai modernilor." Risc pe care Fénelon îl evită cu îndemînare, recunoscînd perfecțiunea anticilor dar admirînd strădaniile modernilor de a-i ajunge și chiar de a-i depăși: „Concluzia mea este că eforturile modernilor de a-i depăși pe antici sînt cu totul lăudabile. O atît de nobilă emulație promite mult. Ea mi s-ar părea primejdioasă dacă ar merge pînă la a dispreţui și a înceta să studiezi aceste mari modele. Dar nimic nu este mai util decît să încerci să atingi ceea ce au ele mai sublim și mai emoționant, fără să cazi într-o imitație servilă în acele locuri mai puțin perfecte sau prea îndepărtate de moravurile noastre. Virgiliu l-a urmat pe Homer luîndu-și această libertate atît de judicioasă și atît de delicată." Rezolvînd astfel disputa (rezolvare, evident, provizorie, dar nu mai puțin semnificativă pentru acel moment), Fénelon asigură trecerea — o trecere lină, dar marcînd o mișcare ireversibilă — către secolul al XVIII-lea.

*

Peripețiile lui Telemah au avut o soartă ciudată. Multă vreme cartea a fost numită o capodoperă de stil și un monument de înțelepciune, pentru ca, ulterior, să fie considerată o scriere iremediabil plictisitoare. Ca în multe alte cazuri, „adevărul" se află undeva la mijloc. La apariție, i s-a făcut o primire destul de rezervată, fără îndoială datorită și unor considerente de natură politică. Boileau își exprimă părerea în termeni măsurați, și face observații întru totul valabile: „Lectura acestei cărți — imitație a *Odiseii* pe care o aprob — este plăcută. Aviditatea cu care este citită dovedește că, dacă Homer ar fi tradus în cuvinte meșteșugite, ar produce efectul pe care trebuie să-l producă. Aș fi dorit ca dl. de Cambrai să-l fi făcut pe Mentor mai puțin predicator, iar morala să fi fost răspîndită în opera lui în chip mai imperceptibil și cu mai multă artă. Homer e mai instructiv decît el, dar învățăturile lui nu sînt precepte; ele rezultă din acțiunea romanului mai curînd decît din discursurile care se înșiruie în

carte. Adevărul e totuși că Mentor spune multe lucruri foarte bune, deși puțin cam îndrăznețe, și că dl. de Cambrai îmi pare un mult mai bun poet decît teolog." Montesquieu îl va numi pe *Telemah* „*l'ouvrage divin du XVIII-e siècle*" — divina operă a veacului al XVIII-lea (să notăm că autorul *Scrisorilor persane* îl „alipește" pe Fénelon secolului luminilor). Ulterior, așa cum am mai spus, prefațatorii edițiilor și autorii de manuale nu-și precupețesc laudele. Villemain rezumă: „Elizeul lui Fénelon este una din creațiile geniului modern; nicăieri limba franceză nu pare mai flexibilă și mai armonioasă" (și Fénelon care era așa de sceptic în privința resurselor expresive ale francezei!). Tot Villemain riscă o comparație care ni se pare astăzi o enormitate:" (...) Fénelon s-a inspirat din misterele creștine. (...) Aici Fénelon este sublim și surprinde *mai bine decît Dante* ajutorul atît de nou și de puternic pe care îl dă creștinismul" (!). Reacțiile negative vor fi tot atît de categorice ca și cele apologetice. Flaubert refuză să mai accepte însăși „frumusețea" și „armonia" stilului: „Și cînd te gîndești că această proză mai trece încă drept bine scrisă! Cît e de stupidă și de falsă din toate punctele de vedere." Pentru generațiile secolului nostru, *Telemah* nu mai este un ghid moral; criticilor, cartea le apare, din punct de vedere stilistic, învechită și mult prea respectuoasă față de tiranicele „bienséances" ale clasicismului. Cu sinceritatea provocatoare care-l caracterizează, deja citatul de noi Paul Guth declară: „Astăzi, *Telemah* ne adoarme. (...) *Telemah* a făcut mult rău îndepărtînd publicul de adevărata antichitate grecească, determinîndu-l să prefere o pastișă unei realități suculente. Cartea face parte din acele opere ce plac contemporanilor, pentru faptul că stîrnesc scandal sau pentru că le confirmă ideile, și nu pentru frumusețea lor".

Să încercăm să judecăm lucrurile „la rece". Apare la Paul Guth ideea că *Telemah* a însemnat un mare succes de public; căutînd explicațiile acestui succes, vom afla poate și unele calități „inalterabile" ale operei. Să vedem mai întîi în ce măsură a fost *Telemah* o carte de „scandal". Ea a fost tipărită, după

cît se pare, fără voia autorului ; Ludovic al XIV-lea a considerat-o un atac la adresa sa și a politicii sale, și nu era, dealtfel, singurul care putea să se recunoască în anumite personaje. Amatorii de „chei" au făcut imediat analogiile : Regele—Soare ar fi fost Idomeneu sau Adraste, doamna de Maintenon — Astarbe, Louvois (sau Fouquet) — Protesilas, ducele de Bourgogne — Telemah, iar în Mentor, Fénelon s-ar fi zugrăvit pe el însuși. Caracterul „tezist", tendențios al cărții, a fost simțit de unii critici ca un important defect ; Nisard remarca, și avea dreptate, aspectul artificial al multor episoade în care autorul se lasă dominat de mania aluziilor la stări de lucruri contemporane lui. În fapt, toată lumea a văzut în *Telemah* o scriere „subversivă", deși Fénelon a protestat împotriva acestei interpretări, mărturie în acest sens stînd, printre altele, și această scrisoare pe care o trimite, în 1710, confesorului regelui : „Ar fi trebuit să fi fost nu numai omul cel mai nerecunoscător, dar și cel mai lipsit de bun-simț, ca să fi voit a face în *Telemah* portrete satirice și insolente. Numai gîndul unui asemenea proiect îmi provoacă oroare. E o narațiune alcătuită în grabă, din bucăți detașate... Nu m-am gîndit decît să-l distrez pe ducele de Bourgogne cu aceste aventuri și, distrîndu-l, să-l instruiesc, fără să fi vrut niciodată să fac cunoscută această scriere publicului. Toată lumea știe că ea mi-a scăpat de sub control prin infidelitatea unui copist. Am pus în aceste aventuri toate adevărurile necesare unei bune guvernări, și toate defectele pe care le prezintă puterea suverană ; dar nu am avut intenția să vizez prin aceasta portrete sau caractere ; cu cît va fi mai citită această scriere, cu atît se va vedea că am vrut să spun totul, fără să fi dorit să zugrăvesc pe cineva." Pledoarie bine adusă din condei, dar care nu a convins pe nimeni ; așa cum va scrie d'Alembert, reluînd o opinie care se impusese definitiv, „marea erezie a lui Fénelon a fost în politică, nu în teologie". Firește, nu vom mai putea astăzi aprecia și „gusta" toate apropourile la adresa politicii lui Ludovic al XIV-lea, pe care le savurau contemporanii arhiepiscopului de Cambrai. În schimb putem judeca, din perspectiva

modernității, ceea ce s-ar putea numi, fără nici o exagerare, „programul politic" al lui Fénelon. Autorul lui *Telemah* avea — să nu zicem doar „ambiții" — o vocație politică certă, confirmată nu numai de scrierea de care ne ocupăm acum, ci și de memoriul pe care îl trimisese regelui în 1693 (și unde aflăm multe idei foarte, chiar surprinzător de îndrăznețe, reluate și în *Telemah)* precum și în acele *Tables de Chaulnes (Tablele de la Chaulnes)* sau în *Directions pour l'examen de conscience d'un roi (Îndrumări pentru examenul de conștiință al unui rege)*, redactate după moartea „Delfinului", cînd Fénelon speră că va juca un rol de prim-plan în conducerea politică și administrativă a Franței. Să notăm punctele cele mai importante ale acestui program.

Aprecierile privind drepturile și — mai ales — obligațiile regelui sînt cele mai numeroase. Regele trebuie să-și iubească supușii și să se facă iubit — nu temut — de aceștia ; puterea de care dispune trebuie să fie subordonată rațiunii. O putere limitată și de faptul că el ascultă de legi și de voința poporului : „Are puterea absolută de a face binele, și mîinile legate de îndată ce vrea să facă răul. Legile îi încredințează oamenii ca pe cele mai de preț bunuri, cu condiția ca el să fie tatăl supușilor săi. Ele vor ca un singur om, prin înțelepciunea și cumpătarea sa, să slujească fericirii atîtor oameni ; și nicidecum ca atîția oameni să slujească, prin mizeria lor și printr-o sclavie lașă, la încurajarea trufiei și a ușurătății unui singur om. (...) Nu este rege decît pentru a fi omul poporului : lui trebuie să-i închine tot timpul său, toată grija și afecțiunea sa, și nu este vrednic să fie rege decît în măsura în care se uită pe sine pentru a se jertfi binelui obștesc." Firește, suveranul trebuie să fie un model de cumpătare, să disprețuiască luxul și plăcerile (nu este, cu siguranță, nevoie să insistăm asupra fastului care domnea la curtea Regelui—Soare). Cel mai puternic sprijin pentru rege este dragostea oamenilor ; făcîndu-i să trăiască în fericire și bunăstare, va putea oricînd să se bizuie pe ajutorul lor : „Grija lui este de a nu-i împovăra prea mult pe oameni ; iar grija oamenilor —

de a nu-i oferi o parte prea mică din bunurile lor" (sic !). Absolutismul nu înseamnă a cîrmui niște supuși, ci a avea niște sclavi ; încercînd să se impună prin teroare, regele își pregătește sfîrșitul : „E linguşit, oamenii se prefac că îl adoră, tremură de cea mai neînsemnată dintre privirile sale ; dar așteaptă numai să izbucnească o răzmeriță oricît de mică : această putere monstruoasă, împinsă la o silnicie peste margini, nu va putea dăinui ; ea nu-și trage izvoarele din sufletul poporului..." Conducătorul națiunii trebuie să fie lucid și realist, și să se lepede de acea trufie deșartă care caracterizează îndeobște pe regi, ce nu vor să-și recunoască niciclnd greșelile. Fénelon nu-și ascunde scepticismul : cei mai mulți dintre regi sînt „răi" și nevrednici, regii „buni" sînt foarte rari, sînt excepția care ar trebui să răstoarne regula. La un moment dat, Fénelon face anticipări profetice și dă un sever avertisment celor care se amăgesc cu măreția lor : coborînd în infern, Telemah vede „în această prăpastie de beznă și de suferințe un mare număr de regi ce fuseseră socotiți pe pămînt drept regi destul de buni". A persevera în erori și a împinge pînă la ultimele limite puterea absolută înseamnă a-ți semna singur condamnarea. Contactul cît mai strîns cu poporul este o garanție a unei cîrmuiri înțelepte : „Trebuie să-i cercetezi cu băgare de seamă pe oameni pentru a-i cunoaște ; și, pentru a-i cunoaște, trebuie să-i vezi des și să vorbești cu ei. Regii trebuie să stea de vorbă cu supușii lor, să-i facă să-și spună păsul, să le ceară sfatul, să-i încerce încredințîndu-le neînsemnate slujbe în care să aibă de dat socoteală pentru a vedea dacă sînt în stare de funcții mai înalte." Prin urmare, așa cum spune tot Mentor altundeva, „nu este destul să găsești supuși buni în sînul unui neam, e nevoie să formezi alții noi". Să încheiem prezentarea elementelor acestui „portret-robot" al regelui perfect (elemente pe care cititorul le va regăsi, reluate și amplificate, în tot cuprinsul cărții) cu analogiile pe care le stabilește Fénelon între rege și un muzician sau un arhitect : „Dacă nu te ții de această regulă (a avea perspectiva viitorului și a sistematiza și ierarhiza problemele statului, *n.n.*) semeni cu un muzician

care s-ar mulțumi să descopere sunete armonioase și nu s-ar mai osteni să le lege și să le acorde pentru a compune o muzică dulce și care să miște inimile. Înseamnă să semeni, de asemenea, cu un arhitect care crede că a făcut totul adunînd coloane mari și multe pietre bine cioplite, fără să se gîndească la rînduiala și la proporția ornamentelor clădirii sale." Așadar, simț al măsurii și al proporțiilor, respectarea principiilor unei estetici „funcționale", capacitate de a avea o viziune de ansamblu și de a gîndi „edificiul" în volumele și în liniile sale fundamentale.

Fénelon ne oferă și un îndreptar — detaliat uneori — de politică internă. Buna administrație este unul din principalele deziderate. Meșteșugarii trebuie încurajați și bine plătiți. Munca fizică este (în regatul „ideal") la fel de bine apreciată ca și munca intelectuală. Pînă și „cîrmacii" (reprezentînd deci o muncă necalificată și neproductivă) sînt remunerați îndestulător, în caz de boală li se asigură îngrijirea, cît timp se găsesc pe mare familiile lor sînt ajutate, iar dacă pier într-un naufragiu familiile primesc despăgubiri. Comerțul este încurajat, în porturi e obligatorie scutirea de taxe. Dacă la oraș se constată o aglomerare de meșteșugari, și mai ales dacă acești meșteșugari se ocupă de articole de lux ce slujesc doar la „smintirea moravurilor", ei sînt trimiși la țară, unde li se împart pămînturile libere. Ideal este ca țara să fie populată cu familii puternice care să se consacre agriculturii, iar pămînturile arabile trebuie să fie folosite rațional, avîndu-se totodată în vedere recuperarea și exploatarea terenurilor neutilizate sau prost întreținute. Banii se cer folosiți cu măsură, în importuri de pildă, dar nu pentru a aduce produse inutile, ce favorizează trîndăvia și viciile ; scăpați de sub control, ei devin o primejdie teribilă, încurajînd lenea, luxul, zgîrcenia, dorința de parvenire. Justiția este o armă puternică în mîna cîrmuirii, care trebuie să o folosească însă pentru a proteja pe cei slabi și nu pe cei puternici și pentru a ocroti pe nevinovați. Înlesnirea căsătoriilor și ajutorarea familiilor contribuie la prosperitatea economică a statului ; familiile trebuie scutite de impozite, stimulate să lucreze pămîntul. Dimpotrivă, cei care își neglijează pămîntul vor suporta taxe și amenzi suplimentare și

vor fi tratați asemeni unor dezertori. Se ajunge astfel la reabilitarea muncii fizice : „Munca va deveni o cinste : meseria de plugar nu va mai fi disprețuită, nemaifiind apăsată de atîtea rele". Și, mai departe, se tinde chiar către egalizarea averilor și reducerea diferențelor de clasă (firește, Fénelon nu merge pînă la a denunța stratificarea socială) : „Legile pe care le vom statornici pentru agricultură le vor face (oamenilor, *n.n.)* o viață de muncă ; și, cu tot belșugul lor, nu vor avea decît cele de trebuință, fiindcă vor înlătura toate meșteșugurile dătătoare de lucruri de prisos. Acest belșug se va micșora chiar și datorită ușurinței cu care se vor face căsătoriile și marii înmulțiri a familiilor. Fiecare familie, fiind numeroasă și avînd puțin pămînt, va trebui să muncească fără răgaz pentru a-l lucra (sic !) (...) Pentru a-ți ține poporul la această stare de cumpătare trebuie să statornicești de pe acum întinderea de pămînt pe care o va putea stăpîni fiecare familie. Știi că am împărțit tot poporul tău în șapte clase, potrivit feluritelor stări : nu trebuie să îngădui nici unei familii, din nici o clasă, să stăpînească mai mult decît întinderea de pămînt neapărat trebuincioasă pentru a hrăni numărul de persoane din care va fi alcătuită ea. Această regulă fiind de neclintit, nobilii nu vor putea lua pămînt de la cei săraci : toți vor avea pămînturi ; dar fiecare va avea foarte puțin, și în felul acesta va fi îmboldit să-l lucreze bine." Menținerea echilibrului între sat și oraș, asigurarea unei activități agricole normale trebuie să reprezinte preocupări permanente ale cîrmuitorului : „Ce este mai bine — adaugă Mentor — un oraș măreț din marmură, aur și argint, cu ogoare lăsate în părăsire și neroditoare, sau un ogor lucrat și roditor, cu un oraș de mărime mijlocie și modest ca moravuri ? Un oraș mare unde locuiesc un număr foarte mare de meșteșugari a căror îndeletnicire duce la moleșirea moravurilor, făurind o viață de plăceri, cînd este înconjurat de un regat sărac și cu pămînt prost lucrat, seamănă cu un monstru al cărui cap este de o mărime uriașă și al cărui trup, vlăguit și lipsit de hrană, nu e nicidecum pe măsura acestui cap." În ceea ce privește așezările umane, e propus

un adevărat plan de sistematizare : casele să nu ocupe un spațiu prea mare, dar să fie vesele și comode, între clădiri să se păstreze o anumită distanță iar întreținerea lor să nu necesite cheltuieli prea mari. În concepția arhitecturală se mizează pe grație și pe simplitate, ornamentele (coloane, frontoane, portice) nu sînt admise decît pentru temple ; cutare imagine pare să răspundă viziunilor unui Ioanide : „Piețele sînt împodobite cu fîntîni și obeliscuri ; templele din marmură, au o arhitectură simplă dar maiestuoasă. Palatul domnitorului, numai el, e cît un oraș de mare : nu se văd decît coloane de marmură, piramide și obeliscuri, statui uriașe, mobile numai din aur și din argint." În acest spațiu, artele și ceea ce numim astăzi *„civilisation des loisirs"* (adică civilizația tuturor acelor bunuri create spre a-i delecta și recrea pe oameni) își au un loc bine definit, deși poate mai redus ; limitarea se datorează excluderii a tot ce poate „corupe" moravurile. Programul cultural preconizat de Fénelon se fundamentează pe un bine gîndit program educativ : școli publice, în care copiii să fie crescuți în spiritul respectului față de zei și de legi și al iubirii de patrie ; tot în aceste școli tinerii se consacră exercițiilor fizice, iar mai tîrziu ei vor participa la jocuri și concursuri, dotate cu premii. Dintre arte, pictura și sculptura sînt preferate, cu condiția ca artiștii să nu fie prea... numeroși (doar cei al căror geniu este evident sînt tolerați) și să se consacre unei anumite tematici, mai precis celebrării oamenilor de seamă și „imortalizării" faptelor mari. Artiștii se perfecționează în „școli de artă", sub supravegherea maeștrilor. Cît privește muzica, Fénelon e mai reticent : nu mai este admisă „muzica moleșitoare și lipsită de bărbăție, care strica tot tineretul" ; e îngăduită doar muzica prin care se aduc laude zeilor și eroilor patriei.

Dar două primejdii principale îl pîndesc pe rege și îl pot împiedica să ducă la îndeplinire eventualele lui bune intenții, și asupra acestor pericole Fénelon revine insistent : este vorba de influența nefastă a curtenilor și de degradarea moravurilor. Sfetnicii buni sînt rari, în schimb cei „răi", fățarnicii, lingușitorii, sînt mulți și îndrăzneți, reușind adesea să se strecoare

pe „sub pielea" regelui. Monarhul sensibil la linguşire e pierdut : el nu va şti să deosebească binele de rău, va asculta sfaturile proaste şi va duce ţara de rîpă ; nu va cunoaşte adevărul, căci va fi despărţit de popor, şi va vedea realitatea prin ochii altora. Acceptînd şi obişnuindu-se cu slugărnicia, regele devine susceptibil şi refuză orice sfat sincer şi orice observaţie ; ajunge să se considere un zeu ce trebuie idolatrizat. Fénelon ne oferă şi un excelent tablou al comediei vieţii de la curte, scris cu o pană muiată în acid : „Protesilas asculta toate aceste laude cu un aer înţepat, cu gîndul aiurea şi plin de dispreţ, ca un om care ştie prea bine că merită laude şi mai grozave şi că le face prea mare hatîr că se lasă lăudat. Era acolo un linguşitor care-şi îngădui să-i vorbească la ureche, pentru a-i spune un lucru şugubăţ despre administraţia pe care Mentor încerca s-o statornicească. Protesilas zîmbi, întreaga adunare se porni pe rîs, deşi cea mai mare parte nici nu ştia ce i se spusese. Dar cum Protesilas îşi reluă de îndată aerul aspru şi semeţ, toţi deveniră din nou temători şi tăcuţi. Mai mulţi nobili aşteptau clipa cînd Protesilas ar fi putut să se întoarcă spre ei şi să-l asculte ; păreau tulburaţi şi stingheriţi : aceasta pentru că vroiau să-i ceară nişte hatîruri. Poza lor rugătoare era grăitoare ; păreau la fel de supuşi ca o mamă la picioarele altarului, cînd cere zeilor tămăduirea singurului ei fiu. Toţi păreau mulţumiţi, plini de duioşie şi de admiraţie pentru Protesilas, cu toate că, în inima lor, toţi nutreau împotriva lui o furie neîmblînzită." În consecinţă, un sfetnic bun (pledoaria lui Fénelon este aici, în chip evident, *pro domo)* este de nepreţuit ; Mentor îi atrage ades atenţia lui Telemah asupra necesităţii de a se înconjura de oameni înţelepţi, sinceri şi pricepuţi în administraţia statului. Cît priveşte al doilea pericol pe care l-am numit mai înainte, Fénelon este partizanul unei severe politici de austeritate. El condamnă luxul, sub orice formă : casele prea ornamentate şi prea mari, mobilele de preţ, vestimentaţia ostentativă, mesele copioase. Luxul „otrăveşte" neamul, stîrneşte patimi şi ambiţii, iar „stările se amestecă" deoarece fiecare vrea să fie la fel de — dacă nu mai — bogat decît celălalt. Plăcerile moleşesc spiritul şi trupul, mîncărurile

prea încărcate sînt adevărate otrăvuri. Vinul este de-a dreptul o unealtă a diavolului : „vinul este izvorul celor mai mari dintre relele care bîntuie printre oameni ; el pricinuieşte bolile, gîlcevile, răzmeriţele, trîndăvia, sila de muncă, smintirea familiilor". Firește, regele este acela care trebuie să dea exemplu în privinţa cumpătării, şi rînduirile pe care le vom cita în continuare apar într-adevăr ca o critică — indirectă, dar nu mai puţin usturătoare — a modului de viaţă adoptat de Regele-Soare : „Regele nu trebuie să aibă nimic în plus faţă de ceilalţi, în afară de ceea ce este trebuincios fie pentru a-l uşura în grelele lui funcţii, fie pentru a da oamenilor un simţămînt de respect faţă de cel sortit să sprijine legile. Dealtfel, regele trebuie să fie mai cumpătat şi mai certat cu uşurătatea, mai lipsit de înclinarea spre fast şi semeţie decît oricare altul."

Cîteva cuvinte despre principiile care, după Fénelon, trebuie să stea la baza politicii externe a statului. Se remarcă numaidecît tendinţa către „deschidere" şi destindere (nu e poate o exagerare să vedem aici şi o reacţie faţă de xenofobia ce era atribuită francezilor) : străinii trebuie primiţi bine, e necesar să li se acorde înlesniri şi libertăţi în vederea mai ales a stimulării negoţului. Acceptîndu-se ideea că independenţa naţională este bunul cel mai de preţ, se recomandă înarmarea preventivă, întrucît „trebuie să fii întotdeauna gata de război, pentru a nu fi niciodată pus în nenorocirea de a-l face" (asertiune amendabilă şi, în anumite condiţii, riscantă ; e suficient să ne gîndim la problemele pe care le ridică, în zilele noastre, dezarmarea). Războiul e condamnat însă în termenii cei mai hotărîţi (cu menţiunea : „sîngele unui popor nu trebuie vărsat decît pentru a izbăvi acest popor cînd nevoia este de neînlăturat"), Fénelon denunţînd vehement ambiţiile deşarte ale acelor regi care cred că îşi consolidează „gloria" ducînd o politică de cucerire. Mai mult, autorul introduce la un moment dat o dezbatere pe tema : cine este de preferat, un rege foarte priceput în războaie şi dornic de cuceriri, sau unul fără experienţă în războaie dar bun administrator în timp de pace ?

— arătînd superioritatea acestuia din urmă. Admiţînd că un popor care îşi apără libertatea este, în principiu, de nebiruit, Fénelon arată totuşi importanţa tratatelor de alianţă, a bunelor relaţii cu vecinii ; aflăm aici schiţată ideea necesităţii tratatelor de securitate colectivă : „În această stare, dacă un popor învecinat te atacă în pofida regulilor justiţiei, el te găseşte (...) iubit şi ajutat : toţi vecinii tăi se îngrijorează pentru tine şi sînt încredinţaţi că menţinerea ta înseamnă siguranţă pentru toţi". În fine, în cartea a noua, Fénelon dă o adevărată lecţie de politică şi diplomaţie ; reţinem în special acţiunea de „mediere" pe care o preconizează Mentor în cadrul unui conflict precum şi ideea creării unor „forţe-tampon" care să rezolve astfel nişte litigii provocate de anumite revendicări teritoriale („...trecătorile care au fost întărite cu turnuri înalte să fie păzite de trupe nepărtinitoare").

La capătul acestei treceri în revistă a ideilor politice ale lui Fénelon, cîteva precizări se impun. Oricît de pozitive sau de „actuale" apar unele din ideile sale, Fénelon nu atacă bazele sistemului social şi politic în care trăieşte, mulţumindu-se să propună numeroase reforme, e drept, multe din ele destul de îndrăzneţe. Aşa cum remarcă Michel Mourre, el cere reforme dar o face mai mult ca un „retrograd" decît ca un om al progresului ; e întors, aşadar, către trecut (o dovedeşte şi faptul că evocă uneori fericirea „vîrstei de aur") şi este un „tradiţionalist", crezînd în monarhie, o monarhie „luminată" şi controlată de o nobilime devotată intereselor naţiunii. Totuşi ne putem întreba, împreună cu L. Cognet, autorul capitolului despre Fénelon din istoria literară a lui Adam-Lerminier-Morot-Sir, ce s-ar fi întîmplat dacă ducele de Bourgogne ar fi domnit şi ar fi urmat sfaturile preceptorului său. Cursul istoriei ar fi fost modificat, consideră Cognet ; chiar dacă pare exagerată, afirmaţia ascunde un adevăr, şi anume că avem toate motivele să regretăm că, de-a lungul veacurilor, conducătorii n-au respectat sfaturile filozofilor şi scriitorilor şi n-au tras învăţămintele care se cuveneau din însăşi evoluţia societăţii.

Meritele de gînditor politic ale lui Fénelon nu trebuie exagerate și din altă cauză: el este, în ultimă instanță, un moralist, profund impregnat de spiritul creștin, considerînd trecerea noastră pe pămînt drept o simplă etapă înaintea intrării în viața veșnică. Însuși regele trebuie să fie bun și pentru a-și „salva" sufletul. Ca să nu mai vorbim de faptul că, din perspectiva religiei, lumea noastră nu reprezintă mai nimic, iar patimile și ideile care ne frămîntă par derizorii: „Din acest loc (zeii) zăresc aștrii care li se rotesc sub picioare; văd globul pămîntesc ca o mică grămăjoară de tină; mările nesfîrșite le apar ca niște picături de apă ce scaldă puțin această bucată de tină: cele mai mari regate nu sînt în ochii lor decît un pumn de nisip ce acoperă fața acestei tine; popoarele cele mai numeroase și armatele cele mai puternice sînt doar ca niște furnici care se bat între ele pentru un fir de iarbă de pe această bucată de tină. Nemuritorii rîd de treburile cele mai serioase care-i frămîntă pe bieții muritori, și care lor li se par niște jocuri de copii. Ceea ce oamenii numesc măreție, glorie, putere, politică înaltă acestor zeități supreme le apar ca niște lucruri jalnice și niște slăbiciuni." Cînd se ocupă de cele „lumești", Fénelon este sever și auster și vede — de pildă — iubirea dintr-o perspectivă complet desexualizată, personajele făcîndu-și un titlu de glorie din a învinge sau a ignora atracția trupească. În fine, moralistul Fénelon își face simțită prezența și prin numeroasele sfaturi sau observații și reflecții care, extrase din context, s-ar putea constitui într-un „corpus" de maxime; această idee a avut-o, dealtfel, și un editor din 1845 care, într-o antologie intitulată *Les Beautés de Fénelon (Frumusețile din Fénelon)*, consacră un capitol unor *Maximes et sentences morales tirées du* Télémaque *(Maxime și sentințe morale extrase din* Telemah). Lectura cîtorva dintre ele ne aduce în minte pe La Rochefoucauld sau pe Chamfort: „Moliciunea corupe, orgoliul îmbată"; „O prosperitate înșelătoare aspreste inima față de poveștele cele mai sănătoase". „Adevăratul mijloc de a cîștiga mult este de a nu urmări niciodată

să cîştigi prea mult şi de a şti să pierzi cînd trebuie." „Cel mai nefericit dintre toţi oamenii este cel care e încredinţat de acest lucru ; căci nenorocirea ţine mai puţin de lucrurile pe care trebuie să le înduri decît de nerăbdarea cu care-ţi sporeşti nefericirea."

Ce reprezintă *Telemah,* din punct de vedere literar, faţă de opera-mamă, adică faţă de *Odiseea ?* Cartea lui Fénelon este o „derivaţie" sau, dacă vreţi, o „excrescenţă" pe trupul epopeii homerice. Ea porneşte din cîntul al IV-lea al *Odiseii* (titlul original specifică dealtfel : *Suite du IVe livre de „L'Odyssée" — Urmare la cea de a IV-a carte* a Odiseii"), din momentul în care Telemah pleacă în căutarea tatălui său. Aşa cum reaminteşte Jeanne-Lydie Goré (în introducerea la ediţia din Garnier-Flammarion), „erudiţii — cum ar fi V. von Wilamowitz-Moelendorff, V. Bérard, E. Mireaux — s-au mirat adesea că *Odiseea* îl abandonează astfel pe Telemah în cîntul al IV-lea pentru a-l regăsi în cîntul al XVI-lea şi nu e exclus ca Fénelon, scriind aceste *Peripeţii,* să fi avut sentimentul de a umple, în în chip logic, un vid.

Naraţiunea s-ar putea dilata — teoretic — la infinit, Fénelon îi pune însă capăt destul de brusc, în ultimele rînduri povestirea precipitîndu-se : „De îndată ce sfîrşi de rostit aceste cuvinte, zeiţa se înălţă în văzduh şi se învălui într-un nor de aur şi de azur, în care se făcu nevăzută. Telemah, suspinînd, uluit şi descumpănit, se prosternă la pămînt, ridicînd mîinile spre cer ; apoi se duse să-şi trezească tovarăşii de drum, se grăbi să plece, ajunse în Itaca şi-l recunoscu pe tatăl său la credinciosul Eumeu." Într-adevăr, „graba" este evidentă, contrastînd cu încetineala de pînă atunci a povestirii. „Bucla" se închide, joncţiunea cu *Odiseea* se produce la începutul cîntului al XVI-lea ; iată momentul sosirii lui Telemah, în versiunea în proză a lui E. Lovinescu : „În zorii zilei, Ulise şi porcarul aprinseră focul în bordei, gătiră ceva de îmbucat şi porniră la cîmp pe oameni cînd iată că, deodată, în loc să latre, cîinii începură să se gudure cum îl văzură pe Telemah".

Peripețiile lui Telemah sînt un exemplu de carte scrisă „à la manière de"; mai mult, constituie și un fel de completare a cărții-model, dezvoltînd una din posibilele ramificații ale acesteia. Pe de altă parte, scrierea lui Fénelon ar putea figura printre operele care, pentru Eugen Barbu — cel din *Caietele* Principelui — ilustrează așa-numita „istorie a plagiatului"; nu numai pretextul epic și numeroase personaje sînt împrumutate din Homer, ci și multe imagini, comparații, formule de caracterizare etc. („Materialul lui Fénelon sînt citatele din Homer. Corabia sa plutește pe un ocean de sirop", scrie Paul Guth.) Dar nu numai Homer este pus la contribuție; cercetătorii au identificat o mulțime de pasaje ce trimit la Virgiliu, Sofocle, Ovidiu, Horațiu, Terențiu, Juvenal, Persius ș.a.m.d. Se confirmă, și prin acest fenomen, caracterul „enciclopedic" al cărții, ce trebuia, în intenția autorului, să completeze și să fixeze lecturile și cultura elevului său.

Desigur, a mai încerca astăzi o comparație între *scriitorul* Fénelon și autorul *Iliadei* și al *Odiseii* înseamnă a ridica o problemă a cărei rezolvare e cunoscută dinainte. Chiar dacă însuși Sainte-Beuve spunea că elenismul cărții lui Fénelon este „*de l'antique ressaisi naturellement et sans effort*" — *spirit antic preluat firesc și fără efort*. Ceea ce ar trebui să încerce cititorul modern este să redescopere plăcerea pură a povestirii, voluptatea fantazării, capacitatea de a se lăsa purtat de zborul imaginației. E greu însă să-l citim pe Fénelon așa cum citim *O mie și una de nopți*, căci *Telemah* are multe părți unde manierismul, „tezismul" și discursul moralizator predomină. Pe de altă parte, chiar Mentor îi reproșează la un moment dat eroului că s-a lăsat antrenat de plăcerea povestirii și că, vrăjind-o astfel pe Calipso, riscă să rămînă pentru totdeauna prizonierul ei: „Te-ai lăsat dus de plăcerea de a-ți povesti peripețiile; ai fermecat-o pe zeiță, vorbindu-i despre primejdiile din care te-au scăpat curajul și priceperea ta: prin asta n-ai făcut decît să-i înflăcărezi și mai mult inima și să-ți pregătești o captivitate și mai primejdioasă. Cum mai poți nădăjdui

că ea te va lăsa acum să părăsești insula, după ce ai încîntat-o cu întîmplările pe care i le-ai povestit? De dragul unei glorii deșarte ai vorbit fără să cugeți." În *O mie și una de nopți*, povestirea însemna șansă de supraviețuire, triumf asupra morții; la Fénelon, povestirea poate fi uneori aducătoare de primejdii. Și totuși, citindu-l pe *Telemah*, trebuie să încercăm a regăsi și „gratuitatea", și vraja narațiunii. Să adăugăm la aceasta faptul că *Telemah* rămîne (din multiple rațiuni, pe care noi am încercat să le prezentăm în aceste rînduri) o carte înscrisă în „fondul" cultural al umanității; ceea ce confirmă oportunitatea apariției acestei versiuni pe care „Biblioteca pentru toți" o propune, astăzi, cititorilor români.

Al. CĂLINESCU

TABEL CRONOLOGIC

1651 Se naşte, la 6 august, la castelul de la Fénelon-en-Quercy, François, al unsprezecelea copil al lui Pons de Salignac de la Mothe-Fénelon şi al Louisei de la Cropte de Saint-Arbre.

1661 Moare Mazarin. Începutul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea.

1663—1665 Fénelon studiază la colegiul din Cahors, condus de iezuiţi.

1665 Începe studiile la Paris, unde este ajutat de unchiul său, marchizul de Fénelon.

1671 La Fontaine publică primele cărţi de *Fabule*.

1673 Moare Molière.

1674 Apare *Arta poetică* a lui Boileau.

1675 După ce intrase, cu doi ani înainte, la seminarul de la Saint-Sulpice, Fénelon este hirotonisit preot.

1677 Devine doctor în teologie al Universităţii din Cahors.

Racine părăsește teatrul după cabala împotriva *Fedrei.*

1678 I se încredințează „Les Nouvelles Catholiques", instituție creată în 1634 și destinată „reeducării" tinerelor protestante.

1680 Moare la Rochefoucauld.

Revocarea Edictului de la Nantes.

1685 În decembrie. Fénelon este trimis în misiune la protestanții din Saintonge ; misiunea se încheie în iulie 1686, dar Fénelon va pleca din nou acolo, în vara lui 1687. Ambele misiuni sînt în legătură cu tulburările ce au avut loc în urma revocării Edictului de la Nantes.

Redactează a doua parte din *Traité de l'existence de Dieu et de la réfutation du système de Malebranche sur la Nature et sur la Grâce (Tratat despre existența lui Dumnezeu și despre respingerea sistemului lui Malebranche asupra Naturii și a Iertării).* Așa cum scria recent Jeanne-Lydie Goré, „fără a fi un metafizician de geniu, Fénelon are o gîndire filozofică foarte personală (...) Fénelon aspiră de pe acum să se absoarbă într-un infinit care ar înghiți orice limite. El își simte «eul» drept un obstacol și se întreabă «ce este individul», problemă care, direct sau indirect, îl va obseda întotdeauna."

1687 Termină, pentru ducesa de Beauvilliers, *Traité de l'éducation des filles (Tratat despre educația tinerelor fete).*

Charles Perrault citește la Academie poemul *Le Siècle de Louis le Grand (Secolul lui Ludovic cel Mare)* unde exaltă valoarea „modernilor".

Replică a lui La Fontaine, cu *Epître à Huet (Epistolă către Huet).*

1688 Fénelon publică *Traité du ministère des pasteurs (Tratat despre atribuțiile cîrmuitorilor).* O întîlnește pe Doamna Guyon.

Bossuet : *Histoire des variations des Eglises protestantes (Istoria schimbărilor din bisericile protestante).*

La Bruyère publică prima ediție din *Les Caractères (Caracterele)* și intervine în disputa dintre „antici" și „moderni" cu *Discours sur Théophraste (Discurs asupra lui Teofrast).*

Saint-Evremond, în *Du merveilleux qui se trouve dans les poèmes des Anciens (Asupra miraculosului care se află în poemele anticilor),* refuză să vadă în antici modele absolute.

1689 Fénelon este numit preceptor al ducelui de Bourgogne.

Se naște Montesquieu.

Bossuet : *Avertissement aux protestants (Avertisment către protestanți).*

Racine revine la teatru prin *Esther,* care se joacă la Saint-Cyr, sub privirile protectoare ale Doamnei de Maintenon.

1691 Racine : *Athalie.*

1693 Fénelon este ales la Academia Franceză, pe fotoliul lăsat liber de Pélisson. La 31 martie își ține discursul de recepție (publicat în același an).

Doamna de Maintenon o îndepărtează pe Doamna Guyon de la Saint-Cyr.

Bossuet o întîlnește pe Doamna Guyon.

1694 Începe să redacteze *Les aventures de Télémaque (Peripețiile lui Telemah).*

Bossuet încearcă să-l îndepărteze pe Fénelon de Doamna Guyon. Reconciliere între Perrault și Boileau.

1695 Fénelon devine arhiepiscop de Cambrai și este „uns" de însuși Bossuet, la Saint-Cyr.

Moare La Fontaine.

1696 Bayle : *Dictionnaire historique et critique (Dicţionar istoric şi critic).*

Doamna Guyon este întemniţată.

1697 Publică *Explication des Maximes des saints sur la vie intérieure (Explicarea maximelor sfinţilor asupra vieţii interioare).* Izbucneşte conflictul cu Bossuet.

1698 Bossuet îl atacă violent pe Fénelon, în *Relation sur le quiétisme (Asupra quietismului).* Fénelon ripostează, printre altele şi în *Principales propositions du livre des maximes des saints, justifiées par des expressions plus fortes des saints auteurs (Cele mai însemnate pasaje din cartea de maxime ale sfinţilor, argumentate prin sentinţe şi mai puternice ale sfinţilor părinţi).*

1699 Roma condamnă *Explicaţia maximelor...* Lui Fénelon i se retrage calitatea de preceptor. Apar *Peripeţiile lui Telemah.* (Textul complet şi definitiv nu va fi publicat decît în 1717.) Dizgraţia lui Fénelon devine definitivă şi completă.

Moare Racine.

1700 Apar *Dialogues des morts (Dialoguri ale morţilor)* şi *Fables (Fabule).*

1701—1715 Intensă activitate a lui Fénelon la Cambrai. Primeşte iluştri oaspeţi străini, atraşi de celebritatea autorului lui *Telemah.* Pregăteşte, împreună cu ducele de Chevreuse, un plan de guvernare *(Tables de Chaulnes — Tablele de la Chaulnes, Directions pour l'examen de conscience — Îndrumări pentru cerce-*

tarea conştiinţei). Numeroase turnee episcopale. Poartă o vastă corespondenţă.

1703 Eliberată de la Bastilia, Doamna Guyon este exilată la Blois.
1704 Moare Bossuet.

1704—1706 Fénelon desfăşoară o activitate antijansenistă ; *Instruction et Ecrits de controverse contre le „silence respectueux" des jansénistes (Instruire şi Scrieri pentru combaterea „tăcerii respectuoase" a janseniştilor.*

1711 Moare Boileau.

1712 *Traité de l'existence de Dieu (Tratat asupra existenţei lui Dumnezeu),* prima parte.
Moare ducele de Bourgogne ; Fénelon îi trimite ducelui de Chevreuse nişte *Mémoires sur les précautions et les mesures à prendre après la mort du duc de Bourgogne (Memorii asupra prevederilor şi măsurilor ce trebuiesc luate după moartea ducelui de Bourgogne).*

1713 Relansarea polemicii între „antici" şi „moderni" : La Motte-Houdart publică o adaptare a *Iliadei* însoţită de un *Discours sur Homère (Discurs asupra lui Homer),* în care afirmă un punct de vedere ostentativ „modern", neezitînd să-l „critice" pe Homer.

1714 Replică a doamnei Dacier, în *Causes de la corruption du goût (Cauzele coruperii gustului).* Intervin în dispută abatele de Pons cu *Lettre sur* l'Iliade *de la Motte (Scrisoare asupra* Iliadei *lui La Motte),* iar în anul următor abatele Terrasson cu *Dissertation critique sur* l'Iliade *(Dizertaţie critică asupra* Iliadei), ambii situîndu-se pe poziţiile „modernilor".
Apar primele opere ale lui Voltaire.

1714 Solicitat să-şi spună părerea în „cearta dintre antici şi moderni", Fénelon redactează *Lettre sur les occu-*

pations de l'Academie (Scrisoare asupra preocupărilor Academiei). Continuă campania împotriva janseniştilor.

1715 Fénelon moare, la 7 ianuarie, în urma unui accident. Îşi lăsase toate bunurile bisericii, plătise leafa pe un an înainte servitorilor şi îşi exprimase dorinţa ca ceremonia funebră să fie cît mai simplă.

August. moare Ludovic al XIV-lea.
1717 Moare Doamna Cuyon.

Telemah îşi continuă cariera, apar nenumărate ediţii şi traduceri în alte limbi, printre care şi în româneşte : în anul 1778 se poate consemna prima versiune românească din *Aventurile lui Telemah*, realizată de Constantin Stăncescu, păstrată pînă astăzi în nouă copii manuscrise. De menţionat apoi prima ediţie tipărită, la Buda, în 1818, în traducerea lui Petru Maior, şi între altele, traducerea lui Gr. Pleşoianu din 1831, însoţită de un studiu asupra poeziei epice.

Al. C.

CARTEA ÎNTÎI

Telemah[1], *călăuzit de Minerva*[2], *care luase înfăţişarea lui Mentor*,[3] *este azvîrlit de o furtună pe insula lui Calipso*[4]. *Nemîngîiată de plecarea lui Ulise, zeiţa face fiului acestui erou cea mai bună primire şi, cuprinsă pe dată de o patimă puternică, îi făgăduieşte nemurirea dacă voieşte să rămînă cu ea. Îndemnat de Calipso să-şi istorisească peripeţiile, el îi povesteşte călătoria la Pilos*[5]

---

[1], [2] Fiul lui Ulise (la romani Odiseu), regele Itacăi, şi al Penelopei. Îndemnat de zeiţa înţelepciunii, Minerva, (la greci Atena), Telemah porneşte prin lume în căutarea tatălui său, care nu se mai întorsese de la asediul Troiei. În *Odiseea* lui Homer, Telemah e un personaj episodic. Bazîndu-se pe indicaţiile lui Homer, Fénelon face din Telemah personajul central al operei sale, un nou Ulise.

[3] Prieten al lui Ulise şi educatorul lui Telemah. La Fénelon, ca şi la Homer, zeiţa Minerva ia adeseori chipul lui, spre a-l povăţui pe Ulise şi Telemah. Prin extensie, termenul a devenit nume comun, avînd semnificaţia de povăţuitor, sfătuitor, preceptor, educator.

[4] Nimfă din mitologia greacă, fiică a lui Atlas, stăpînă a insulei Ogigia din Marea Ionică, unde Ulise a stat zece ani.

[5] Nume al mai multor oraşe din Grecia veche, printre care şi al celui unde domnea înţeleptul Nestor.

și Lacedemonia[1], *naufragiul lui pe coasta Siciliei, primejdia prin care a trecut acolo, unde era să fie jertfit manilor*[2] *lui Anchise*[3], *ajutorul pe care Mentor împreună cu el l-au dat lui Aceste*[4], *regele acelui ținut, în timpul unei năvale a barbarilor*[5] *și recunoștința arătată de domnitor care le-a dăruit o corabie feniciană pentru a se întoarce în țara lor.*

Calipso nu-și putea alina suferința pricinuită de plecarea lui Ulise. În durerea ei, își socotea nemurirea o nefericire. Peștera-i nu mai răsuna de cîntec, iar nimfele care o slujeau nu se mai încumetau să-i vorbească. Se preumbla adeseori singură prin iarba smălțată cu flori ce înconjura insula, unde domnea o primăvară veșnică, dar aceste locuri frumoase nu numai că nu-i puteau ostoi durerea, dar o întristau și mai mult, amintindu-i de Ulise, pe care de atîtea ori îl văzuse acolo lîngă ea. Adeseori rămînea nemișcată pe malul mării, stropindu-l cu lacrimi, și-și întorcea neîncetat fața spre locul de unde corabia lui Ulise pornise despicînd valurile și pierise în depărtări.

Deodată, zări rămășițele unei corăbii scufundate: lăncile vîslașilor rupte, vîslele împrăștiate pe nisip, o cîrmă, un catarg, niște frînghii plutind de-a lungul coastei; apoi văzu în depărtare doi bărbați, dintre care unul

[1] Altă denumire a orașului Sparta din Pelopones, capitala Laconiei (Republica Sparta).

[2] În mitologia romanilor și a vechilor popoare italice, suflete ale morților, venerate ca divinități ocrotitoare ale căminului.

[3] Principe troian, iubit de Afrodita, cu care îl are pe Enea, întemeietorul Italiei. După nimicirea Troiei, e purtat în circă de Enea pînă la corăbii. Moare la scurt timp după sosirea în Sicilia și e înmormîntat pe muntele Eryx.

[4] Rege mitic al Siciliei, fiul zeului Crimisus și al troienei Aegesta. L-a găzduit pe Enea în Sicilia și l-a ajutat să-și înmormînteze tatăl.

[5] Nume dat de greci și de romani tuturor popoarelor aflate în afara sferei lor de civilizație, cu excepția egiptenilor.

părea mai în vîrstă ; celălalt, deşi tînăr, semăna cu Ulise. Avea acecaşi înfăţişare blîndă şi mîndră, statura şi mersul lui maiestuos. Zeiţa înţelese [1] că e Telemah, fiul eroului. Dar, cu toate că zeii îi depăşesc cu mult pe oameni în privinţa cunoaşterii, nu putu să descopere cine era bărbatul venerabil care-l însoţea pe Telemah, şi asta fiindcă zeii cei mari le ascund celor mărunţi tot ceea ce voiesc ei să le ascundă ; iar Minerva, care-l însoţea pe Telemah sub chipul lui Mentor, nu voia să fie cunoscută de Calipso.

Totuşi Calipso era bucuroasă că un naufragiu îl adusese în insula ei pe fiul lui Ulise, al cărui chip semăna atît de mult cu cel al tatălui său. Se îndreptă spre el şi, prefăcîndu-se că nu ştie cine este, îi spuse :

— Cum de ai avut îndrăzneala să pui piciorul pe insula mea ? Află, tinere străin, că nimeni nu-mi calcă, nepedepsit, împărăţia.

Prin aceste vorbe ameninţătoare încerca să-şi ascundă bucuria din suflet, care, fără voia ei, îi lumina obrazul.

Telemah îi răspunse :

— O, tu, oricine ai fi, muritoare sau zeiţă (deşi cine te vede nu te poate lua decît drept o divinitate), ai putea oare rămîne nepăsătoare la nenorocirea unui fiu care, ţinînd piept vînturilor şi valurilor, a pornit să-şi caute tatăl şi şi-a văzut corabia sfărîmată de stîncile tale ?

— Dar cine e tatăl pe care-l cauţi ? spuse iarăşi zeiţa.

— Îl cheamă Ulise, zise Telemah, şi este unul dintre regii care au dărîmat vestita Troie, după ce au împresurat-o timp de zece ani. Numele său este vestit în toată Grecia şi în toată Asia din pricina vitejiei dovedite în bătălii şi, mai ales, a înţelepciunii sfaturilor sale. Acum, rătăcind pe întinderea mărilor înfruntă primejdiile cele mai cumplite. S-ar părea că patria îi fuge mereu din faţă. Penelopa, soţia lui, şi cu mine, care-i sînt fiu, am

[1] Ca şi la Homer, unde Telemah este recunoscut în Sparta de Elena şi Menelau, datorită asemănării cu tatăl său.

pierdut nădejdea de a-l mai revedea. Înfruntînd aceleaşi primejdii ca şi el, alerg să aflu unde este. Dar ce spun eu ? Poate că zace acum în străfundurile adînci ale mării. Ai milă de nenorocirile noastre ; şi, de ştii, o, zeiţă, ce a făcut soarta pentru a-l scăpa sau a-l pierde pe Ulise, îndură-te şi spune-i fiului lui, Telemah.

Calipso, mirată şi înduioşată că un om atît de tînăr vădea atîta înţelepciune şi iscusinţă la vorbă, nu se mai sătura privindu-l ; rămase însă tăcută. Într-un tîrziu, îi spuse :

— Telemah, am să-ţi spun ce s-a întîmplat cu tatăl tău. Dar povestea e lungă : acum se cuvine să te odihneşti după toate prin cîte ai trecut. Vino acasă la mine, şi te voi primi ca pe un fiu : vino ; vei fi mîngîierea mea în această singurătate ; şi-ţi voi dărui fericirea, numai să ştii să te bucuri de ea.

Telemah o urmă pe zeiţă, care era înconjurată de o mulţime de nimfe tinere ; ea se înălţa cu un cap deasupra acestora, asemenea unui stejar înalt ce-şi întinde, în pădure, ramurile încărcate cu frunze mai presus de toţi copacii din jur. El privea cu încîntare frumuseţea ei strălucitoare, purpura bogată a rochiei lungi şi unduitoare, părul strîns la spate cu nepăsare, dar cu farmec, focul ce-i ardea în priviri şi blîndeţea ce-i molcomea vioiciunea. Cu ochii plecaţi, Mentor, păstrînd o tăcere plină de modestie, îl urmă pe Telemah.

Ajunseră la gura peşterii lui Calipso, unde Telemah văzu cu uimire că, deşi părea de o simplitate ţărănească, totul îţi încînta ochii. Nu zăreai nici aur, nici argint, nici marmură, nici coloane, nici tablouri, nici statui : peşterea era tăiată în stîncă, iar bolta, încrustată cu pietre şi scoici ; era acoperită cu o viţă de vie tînără, ce-şi întindea ramurile mlădioase în toate părţile deopotrivă. Adierile blînde ale zefirului făceau să stăruie în acest loc o răcoare plăcută, în pofida dogoarei soarelui. Izvoare ce curgeau cu susur odihnitor peste pajişti pre-

sărate cu busuioc roşu şi cu viorele alcătuiau, ici-colo, locuri de scăldătoare curate şi limpezi precum cleştarul ; mii de flori scoteau capul din iarbă, smălţuind covoarele verzi care înconjurau peştera. Ici se afla o pădure cu acei arbori stufoşi ce fac poame de aur [1], şi a căror floare, înnoită în fiecare anotimp, răspîndeşte cea mai dulce dintre miresme ; această pădure părea că încununează frumoasele pajişti şi le învăluie într-o întunecime prin care razele soarelui nu puteau străbate. Colo nu se auzea decît cîntul păsărilor sau zgomotul unui pîrîu ce se prăvălea spumegînd din vîrful unei stînci şi o lua la fugă prin pajişte.

Peştera zeiţei se afla pe povîrnişul unei coline. Dintr-un loc se zărea marea, uneori limpede şi lucie ca o oglindă, alteori izbindu-se mînioasă de stînci, mugind şi ridicînd valuri înalte cît munţii. Din alt loc, se vedea un rîu care alcătuia insule tivite cu tei în floare şi cu plopi înalţi ce-şi purtau creştetele semeţe pînă la nori. Canalele de tot felul ce formau insule păreau că se joacă pe cîmpie ; unele îşi rostogoleau cu repeziciune apele limpezi ; altele erau liniştite şi somnoroase ; iar altele, după lungi ocoluri, se întorceau pe vechiul făgaş, ca şi cum ar fi voit să se înapoieze la izvor, părînd că nu se îndură să părăsească acele maluri fermecătoare. În depărtare se zăreau dealuri şi munţi ce se pierdeau în nori şi a căror înfăţişare ciudată alcătuia un orizont cît se poate de plăcut ochiului. Munţii învecinaţi erau acoperiţi cu viţă verde, ce atîrna ca o horbotă : frunzele nu puteau ascunde strugurii, mai strălucitori decît purpura, iar viţa se îndoia sub povara rodului. Smochinul, măslinul, rodiul şi toţi ceilalţi pomi acopereau cîmpia, preschimbînd-o într-o mare grădină.

După ce-i arătă lui Telemah toate aceste frumuseţi ale firii, Calipso îi spuse :

[1] Portocale.

— Odihneşte-te ; straiele-ţi sînt ude, se cuvine să ţi le schimbi : după aceea o să ne vedem din nou, şi am să-ţi povestesc nişte întîmplări de care inima ta va fi mişcată.

Şi îl pofti să intre, împreună cu Mentor, în locul cel mai tainic şi mai îndepărtat al unei peşteri vecine cu cea în care locuia ea. Nimfele avuseseră grijă să aprindă un foc mare din lemn de cedru, a cărui mireasmă plăcută se răspîndea în toate ungherele, şi pregătiseră haine pentru noii oaspeţi.

Cînd văzu tunica de lînă subţirică, mai albă ca neaua, şi haina lungă de purpură bordată cu aur ce-i fuseseră hărăzite, Telemah se bucură, ca orice bărbat tînăr, de mărinimia ce i se arăta.

Cu glas scăzut, Mentor îi spuse :

— Acestea sînt, oare, o, Telemah, gîndurile care trebuie să sălăşluiască în cugetul fiului lui Ulise ? Chibzuieşte mai degrabă să întăreşti faima părintelui tău şi să birui soarta vrăjmaşă. Un tînăr căruia îi place să se împopoţoneze fără rost, ca o femeie, nu este vrednic de înţelepciune şi de glorie : gloria nu e dobîndită decît de o inimă ce ştie să înfrunte greutăţile şi să calce în picioare plăcerile.

Telemah răspunse suspinînd :

— Mai degrabă să mă piardă zeii decît să îngădui ca moleşeala şi plăcerile simţurilor să pună stăpînire pe sufletul meu. Nu, nu, fiul lui Ulise nu va fi niciodată înrobit de farmecele unei vieţi trîndave şi lipsite de bărbăţie. Dar ce bunăvoinţă a cerului ne-a scos-o înainte, după naufragiul nostru, pe această zeiţă sau muritoare care ne copleşeşte cu bunătatea ei ?

— Bagă de seamă, îi răspunse de îndată Mentor, să nu te covîrşească de nenorociri ; teme-te de drăgălăşeniile ei înşelătoare mai mult decît de stîncile ce ţi-au sfărîmat corabia ; naufragiul şi moartea sînt mai puţin înspăimîntătoare decît plăcerile care atacă virtutea. Fe-

reşte-te să dai crezare celor ce-o să-ţi povestească. Tinereţea este înfumurată ; ea are o încredere fără margini în sine ; deşi firavă, crede că poate totul şi că n-are a se teme niciodată de nimic ; se destăinuieşte cu uşurinţă şi fără băgare de seamă. Fereşte-te să pleci urechea la vorbele dulci şi linguşitoare ale lui Calipso, care se vor strecura ca un şarpe pe sub flori ; teme-te de otrava ascunsă ; să te îndoieşti de tine însuţi şi s-aştepţi întotdeauna poveţele mele.

Apoi se întoarseră la Calipso, care-i aştepta. Nimfele, cu părul împletit în cozi şi îmbrăcate în veşminte albe, îi ospătară mai întîi cu bucate simple, dar plăcute la gust şi la înfăţişare. Nu se vedea nici o altă carne în afară de cea a păsărilor prinse de ele cu laţurile sau a animalelor străpunse la vînătoare de săgeţile lor. Un vin mai dulce ca nectarul curgea din vase mari de argint în căni de aur împodobite cu flori. Au fost aduse în coşuri toate poamele pe care primăvara le făgăduieşte şi toamna le răspîndeşte pe pămînt. Totodată, patru tinere nimfe începură să cînte. Mai întîi cîntară lupta zeilor cu uriaşii [1], apoi iubirile lui Iupiter şi Semele [2], naşterea lui Bachus şi felul cum l-a crescut bătrînul Silen [3], întrecerea la fugă dintre Atalanta [4] şi Hippomenes [5], care a biruit cu ajutorul merelor de aur din grădina

[1] Fii monstruoşi ai Pămîntului, pe care Iupiter i-a învins, rămînînd stăpînul lumii.

[2] Fiica lui Cadmos, regele Tebei (Beoţia). A fost sedusă de Zeus (la romani Iupiter), dînd naştere lui Dionysos (Bachus).

[3] Personaj din mitologia greacă, considerat dascălul lui Bachus.

[4] Fiica lui Iasus şi a Clymenei. Vestită pentru iuţeala cu care alerga, s-a legat să nu se căsătorească decît cu acela care o va întrece la fugă. Hippomenes, sau Milanion, a biruit-o, presărînd pe drum trei mere de aur din grădina Hesperidelor, ca s-o ispitească. Aplecîndu-se să le culeagă, Atalanta a pierdut întrecerea.

[5] Nepotul lui Neptun (la greci Poseidon). O învinge pe Atalanta la fugă şi se căsătoreşte cu ea.

Hesperidelor [1]; în sfîrșit, războiul Troiei a fost și el cîntat: luptele lui Ulise și înțelepciunea lui au fost ridicate în slăvi. Prima nimfă, care se chema Leucothoe, însoți cu acordurile lirei glasurile dulci ale celorlalte. Cînd auzi Telemah numele părintelui drag, pe obraji începură să i se prelingă lacrimi, care dădură și mai multă strălucire chipului său frumos. Dar Calipso, care băgă de seamă că el nu mai poate mînca și că este copleșit de durere, le făcu nimfelor un semn. Ele începură de îndată să cînte lupta centaurilor cu lapiții [2] și coborîrea lui Orfeu în Infern pentru a o scoate de acolo pe Euridice.

Cînd masa luă sfîrșit, zeița îl chemă pe Telemah deoparte și-i vorbi astfel:

— Vezi, tu fiu al marelui Ulise, cu cîte onoruri te primesc. Sînt nemuritoare: nici un muritor nu poate păși pe această insulă fără a fi pedepsit pentru îndrăzneala lui și nici chiar naufragiul nu te-ar fi ferit de mînia mea, dacă nu te-aș fi îndrăgit. Și tatăl tău a avut același noroc ca și tine; dar vai! n-a știut să se bucure de el. L-am găzduit vreme îndelungată pe această insulă; ar fi fost destul să voiască și, trăind aici cu mine, ar fi dobîndit nemurirea, dar dorința pătimașă de a-și revedea jalnica-i țară l-a făcut să disprețuiască toate aceste foloase. Vezi, dară, tot ce a pierdut el pentru a-și revedea Itaca, unde n-a putut ajunge. A voit să mă părăsească: a plecat; și furtuna m-a răzbunat: corabia lui, după ce a fost o jucărie în voia vînturilor, și-a găsit mormîntul în valuri. Trage, așadar, învățăminte din această tristă pildă. Acum, cînd ai aflat despre naufragiul lui, nu mai are rost să nădăjduiești nici că-l vei revedea,

[1] Numele celor trei fiice ale lui Atlas și ale Hesperei, stăpînele unei grădini aflate dincolo de Coloanele lui Hercule (Gibraltar); pomii din această grădină făceau mere de aur.

[2] Luptă care a avut loc în timpul nunții lui Pirithous, regele lapiților, cu Hippodamia.

nici că-i vei urma vreodată la domnie în insula Itaca : mîngîie-te de pierderea lui, căci ai aflat aici o zeiță gata să te facă fericit și un regat pe care ea ți-l oferă în dar.

La aceste cuvinte zeița a mai adăugat multe altele ca să-i arate cît de fericit a fost Ulise alături de ea ; i-a povestit întîmplările din peștera ciclopului Polifem [1] și de la Antifate, regele lestrigonilor [2] ; n-a uitat să-i istorisească cele pătimite de Ulise pe insula lui Circe [3], fiică a Soarelui, și nici primejdiile pe care le înfruntase el între Scylla și Charybda [4]. I-a zugrăvit ultima furtună pe care Neptun a stîrnit-o împotriva eroului, atunci cînd acesta a plecat de lîngă ea. Voia să-i dea a înțelege că a pierit în acest naufragiu, și nu-i pomeni nimic despre sosirea lui în insula feacilor [5].

Telemah, care la început se lăsase prea repede copleșit de bucuria de a fi atît de bine primit de Calipso, își dădu în sfîrșit seama de viclenia ei și de înțelepciunea sfaturilor lui Mentor. Îi răspunse în puține cuvinte :

— O, zeiță, iartă-mi durerea ; acum nu pot să nu fiu mîhnit. Poate că, după un timp, voi avea mai multă tărie să gust bogățiile cu care mă îmbii : lasă-mă în clipa asta să-mi plîng tatăl ; tu știi, mai bine decît mine, cît de mult merită să fie plîns.

La început Calipso nu îndrăzni să stăruie mai mult ; ba chiar se prefăcu că-i împărtășește durerea și e înduioșată de soarta lui Ulise. Dar, ca să afle prin ce mijloace ar putea să-i înmoaie inima, îi ceru să-i povestească

[1] Cel mai frumos dintre ciclopi, fiul lui Poseidon. Ulise, care poposise pe insula lui, i-a scos unicul ochi pentru a scăpa împreună cu tovarășii săi din peștera unde Polifem îi ținea prizonieri.

[2] Popor antropofag, pe care mitologia îl situează în Sicilia, în vecinătatea ciclopilor.

[3] Vrăjitoare din insula Eea, care, dîndu-le tovarășilor lui Ulise o băutură vrăjită, i-a prefăcut în porci.

[4] Stînci situate față-n față în strîmtoarea Messina.

[5] Popor legendar care trăia în insula Scheria, unde Nausicaa, fiica regelui, l-a primit pe Ulise după naufragiul acestuia.

despre naufragiul lui şi despre peripeţiile prin care a trecut pînă a ajuns pe acele ţărmuri.

— Povestea nenorocirilor mele, zise el, ar fi prea lungă.

— Nu, nu, răspunse ea, sînt nerăbdătoare să le aflu ; nu te mai codi şi istoriseşte-mi-le.

Stărui îndelung. În cele din urmă, el nu i se mai putu împotrivi şi-i vorbi astfel :

— Am plecat din Itaca spre a mă duce la ceilalţi regi ce s-au întors de la asediul Troiei şi a le care veşti despre tatăl meu. Peţitorii mamei mele, Penelopa, n-au ştiut nimic despre plecarea mea, căci am avut grijă să le-o ascund, cunoscîndu-le viclenia. Nestor, pe care l-am văzut la Pilos, ca şi Menelau, care m-a primit cu toată prietenia în Lacedemonia, nu mi-au putut spune dacă tatăl meu mai este în viaţă. Obosit de tot neprevăzutul şi nesiguranţa în care trăiam, m-am hotărît să plec în Sicilia, unde auzisem că vînturile l-ar fi aruncat pe tatăl meu. Dar înţeleptul Mentor, pe care-l vezi aici, s-a împotrivit acestui plan îndrăzneţ. El mi-a vorbit pe de o parte, de ciclopi, nişte uriaşi hîzi, care mănîncă oameni, pe de altă parte, de flota lui Enea şi a troienilor, care se afla pe acele ţărmuri. Aceşti troieni, spunea el, sînt porniţi împotriva tuturor grecilor, dar, mai ales, ar fi bucuroşi să poată vărsa sîngele fiului lui Ulise. Întoarce-te, mai adăugă el, în Itaca ; poate că tatăl tău, iubit de zei, va ajunge acolo odată cu tine. Dar, dacă zeii au hotărît să-l piardă, dacă nu-i este dat să-şi mai revadă vreodată patria, trebuie cel puţin ca tu să te duci, să-l răzbuni, s-o scapi pe mama ta, să-ţi arăţi înţelepciunea în faţa tuturor popoarelor şi să faci ca întreaga Grecie să vadă în tine un rege la fel de vrednic să domnească cum a fost cîndva Ulise.

Aceste cuvinte mă puteau izbăvi, dar eu n-am fost destul de cuminte ca să le ascult. Nu am ascultat decît de patima mea. Înţeleptul Mentor mă iubea atît de mult,

încît m-a urmat în cutezătoarea călătorie în care am pornit, în pofida sfaturilor lui, şi zeii m-au lăsat să săvîrşesc o greşeală care să mă facă să-mi lepăd înfumurarea.

În timp ce el vorbea, Calipso îl privea pe Mentor : era nedumerită : i se părea că simte în el ceva divin, dar nu-şi putea limpezi gîndurile nedesluşite ce-i treceau prin minte ; de aceea, rămase plină de bănuieli şi de neîncredere faţă de acest necunoscut. Atunci se temu ca nu cumva să i se vadă tulburarea.

— Spune mai departe, îi zise lui Telemah, şi potoleşte-mi curiozitatea.

Telemah reluă povestirea :

— O bună bucată de timp vîntul ne-a fost prielnic pe drumul spre Sicilia ; mai apoi însă, nişte trîmbe negre de furtună au ascuns cerul privirilor noastre şi ne-au învăluit într-o noapte adîncă. La lumina fulgerelor am zărit alte corăbii, care înfruntau aceeaşi primejdie, dar curînd ne-am dat seama că erau corăbiile lui Enea : pentru noi ele nu erau mai puţin înspăimîntătoare decît stîncile. Abia atunci am înţeles, dar era prea tîrziu, că înflăcărarea unei tinereţi smintite m-a împiedicat să cumpănesc lucrurile cu băgare de seamă. În faţa acestei primejdii, Mentor s-a dovedit nu numai hotărît şi neînfricat, ci chiar mai voios decît de obicei : el era cel care mă încuraja ; simţeam că-mi insuflă o putere de nebiruit. Împărţea liniştit toate poruncile, în timp ce cîrmaciul era năucit. I-am spus : „Dragul meu Mentor, de ce nu ţi-am urmat sfaturile ? Cît sînt de nenorocit că m-am încrezut în mine însumi, la o vîrstă cînd nici nu eşti în stare să pătrunzi viitorul, nici n-ai experienţa trecutului, nici măsură în cumpănirea prezentului. O, dacă vom scăpa vreodată din această furtună, mă voi teme de mine însumi ca de cel mai primejdios vrăjmaş : numai în tine, Mentor, am să mă încred întotdeauna."

Mentor, zîmbind, îmi răspunse :

„N-am să te cert pentru greşeala săvîrşită ; e destul dacă-ţi dai seama de ea şi dacă-ţi va sluji ca altă dată să fii mai cumpătat în dorinţele tale. Dar, după ce va trece primejdia, s-ar putea ca înfumurarea să pună iarăşi stăpînire pe tine. Acum trebuie să te bizui pe curaj. Mai înainte de a te azvîrli într-o primejdie, trebuie s-o prevezi şi să te temi de ea ; dar atunci cînd eşti în mijlocul primejdiei nu-ţi rămîne decît s-o înfrunţi. Poartă-te, aşadar, ca un vrednic fiu al lui Ulise ; dovedeşte un curaj mai mare decît toate relele care te ameninţă."

Blîndeţea şi neînfricarea înţeleptului Mentor m-au fermecat ; dar şi mai mare mi-a fost uimirea cînd am văzut cu cîtă iscusinţă izbuteşte el să ne scape de troieni. În clipa cînd cerul a început să se limpezească şi troienii, văzîndu-ne mai îndeaproape, n-ar fi întîrziat să ne recunoască, băgă de seamă că una din corăbiile lor, care semăna aproape întocmai cu a noastră şi pe care furtuna o îndepărtase de celelalte, avea pupa împodobită cu nişte flori ; se grăbi să pună şi la pupa noastră nişte cununi din aceleaşi flori şi să le prindă chiar el cu fîşii de pînză din aceeaşi culoare cu cele ale troienilor ; le porunci tuturor vîslaşilor noştri să se lase cît mai mult în jos, pe băncile lor, ca să nu fie recunoscuţi de duşmani. În felul acesta am trecut prin mijlocul flotei lor : cînd ne-au văzut au scos strigăte de bucurie, ca la vederea unor tovarăşi pe care-i credeau pierduţi. Din pricina mării înfuriate am fost chiar nevoiţi să mergem destul de multă vreme împreună. În sfîrşit, am rămas puţin mai în urmă şi, în vreme ce vînturile nepotolite îi împingeau spre Africa, ne-am opintit din răsputeri şi, vîslind de zor, am tras pe coasta învecinată a Siciliei.

În cele din urmă am ajuns. Dar locul spre care ne îndreptam nu era cu nimic mai puţin nefast decît flota ce ne pusese pe fugă : pe această coastă a Siciliei am dat peste alţi troieni, duşmani ai grecilor. Aici domnea bătrînul Aceste, venit din Troia. Cum am pus piciorul pe

țărm, locuitorii au crezut că sîntem fie niște oameni înarmați de pe insulă care voiesc să-i ia pe nepregătite, fie niște venetici veniți să pună stăpînire pe pămînturile lor. Atunci au dat foc corăbiei noastre și, într-o pornire de furie, i-au ucis pe toți însoțitorii noștri ; nu ne-au lăsat în viață decît pe Mentor și pe mine ca să ne ducă în fața lui Aceste, căruia să-i spunem ce planuri avem și de unde venim. Am intrat în oraș cu mîinile legate la spate și moartea noastră nu era întîrziată decît pentru a da prilej de petrecere acestui popor crud, atunci cînd avea să se afle că sîntem greci.

Am fost duși mai întîi în fața lui Aceste, care, cu sceptrul său de aur în mînă, judeca pricinile oamenilor și se pregătea să aducă o mare jertfă. Ne întrebă cu glas aspru din ce țară venim și care e ținta călătoriei noastre. Mentor se grăbi să răspundă :

„Venim de pe țărmurile marii Hesperii [1], iar patria noastră nu este departe de acolo."

Se feri astfel să spună că eram greci. Dar Aceste, fără să-l mai asculte, și luîndu-ne drept niște venetici care-și ascund planurile, porunci să fim duși într-o pădure învecinată, unde să slujim ca sclavi sub porunca celor ce-i păzeau turmele.

Starea aceasta mi se părea mai cumplită decît moartea. Am strigat :

„O, rege, mai bine omoară-ne decît să ne înjosești pînă-ntr-atît. Află că eu sînt Telemah, fiul înțeleptului Ulise, regele itacienilor. Îl caut pe tatăl meu pe toate mările ; dacă nu pot nici să-l găsesc, nici să mă întorc în patria mea, nici să scap de robie ia-mi mai bine viața, pe care n-aș mai putea-o îndura".

N-am isprăvit bine de rostit aceste cuvinte, că poporul, cuprins de mînie, începu să strige că fiul crudului Ulise, a cărui viclenie a dus la căderea orașului Troia, trebuia să fie sortit pieirii.

[1] Nume dat de greci Italiei.

„O, fiu al lui Ulise, îmi zise Aceste, nu pot să nu jertfesc sîngele tău manilor atîtor troieni pe care tatăl tău i-a azvîrlit pe malurile negrului Cocit[1]: tu și cel ce te călăuzește veți muri."

În vremea aceasta, un bătrîn din ceată îl sfătui pe rege să ne jertfească pe mormîntul lui Anchise.

„Sîngele lor, spuse el, va fi plăcut umbrei acestui erou, iar Enea însuși, cînd va afla de jertfa adusă, va fi mișcat, văzînd cîtă dragoste arăți celui care a fost tot ce avea mai scump pe lume."

Tot poporul se arătă încîntat de acest sfat, și nimeni n-avea alt gînd decît să ne jertfească. Am pornit spre mormîntul lui Anchise: acolo fuseseră înălțate două altare unde ardea focul sacru. Paloșul care urma să ne străpungă se afla în fața ochilor noștri; pe cap ni s-au pus cununi de flori, și nici o umbră de milă nu ne putea chezășui viața. Soarta noastră era hotărîtă, cînd Mentor ceru liniștit să vorbească regelui. El îi zise:

„O, Aceste, dacă nefericirea tînărului Telemah, care n-a ridicat niciodată armele împotriva troienilor, nu izbutește să te miște, poate vei fi mișcat de propriul tău interes. Întrucît am dobîndit cunoașterea semnelor și a voinței zeilor, îți pot spune că nu vor trece trei zile și veți fi atacați de neamuri barbare, care se năpustesc ca un puhoi din creștetul munților pentru a-ți potopi orașul și a-ți pustii țara. Grăbește-te să le întîmpini: dă-le oamenilor tăi arme și, fără zăbavă, adăpostește îndărătul zidurilor bogatele cirezi pe care le ai pe cîmp. Dacă prezicerea mea e minciună, vei fi liber să ne jertfești peste trei zile; dacă, dimpotrivă, se va dovedi adevărată, amintește-ți că nu se cuvine să iei viața celor cărora le-o datorezi pe a ta."

[1] Apă curgătoare din Epir, socotită de cei vechi drept fluviu al Infernului.

Aceste se minună cînd auzi cuvintele rostite de Mentor cu o siguranţă cum nu mai întîlnise niciodată la vreun om.

„Văd bine, o, străine, spuse el, că zeii, care n-au fost prea darnici cu tine cînd au împărţit darurile soartei, te-au înzestrat cu o înţelepciune mai de preţ decît toate avuţiile."

Totodată, amînă jerfa şi dădu degrabă poruncile de cuviinţă pentru a întîmpina năvala de care îi vorbise Mentor. Pretutindeni se vedeau numai femei îngrozite, bătrîni cocîrjaţi şi copilaşi cu lacrimi în ochi îndreptîndu-se zoriţi spre oraş. Boii mugeau şi oile behăiau, aduse cu grămada de pe păşunile grase, dar nu se găseau destule staule pentru a fi puse la adăpost. Din toate părţile se auzeau strigătele nedesluşite ale oamenilor ce se îmbrînceau unii pe alţii, nu se puteau înţelege între ei, luau, în învălmăşeală, pe un necunoscut drept prieten, alergau fără să ştie încotro. Fruntaşii oraşului însă, crezîndu-se mai înţelepţi decît ceilalţi, îşi închipuiau că Mentor este un înşelător care s-a slujit de o prezicere mincinoasă pentru a-şi scăpa pielea.

Înainte de sfîrşitul celei de a treia zile, în timp ce erau frămîntaţi de aceste gînduri, pe povîrnişul munţilor învecinaţi văzură un nor de praf ; apoi se zări o ceată nesfîrşită de barbari înarmaţi : erau himerienii, nişte neamuri fioroase, şi, împreună cu ei, seminţiile care trăiau în munţii Nebrozi [1] şi pe piscul Acratas, unde domneşte o iarnă pe care adierile zefirului n-au îmblînzit-o niciodată. Cei ce n-au voit să ţină seama de înţeleapta prezicere a lui Mentor şi-au pierdut şi sclavii, şi cirezile. Atunci regele îi spuse lui Mentor :

„Nu ţin seama că sînteţi greci : voi, vrăjmaşii noştri, sînteţi acum prietenii noştri credincioşi. Zeii v-au trimis să ne scăpaţi ; nădăjduiesc că vitejia voastră este la fel

[1] Numire dată în vechime lanţului muntos din partea de nord-est a Siciliei, astăzi munţii Pelore.

de mare ca și înțelepciunea sfaturilor voastre ; grăbiți-vă să ne veniți în ajutor."

Mentor dovedi o îndrăzneală care-i uimi pe luptătorii cei mai dîrji. Luă un scut, o cască, o spadă și o lance ; îi orîndui pe ostașii lui Aceste ; păși în fruntea lor și înaintă în ordine spre dușman. Aceste, deși foarte curajos, nu putea să-l urmeze decît de la mare depărtare, din pricina bătrîneții. Eu îl urmam îndeaproape, dar nu puteam ajunge la vitejia lui. În timpul luptei, platoșa lui era asemenea scutului nemuritor[1]. Sub loviturile lui, moartea secera rînd pe rînd. Semăna cu un leu de Numidia, încolțit de o foame crîncenă, care dă iama într-o turmă de oi ; sfîșie, sugrumă, înoată în sînge ; iar ciobanii, departe de a veni în ajutorul turmei lor, o rup la fugă tremurînd pentru a scăpa de furia lui.

Barbarii, care nădăjduiau să ia orașul pe nepregătite, au rămas și ei uimiți și descumpăniți. Supușii lui Aceste, însuflețiți de pilda și de poruncile lui Mentor, au vădit o putere de care nu se credeau în stare. Cu lancea l-am doborît pe fiul regelui acestui neam vrăjmaș. Era de vîrsta mea, dar mai voinic decît mine, căci neamul acesta se trăgea dintr-o semințe de uriași, avînd aceeași obîrșie cu ciclopii. Privea de sus la un dușman atît de slab ca mine : dar eu, fără să mă sperii de puterea-i uimitoare și nici de înfățișarea-i sălbatică și necioplită, mi-am înfipt lancea în pieptul lui și l-am făcut să-și dea duhul, vărsînd șiroaie de sînge negru. Era sigur c-o să mă zdrobească. Cînd s-a prăbușit, zăngănitul armelor sale s-a auzit pînă-n munți. I-am luat leșul și m-am întors la Aceste, ducînd cu mine și armele celui ucis. Mentor, după ce izbutise să-i împrăștie pe vrăjmași, i-a tăiat bucăți și i-a gonit pe fugari pînă în păduri.

După o izbîndă atît de nesperată, toți îl priveau pe Mentor ca pe un om îndrăgit și inspirat de zei. Aceste,

[1] Scutul zeiței Minerva.

plin de recunoştinţă, ne-a spus că se teme de ceea ce ni s-ar putea întîmpla dacă s-ar reîntoarce în Sicilia corăbiile lui Enea ; ne-a dat o corabie ca să ne înapoiem în ţara noastră, ne-a copleşit cu daruri şi ne-a zorit să plecăm pentru a preîntîmpina toate nenorocirile pe care le prevedea ; dar n-a vrut să ne dea nici cîrmaci, nici vîslaşi din neamul lui, de teamă ca aceştia să nu aibă de pătimit pe coastele Greciei. Ne-a încredinţat unor neguţători fenicieni, care, făcînd negoţ cu toate neamurile lumii, n-aveau de ce să se teamă ; ei urmau să-i aducă înapoi lui Aceste corabia, după ce ne vor fi lăsat pe noi în Itaca. Dar zeii, care adesea îşi bat joc de planurile oamenilor, ne hărăzeau alte primejdii.

CARTEA A DOUA

Urmarea povestirii lui Telemah. Corabia tiriană pe care se urcaseră este prinsă de o flotă a lui Sesostris[1], *iar Mentor și Telemah sînt făcuți prizonieri și duși în Egipt. Bogățiile și minunățiile acestei țări : înțelepciunea cu care era cîrmuită. Telemah și Mentor sînt aduși în fața lui Sesostris, care-l însărcinează pe unul dintre dregătorii săi, pe nume Metofis, să afle ce-i cu ei. Din porunca acestui dregător, Mentor este vîndut unor etiopieni care-l duc în țara lor, iar Telemah este pus să păzească o turmă în pustiul Oasis. Acolo, Termosiris, un preot al lui Apolo, îi ușurează asprimea surghiunului învățîndu-l să urmeze pilda zeului, care, fiind silit să păzească turmele lui Admet*[2], *regele Tesaliei, și-a găsit mîngîierea în nenorocirea sa îmblînzind obiceiurile sălbatice ale păstorilor. Curînd Sesostris, aflînd de minunile pe care le săvîrșea Telemah în pustiul Oasis, îl cheamă la el, îi recunoaște nevinovăția și-i făgăduiește*

[1] Numele a trei faraoni din dinastia a XII-a (sec. XX—XVIII î.e.n.).

[2] Unul dintre argonauți, rege în cetatea Pherae, din Tesalia. L-a adăpostit pe Apolo pe vremea cînd acesta era prigonit de Iupiter.

că-l va trimite înapoi în Itaca. Dar moartea acestui domnitor îi aduce lui Telemah noi nenorociri : este întemniţat într-un turn, pe malul mării, de unde îl vede pe Bocchoris, noul rege al Egiptului, pierind într-o luptă împotriva supuşilor săi care se răzvrătiseră şi ceruseră ajutor fenicienilor.

Prin trufia lor, tirienii[1] l-au stîrnit împotrivă-le pe marele rege Sesostris, care domnea în Egipt şi care cucerise atîtea regate. Bogăţiile, dobîndite prin negoţ, precum şi puterea nebiruitului Tir, oraş aşezat la mare, umpluseră de mîndrie sufletele acestor oameni. Ei n-au vrut să-i plătească lui Sesostris tributul pe care acesta li-l ceruse la înapoierea sa în Egipt, după cuceririle săvîrşite, ba i-au mai dat şi ostaşi fratelui lui, care îşi pusese în gînd să-l căsăpească pe Sesostris în toiul unui mare ospăţ. Ca să le mai reteze trufia, Sesostris a hotărît să pună piedici în calea negoţului lor pe mări. Corăbiile sale cutreierau în lung şi în lat apele în căutarea fenicienilor. O flotă egipteană a dat peste corabia în care ne aflam, tocmai cînd munţii Siciliei piereau din faţa ochilor noştri. În urmă, portul şi pămîntul păreau că fug şi se ascund în nori. În acelaşi timp, vedeam corăbiile egiptenilor, asemenea unui oraş plutitor, apropiindu-se de noi. Fenicienii i-au recunoscut şi au vrut să se îndepărteze, dar nu mai era vreme. Corăbiile lor erau mai bune decît ale noastre, vîntul le era prielnic, iar vîslaşii lor — mai numeroşi : ne-au ajuns. Ne-au prins şi ne-au luat prizonieri în Egipt.

În zadar le-am spus şi eu că nu sînt fenician ; abia dacă ascultau vorbele mele : ne luau drept nişte sclavi cu care făceau negoţ fenicienii şi nu se gîndeau decît la

[1] Locuitori ai Tirului, oraş din Fenicia antică, întemeiat în mileniul al III-lea î.e.n. La un moment dat a devenit unul dintre cele mai importante centre neguţătoreşti şi meşteşugăreşti ale lumii antice.

foloasele ce le-ar putea trage de pe urma unei asemenea prăzi. Începeam să vedem cum apele mării se albesc amestecîndu-se cu apele Nilului și zăream țărmul Egiptului, aproape la fel de jos ca marea. În cele din urmă am ajuns în insula Faros [1], vecină cu orașul No [2]; de acolo, am luat-o în sus pe Nil pînă la Memfis [3].

Dacă durerea de a ne ști captivi nu ne-ar fi făcut nepăsători la orice plăcere, ochii noștri ar fi fost fermecați la vederea mănosului pămînt al Egiptului, asemenea unei grădini încîntătoare, udată de nenumărate canale. Pe oricare dintre maluri ne aruncam privirile nu vedeam decît orașe bogate, case de țară așezate în mijlocul unor priveliști frumoase, ogoare ce se acopereau an de an cu recolte de aur, fără a se odihni niciodată, pășuni pline de cirezi, plugari covîrșiți de povara roadelor pe care pămîntul le slobozea din sînul lui, păstori ale căror dulci cîntări din fluier erau repetate de ecoul din jur.

„Ferice de poporul ce-i cîrmuit de un rege înțelept ! spunea Mentor. Duce o viață îmbelșugată ; e fericit și dragostea lui se îndreaptă spre cel căruia îi datorează fericirea. O, Telemah, adăugă el, tot astfel să domnești și tu, și să le aduci supușilor tăi mulțumirea, dacă zeii îți vor da în stăpînire regatul tatălui tău. Să-ți iubești supușii ca pe copiii tăi ; să prețuiești plăcerea de a fi iubit de ei și să-i faci să-și amintească în toată vremea că pacea și bucuria de care au parte sînt darurile bogate ale unui rege bun. Regii care nu se gîndesc decît să fie temuți de supușii lor și să-i îngenuncheze ca să-i facă mai ascultători sînt o pacoste a neamului omenesc. Sînt temuți, așa cum o vor ; dar oamenii îi urăsc, îi dis-

[1] Mică insulă situată în fața orașului egiptean Alexandria, pe care regele Ptolemaios al II-lea Filadelful (285—246 î.e.n.) a ridicat un turn luminos — farul.

[2] Oraș pe care Fénelon l-a identificat cu Alexandria.

[3] Oraș situat înainte de delta Nilului, capitala vechiului Imperiu egiptean (sec. XXX—XXIV î.e.n.).

prețuiesc, și mai mult au ei a se teme de supușii lor decît supușii lor de ei."

Îi răspunsei lui Mentor :

„Vai ! N-are rost să mă gîndesc la principiile după care se cuvine să domnesc : pentru noi, Itaca nu mai există ; nu ne vom mai revedea nici patria, nici pe Penelopa și, chiar dacă Ulise s-ar întoarce încununat de glorie în regatul său, nu va avea niciodată bucuria de a mă vedea acolo ; și nici eu pe aceea de a-l asculta ca să învăț de la el cum să poruncesc. O să murim, dragul meu Mentor ; nu ne mai este îngăduit să ne gîndim la altceva : o să murim fiindcă zeii n-au pic de milă de noi."

În timp ce rosteam aceste cuvinte, glasul mi-era întretăiat de suspine adînci. Dar Mentor, care se temea de nenorociri înainte ca ele să se întîmple, nu știa ce înseamnă să te temi de ele din clipa în care se întîmplau.

„Fiu nevrednic al înțeleptului Ulise, îmi strigă el, cum adică ? Te lași doborît de nenorocire ! Află că vei revedea într-o zi și insula Itaca, și pe Penelopa. Ba îl vei vedea, chiar în culmea gloriei, și pe cel ce nu l-ai cunoscut, nebiruitul Ulise, pe care soarta nu-l poate înfrînge și care, trecînd prin nenorociri și mai mari decît ale tale, te învață să nu te descurajezi niciodată. O, dacă pe pămînturile îndepărtate unde l-a azvîrlit furtuna ar afla că fiul lui nu i-a moștenit nici răbdarea, nici curajul, vestea l-ar umple de rușine și l-ar îndurera mai mult decît toate nenorocirile pătimite de atîta amar de vreme."

Apoi Mentor îmi atrase luarea-aminte asupra veseliei și belșugului ce domneau pe întinsul Egiptului, care numără pînă la douăzeci și două de mii de orașe. Lăudă buna administrație din aceste orașe ; dreptatea făcută în folosul săracului, împotriva bogatului ; buna creștere dată copiilor, care erau deprinși să asculte, să muncească, să fie cumpătați, să îndrăgească artele și literele ; să respecte întru totul ceremoniile religioase ; să nu se gîndească să tragă foloase de pe urma faptelor lor, să fie

cinstiți, să păstreze credință oamenilor și să se teamă de zei sînt poveţele pe care fiecare părinte le dă copiilor săi. Mentor nu se mai sătura minunîndu-se de aceste bune rînduieli.

„Fericit e poporul, îmi zicea el într-una, pe care un rege înţelept îl cîrmuieşte astfel. Dar şi mai fericit e regele care aduce fericirea atîtor supuşi şi care şi-o găseşte pe a sa în virtute ! E puternic nu fiindcă e temut, ci fiindcă e iubit. Nu numai că toţi îi dau ascultare, dar e stăpîn pe inimile tuturor : nimeni nu doreşte să scape de el, ba dimpotrivă, toţi se tem să nu-l piardă şi ar fi gata să-şi dea viaţa pentru el."

Ascultam spusele lui Mentor şi, pe măsură ce înţeleptul meu prieten îmi vorbea, simţeam cum în inimă îmi încolţeşte din nou curajul. De îndată ce am ajuns la Memfis, oraş bogat şi măreţ, cîrmuitorul lui porunci să fim duşi la Teba, în faţa regelui Sesostris, care voia să cerceteze el însuşi lucrurile. Am luat-o, aşadar, iarăşi în sus, de-a lungul Nilului, pînă la faimoasa Tebă, cea cu o sută de porţi, unde se afla acest mare rege. Oraşul ni se păru foarte întins şi mai populat decît cele mai înfloritoare oraşe ale Greciei. Administraţiei nu i se poate găsi nici un cusur în privinţa curăţeniei drumurilor, scurgerii apelor, bunei îngrijiri a băilor, cultivării meşteşugurilor şi asigurării liniştii obşteşti. Pieţele sînt împodobite cu fîntîni şi obeliscuri ; templele din marmură au o arhitectură simplă, dar maiestuoasă. Palatul domnitorului, numai el, e cît un oraş de mare : nu se văd decît coloane de marmură, piramide şi obeliscuri, statui uriaşe, mobile numai din aur şi din argint.

Cei ce ne-au prins i-au spus regelui că am fost găsiţi pe o corabie feniciană. În fiecare zi, la un anume ceas dinainte hotărît, el îi asculta pe toţi supuşii care aveau a se plînge de ceva sau voiau să-şi dea părerea. Nu dispreţuia şi nu izgonea pe nimeni, socotind că este rege doar pentru a face bine tuturor supuşilor, pe care îi

iubea ca pe copiii lui. Cît despre străini, îi primea cu bunătate şi era bucuros să-i vadă, fiindcă socotea că întotdeauna poţi învăţa ceva de folos cînd cunoşti obiceiurile şi felul de trai al popoarelor îndepărtate. Din pricina acestei curiozităţi a regelui furăm aduşi înaintea lui. Şedea pe un tron de fildeş şi ţinea în mînă un sceptru de aur. Era bătrîn, dar plăcut la înfăţişare, plin de blîndeţe şi maiestate : în fiecare zi îşi judeca supuşii cu o răbdare şi cu o înţelepciune pe care toţi oamenii le lăudau, fără linguşire. Toată ziua se ostenea să pună rînduială în treburi şi să facă dreptate deplină, iară seara se odihnea ascultîndu-i pe învăţaţi sau stînd de vorbă cu oamenii cei mai cinstiţi, aleşi de el cu grijă, mai înainte de a-i primi în preajma sa. În toată viaţa lui nu i se putea aduce altă vină decît că desfăşurase prea mult fast pentru a-şi sărbători triumful asupra regilor biruiţi şi că arătase încredere unuia dintre supuşii săi pe care vi-l voi zugrăvi îndată.

Cînd mă văzu, fu mişcat de tinereţea şi de durerea mea ; mă întrebă din ce ţară sînt şi cum mă numesc. Am rămas uimiţi de înţelepciunea vorbelor ce-i ieşeau din gură. I-am răspuns :

„O, mărite rege, fără îndoială că ai aflat despre asediul Troiei, care a durat zece ani, şi despre prăbuşirea ei, plătită cu atîta sînge de Grecia întreagă. Ulise, tatăl meu, a fost unul dintre cei mai de seamă regi care au nimicit acest oraş : el rătăceşte pe mări, fără a se putea întoarce în insula Itaca, regatul său. Am plecat în căutarea lui, dar o nenorocire asemănătoare cu cea care l-a lovit pe el a făcut să fiu prins. Ajută-mă să-mi văd iarăşi tatăl şi patria. Şi zeii să te ţină cît mai mult lîngă copiii tăi, care să se bucure de fericirea de a trăi sub ocrotirea unui tată atît de bun."

Sesostris mă privea cu ochi în care stăruia mila ; dar, vrînd să ştie dacă ceea ce spun este adevărat, ne trimise la unul dintre dregătorii săi, însărcinat să afle de la cei

ce prinseseră corabia noastră de eram într-adevăr greci sau fenicieni.

„Dacă sînt fenicieni, zise regele, trebuie să-i pedepsim îndoit, fiindcă ne sînt dușmani și, mai mult, fiindcă au vrut să ne înșele, spunîndu-ne o minciună josnică; dacă, dimpotrivă, sînt greci, să fie tratați cu bunăvoință și trimiși în țara lor cu una din corăbiile mele; căci eu îndrăgesc Grecia; mai mulți egipteni au dat acolo legi. Cunosc vitejia lui Hercule; faima lui Ahile a ajuns pînă la noi, și admir cele ce mi s-au povestit despre înțelepciunea nefericitului Ulise: îmi place să ajut virtutea aflată în nenorocire."

Pe cît de sincer și de mărinimos era Sesostris, pe atît de netrebnic și de viclean la suflet era dregătorul pus de rege să ne cerceteze. Acest dregător se numea Metofis. Ne puse tot felul de întrebări ca să ne descumpănească, iar cînd văzu că Mentor răspunde cu mai multă înțelepciune decît mine, îl privi cu ură și cu neîncredere: căci pe cei răi oamenii buni îi scot din fire. Ne despărți și, din clipa aceea, n-am mai știut ce s-a întîmplat cu Mentor.

Această despărțire a fost pentru mine ca o lovitură de trăznet. Metofis tot mai spera că, întrebîndu-ne pe fiecare în parte, ne va putea hotărî să spunem lucruri care să se bată cap în cap și, mai ales, credea că, prin făgăduieli ademenitoare, mă va face să-mi pierd cumpătul și să mărturisesc ceea ce-ar fi tăinuit Mentor. Într-un cuvînt, nu căuta cu bună-credință să afle adevărul; ci voia să găsească o pricină ca să-i poată spune regelui că sîntem fenicieni și să ne facă sclavi. Și, cu toată nevinovăția noastră și cu toată înțelepciunea regelui, găsi mijlocul de a-l înșela.

Vai! cîte nu li se pot întîmpla și regilor! Chiar cei mai înțelepți sînt adeseori înșelați. Oameni prefăcuți și dornici să tragă foloase îi înconjoară; cei buni se dau

la o parte, fiindcă nu sînt nici înfipți, nici linguşitori. Cei buni aşteaptă să fie căutați, iar domnitorii nu ştiu unde să se ducă să-i caute ; cei răi, dimpotrivă, sînt îndrăzneți, înşelători, dornici să se vîre pe sub piele şi să placă ; iscusiți în arta prefăcătoriei, sînt gata să facă orice, călcîndu-şi în picioare onoarea şi conştiința, pentru a mulțumi patimile celui care domneşte. O, cît de nefericit e un rege ce poate cădea pradă vicleşugurilor celor răi ! E pierdut dacă nu respinge linguşirea şi dacă nu-i îndrăgeşte pe cei ce spun cu curaj adevărul. Iată ce gînduri îmi treceau prin cap în nefericirea mea, şi-mi venea în minte tot ceea ce auzisem de la Mentor.

În vremea aceasta, Metofis mă trimise împreună cu sclavii săi în munții din deşertul Oasis ca să păzesc, laolaltă cu ei, numeroasele lui cirezi.

În acest loc, Calipso îl opri pe Telemah şi-i zise :

— Ei, bine ! Şi-atunci ce-ai făcut tu, care în Sicilia ai vrut mai degrabă să mori decît să fii rob ?

Telemah răspunse :

— Eram din ce în ce mai nefericit ; nu mai aveam nici măcar jalnica mîngîiere de a alege între robie şi moarte : trebuia să fiu sclav şi să sorb pînă la fund, ca să spun aşa, paharul tuturor încercărilor aspre ale soartei. Nu mai aveam nici o speranță, şi nici nu puteam spune măcar un cuvînt ca să-mi redobîndesc libertatea. Mai tîrziu, Mentor mi-a povestit că a fost vîndut unor etiopieni şi că a plecat cu aceştia în Etiopia.

În ce mă priveşte, am ajuns în nişte pustiuri înspăimîntătoare ; se vedeau în mijlocul cîmpiilor nisipuri fierbinți, iar zăpezi care nu se topesc niciodată făceau să stăruie o iarnă veşnică pe crestele munților ; pentru hrana turmelor nu dădeai de păşuni decît printre stînci şi pe la mijlocul povîrnişului acelor munți abrupți ; văile erau atît de adînci, încît razele soarelui abia puteau răzbate pînă la ele.

În tot ţinutul n-am întîlnit alţi oameni în afară de păstori, la fel de sălbateci ca şi locurile acelea. Nopţile mi le petreceam jelindu-mi nenorocirea, iar zilele păzind turma, ca să mă feresc de furia nestăpînită a căpeteniei sclavilor. Acesta, pe nume Butis, în nădejdea de a-şi dobîndi libertatea, nu-nceta să-i pîrască pe ceilalţi, vrînd astfel să-i arate stăpînului cît este de zelos şi de devotat intereselor lui.

Odată era cît pe-aci să mor : fiind copleşit de durere, într-o zi am uitat de turmă şi m-am întins pe iarbă, lîngă o peşteră unde îmi aşteptam moartea, căci nu mai puteam îndura atîtea suferinţe.

În clipa aceea, simţii că tot muntele se cutremură ; stejarii şi pinii păreau că au pornit să coboare din vîrful muntelui ; vînturile îşi ţineau suflarea ; şi, din peşteră, am auzit un glas tunător spunîndu-mi următoarele cuvinte :

„Fiu al înţeleptului Ulise, tu trebuie să ajungi, ca şi el, mare prin puterea de a răbda. Domnitorii care au fost întotdeauna fericiţi nu se cuvine să fie altfel : viaţa uşuratecă îi strică, trufia îi îmbată. Cît vei fi de fericit dacă vei şti să-ţi biruieşti nenorocirile şi dacă nu le vei da niciodată uitării ! Vei revedea Itaca şi gloria ta se va înălţa pînă la stele. Cînd vei fi stăpîn peste alţi oameni, să nu uiţi că şi tu ai fost slab, sărac şi îndurerat, ca şi ei ; să te bucuri dacă le poţi uşura soarta ; să-ţi iubeşti poporul, să urăşti linguşirea, şi să ştii că nu vei fi mare decît atîta vreme cît vei fi cumpătat şi în stare să-ţi stăpîneşti patimile !"

Aceste cuvinte sfinte mi-au pătruns pînă-n adîncul sufletului ; ele mi-au redat bucuria şi curajul. N-am simţit acea groază, care face să ţi se ridice părul măciucă şi să-ţi îngheţe sîngele în vine, ce-i cuprinde pe muritori atunci cînd le vorbesc zeii : m-am sculat liniştit şi, căzînd în genunchi, am ridicat mîinile spre cer, aducînd laudă Minervei, căreia bănuiam că-i datorez această

prevestire. Din clipa aceea am fost alt om : înțelepciunea îmi lumina mintea : simțeam în mine o putere binefăcătoare care-mi domolea patimile și punea stavilă tumultului tinereții. Toți păstorii din deșert începuseră să mă îndrăgească ; blîndețea, răbdarea mea, simțul meu de dreptate îl domoliră în cele din urmă pe crudul Butis, căruia ceilalți sclavi îi dădeau ascultare și care, la început, m-a chinuit în fel și chip.

Ca să îndur mai ușor amărăciunea sclaviei și a singurătății, aș fi vrut să am cărți, și eram tare mîhnit că îmi lipsea o învățătură care să-mi hrănească mintea și să mi-o îmbogățească. „Ferice, îmi ziceam, de cei ce se scîrbesc de plăcerile furtunoase și știu să se mulțumească cu desfătările unei vieți nevinovate ! Ferice de cei ce-și petrec vremea învățînd și cărora le place să-și cultive mintea prin științe ! Oriunde i-ar arunca soarta vrăjmașă, au întotdeauna cu ei ceva care să le țină de urît, iar plictiseala, care pe alți oameni îi macină chiar în mijlocul plăcerilor, este necunoscută celor ce știu să-și ocupe timpul cu cititul. Ferice de cei cărora le place să citească și care nu sînt lipsiți de cărți ca mine."

În timp ce-mi treceau prin cap aceste gînduri, m-am afundat într-o pădure întunecoasă, unde, deodată, mi-a apărut în față un bătrîn care ținea în mînă o carte. Acest bătrîn avea o frunte lată, pleșuvă și cam brăzdată ; o barbă colilie îi atîrna pînă la brîu ; era înalt de stat și maiestuos ; obrazul își păstra încă frăgezimea și rumeneala, ochii erau vii și pătrunzători, glasul blînd, vorbele simple și prietenoase. Niciciînd n-am văzut un bătrîn atît de venerabil. Se numea Termosiris și era preot al lui Apolo, pe care-l slujea într-un templu de marmură, înălțat în această pădure în cinstea zeului de regii Egiptului. Ținea în mînă o carte, care era o culegere de imnuri închinate zeilor. M-a întîmpinat prietenos și am intrat în vorbă. Povestea atît de bine despre lucruri din trecut, încît ți se părea că le vezi ; dar le povestea

pe scurt și niciodată istorisirile lui nu m-au obosit. Știa să prevadă viitorul datorită profundei lui înțelepciuni, ce-l ajuta să cunoască oamenii și planurile de care sînt în stare. Cu toată cumințenia lui, era vesel, plăcut și nici la tinerețea cea mai neastîmpărată nu găseai atîta farmec ca la acest om ajuns la o vîrstă atît de înaintată : deasemenea, îi îndrăgea pe tineri, cînd erau ascultători și iubitori de virtute.

După scurt timp, prinse drag de mine și-mi dădu cărți ca să mă mîngîie. Mă numea : Fiul meu. Iar eu îi spuneam adeseori :

„Părintele meu, zeii, care mi l-au luat pe Mentor, s-au îndurat de mine : mi-au dat un alt sprijin în făptura ta."

Acest om, asemenea lui Orfeu sau Linus [1], era, fără îndoială, inspirat de zei : îmi spunea versuri făcute de el și-mi dădea să le citesc pe cele ale mai multor poeți de seamă, proteguiți de Muze. Cînd era îmbrăcat în haina-i lungă, de o albeață strălucitoare, și lua în mînă lira lui de fildeș, tigrii, leii și urșii veneau să se gudure pe lîngă el și să-i lingă picioarele ; satirii ieșeau din păduri ca să danseze în juru-i ; chiar copacii păreau mișcați, și-ai fi crezut că stîncile, înduioșate, aveau să coboare din înaltul munților, fermecate de dulcile lui sunete. Nu cînta decît măreția zeilor, vitejia eroilor și înțelepciunea oamenilor care pun gloria mai presus de plăceri.

Îmi spunea adeseori că trebuie să-mi fac curaj și că zeii nu-l vor părăsi nici pe Ulise, nici pe fiul lui. În sfîrșit, mi-a arătat că, urmînd pilda lui Apolo, trebuie să-i învăț pe păstori să îndrăgească Muzele.

„Apolo, zicea el, mînios că Iupiter tulbură cerul cu trăznetele sale în zilele cele mai frumoase, a voit să se răzbune pe ciclopi, care făureau trăznetele, și i-a străpuns cu săgețile. De îndată, muntele Etna a încetat să mai

[1] Poet legendar din Tracia, care ar fi trăit pe vremea lui Orfeu.

verse trîmbe de flăcări ; nu se mai auzeau loviturile cumplitelor ciocane izbind nicovala şi făcînd să geamă adîncurile peşterilor pămîntului şi străfundurile mării : fierul şi bronzul, nemaifiind lustruite de ciclopi, au început să rugineascâ. Vulcan, furios, a ieşit din cuptorul lui încins ; şi, cu toate că era şchiop, a urcat în grabă Olimpul ; şiroind de sudoare şi acoperit de un praf negru, ajunse la adunarea zeilor şi se jelui amarnic. Iupiter se mînie pe Apolo, îl goni din cer şi-l azvîrli pe pămînt. Carul lui gol îşi urma singur drumul obişnuit, pentru a vesti oamenilor ziua şi noaptea, precum şi schimbarea regulată a anotimpurilor. Apolo, despuiat de toate razele sale, a fost nevoit să se facă păstor şi să păzească cirezile regelui Admet. Cînta din fluier şi toţi ceilalţi păstori se aşezau la umbra ulmilor, pe malul unui izvor cu apă limpede, ca să-i asculte cîntecele. Pînă atunci ei duseseră o viaţă sălbatecă şi aspră ; nu ştiau decît să mîne oile, să le tundă, să le mulgă şi să facă brînză tot ţinutul semăna cu un deşert cumplit.

În scurtă vreme, Apolo i-a învăţat pe toţi păstorii artele care le pot face viaţa plăcută. Cînta florile ce vin să încununeze primăvara, miresmele răspîndite de ea şi vegetaţia născută sub paşii săi. Apoi cînta fermecătoarele nopţi de vară, cînd zefirul aduce oamenilor răcoarea şi roua potoleşte setea pămîntului. Mai pomenea în cîntecele lui de roadele aurite aduse de toamnă pentru a răsplăti munca plugarilor şi de odihna din timpul iernii, cînd tineri zburdalnici dansează în jurul focului. În sfîrşit, le vorbea despre codrii întunecaţi care acoperă munţii şi de adîncurile văilor, unde rîurile, făcînd mii de ocoluri, par că zburdă pe cîmpiile smălţuite. Îi învăţa astfel pe păstori care sînt farmecele vieţii cîmpeneşti, cînd ştii să guşti toate minunăţiile firii. Curînd păstorii, cu fluierele lor, s-au trezit că sînt mai fericiţi decît regii, iar în colibele lor se îngrămădeau plăcerile curate, care ocoleau palatele aurite. Jocurile, rîsetele, voia-bună îi

întovărăşeau pretutindeni pe nevinovaţii păstori. Fiecare zi era sărbătoare : nu se auzeau decît ciripitul păsărilor, adierea blîndă a zefirului jucîndu-se printre crengile copacilor, murmurul unei ape ce cădea de pe vreo stîncă, cîntecele inspirate de Muze păstorilor care-l urmau pe Apolo. Zeul îi învaţă cum să cîştige întrecerea la fugă şi cum să străpungă căprioriî şi cerbii cu săgeţile. Chiar zeii îi pizmuiau pe păstori : viaţa pe care-o duceau ei li se părea mai dulce decît toată slava lor, şi-l chemară din nou pe Apolo în Olimp.

Fiule, trebuie să tragi învăţături din această poveste. Fiindcă te găseşti în starea în care a fost şi Apolo, desţeleneşte acest pămînt nelucrat ; ca şi el, fă să înflorească pustiul ; învaţă-i pe aceşti păstori farmecele armoniei ; îmblînzeşte-le inimile sălbatice ; arată-le cît de vrednică de iubire este virtutea ; fă-i să simtă cît de plăcut e să te bucuri, în singurătate, de plăcerile nevinovate pe care nimeni nu le poate răpi păstorilor. Va veni o zi, fiule, cînd greutăţile şi grijile necruţătoare care-i însoţesc pe regi te vor face ca, de pe tronul tău, să duci dorul vieţii de păstor !"

După ce a grăit astfel. Termosiris mi-a dăruit un fluier ce scotea sunete atît de dulci, încît ecourile munţilor, care le răspîndeau în toate părţile, îi aduseră curînd în jurul nostru pe toţi păstorii din vecinătate. Glasul meu avea o armonie divină ; eram turburat şi parcă nu-mi mai simţeam capul pe umeri cînd cîntam farmecele cu care firea a împodobit cîmpia. Petreceam zile întregi şi o parte din nopţi cîntînd împreună. Păstorii, lăsîndu-şi colibele şi turmele, stăteau, cu răsuflarea tăiată şi nemişcaţi, în jurul meu, în timp ce-i învăţam : ai fi zis că sălbăticia fusese izgonită din aceste pustiuri : totul era numai blîndeţe şi voioşie ; buna-cuviinţă a locuitorilor părea să înfrumuseţeze pămîntul.

Adeseori ne adunam să-i aducem jertfe lui Apolo în templul în care Termosiris slujea ca preot. Păstorii ve-

neau încununați cu lauri în cinstea zeului, păstoriţele veneau şi ele, dansînd şi purtînd pe creştet cununi de flori şi coşuri cu ofrandele sfinte. După jertfă, făceam un ospăţ cîmpenesc : mîncărurile cele mai de soi erau laptele, luat de la caprele şi oile mulse de noi, şi fructele proaspete, cum sînt curmalele, smochinele şi strugurii, culese chiar cu mîinile noastre ; stăteam pe iarbă ; copacii stufoşi ne dăruiau o umbră mai plăcută chiar decît lambriurile aurite din palatele regilor.

Dar cea mai mare faimă mi-am cîştigat-o printre păstori în ziua cînd un leu hămesit s-a năpustit asupra turmei mele ; începuse un măcel cumplit ; n-aveam în mînă decît bîta ; l-am înfruntat cu îndrăzneală. Leul îşi zbîrli coama, îmi arătă colţii şi ghiarele, căscă o gură uscată, din care ieşeau flăcări ; ochii lui păreau plini de sînge şi de foc ; se plesnea peste coapse cu coada lui lungă. L-am răsturnat la pămînt şi mica tunică de zale cu care eram îmbrăcat, după obiceiul păstorilor din Egipt, l-a împiedecat să mă sfîrtece. De trei ori l-am pus jos şi de trei ori s-a ridicat : scotea nişte răgete de vuiau pădurile. În sfîrşit, l-am prins în braţe şi l-am strîns pînă şi-a dat duhul, iar păstorii, care au fost de faţă la izbînda mea, au stăruit să mă îmbrac cu pielea acestui leu fioros.

Vestea despre această ispravă şi despre frumoasa schimbare petrecută cu păstorii noştri s-a răspîndit în tot Egiptul ; ea a ajuns pînă la urechea lui Sesostris. Aflînd că unul dintre cei doi prinşi, luaţi drept fenicieni, a readus vîrsta de aur în acele pustiuri aproape nelocuite, a cerut să mă vadă : căci îndrăgea Muzele, şi inima lui mare era simţitoare la tot ce putea da învăţătură oamenilor. M-am dus în faţa lui ; m-a ascultat bucuros ; a descoperit că, împins de zgîrcenie, Metofis îl înşelase : l-a osîndit la închisoare pe viaţă şi i-a luat toate avuţiile pe care le stăpînea pe nedrept.

„O, spunea el, cît de nefericit este cel ce stă deasupra celorlalţi oameni ! Adeseori nu poate vedea adevărul cu

ochii săi ; este înconjurat de ființe care nu-l lasă să ajungă pînă la cel ce poruncește ; fiecare vrea să-l înșele ca să tragă foloase, fiecare se preface că-l slujește cu zel ca să-și ascundă ambiția. Oamenii aceștia se fac că-l iubesc pe rege, dar nu iubesc decît bogățiile pe care le primesc de la el : atît de puțin îl iubesc, încît, ca să-i cîștige bunăvoința, îl lingușesc și-l trădează."

Apoi Sesostris mi-a arătat o caldă prietenie și a hotărît să mă trimită înapoi în Itaca, dîndu-mi corăbii și trupe ca s-o scap pe Penelopa de toți peținorii ei. Flota era gata ; așteptam doar să ne îmbarcăm. Mă minunam cît de schimbătoare e soarta, cum îi înalță deodată pe cei pe care i-a trîntit cel mai jos. Încercarea prin care trecusem mă îndreptățea să sper că s-ar putea ca Ulise să se întoarcă, în sfîrșit, în regatul lui, după ce avea să mai pătimească mult. Mă gîndeam, de asemenea, în sinea mea că s-ar putea să-l mai revăd pe Mentor, deși fusese dus în ținuturile cele mai necunoscute ale Etiopiei. În timp ce mai tărăgănam puțin plecarea, încercînd să aflu vești despre el, Sesostris, care era foarte bătrîn, muri pe neașteptate, iar moartea lui mă azvîrli din nou în alte nenorociri.

Întregul Egipt părea nemîngîiat de această pierdere : fiecare familie socotea că și-a pierdut cel mai bun prieten, proteguitorul, părintele. Bătrînii, ridicînd mîinile spre cer, strigau :

„Niciodată Egiptul n-a avut un rege atît de bun și niciodată n-o să mai aibă unul ca el. O, zei ! Trebuia să nu-i lăsați niciodată pe oameni să-l cunoască, sau să nu li-l luați niciodată : la ce bun să mai viețuim dacă marele Sesostris nu mai este ?"

Tinerii ziceau :

„S-a spulberat nădejdea Egiptului : părinții noștri au fost fericiți că și-au petrecut viața sub un rege atît de bun : noi însă nu l-am apucat decît ca să-i simțim pierderea".

Slujitorii lui îl plîngeau zi și noapte. La înmormîntarea regelui, timp de patruzeci de zile cît au ținut pregătirile, toate semințiile, din cele mai îndepărtate colțuri, au venit în număr mare : fiecare voia să mai vadă o dată trupul lui Sesostris, fiecare voia să-i păstreze chipul în minte ; mai mulți voiră să fie puși dimpreună cu el în mormînt.

Iar durerea pricinuită oamenilor de pierderea regelui era și mai mare fiindcă fiul lui, Bocchoris, nu arăta nici omenie față de străini, nici curiozitate pentru științe, nici respect pentru cei virtuoși, nici dragoste pentru glorie. În parte, și măreția tatălui lui l-a făcut atît de nevrednic de a domni. De mic a fost crescut în trîndăvie și într-un soi de mîndrie prostească ; nu punea nici un preț pe oameni, socotind că au fost lăsați pe pămînt doar pentru el și crezîndu-se plăsmuit din alt aluat decît ei. Nu se gîndea decît să-și facă toate poftele, să irosească uriașele avuții pe care tatăl său le gospodărise cu atîta grijă, să-i sîcîie pe oameni și să sugă sîngele năpăstuiților ; în sfîrșit, să urmeze sfaturile lingușitoare ale unor tineri nesăbuiți ce-l înconjurau, în timp ce pe bătrînii înțelepți, care se bucuraseră de încrederea tatălui său, îi înlătura plin de dispreț. Era un monstru, iar nu un rege. Întregul Egipt gemea sub domnia lui și, cu toate că numele lui Sesostris, atît de scump egiptenilor, îi făcea să îndure purtarea mîrșavă și crudă a fiului lui, fiul se îndrepta spre pieire ; căci un domnitor care se arată atît de nevrednic de tron nu poate domni vreme îndelungată.

Nu-mi mai era îngăduit să trag nădejde că mă voi întoarce în Itaca. Eram ținut într-un turn de pe malul mării în apropiere de Pelusium [1], de unde ar fi trebuit să aibă

[1] Cetate din Egiptul antic, situată la extremitatea răsăriteană a deltei Nilului. Înfloritoare în timpul Imperiului roman, ea supraviețuiește pînă în secolul al XIII-lea e.n., sub numele de Tarama, căzînd în ruină în urma cruciadelor.

loc îmbarcarea noastră, dacă Sesostris n-ar fi murit. Metofis a făcut ce-a făcut, a ieşit din închisoare şi şi-a reluat locul şi pe lîngă noul rege : el pusese să fiu închis în acest turn, ca să se răzbune pentru că, din pricina mea, pierduse bunăvoinţa regelui. Îmi petreceam zilele şi nopţile cufundat într-o mare tristeţe : tot ce mi-a prezis Termosiris şi tot ce am auzit în peşteră mi se părea un vis ; eram copleşit de cea mai amară durere. Mă uitam la valurile ce se izbeau de piciorul turnului unde eram închis; adeseori urmăream cu privirea corăbiile zgîlţîite de furtună, gata să se sfarme de stîncile pe care era durat turnul. Departe de a-i plînge pe oamenii aflaţi în primejdie de a se îneca, le pizmuiam soarta. „Curînd, îmi spuneam în sinea mea, nenorocirile din viaţa lor vor lua sfîrşit, sau vor ajunge în ţara lor. Vai ! Eu nu pot nădăjdui nici una, nici alta."

În timp ce mă rodeau aceste zadarnice păreri de rău, zării în depărtare pădurea de catarge ale unor corăbii. Marea era acoperită de pînze umflate de vînt : valurile se albiseră de spuma stîrnită de nenumăratele lovituri de vîsle. De pretutindeni, auzeam strigăte nedesluşite ; pe ţărm văzui o parte din egipteni înspăimîntaţi, dînd fuga să-şi ia armele, şi pe alţii mergînd parcă în întîmpinarea acestei flote ce se vedea tot mai aproape. Curînd mi-am dat seama că unele din aceste corăbii străine erau din Fenicia, iar altele din insula Cipru ; căci, în urma nenorocirilor care dăduseră peste mine, începusem să mă pricep în ale navigaţiei : egiptenii mi se păreau a fi împărţiţi în două tabere : nu mi-a trebuit mult ca să înţeleg că, prin cruzimile lui, nesăbuitul rege Boccheris i-a împins pe supuşii lui la răzvrătire şi a aprins vîlvătaia războiului civil. Din înălţimea turnului unde mă aflam, am fost martor la o luptă sîngeroasă. Egiptenii care-i chemaseră în ajutor pe străini, după ce le-au înlesnit coborîrea pe ţărm, s-au năpustit asupra celorlalţi egipteni, în fruntea cărora se afla regele. Regele îşi însu-

fleţea oamenii prin pilda lui : ai fi zis că e însuşi zeul Marte : rîuri de sînge curgeau în juru-i ; roţile carului său erau mînjite de un sînge negru, gros şi înspumat ; de-abia puteau trece peste mormanele de leşuri zdrobite. În ochii acestui rege tînăr, bine făcut, puternic, cu o înfăţişare dîrză şi semeaţă, se citeau mînia şi deznădejdea ; era ca un cal frumos fără zăbală ; curajul îl mîna la întîmplare, iar înţelepciunea nu punea nici o stavilă vitejiei lui. Nu ştia nici să-şi îndrepte greşelile, nici să dea porunci limpezi, nici să prevadă nenorocirile ce-l ameninţau, nici să cruţe oamenii de care avea cea mai mare nevoie. Şi asta nu pentru că ar fi fost lipsit de geniu, căci mintea îi era pe potriva curajului ; dar niciodată n-a avut prilejul să tragă învăţăminte din încercările la care te supune o soartă vitregă ; dascălii îi otrăviseră prin linguşeli firea lui bună. Era ameţit de puterea şi de fericirea lui ; socotea că totul trebuie să se plece în faţa dorinţelor lui năvalnice ; cea mai mică împotrivire îl umplea de mînie. Atunci nu mai judeca ; îşi ieşea cu totul din fire şi trufia lui nesocotită îl preschimba într-o fiară dezlănţuită ; bunătatea lui firească şi dreapta lui judecată îl părăseau într-o clipită ; cei mai credincioşi slujitori ai lui erau nevoiţi să se dea la o parte ; nu-i mai îndrăgea decît pe cei care-i încurajau patimile. Astfel încît lua întotdeauna hotărîri potrivnice adevăratelor lui interese şi-i silea pe toţi oamenii de bine să urască purtarea lui smintită.

Vitejia l-a ajutat să facă vreme îndelungată faţă numărului mare al vrăjmaşilor ; dar în cele din urmă a fost zdrobit. L-am văzut pierind : săgeata unui fenician i-a străpuns pieptul. A căzut din carul pe care caii îl tîrau mai departe şi, nemaiizbutind să ţină în mînă hăţurile, a fost azvîrlit sub copitele lor. Un oştean din insula Cipru i-a tăiat capul ; apoi l-a înşfăcat de păr şi l-a arătat, ca pe un trofeu, oştirii victorioase.

Nu voi uita cît voi trăi acel cap scăldat în sînge, ochii închiși și stinși, chipul palid și schimonosit, gura aceea întredeschisă, părînd că vrea să sfîrșească niște cuvinte începute, expresia aceea trufașă și amenințătoare, pe care nici moartea nu i-a putut-o șterge de pe față. Toată viața voi avea înaintea ochilor această priveliște și, dacă zeii mă vor ajuta vreodată să domnesc, nu voi uita, amintindu-mi de această cumplită pildă, că un rege nu e vrednic să poruncească și că puterea nu-i aduce fericire decît dacă se lasă călăuzit de rațiune. Ah ! ce năpastă ca un om sortit să aducă fericire obștei să nu fie stăpîn peste atîția oameni decît spre nefericirea lor !

CARTEA A TREIA

Urmarea povestirii lui Telemah. Cum urmaşul lui Bocchoris dă drumul tuturor prinşilor fenicieni, Telemah e luat, împreună cu aceştia, pe corabia lui Narbal, care comanda flota tiriană. Pe drum, Narbal îi zugrăveşte puterea fenicienilor şi trista robie la care sînt osîndiţi din pricina bănuitorului şi crudului Pigmalion [1]. Telemah, nevoit să stea o vreme în Tir, urmăreşte cu atenţie belşugul şi bunăstarea acestui oraş. Narbal îi destăinuie în ce chip a ajuns oraşul la o stare atît de înfloritoare. Telemah era gata să se îmbarce pentru a pleca spre insula Cipru, cînd Pigmalion descoperă că e străin şi vrea să-l ia prizonier : dar Astarbe, ţiitoarea tiranului, îl scapă, punînd ca în locu-i să fie ucis un bărbat împotriva căruia era pornită, fiindcă nu o lua în seamă. Telemah se îmbarcă în cele din urmă pe o corabie cipriotă, spre a se întoarce în Itaca prin insula Cipru.

Calipso asculta cu uimire aceste vorbe atît de înţelepte. Cel mai mult îi plăcea nevinovăţia cu care Telemah

[1] Rege al Tirului, frate cu Didona. Vrînd să pună mîna pe bogăţiile lui Sicheu, soţul Didonei, Pigmalion îl omoară, dar este ucis şi el.

vorbea despre greşelile pe care le săvîrşise fiindcă se pripise şi nu-i dăduse ascultare înţeleptului Mentor : găsea că acest principe, care se ponegrea singur şi părea să fi tras atîtea învăţăminte de pe urma nesăbuinţelor sale, devenind înţelept, prevăzător şi cumpătat, dovedea o nobleţă şi o măreţie uluitoare.

— Spune mai departe, îi zise ea, dragul meu Telemah ; sînt nerăbdătoare să aflu cum ai ieşit din Egipt şi unde l-ai găsit pe înţeleptul Mentor, a cărui pierdere, pe bună dreptate, te-a făcut să suferi.

Telemah îşi urmă astfel povestirea :

— Egiptenii cei mai virtuoşi şi mai credincioşi regelui fiind cei mai slabi, cînd au văzut că regele a murit, au fost nevoiţi să se supună voinţei celorlalţi : un alt rege, pe nume Termutis, fu urcat în scaun. Fenicienii, împreună cu trupele din insula Cipru, s-au retras după ce au încheiat o învoială de prietenie cu noul rege. Acesta dădu libertate tuturor prinşilor fenicieni, în numărul cărora eram socotit şi eu. Am fost scos din turn ; m-am ..nbarcat pe o corabie laolaltă cu ceilalţi şi nădejdea a început din nou să-mi încolţească în suflet. Un vînt prielnic ne umfla pînzele, vîslaşii despicau valurile înspumate şi marea cea necuprinsă era acoperită de corăbii ; marinarii chiuiau de bucurie, în timp ce ţărmul Egiptului rămînea tot mai mult în urma noastră ; dealurile şi munţii se ştergeau încetul cu încetul din faţa ochilor noştri. De la un timp nu mai văzurăm decît cerul şi apa, iar cînd soarele răsări se părea că văpaia lui scînteietoare iese din mare : razele lui daureau culmile munţilor, pe care le mai desluşeam puţin în zare, şi tot cerul, de un albastru închis, făgăduia că drumul nostru pe apă se va desfăşura cu bine.

Deşi am fost trimis înapoi ca fenician, nici unul din fenicienii care erau împreună cu mine nu mă cunoştea. Narbal, comandantul corăbiei pe care mă aflam, mă întrebă cum mă cheamă şi din ce ţară sînt.

„Din ce oraş al Feniciei eşti ?"

„Nu sînt din Fenicia, îi zisei, dar egiptenii m-au prins pe o corabie din Fenicia : am fost ținut prizonier în Egipt vreme îndelungată, fiind socotit fenician ; sub numele acesta am pătimit multă vreme și tot sub numele acesta am fost pus în libertate."

„Dar din ce țară ești ?" mă întrebă iar Narbal.

Atunci i-am zis :

„Sînt Telemah, fiul lui Ulise, regele insulei Itaca din Grecia. Tatăl meu este cel mai vestit dintre toți regii ce au luat parte la asediul orașului Troia, dar zeii nu i-au îngăduit să-și revadă patria. L-am căutat prin mai multe țări ; dar, ca și lui, soarta îmi este potrivnică ; ai în fața ta un nefericit care nu suspină decît după fericirea de a se întoarce printre ai săi și de a-și găsi tatăl."

Narbal mă privea cu uimire: i se părea că vede făptura mea învăluită într-o strălucire care nu se întîlnește la oamenii de rînd, rod al unor daruri cerești. Era sincer și mărinimos din fire : nefericirea mea l-a mișcat și mi-a vorbit cu o încredere pe care zeii i-au inspirat-o pentru a mă scăpa dintr-o mare primejdie.

„Telemah, îmi zise el, nu mă îndoiesc cîtuși de puțin de adevărul spuselor tale și nici n-aș putea să mă îndoiesc : durerea și vitejia ce ți se citesc pe față mă îndeamnă să am încredere în tine ; simt chiar că zeii, pe care i-am slujit întotdeauna, te iubesc și vor ca și eu să te iubesc ca pe copilul meu. Îți voi da un sfat de preț și nu-ți cer altă răsplată decît să păstrezi taina".

„Să nu te temi, îi spusei, că-mi va veni greu să păstrez pentru mine ceea ce vrei să-mi încredințezi : deși sînt tînăr, m-am obișnuit de mult să nu-mi dezvălui niciodată taina și, cu atît mai vîrtos, să nu trădez niciodată, orice ar fi, taina altuia."

„Cum ai putut, îmi spuse el, să te deprinzi să păstrezi tainele, cînd ești atît de tînăr ? Aș fi tare bucuros să aflu cum ai dobîndit această însușire care stă la te-

melia celei mai înțelepte purtări și fără de care toate harurile sînt zadarnice ?“

„Înainte de a pleca la asediul Troiei, i-am răspuns, Ulise m-a luat pe genunchi și m-a cuprins în brațe (așa mi s-a povestit). După ce m-a sărutat cu duioșie, mi-a spus următoarele cuvinte, deși, pe atunci, eu nu le puteam înțelege. «O, fiule, mai bine să nu-mi ajute zeii să te mai văd vreodată, foarfecele Parcelor [1] să taie firul zilelor tale, care abia se toarce, așa cum retează coasa secerătorului o floare gingașă gata să-nflorească, mai bine să te zdrobească vrăjmașii sub ochii mamei tale și ai mei, decît să ajungi cîndva un stricat și să renunți la virtute ! O, prietenii mei, zise el mai departe, vi-l încredințez pe acest fiu care-mi este atît de drag ; aveți grijă de copilăria lui ; dacă țineți la mine, îndepărtați din preajma lui lingușirea vătămătoare ; învățați-l să se stăpînească ; să fie ca un copăcel tînăr, încă gingaș, pe care trebuie să-l îndoi ca să-l îndrepți ; și, mai ales, să nu uitați nimic din ceea ce poate să-l facă drept, bun, sincer și credincios față de taina ce i s-a încredințat. Cel ce e în stare să mintă nu e vrednic să fie socotit bărbat, iar cel ce nu știe să tacă este nevrednic să cîrmuiască.» Îți spun cuvintele acestea fiindcă mi-au fost adeseori repetate și mi s-au săpat adînc în inimă ; și mie mi le spun adeseori. Prietenii tatălui meu au avut grijă să mă învețe de mic să păstrez o taină : încă de cînd eram copil mi-au încredințat toată durerea pe care o simțeau văzînd-o pe mama cum trebuie să înfrunte un număr mare de bărbați îndrăzneți ce voiau s-o ia în căsătorie. Așadar, încă de pe atunci mă socoteau un om cu judecată și de nădejde ; îmi vorbeau în taină despre treburile cele mai însemnate ; îmi împărtășeau toate hotărîrile luate pentru a-i îndepărta pe acești pețitori. Eram încîntat că mi se arăta atîta încredere :

[1] Trei surori, considerate de romani zeițele ursitei. În mitologia greacă se numeau *moire* : Clotho torcea, Lachesis depăna, iar Atropos curma firul vieții muritorilor.

asta mă făcea să cred că sînt un om întreg. Dar niciodată nu m-am folosit de acest lucru peste măsură ; niciodată nu mi-a scăpat nici un singur cuvînt care să dea în vileag o taină, oricît de neînsemnată ar fi fost ea. Adeseori peţitorii căutau să mă tragă de limbă, în nădejdea că un copil care a văzut sau a auzit vreun lucru de seamă nu va putea să-şi ţină gura ; dar eu mă pricepeam să le răspund fără să mint şi fără să le dezvălui ceea ce nu trebuia să spun."

Atunci Narbal îmi zise :

„Vezi, Telemah, cît de puternici sînt fenicienii ; s-au făcut temuţi de toate neamurile învecinate datorită corăbiilor lor fără număr ; negoţul pe care-l poartă pînă la Coloanele lui Hercule [1] le aduce bogăţii ce depăşesc cu mult pe ale popoarelor celor mai înfloritoare. Marele rege Sesostris nu i-ar fi putut învinge niciodată pe mare şi numai anevoie a izbutit să-i biruie pe uscat cu oştirile sale, cu care cucerise tot Orientul. El ne-a silit să dăm un tribut, pe care nu l-am plătit multă vreme : fenicienii erau prea bogaţi şi prea puternici ca să rabde jugul robiei ; ne-am redobîndit libertatea. Moartea nu i-a lăsat lui Sesostris răgazul să ducă pînă la capăt războiul împotriva noastră. E drept că pentru noi înţelepciunea lui era mai de temut decît puterea lui. Dar, cînd puterea a trecut în mîna fiului lui, care n-avea nici un dram de înţelepciune, am hotărît că nu mai avem de ce ne teme. Şi aşa s-a întîmplat : egiptenii nu numai că n-au intrat cu arma în mînă în ţara noastră, ca să ne înrobească din nou, dar au fost nevoiţi să ne cheme în ajutor, ca să-i scăpăm de acel rege nelegiuit şi gata de fapte necugetate. Am fost liberatorii lor. Ce glorie pentru fenicieni, venind să se adauge la libertatea şi belşugul lor ! Dar, în timp ce-i liberăm pe alţii, noi înşine sîntem sclavi. O, Telemah, fereşte-te să cazi în mîinile regelui nostru, Pigmalion : căci aceste mîini crude sînt mînjite de sîngele lui

[1] Denumire dată în antichitate strîmtorii Gibraltar.

Sicheu, soțul Didonei, sora sa. Didona, îngrozită și dornică de răzbunare, a fugit din Tir cu cîteva corăbii. Cei mai mulți dintre iubitorii de virtute și de libertate au urmat-o : ea a întemeiat pe coasta Africii un oraș mîndru, numit Cartagina. Pigmalion, chinuit de o sete nepotolită de bogății, este tot mai ticălos și mai urît de supușii lui. La Tir e o vină gravă să ai avuții de seamă ; zgîrcenia l-a făcut pe rege neîncrezător, bănuitor și crud ; îi prigonește pe bogați și se teme de săraci. Și o vină și mai gravă este la Tir să fii virtuos, căci Pigmalion înțelege că cei buni nu pot răbda nedreptățile și mîrșăviile lui ; virtutea îl osîndește : asta îl supără și îl înfurie împotriva ei. Totul îl tulbură, îl neliniștește, îl roade, se teme pînă și de umbra lui : nu doarme nici ziua, nici noaptea : ca să-l zăpăcească, zeii îl copleșesc cu comori de care el nu se încumetă să se bucure. Ceea ce caută pentru a fi fericit este tocmai ceea ce-l împiedică să fie. Îi pare rău de tot ceea ce dă ; se teme întotdeauna să nu pia dă ; nu știe cum ar putea cîștiga cît mai mult. Nu e văzut aproape niciodată : stă singur, trist și posomorît, ascuns în palatul lui ! Nici prietenii nu îndrăznesc să-i vorbească, de frică să nu-i stîrnească bănuiala. Oșteni fioroși stau de strajă, cu săbiile scoase și sulițele ridicate, în jurul casei lui. Treizeci de odăi, care dau dintr-una într-alta, avînd fiecare cîte o ușă de fier cu șase zăvoare, îi slujesc de adăpost : nu se știe niciodată în care din ele se culcă și se spune că nu doarme niciodată două nopți la rînd în aceeași odaie, căci îi e teamă să nu fie sugrumat. Nu știe ce înseamnă dulcile desfătări și nici și mai dulcea prietenie : cînd e sfătuit să caute bucuria, își dă seama că aceasta fuge de el și nu vrea să-i pătrundă în suflet. În ochii lui, duși în fundul capului, arde o flacără aprigă și sălbatică, iar privirile îi rătăcesc fără încetare în toate părțile. Ciulește urechea la cel mai slab zgomot și e veșnic neliniștit ; galben și tras la față, pe chipu-i brăzdat i se citesc griji împovărătoare. Tace, oftează și geme din

străfundul răsunchilor ; nu-şi poate ascunde remuşcările care-i sfîşie inima. Mîncărurile cele mai alese îi fac silă. Copiii lui nu-i sînt nădejde, ci pricină de spaimă, căci şi-a făcut din ei cei mai primejdioşi vrăjmaşi. Nici o clipă n-a fost în siguranţă. Şi nu poate trăi decît vărsînd sîngele celor de care se teme. Smintit e cel ce nu-şi dă seama că cruzimea pe care se bizuie îl va duce la pieire. Într-o zi, unul dintre slujitorii lui, la fel de bănuitor ca şi el, se va grăbi să scape lumea de acest monstru. În ce mă priveşte, mă tem de zei : oricît de scump va trebui să plătesc, voi rămîne credincios regelui ce mi l-au dat. Mai bine să mă ucidă el, decît să-i iau viaţa sau să nu-l apăr la nevoie. Dar tu, Telemah, să te fereşti să-i spui că eşti fiul lui Ulise : ar putea să te arunce în temniţă, în nădejdea de a dobîndi de la Ulise, la înapoierea lui în Itaca, bani grei pentru răscumpărarea ta."

Cum am ajuns la Tir, am urmat întocmai povaţa lui Narbal şi mi-am dat seama că tot ce-mi spusese era adevărat. Nu înţelegeam cum poate deveni un om atît de josnic ca Pigmalion. Uimit la vederea unui lucru atît de înspăimîntător şi atît de nou pentru mine, îmi ziceam :

„Iată un om care n-a urmărit altceva decît fericirea lui ; a crezut că poate obţine acest lucru cu ajutorul bogăţiilor şi al unei puteri neîngrădite ; are tot ce-şi poate dori ; şi, totuşi, tocmai bogăţiile şi puterea îl fac nenorocit. Dacă ar fi păstor, ca mine odinioară, ar fi la fel de fericit cum am fost şi eu ; s-ar bucura de plăcerile nevinovate ale vieţii la ţară şi bucuria nu i-ar fi umbrită de nici un fel de remuşcări ; nu s-ar mai teme nici de fier, nici de otravă ; ar iubi oamenii şi oamenii l-ar iubi ; n-ar avea aceste mari bogăţii, care îi sînt tot atît de nefolositoare ca nisipul, fiindcă nu se îndură să se atingă de ele ; dar s-ar bucura în voie de roadele pămîntului şi nimic nu i-ar lipsi. S-ar părea că omul ăsta face tot ce vrea ; dar e departe de aşa ceva ; nu face decît ceea ce-l îndeamnă patimile lui cele aprige ; e întotdeauna

împins de zgîrcenia, de frica, de bănuielile lui. S-ar părea că e stăpîn peste toţi ceilalţi oameni, dar nu e stăpîn nici pe el însuşi, căci are tot atîţia stăpîni şi călăi cîte dorinţi puternice îl frămîntă."

Aşa gîndeam despre Pigmalion, fără să-l fi văzut ; căci nimeni nu-l vedea ; oamenii priveau numai cu teamă la turnurile înalte, înconjurate zi şi noapte de străji, unde se închisese împreună cu comorile lui, ca într-o temniţă. Îi puneam alături pe acest rege, cu neputinţă de văzut, şi pe Sesostris, ce fusese atît de blînd, apropiat şi binevoitor, dornic sa vadă străini şi ascultînd cu atenţie pe toată lumea, pentru a descoperi adevărul pe care oamenii îl tăinuiesc în inima lor şi nu-l spun niciodată regilor.

„Sesostris, îmi ziceam, nu se temea de nimic şi n-avea de ce să se teamă ; se purta faţă de supuşi ca faţă de copiii lui ; cestălalt se teme de tot şi are de ce să se teamă. Pe acest rege rău moartea cruntă îl pîndeşte la tot pasul, chiar în palatul lui, unde nu e chip de pătruns, şi în mijlocul străjilor lui ; bunul rege Sesostris, dimpotrivă, se afla în siguranţă în mijlocul mulţimii, ca un părinte bun în casa lui, înconjurat de familie."

Pigmalion dădu poruncă să fie trimise înapoi trupele din insula Cipru venite în ajutorul alor săi în urma învoielii de prietenie care lega cele două popoare. Narbal se folosi de acest prilej pentru a-mi da libertatea : mă puse în rînd cu ostaşii ciprioţi, căci regele era bănuitor pînă şi în cele mai neînsemnate lucruri. Cusurul domnitorilor uşurateci şi nechemaţi să domnească este că se încred orbeşte în favoriţi vicleni şi stricaţi ; cusurul ăstuia era dimpotrivă : că nu se încredea nici în oamenii cei mai cinstiţi ; nu era în stare să-i deosebească pe cei drepţi şi simpli, care nu ştiu ce e prefăcătoria ; de aceea, nici n-a cunoscut vreodată un om de bine, căci asemenea oameni se feresc să stea în preajma unui rege atît de stricat. Dealtfel, de cînd se urcase în scaun văzuse la cei care-l slujeau atîta prefăcătorie, atîta făţărnicie şi

atîta stricăciune ascunsă sub un înveliș de virtute, încît îi privea pe toți oamenii, fără nici o deosebire, ca și cum ar fi purtat o mască. Își închipuia că pe pămînt nu există nici o virtute adevărată : așa că pentru el toți oamenii erau la fel. Cînd găsea un om fățarnic și stricat, nu-și mai dădea osteneala să caute altul, gîndind că nici celălalt n-o să fie mai breaz. Pe cei buni îi socotea mai răi decît pe cei cunoscuți de toată lumea ca răi, bănuind că sînt la fel de răi și pe deasupra și vicleni.

Să mă întorc la mine : am fost amestecat cu ciprioții și astfel am scăpat de bănuiala sfredelitoare a regelui. Narbal tremura de frică să nu fiu descoperit : l-ar fi costat viața, și pe mine la fel. Ardea de nerăbdare să ne vadă odată plecați, dar vîntul neprielnic ne-a ținut vreme destul de îndelungată la Tir.

M-am folosit de acest răgaz ca să caut să cunosc obiceiurile fenicienilor, atît de vestiți printre toate neamurile știute. Priveam plin de admirație așezarea fericită a acestui mare oraș, care se află pe o insulă, în mijlocul mării. Coasta vecină te încîntă prin rodnicia ei, prin fructele alese ce cresc acolo, prin numeroasele orașe și sate care se țin aproape lanț, în sfîrșit, prin blîndețea climei, căci munții pun această coastă la adăpost de vînturile fierbinți de miazăzi, iar vîntul de miazănoapte, care bate dinspre mare, îi aduce răcoarea. Țara e așezată la poalele Libanului, al cărui creștet străpunge norii și dă să atingă stelele. Fruntea lui e veșnic acoperită de ghețuri; fluvii pline de sloiuri se prăvălesc, ca niște puhoaie, din vîrful stîncilor ce-i înconjoară creștetul. Dedesubt, se vede o pădure întinsă de cedri bătrîni, parcă la fel de bătrîni ca pămîntul în care au fost sădiți, și care-și întind crengile stufoase pînă la nori. Pe povîrnișul muntelui, la poalele pădurii, se întind pășuni bogate, pe care rătăcesc tauri mugind și oi behăind, însoțite de gingașii lor mielușei ce zburdă prin iarba fragedă : pe acolo curg mii de pîrîiașe cu unda limpede, care împrăștie apa peste

tot. În sfîrșit, mai jos de aceste pășuni, se află poalele muntelui, asemenea unei grădini ; aici primăvara și toamna domnesc împreună, pentru a-și uni florile și fructele. Niciodată nici suflul otrăvit al vîntului de miazăzi, care usucă și pîrjolește totul, nici asprul crivăț n-au îndrăznit să facă să pălească culorile vii ce împodobesc această grădină.

În apropiere de această frumoasă coastă, se înalță din mare insula pe care e durat orașul Tir. Marele oraș pare că plutește și că e rege peste întreaga mare. Negustătorii din toate colțurile pămîntului trag la țărmul lui, iar locuitorii orașului sînt ei înșiși cei mai vestiți negustători din lume. Cînd intri în acest oraș, îți vine de la bun început să crezi că nu este orașul unui anumit popor, ci orașul tuturor popoarelor și centrul negoțului lor. Are două mari stăvilare, ca două brațe, care înaintează în mare și cuprind între ele un port întins, unde vînturile nu pot pătrunde. În portul acesta vezi parcă o pădure de catarge, căci corăbiile sînt atît de numeroase încît abia se mai zărește printre ele marea pe care plutesc. Toți cetățenii se îndeletnicesc cu negoțul ; și marile avuții pe care le-au strîns nu-i fac să se dea îndărăt de la munca trebuincioasă pentru a le spori. Pretutindeni vezi in subțire de Egipt și purpură tiriană, vopsită de două ori și avînd o strălucire minunată ; fiind vopsită de două ori, culoarea este atît de vie, încît nici cu trecerea timpului nu pălește ; este folosită la țesăturile de lină subțire, înfrumusețate cu broderie de aur și de argint. Fenicienii fac negoț cu toate popoarele pînă la strîmtoarea Gades [1] și au pătruns chiar în întinsul ocean care încinge pămîntul ca un brîu. Au străbătut drumuri lungi și pe Marea Roșie, și pe calea aceasta se duc să caute, în insule necunoscute, aur, parfumuri și felurite animale ce nu se găsesc prin alte locuri.

[1] Astăzi Cadiz (Spania).

Nu mă mai săturam privind măreața privelişte pe care o oferă acest mare oraş, unde totul este în mişcare. Nu vedeam, ca în oraşele din Grecia, oameni leneşi şi curioşi, care se duc în piața publică să mai afle noutăți sau să caşte gura la străinii ce sosesc în port. Oamenii de aici au veşnic treabă să-şi descarce corăbiile, să care mărfurile sau să le vîndă, să-şi deretice prăvăliile şi să țină întocmai socoteala a ceea ce le datorează neguțătorii străini. Femeile nu stau niciodată degeaba ; sau torc lîna, sau fac desene de broderie sau împăturesc stofele bogate.

„Cum se poate, îi zisei lui Narbal, că fenicienii au ajuns stăpînii negoțului de pe întregul pămînt şi se îmbogățesc astfel pe seama tuturor celorlalte popoare ?"

„După cum vezi, îmi spuse el, Tirul are o aşezare prielnică pentru navigație. Căci patriei noastre i se cuvine gloria de a fi născocit navigația : tirienii au fost cei dintîi, dacă e să ne luăm după ce se povesteşte din timpurile cele mai vechi, care au îmblînzit valurile, cu mult înainte de vremea lui Tiphys [1] şi a argonauților [2], atît de lăudați în Grecia ; ei au fost, cum îți spuneam, cei dintîi care s-au încumetat să se urce într-o corabie şubredă şi, înfruntînd valurile şi vînturile, au scotocit adîncurile mării, au cercetat cu atenție, după ştiința egiptenilor şi babilonienilor, aştrii atît de îndepărtați de pămînt, în sfîrşit, primii care au statornicit legături între atîtea popoare pe care marea le despărțea. Tirienii sînt îndemînateci, răbdători, harnici, iubesc curățenia, sînt cumpătați şi chivernisiți ; au o administrație desăvîrşită, trăiesc în cea mai bună înțelegere între ei ; niciodată un neam n-a fost mai statornic, mai sincer, mai credincios, mai de nădejde şi mai îngăduitor față de străini. Iată, fără să

[1] Erou beoțian, cîrmaciul corăbiei Argo, care i-a dus pe argonauți în Colhida.

[2] Greci care, sub conducerea lui Iason, au pornit, pe corabia numită Argo, în căutarea Lînei de aur din Colhida.

mai căutăm alte pricini, de ce au devenit ei stăpînii mărilor şi de ce în porturile lor a înflorit un negoţ atît de folositor. Dacă dezbinarea şi pizma s-ar ivi între ei, dacă ar începe să se îndulcească la plăceri şi la trîndăvie, dacă cei ce cîrmuiesc poporul ar dispreţui munca şi agoniseala, dacă meşteşugurile n-ar mai sta la loc de cinste în oraşul lor, dacă nu s-ar mai arăta de bună-credinţă faţă de străini, dacă ar nesocoti cît de cît regulile negoţului liber, dacă nu s-ar ocupa de manufacturile lor şi nu s-ar mai îngriji, fără să se uite la bani, ca mărfurile lor să fie fără cusur, fiecare în felul ei, ai vedea prăbuşindu-se această putere pe care o admiri."

„Dar fă-mă să înţeleg, îi zisei, prin ce mijloace s-ar putea făuri într-o zi şi în Itaca un asemenea negoţ."

„Fă aşa cum se face şi aici, îmi răspunse el. Primeşte-i bine pe toţi străinii fără a le crea greutăţi ; dă-le putinţa să găsească în porturile voastre siguranţă, înlesniri şi deplină libertate ; nu te lăsa niciodată ispitit nici de zgîrcenie, nici de trufie. Adevăratul mijloc de a cîştiga mult este de a nu urmări niciodată să cîştigi prea mult şi de a şti să pierzi cînd trebuie. Fă-te iubit de toţi străinii şi mai îngăduie uneori şi unele lucruri neplăcute din partea lor ; ai grijă să nu le stîrneşti invidia prin perfecţiunea ta. Nu te abate de la regulile stabilite în negoţ : ele trebuie să fie simple şi lesnicioase ; deprinde-i pe supuşii tăi să le urmeze întocmai : pedepseşte cu asprime furtişagul şi chiar nepăsarea sau risipa neguţătorilor, care duc de rîpă negoţul prin sărăcirea celor ce îl fac. Şi, mai ales, să nu te gîndeşti să pui piedici negoţului, căutînd să-l îndrumi după vederile tale. Domnitorul nu trebuie să se amestece, ca nu cumva să-l stingherească, şi trebuie să lase tot cîştigul supuşilor lui care şi-au dat osteneala să-l obţină ; altminteri oamenii n-ar mai fi atît de stăruitori ; el va trage destule foloase de pe urma marilor avuţii ce vor intra în ţara sa. Negoţul e ca unele izvoare : dacă vrei să le schimbi albia, seacă. Numai cîştigul şi înlesni-

rile îi atrag pe străini la tine : dacă le faci negoțul mai puțin lesnicios și mai puțin bănos, ei pleacă pe nesimțite și nu se mai întorc, fiindcă, folosindu-se de nesăbuința ta, alte popoare îi ademenesc și îi deprind să se lipsească de tine. Ba trebuie să-ți spun că, de la o vreme, faima Tirului a cam pălit. O, scumpul meu Telemah, de l-ai fi văzut înainte de domnia lui Pigmalion, te-ai fi minunat mult mai mult ! Acum nu mai găsești aici decît urmele triste ale unei măreții gata să apună. O, nefericite Tir, pe ce mîini ai încăput ! Altădată marea îți aducea tributul tuturor neamurilor pămîntului. Pigmalion se teme de toată lumea, și de străini, și de supușii lui. În loc să deschidă porturile, potrivit vechiului nostru obicei, tuturor neamurilor, oricît de îndepărtate ar fi ele, dîndu-le o libertate desăvîrșită, el voiește să știe numărul corăbiilor care sosesc, țara de unde vin, numele oamenilor ce călătoresc cu ele, felul de negoț pe care-l fac, prețul mărfurilor lor și cît timp urmează să rămînă aici. Ba face și lucruri mai rele : se folosește de șiretlicuri ca să-i ia pe nepregătite pe negustători și să pună mîna pe mărfurile lor. Îi hărțuiește pe negustătorii pe care-i crede mai înstăriți. Căutîndu-le felurite pricini, le pune noi biruri. Vrea să se bage chiar el în negoț, dar toată lumea se ferește să aibă de-a face cu el. Așa că negoțul lîncezește ; încetul cu încetul străinii uită drumul Tirului, care le era atît de drag altădată, și, dacă Pigmalion nu-și va schimba purtarea, faima și puterea noastră vor trece asupra altui popor, mai bine cîrmuit decît noi."

L-am întrebat apoi pe Narbal cum de au ajuns tirienii atît de puternici pe mare : căci nu voiam să scap nimic din ceea ce poate fi de folos la cîrmuirea unui regat.

„Avem, îmi spuse el, pădurile Libanului care ne dau lemnul pentru corăbii, și le păstrăm cu grijă numai pentru această folosință ; nu tăiem nicidoată din păduri decît pentru nevoile obștești. Pentru a dura corăbii ne bucurăm de priceperea unor lucrători iscusiți."

„Cum ați făcut, îi spusei eu, de-ați găsit asemenea lucrători ?“

Îmi răspunse :

„Au învățat, încetul cu încetul, în țară. Cînd îi răsplătești bine pe cei ce se arată merituoși în felurite meșteșuguri poți fi sigur că vei avea în curînd oameni care să le ducă la desăvîrșire ; căci oamenii cu cea mai mare înțelepciune și cu cel mai mult har nu șovăie să se ocupe de meșteșuguri, atunci cînd acestea le aduc o răsplată frumoasă. Aici sînt ținuți la loc de cinste toți cei ce izbutesc în meșteșugurile și științele trebuincioase navigației. Un geometru bun se bucură de respect ; e foarte prețuit un bun astronom ; e covîrșit cu bunuri un cîrmaci care-i întrece pe ceilalți în slujba pe care-o face ; un dulgher priceput nu e nicidecum disprețuit, ba, dimpotrivă, e plătit bine și bine ținut. Chiar și vîslașii buni au răsplata asigurată după cum își fac slujba, sînt hrăniți bine și, dacă sînt bolnavi, sînt îngrijiți ; cît timp lipsesc, femeilor și copiilor lor li se poartă de grijă ; dacă pier într-un naufragiu, familiile lor sînt despăgubite ; cei care au slujit un anumit timp sînt lăsați la vatră. Așa că fiecare are ceea ce-și dorește : tatăl este încîntat ca fiul lui să deprindă un meșteșug atît de bun ; de aceea, încă din cea mai fragedă copilărie, se grăbește să-l învețe cum să tragă la vîsle, să întindă frînghiile și să nu se sinchisească de furtuni. Așa sînt conduși oamenii, fără a-i sili, folosind răsplata și buna rînduială. Numai cu puterea asupra oamenilor nu faci niciodată nimic, iar numai supunerea celor de jos nu-i de ajuns ; trebuie să cîștigi inimile oamenilor și să-i faci să tragă foloase din lucrurile pentru a căror înfăptuire vrei să te slujești de priceperea lor.“

După ce rosti aceste cuvinte, Narbal mă duse să văd toate magaziile, arsenalele și toate atelierele care slujesc la durarea corăbiilor. Ceream amănunte despre lucrurile cele mai neînsemnate și scriam tot ce aflam, de teamă să nu uit ceva de folos.

În ăstimp, Narbal, care-l ştia pe Pigmalion şi care ţinea la mine, aştepta nerăbdător să mă vadă plecat, fiindu-i teamă să nu fiu descoperit de iscoadele regelui, ce colindau zi şi noapte oraşul ; dar vîntul nu ne îngăduia încă să ne îmbarcăm. În timp ce ne îndeletniceam cu cercetarea portului şi puneam întrebări feluriţilor neguţători, am văzut îndreptîndu-se spre noi un slujitor de-al lui Pigmalion, care-i zise lui Narbal :

„Regele a aflat de la unul din comandanţii corăbiilor care s-au înapoiat din Egipt împreună cu tine că ai adus de-acolo un străin ce trece drept cipriot : regele vrea să fie prins şi să se afle întocmai din ce ţară este ; răspunzi cu capul pentru asta."

În clipa aceea eu eram ceva mai departe, fiindcă voiam să văd mai bine în ce fel întocmiseră tirienii o corabie de curînd făcută, care, prin proporţia atît de desăvîrşită dintre toate părţile ei, era, se zice, cea mai bună corabie din cîte au fost văzute vreodată în port, şi-i puneam întrebări lucrătorului care o alcătuise.

Narbal, luat pe neaşteptate şi speriat, a răspuns :

„Mă duc să-l caut pe străinul acela care e din insula Cipru."

După ce-l pierdu din vedere pe slujitor, alergă spre mine ca să mă anunţe de primejdia ce mă paşte.

„Am ştiut, îmi spuse el, c-aşa o să se-ntîmple, scumpul meu Telemah : sîntem pierduţi. Regele, pe care neîncrederea îl chinuie zi şi noapte, bănuieşte că nu eşti din insula Cipru ; a dat poruncă să fii prins ; vrea să mă piardă dacă nu te dau pe mîna lui. Ce-i de făcut ? O, zei, daţi-ne înţelepciunea care să ne scape din această primejdie. Telemah, va trebui să te duc la palatul regelui. S-o ţii una şi bună că eşti cipriot, din oraşul Amathonte, fiul unui cioplitor al statuilor lui Venus. Am să spun că l-am cunoscut cîndva pe tatăl tău şi poate că regelui n-o să-i dea prin cap să cerceteze lucrurile mai

temeinic şi o să te lase să pleci. Nu văd alt mijloc de a scăpa, şi tu şi eu, cu viaţă."

Îi răspunsei lui Narbal :

„Lasă să piară un nefericit pe care soarta voieşte să-l piardă. Ştiu să mor, Narbal, şi-ţi datorez prea mult ca să vreau să te tîrăsc după mine în nenorocire. Nu mă pot hotărî să mint : nu sînt cipriot, şi nu pot spune că sînt. Zeii văd sinceritatea mea : ei se cuvine să-mi păstreze viaţa prin puterea pe care o au, dacă vor acest lucru ; dar nu primesc să mi-o izbăvesc printr-o minciună."

Narbal îmi răspunse :

„Această minciună, Telemah, e o minciună cît se poate de nevinovată ; nici chiar zeii n-o pot osîndi : ea nu face nici un rău nimănui ; izbăveşte viaţa a doi nevinovaţi ; nu-l înşeală pe rege, decît pentru a-l împiedeca să săvîrşească o mare nelegiuire. Mergi prea departe cu dragostea ta de adevăr şi cu teama de a nu încălca religia."

„E de ajuns, îi spusei eu, ca minciuna să fie minciună pentru a fi nevrednică de un om care vorbeşte în faţa zeilor şi e dator să spună adevărul. Cel care tăgăduieşte adevărul îi jigneşte pe zei şi se păgubeşte pe sine, căci vorbeşte împotriva conştiinţei lui. Nu mă mai îndemna, Narbal, să fac ceva nevrednic de tine şi de mine. Dacă zeii se vor îndura de noi, vor găsi ei calea să ne izbăvească ; dacă vor să ne lase să pierim, vom muri ca jertfe ale adevărului şi oamenii vor învăţa din pilda noastră să pună mai mult preţ pe o virtute neprihănită decît pe o viaţă îndelungată : a mea este de pe acum prea lungă, fiindcă a fost atît de nefericită. Numai pentru tine, o, scumpul meu Narbal, mi se frînge inima. De ce-a trebuit oare ca prietenia arătată unui străin nefericit să-ţi fie atît de nefastă ?"

Multă vreme am dus acest soi de luptă unul cu altul ; în cele din urmă am văzut sosind un om care abia mai răsufla de cît alergase ; era un alt slujitor al regelui, care

venea din partea lui Astarbe. Femeia aceasta era frumoasă ca o zeiță, și la farmecele trupului ei se adăugau cele ale spiritului ; era veselă, plăcută, dibace la vorbă. Cu toate aceste farmece înșelătoare, avea, ca și sirenele, o inimă crudă și plină de răutate ; dar, cu o nemaipomenită viclenie, știa să-și ascundă simțămintele mîrșave. Cu ajutorul frumuseții și deșteptăciunii, al glasului ei dulce și al sunetelor armonioase ale lirei, se pricepuse să-i cîștige inima lui Pigmalion. Orbit de o aprigă iubire pentru ea, Pigmalion a părăsit-o pe regina Topha, soția lui. Nu se gîndea decît să mulțumească patimile ambițioasei Astarbe ; dragostea pentru această femeie nu-i era mai puțin funestă decît zgîrcenia lui josnică. Dar, cu toată marea iubire pe care i-o nutrea el, Astarbe n-avea pentru rege decît dispreț și silă ; își ascundea adevăratele simțăminte și se prefăcea că nu vrea să trăiască decît pentru el, deși, de fapt, nu-l putea suferi.

În Tir, trăia un tînăr lidian, pe nume Malachon, de o nespusă frumusețe, dar molatec, lipsit de bărbăție și ahtiat după plăceri. Nu se gîndea decît să-și păstreze prospețimea feții, să-și pieptene pletele bălaie ce-i cădeau pe umeri, să se parfumeze, să așeze cît mai frumos cutele hainei sale lungi, în sfîrșit, să-și cînte iubirile pe strunele lirei. Astarbe îl văzu ; se îndrăgosti de el și era ca nebună. Dar el n-o luă în seamă, căci iubea altă femeie. Și, dealtfel, se temea să înfrunte gelozia turbată a regelui. Astarbe, simțindu-se disprețuită, dădu frîu liber urii. În deznădejdea ei, se gîndi că-l va putea trece pe Malachon drept străinul pe care-l căuta regele și despre care se spunea că venise cu Narbal. Într-adevăr, izbuti să-l încredințeze pe Pigmalion de acest lucru și-i cumpără pe toți cei ce i-ar fi putut spune regelui adevărul. Cum el nu-i îndrăgea pe oamenii virtuoși și nici nu știa să-i deosebească de ceilalți, nu era înconjurat decît de profitori, vicleni, gata să aducă la îndeplinire poruncile lui nedrepte și sîngeroase. Oamenilor acestora le era frică de puterea

lui Astarbe şi o ajutară să-l înşele pe Pigmalion, întrucît se temeau ca nu cumva să-şi atragă vrăjmăşia acestei femei trufaşe, ce se bucura de toată încrederea regelui. Şi astfel, Malachon, pe care tot oraşul îl ştia că e cretan, a trecut drept tînărul străin care fusese adus din Egipt de Narbal : a fost azvîrlit în temniţă.

Astarbe, de teamă că Narbal s-ar putea duce să stea de vorbă cu regele şi să dea în vileag înşelătoria, l-a trimis în grabă la Narbal pe acest slujitor care-i vorbi astfel :

„Astarbe îţi porunceşte ca nu cumva să-i dezvălui regelui cine este străinul tău : nu-ţi cere decît să taci şi o să facă în aşa fel încît regele să fie mulţumit de tine. În acest timp, tu grăbeşte-te să-l urci pe tînărul străin pe care l-ai adus din Egipt pe corabie, împreună cu ciprioţii, ca să nu mai fie văzut prin oraş."

Narbal, încîntat că astfel puteam scăpa amîndoi cu viaţă, a făgăduit că nu va vorbi, iar slujitorul, mulţumit că a căpătat răspunsul dorit, se duse la Astarbe ca să-i dea socoteală de felul cum şi-a îndeplinit treaba.

Narbal şi cu mine am lăudat bunătatea zeilor, care ne-au răsplătit sinceritatea şi care vădesc o grijă atît de duioasă faţă de cei ce sînt gata să înfrunte orice de dragul virtuţii. Ne uitam cu dezgust la acest rege, căzut în mrejele zgîrceniei şi ale desfrîului. Cel ce se teme atît de mult să nu fie înşelat, ne ziceam noi, merită să fie şi este mai întotdeauna înşelat în chip grosolan. El n-are încredere în oamenii de bine şi se lasă în voia ticăloşilor : este singurul care nu ştie ce se petrece în jurul lui. Uitaţi-vă la Pigmalion : e o jucărie în mîinile unei femei neruşinate. În vremea aceasta, zeii se slujesc de minciuna celor răi pentru a-i scăpa pe cei buni, care sînt mai degrabă gata să-şi piardă viaţa decît să mintă.

Totodată, am băgat de seamă că vîntul se schimbase şi devenise prielnic corăbiilor ce urmau s-o pornească spre Cipru.

„Zeii își spun cuvîntul, strigă Narbal ; ei vor, dragul meu Telemah, să te pună la adăpost : fugi din această țară crudă și blestemată ! Ferice de cel ce ar putea să te urmeze pînă pe țărmurile celе mai necunoscute ! Ferice de cel ce ar putea să trăiască și să moară alături de tine ! Dar o soartă neîndurătoare mă ține legat de patria mea nenorocită : trebuie să pătimesc împreună cu ea : poate că va trebui să fiu îngropat sub ruinele ei ; dar nu-mi pasă, numai să spun întotdeauna adevărul și inima mea să nu iubească decît dreptatea. În ce te privește, scumpul meu Telemah, mă rog zeilor, care te călăuzesc parcă purtîndu-te de mînă, să-ți dăruiască cel mai de preț dintre darurile lor — virtutea curată și fără pată, pînă la moarte. Pleacă, înapoiază-te în Itaca, mîngîie-o pe Penelopa și scap-o de îndrăznеții ei pețitori ! Fie ca ochii tăi să-l poată vedea, iar brațele tale să-l poată strînge la piept pe înțeleptul Ulise, și el să găsească în tine un fiu a cărui înțelepciune să fie deopotrivă cu a lui. Dar, cînd vei fi fericit, să nu-l uiți pe nefericitul Narbal și să nu încetezi niciodată să te gîndești cu drag la mine."

Cînd isprăvi de rostit aceste cuvinte îl udai cu lacrimile mele, căci nu aveam glas să-i răspund. Suspinele adînci ce-mi ieșeau din piept mă împiedecau să vorbesc ; ne-am îmbrățișat în tăcere. M-a dus pînă la corabie și a rămas pe țărm, iar cînd corabia a pornit nu ne-am luat ochii unul de la altul cîtă vreme ne-am mai putut vedea.

CARTEA A PATRA

Calipso îl întrerupse pe Telemah, ca să-l lase să se odihnească. Mentor îl mustră în taină că s-a apucat să-şi istorisească peripeţiile, dar totodată îl sfătuieşte să le spună pînă la capăt, de vreme ce le-a început. Telemah, potrivit sfatului lui Mentor, povesteşte mai departe. În timpul călătoriei din Tir spre insula Cipru, îi vede în vis pe Venus şi pe Cupidon, care-l îmbie la dragoste. Minerva îi apare şi ea, ocrotindu-l cu scutul ei, şi Mentor de asemenea, îndemnîndu-l să fugă din insula Cipru. Cînd se trezeşte, ciprioţii, înecaţi în vin, sînt prinşi de o furtună năpraznică, ce le-ar fi scufundat corabia, dacă Telemah n-ar fi pus mîna pe cîrmă şi n-ar fi dat poruncile de trebuinţă. În sfîrşit, ajung pe insulă. Zugrăvirea moravurilor dătătoare de plăceri ale locuitorilor ei, a cultului lui Venus şi a urmelor funeste pe care acest tablou le lasă în sufletul lui Telemah. Sfaturile înţelepte ale lui Mentor, pe care îl regăseşte pe neaşteptate în acest loc, îl scapă de această mare primejdie. Sirianul Hasael, căruia îi fusese vîndut Mentor şi care fusese silit de vînturi să facă un popas în insula Cipru în drum

spre Creta, unde se ducea să cerceteze legile lui Minos[1], *i-l dă înapoi lui Telemah pe înțeleptul lui îndrumător și se îmbarcă împreună cu ei pentru a porni spre insula Creta. Pe drum, au prilejul să se desfete cu frumoasa privelişte a Amfitritei*[2], *purtată de carul ei tras de cai de mare.*

Calipso, care pînă în clipa aceea stătuse nemişcată şi ascultase furată de plăcere peripețiile lui Telemah, îl opri din povestit ca să-l trimită să se odihnească puțin.

— Se cuvine, îi spuse ea, ca, după atîta osteneală, să te duci să guşti din dulceața somnului. Aici n-ai a te teme de nimic : totul îți este prielnic. Lasă-te, aşadar, în voia bucuriei ; gustă tihna şi toate celelalte daruri ale zeilor, cu care vei fi copleşit. Mîine, cînd Aurora[3], cu degetele ei trandafirii[4], va întredeschide porțile aurite ale răsăritului şi cînd caii soarelui, ieşind din unda amară[5], vor împrăştia văpaia zilei ca să gonească din fața lor toate stelele cerului, vom relua, scumpul meu Telemah, povestirea nefericirilor tale. Niciodată tatăl tău n-a ajuns la înțelepciunea şi curajul tău ; nici Ahile[6], biruitorul lui Hector[7], nici Teseu[8] care s-a întors din Infern, şi nici chiar

[1] Rege semilegendar al Cretei, fiul lui Zeus şi al Europei, soțul Pasifaei şi tatăl Ariadnei şi al Fedrei ; era socotit autorul legislației cretane. După moarte, a devenit unul dintre cei trei judecători din Infern.

[2] Zeița greacă a mării, fiica lui Ocean, soția lui Poseidon.

[3] Zeița dimineții şi a primelor raze de soare. În zori de zi, cobora în carul său, din ceruri, vestindu-l pe Febus.

[4], [5] Epitete homerice.

[6] Fiul zeiței Tethys şi al muritorului Peleu. Cel mai vestit dintre eroii greci ai războiului troian. După ce a săvîrşit minuni de vitejie, a murit ucis de o săgeată otrăvită a lui Paris, care i-a atins călcîiul, singura parte vulnerabilă a trupului său.

[7] Cel mai viteaz dintre fiii lui Priam, regele Troiei. După ce l-a ucis pe Patrocle, prietenul lui Ahile, a fost răpus de acesta din urmă.

[8] Erou grec şi rege legendar al oraşului Atena, fiul lui Egeu. Printre alte isprăvi, ar fi răpus Minotaurul din Creta. A coborît

marele Alcide [1], care a curăţat pămîntul de atîţia monştri, n-au vădit tăria şi curajul tău. Îţi doresc un somn adînc, care să facă să ţi se pară noaptea scurtă. Dar, vai ! cît va fi ea de lungă pentru mine ! Cît voi fi de nerăbdătoare să te revăd, să te ascult, să-ţi cer să-mi spui din nou ceea ce ştiu de pe acum şi să te întreb ceea ce nu ştiu încă ! Du-te, scumpul meu Telemah, împreună cu înţeleptul Mentor, pe care zeii ţi l-au înapoiat ; du-te în peştera aceea ferită, unde e pregătit totul pentru odihna voastră. Mă rog lui Morfeu să-şi împrăştie cea mai dulce vrajă a sa peste pleoapele-ţi îngreunate, să picure un abur divin în toate mădularele tale ostenite şi să-ţi trimită visuri uşoare, care, zburînd în jurul tău, să-ţi mîngîie simţurile cu imaginile cele mai vesele şi să alunge cît mai departe de tine tot ce ar putea să te trezească prea repede.

Zeiţa îl duse chiar ea pe Telemah în acea peşteră, despărţită de a ei, a cărei înfăţişare nu era nici mai puţin rustică, nici mai puţin plăcută. Un izvor ce curgea într-un ungher murmura dulce, chemînd somnul. Nimfele pregătiseră acolo două culcuşuri dintr-o iarbă moale, peste care aşternuseră două blănuri mari, una de leu, pentru Telemah, şi alta de urs, pentru Mentor.

Mai înainte de a-l lăsa să-şi închidă pleoapele şi să se adîncească în somn, Mentor îi vorbi astfel lui Telemah :

— Te-ai lăsat dus de plăcerea de a-ţi povesti peripeţiile ; ai fermecat-o pe zeiţă, vorbindu-i despre primejdiile din care te-au scăpat curajul şi priceperea ta : prin asta n-ai făcut decît să-i înflăcărezi şi mai mult inima şi să-ţi pregăteşti o captivitate şi mai primejdioasă. Cum mai poţi nădăjdui că te va lăsa să părăseşti insula, după ce ai încîntat-o cu întîmplările pe care i le-ai povestit ?

în Infern cu Pirithous, ca s-o răpească pe Proserpina, soţia lui Pluton. Tradiţia îi atribuie unificarea Aticii şi legislaţia primei conduceri tribale centralizate din Atena.

[1] Nume purtat de Hercule, în calitate de urmaş al lui Alceu.

De dragul unei glorii deşarte ai vorbit fără să cugeţi. Ea a făgăduit că-ţi va povesti unele întîmplări şi-ţi va spune care a fost soarta lui Ulise ; a găsit mijlocul să-ţi vorbească mult fără să-ţi spună nimic şi te-a făcut în schimb să-i spui tot ce voia să ştie : aceasta este măiestria femeilor linguşitoare şi pătimaşe. Cînd oare, Telemah, vei deveni destul de înţelept pentru a nu mai vorbi niciodată împins de trufie deşartă şi pentru a şti să treci sub tăcere tot ce-i spre folosul tău, atunci cînd nu este nevoie să vorbeşti ? Ceilalţi îţi admiră înţelepciunea pe care o vădeşti la o vîrstă cînd este de iertat să n-o ai ; eu însă nu pot să-ţi iert nimic ; sînt singurul care te cunoaşte şi care te iubeşte îndeajuns ca să-ţi atragă atenţia asupra tuturor greşelilor. Cît de departe eşti încă de înţelepciunea tatălui tău !

— Dar ce, răspunse Telemah, puteam să mă împotrivesc lui Calipso, care dorea să-i povestesc nenorocirile mele ?

— Nu, îi zise iarăşi Mentor, trebuia să i le povesteşti : dar trebuia s-o faci spunîndu-i numai ceea ce putea să-i stîrnească mila. Ai fi putut să-i spui ba că ai rătăcit, ba că ai fost prins şi ţinut captiv în Sicilia, apoi în Egipt. Atîta ar fi fost de ajuns, căci toate celelalte n-au făcut decît să-i sporească otrava care şi aşa îi frige inima. Facă zeii ca inima ta să fie ferită de această otravă !

— Şi-acum ce să fac ? spuse mai departe Telemah, cu un glas mai moale şi mai supus.

— Nu mai ai cum să-i ascunzi celelalte peripeţii ale tale, zise din nou Mentor. Ştie destul, ca să n-o mai poţi înşela asupra a ceea ce nu ştie încă ; dacă te vei înfrîna, n-o să faci decît s-o întăreşti şi mai mult. Aşa că isprăveşte-i mîine de povestit tot ce au săvîrşit zeii spre binele tău şi altădată să ştii să vorbeşti mai cu măsură despre tot ce-ţi poate aduce laude.

Telemah primi cu plăcere sfatul acesta atît de înţelept, şi se duseră să se culce.

De cum începu Febus să-şi împrăştie primele raze pe pămînt, Mentor, auzind glasul zeiţei care-şi chema nimfele în pădure, îl trezi pe Telemah.

— E timpul, îi spuse, să-ţi birui somnul. Să mergem s-o găsim pe Calipso : dar nu te încrede în vorbele ei dulci ; nu-i deschide niciodată inima ; teme-te de otrava linguşitoare a laudelor ei. Ieri te ridica mai presus de înţeleptul tău tată, de nebiruitul Ahile, de vestitul Teseu, de Hercule cel nemuritor. Ţi-ai dat oare seama că lauda aceasta întrece orice margine ? Ai crezut oare ce ţi-a spus ? Să ştii că nici ea singură n-o crede : nu te laudă decît pentru că te socoate slab şi destul de înfumurat ca să te laşi înşelat de nişte laude ce nu-s pe măsura faptelor tale.

După aceste cuvinte, se îndreptară amîndoi spre locul unde-i aştepta zeiţa. Cînd îi văzu, le zîmbi, ascunzîndu-şi sub o voioşie prefăcută teama şi neliniştea care-i tulburau sufletul : căci prevedea că Telemah, îndrumat de Mentor, avea să-i scape, aşa cum îi scăpase şi Ulise.

— Grăbeşte-te, zise ea, dragul meu Telemah, să-mi potoleşti curiozitatea : toată noaptea mi s-a părut că te văd plecînd din Fenicia şi căutîndu-ţi o soartă nouă în insula Cipru. Spune-mi, aşadar, cum a fost călătoria aceasta şi să nu mai pierdem nici o clipă.

Se aşezară pe o iarbă presărată cu viorele, la umbra unui crîng des.

Calipso nu se putea stăpîni să nu-i arunce într-una priviri duioase şi pline de dragoste lui Telemah şi, mînioasă, îşi dădea seama că Mentor îi urmăreşte pînă şi cea mai mică mişcare a ochilor. În vremea aceasta, nimfele, tăcute, numai urechi, stăteau aplecate şi aşezate într-un fel de semicerc ca să audă şi să vadă mai bine : privirile nemişcate ale tuturor celor de faţă erau aţintite asupra tînărului. Telemah, plecînd ochii şi îmbujorîndu-se, ceea ce-i sporea farmecul, reluă astfel firul povestirii sale :

— De-abia ne umflă pînzele adierea blîndă a unui vînt prielnic că pămîntul Feniciei se şi şterse dinaintea ochilor noştri. Cum eram împreună cu cipriotii, ale căror obiceiuri nu le cunoşteam, mă hotărîi să tac, să mă uit cu băgare de seamă la tot şi să păstrez rînduielile bunei-cuviinţe, ca să le cîştig respectul. Dar, pe cînd şedeam aşa fără să rostesc nici un cuvînt, un somn dulce şi puternic mă cuprinse : simţurile-mi erau înlănţuite şi amorţite ; tihna şi o bucurie adîncă puseseră stăpînire pe mine, îmbătîndu-mi sufletul.

Deodată mi se păru că o văd pe Venus despicînd norii cu carul ei zburător, purtat de doi porumbei [1]. Avea acea frumuseţe strălucitoare, acea tinereţe plină de vioiciune şi acea gingăşie neasemuită cu care fusese înzestrată cînd ieşise din spuma oceanului şi cînd Iupiter însuşi rămăsese orbit parcă la vederea ei. A coborît deodată, într-un zbor fulgerător, pînă aproape de mine, mi-a pus, zîmbind, mîna pe umăr şi, chemîndu-mă pe nume, a rostit aceste vorbe :

„Tinere grec, vei intra în împărăţia mea ; curînd vei ajunge în acea insulă fericită unde, în urma paşilor mei, se nasc plăcerile, rîsetele şi jocurile nebunatece. Acolo vei arde şi parfumuri pe altarele mele ; acolo te vei cufunda într-un fluviu de desfătări. Îngăduie celor mai dulci speranţe să încolţească în inima ta şi fereşte-te a te împotrivi celei mai puternice dintre zeiţe, care vrea să te facă fericit."

Tot atunci îl zării şi pe micuţul Cupidon care, bătînd din aripioare, zbura în jurul mamei lui. Deşi avea întipărite pe chip frăgezimea, gingăşia şi voioşia copilăriei, în ochii-i sfredelitori ghiceam parcă ceva care mă înfricoşa. Rîdea în timp ce mă privea ; rîsul lui era răutăcios, zeflemitor şi crud. Scoase din tolba-i de aur cea mai ascuţită săgeată, îşi încordă arcul şi era gata să mă

[1] Pasărea cea mai îndrăgită de Venus.

străpungă cînd apăru, deodată, Minerva, pentru a mă ocroti cu scutul ei. Chipul zeiței n-avea acea frumusețe molatecă și acea lîncezeală pătimașă care-mi atrăseseră luarea-aminte pe fața și în ținuta lui Venus. Dimpotrivă, era de-o frumusețe simplă, firească, modestă ; totul era serios, viguros, nobil, plin de forță și de maiestate. Săgeata lui Cupidon, neputîndu-i străpunge scutul, căzu pe pămînt. Cupidon, mînios, suspină cu amărăciune ; îi era rușine că a fost biruit.

„Du-te de-aici, strigă Minerva, du-te de-aici, copil îndrăzneț, n-o să birui niciodată decît inimile slabe, cărora plăcerile tale rușinoase le sînt mai dragi decît înțelepciunea, virtutea și gloria."

Auzind aceste cuvinte, Amor, supărat, își luă zborul și, cum Venus porni din nou în sus, spre Olimp, multă vreme văzui carul ei, tras de cei doi porumbei, învăluit într-un nor de aur și de azur ; apoi dispăru. Cînd mi-am coborît privirea spre pămînt, n-am mai întîlnit-o pe Minerva.

Mi se părea că am fost purtat printr-o grădină fermecată, așa cum sînt înfățișate Cîmpiile Elizee[1]. Acolo l-am văzut pe Mentor, care îmi zise :

„Fugi de pe acest pămînt crud, din această insulă ciumată, unde totul este voluptate. Unde chiar virtutea cea mai dîrză trebuie să tremure și nu poate scăpa decît fugind."

De îndată ce l-am văzut, am vrut să mă arunc de gîtul lui și să-l îmbrățișez ; dar simțeam că nu pot mișca picioarele, genunchii nu mă mai țineau, iar mîinile, care încercau să-l cuprindă pe Mentor, căutau o umbră amăgitoare, ce-mi scăpa mereu.

Tot chinuindu-mă astfel, m-am trezit și am înțeles că acest vis misterios era un semn prevestitor din partea zeilor. Am simțit în mine curajul de a lupta împotriva plăcerilor și de a mă înfrunta pe mine însumi pentru a

[1] Regiune bogată și liniștită din Infern unde se aflau sufletele celor buni.

ajunge să mă scîrbesc de viaţa uşuratică a cipriotilor. Ceea ce mi-a străpuns însă inima de durere fu gîndul că Mentor şi-a pierdut viaţa şi că, trecînd apele Stixului [1], se află în fericitul lăcaş unde sălăşluiesc sufletele celor drepţi.

Gîndul acesta mă făcu să vărs şiroaie de lacrimi. Am fost întrebat de ce plîng.

„Lacrimile, am răspuns, se potrivesc prea bine unui străin nefericit care rătăceşte fără nădejdea de a-şi mai revedea vreodată ţara."

În vremea aceasta, toţi cipriotii de pe corabie s-au lăsat cuprinşi de o voioşie nebună. Vîslaşii, cărora nu le plăcea să muncească, adormiseră la vîslele lor ; cîrmaciul, purtînd o cunună de flori, a lăsat cîrma şi ţinea în mînă un ulcior mare cu vin, pe care aproape că-l golise : şi el, şi toţi ceilalţi, cu mintea tulburată de patima lui Bachus, spuneau, în cinstea lui Venus şi a lui Cupidon, nişte versuri care i-ar fi umplut de silă pe toţi cei ce îndrăgesc virtutea. În timp ce ei uitaseră cu totul de primejdiile mării, izbucni deodată o furtună care tulbură cerul şi marea. Vînturile dezlănţuite mugeau cu furie umflînd pînzele, valurile negre izbeau în coastele corăbiei, care gemea sub loviturile lor. Cînd eram ridicaţi pe spinarea unor valuri umflate, cînd marea părea că fuge de sub corabie şi ne azvîrle în prăpastie. Zăream, în apropierea noastră, stînci de care valurile mînioase se spărgeau cu un zgomot îngrozitor.

Atunci am înţeles din propria-mi trăire un lucru pe care adeseori l-am auzit de la Mentor, şi anume că oamenii uşuratici şi înrobiţi plăcerilor sînt lipsiţi de curaj în faţa primejdiilor. Toţi cipriotii noştri erau abătuţi şi plîngeau ca nişte muieri ; n-auzeam decît strigăte jalnice, păreri de rău pentru desfătările pierdute ale vieţii, făgăduieli deşarte făcute zeilor de a li se aduce jertfe, dacă aveau

[1] În mitologia greacă, unul din fluviile Infernului. Muritorii care se scăldau în apele lui deveneau invulnerabili.

să ajungă în port. Nimeni nu-şi păstrase îndeajuns sînge rece pentru a porunci manevrele potrivite sau pentru a le face el însuşi.

Mi-am dat seama că trebuie să-mi salvez viaţa, salvînd-o pe a celorlalţi. Am luat cîrma în mînă, deoarece cîrmaciul, ameţit de vin ca o bacantă, nu mai era în stare să înţeleagă primejdia prin care trecea corabia. I-am îmbărbătat pe marinarii înspăimîntaţi, le-am poruncit să coboare pînzele : au început să vîslească puternic ; am trecut printre stînci şi am văzut, la un pas de noi, toată grozăvia morţii.

Întreaga întîmplare li s-a părut tuturor acelora care-mi datorau viaţa un vis ; mă priveau uluiţi. Am ajuns în Cipru, în acea lună a primăverii care îi e închinată lui Venus ; acest anotimp, spuneau cipriotii, i se potriveşte de minune zeiţei, deoarece ea pare să trezească la viaţă întreaga fire şi să dea naştere plăcerilor ca şi florilor.

Pe insulă am simţit o adiere blîndă care moleşea şi lenevea trupul, dar care îndemna totodată la veselie şi zbenguială. Am băgat de seamă că, în locurile astea minunate, pămîntul, rodnic de la natură, nu era lucrat aproape deloc, pînă într-atît de certaţi cu munca erau locuitorii. Vedeam pretutindeni femei şi fete tinere, împodobite mai mult decît se cuvine, cîntîndu-i osanele lui Venus şi îndreptîndu-se spre templul ei, ca să i se închine. Frumuseţea, gingăşia, bucuria, plăcerile străluceau deopotrivă pe chipurile lor : dar gingăşia le era prefăcută ; nu se vedea acea nobilă simplitate şi acea sfiiciune atît de plăcută, care dă cel mai mare farmec frumuseţii. Aerul de uşurătate, măiestria cu care-şi dichiseau obrazul, gătelile fără rost, mersul lenevos, privirile lor, care păreau că le caută pe cele ale bărbaţilor, pizma care stăruia între ele în întrecerea de a stîrni patimi grele, într-un cuvînt tot ce vedeam la aceste femei mi se părea josnic şi vrednic de dispreţ ; cu cît voiau să placă mai mult, cu atît îmi făceau mai multă silă.

Am fost dus la templul zeiței : pe această insulă îi sînt înălțate mai multe, căci e adorată în chip deosebit la Citera [1], la Idalia și la Paphos [2]. Pe mine m-au dus la Citera. Templul este făcut în întregime din marmură : e un peristil desăvîrșit ; coloanele au o grosime și o înălțime care dau acestui edificiu o mare maiestate. Deasupra arhitravei și a frizei se află, pe o latură și pe cealaltă, frontoane mari, unde sînt înfățișate, în basorelief, cele mai plăcute aventuri ale zeiței. La poarta templului se înghesuie fără încetare o mulțime de oameni veniți să-și aducă ofrandele. În incinta lăcașului sacru nu se săvîrșește nici o jertfă ; nu se arde, ca în alte părți, grăsimea juncilor și a taurilor, niciodată nu curge acolo sîngele lor ; vitele ce urmează a fi jertfite sînt numai aduse în fața altarului și toate trebuie să fie tinere, albe, fără nici un cusur și fără nici o pată. Sînt acoperite cu panglici de purpură brodată cu aur ; coarnele lor sînt aurite și împodobite cu buchete de flori dintre cele mai înmiresmate. După ce au fost aduse în fața altarului, sînt mînate într-un loc îndepărtat, unde sînt tăiate pentru ospețele preoților zeiței.

Mai sînt aduse ca ofrandă tot felul de licori parfumate și vin mai dulce decît nectarul. Preoții sînt îmbrăcați în veșminte lungi, albe, cu cingători de aur și cu ciucuri tot de aur pe la poale. Pe altare, ard zi și noapte parfumurile cele mai rare din Orient, care te învăluie într-un nor ce se înalță spre cer. Toate coloanele templului sînt împodobite cu festoane [3] care atîrnă ; vasele folosite pentru sacrificii sînt de aur. Clădirea este înconjurată de o pădure sacră de mirt [4]. Numai feciori și fecioare de

[1] Oraș din Cipru. Tot Citera (azi Cerigo se numea și o insulă din Marea Egee, unde Afroditei îi era închinat un templu măreț. În limbaj poetic — țara alegorică a dragostei.

[2] Idalia (azi Dalin sau Idalion), și Paphos — vechi orașe din insula Cipru, vestite prin templele ridicate în cinstea Afroditei.

[3] Ornament arhitectural imitînd festonul.

[4] Arbust consacrat lui Venus.

o rară frumusețe pot aduce preoților jertfele și pot îndrăzni să aprindă focul la altare. Dar lipsa de rușine și destrăbălarea înjosesc acest templu atît de măreț.

La început tot ce vedeam mă scîrbea ; dar, pe nesimțite, am început să mă obișnuiesc. Viciul nu mă mai îngrozea ; toți cei din jur mă împingeau parcă spre destrăbălare : își băteau joc de nevinovăția mea ; reținerea și sfiala mea erau luate în rîs de acești oameni nerușinați. Nu se dădeau în lături de la nimic pentru a-mi stîrni patimile, a-mi întinde capcane și a-mi trezi gustul pentru plăceri. Mă simțeam din zi în zi tot mai slab : buna-creștere pe care o primisem nu-mi mai ajuta aproape deloc ; toate hotărîrile mele vrednice de laudă se năruiau. Simțeam că nu mai am tăria să mă împotrivesc răului care mă încolțea din toate părțile ; încercam chiar simțămîntul urît de a mă rușina cu virtutea mea. Eram ca un om care înoată într-un rîu adînc și repede : mai întîi spintecă apa și o ia împotriva curentului ; dar, dacă malurile sînt înalte și nu poate ajunge la țărm pentru a se odihni, începe, încetul cu încetul, să osteneaască ; puterile îl părăsesc, mădularele-i obosite îi amorțesc și se lasă dus de apă. Astfel, ochii începeau să mi se întunece și inima să-mi slăbească ; nu mai puteam chema în ajutor nici judecata, nici amintirea virtuților vădite de tatăl meu. Visul în care credeam că-l văzusem pe înțeleptul Mentor, coborît în Cîmpiile Elizee, sfîrși prin a mă descuraja : o lingoare tainică și dulce punea stăpînire pe mine ; începusem să prind gust de otrava plăcută care mi se strecura în vine și îmi pătrundea pînă în măduva oaselor.

Totuși, din cînd în cînd, mai scoteam suspine adînci ; vărsam lacrimi amare ; de furie, răgeam ca un leu.

„O, nefericită tinerețe ! spuneam ; o, zei, care vă jucați atît de crud cu oamenii, de ce îi faceți să mai treacă prin această vîrstă, care este vremea nebuniei și a înfocării nestăpînite ? O, de ce nu mi-e creștetul înălbit, de ce nu-s adus de spate și aproape de mormînt, ca

Laerte[1] moşul meu ! Moartea mi-ar fi mai dragă decît slăbiciunea ruşinoasă prin care trec."

Dar n-am sfîrşit bine de rostit aceste cuvinte, că durerea mi s-a ostoit, şi inima, îmbătată de o patimă nebună, s-a lepădat de orice ruşine ; apoi m-am pomenit din nou azvîrlit într-o prăpastie de remuşcări. În timpul acestor frămîntări, alergam de colo-colo, rătăcind prin crîngul sacru, ca o căprioară rănită de un vînător ; ea goneşte prin pădurile întinse ca să-şi aline durerea ; dar săgeata care i-a străpuns coapsa o urmează pretutindeni ; pretutindeni duce cu sine săgeata ucigaşă. Aşa alergam şi eu zadarnic, ca să uit de mine însumi, dar nimic nu-mi putea alina rana din inimă.

În clipa aceea zării, destul de departe de mine, în umbra deasă a pădurii, chipul înţeleptului Mentor ; faţa lui mi se păru însă atît de palidă, de tristă, de aspră, că n-am simţit nici o bucurie.

„Oare tu eşti, strigai, o, scumpul meu prieten, singura mea nădejde, tu eşti ? Ce ! Chiar tu eşti ? Nu-i oare o închipuire amăgitoare care-mi înşeală ochii ? Tu eşti, Mentor ? Nu-i oare numai umbra ta, simţitoare încă la nenorocirile mele ? Nu eşti în rîndul sufletelor fericite, care se bucură de virtutea lor şi cărora zeii le dăruie plăceri neprihănite, într-o pace veşnică, în Cîmpiile Elizee ? Vorbeşte, Mentor : mai eşti în viaţă ? Să-mi fie oare dată nespusa fericire de a te avea lîngă mine, sau nu eşti decît umbra prietenului meu ?"

Spunînd aceste cuvinte, alergam spre el, peste măsură de fericit, cu răsuflarea aproape tăiată ; el mă aştepta liniştit, fără să facă nici un pas spre mine. O, zei, voi ştiţi prea bine ce bucurie am încercat cînd am simţit că braţele mele îl cuprindeau !

„Nu, nu este o umbră amăgitoare ! Îl ţin, îl îmbrăţişez pe scumpul meu Mentor !"

[1] Rege al Itacăi, fiul lui Arcesius şi al Chalcomedusei. S-a căsătorit cu Anticlea, care l-a născut pe Ulise.

Astfel am strigat. I-am scăldat fața într-un șuvoi de lacrimi și am rămas atîrnat de gîtul lui, fără să pot rosti o vorbă. El mă privea trist și în ochi i se citea o milă plină de duioșie.

În sfîrșit, am izbutit să vorbesc :

„Vai ! De unde vii ! Prin cîte primejdii n-am trecut în lipsa ta ! Și ce mă voi face acum fără tine ?"

Dar, fără să răspundă la întrebările mele, Mentor îmi spuse cu un glas cumplit :

„Fugi, fugi, nu mai zăbovi, fugi ! Aici pămîntul nu rodește decît otravă : aerul pe care-l respiri este otrăvit ; oamenii molipsiți nu-și vorbesc decît ca să-și dea unul altuia veninul aducător de moarte. Voluptatea odioasă și josnică, cel mai cumplit dintre relele ieșite din cutia Pandorei [1], slăbește toate inimile și nu îngăduie nici o virtute. Șterge-ți din minte pînă și cea mai mică amintire despre această insulă dezgustătoare."

Așa vorbi el și deodată mi se păru că un nor gros mi se risipește de pe ochi, lăsîndu-mă să văd lumina curată : o bucurie dulce, plină de un curaj dîrz, renăscu în inima mea. Era o bucurie cu totul deosebită de cealaltă, molatecă și nebunească, ce-mi otrăvise la început simțurile : una este bucuria beției și a tulburării, întreruptă de patimi furioase și de remușcări usturătoare ; alta este bucuria minții, o bucurie cerească, asemănătoare cu fericirea celor sfinți ; e întotdeauna curată, mereu aceeași și nimic nu o poate secătui ; cu cît te cufunzi mai mult în ea, cu atît este mai dulce ; ea încîntă sufletul fără să-l tulbure. Atunci vărsai lacrimi de bucurie și socotii că nimic nu este mai dulce decît să poți plînge astfel.

„O, fericiți sînt oamenii, spuneam eu, cărora virtutea li se arată în toată frumusețea ei ! O poți oare vedea fără

[1] Cutie în care zeii din Olimp închiseseră toate relele și pe care Pandora o aduce ca dar de nuntă soțului ei, Epimeteu, fratele lui Prometeu. Ajungînd pe pămînt, Pandora o deschide și umple lumea de rele.

să n-o îndrăgești ? O poți oare îndrăgi fără să nu fii fericit ?"

Mentor îmi zise :

„Trebuie să te părăsesc : plec chiar în clipa aceasta ; nu-mi este îngăduit să mai zăbovesc."

„Dar unde te duci ? l-am întrebat. În ce țară nelocuită nu aș fi gata să te urmez ? Să nu-ți închipui că vei putea scăpa de mine ; mai degrabă mor mergînd pe urma pașilor tăi."

Spunînd aceste cuvinte, îl țineam strîns, cu toată puterea.

„Zadarnic, îmi spuse el, tragi nădejde să mă oprești. Crudul Metofis m-a vîndut unor etiopieni sau arabi. Aceștia, cînd au ajuns la Damasc, în Siria, pentru negoțul lor, au vrut să scape de mine, nădăjduind că vor căpăta o sumă mare de bani de la unul pe nume Hasael, care dorea să aibă un sclav grec pentru a-l învăța obiceiurile și științele din Grecia. Într-adevăr, Hasael a plătit un preț bun ca să mă cumpere. Ceea ce l-am învățat despre obiceiurile noastre i-a trezit curiozitatea, îndemnîndu-l să meargă în insula Creta, spre a studia înțeleptele legi ale lui Minos. În timpul călătoriei noastre pe mare, vînturile ne-au silit să facem un popas în insula Cipru. În așteptarea unui vînt prielnic, a venit să-și aducă ofrandele la templu : dar iată-l că iese ; vînturile ne cheamă ; pînzele noastre au și început să se umfle. Adio, scumpul meu Telemah ; un sclav care se teme de zei trebuie să-și urmeze cu credință stăpînul. Zeii nu-mi mai îngăduie să fiu stăpîn pe ființa mea : dacă aș fi propriul meu stăpîn, și ei știu acest lucru, nu ți-aș aparține decît ție. Adio, amintește-ți de numele lui Ulise și de lacrimile Penelopei ; amintește-ți de zeii cei drepți. O, zei, ocrotitori ai nevinovăției, în ce țară sînt nevoit să-l las pe Telemah !"

„Nu, nu, îi spusei, scumpul meu Mentor, nu vei avea căderea să hotărăști dacă să mă lași sau nu aici : mai

bine să mor decît să te văd plecînd fără mine. Stăpînul acesta sirian este, oare, de neînduplecat ? Oare în pruncia lui a supt lapte de la ţîţele unei tigroaice ? Va vrea oare să te smulgă din braţele mele ? Atunci va trebui ori să mă omoare, ori să-mi îngăduie să te urmez. Tu mă îndemni să fug de aici, şi tot tu nu vrei să fug pe urma paşilor tăi ! Am să-i vorbesc lui Hasael ; poate că-i va fi milă de tinereţea şi de lacrimile mele : dacă iubeşte înţelepciunea şi merge atît de departe ca s-o caute, nu poate avea o inimă de fiară, nesimţitoare. Am să mă arunc la picioarele lui, am să-i cuprind genunchii şi n-am să-l las să plece pînă n-o să-mi îngăduie să te urmez. Scumpul meu Mentor, am să fiu sclav împreună cu tine ; am să-i spun că primesc să-mi fie stăpîn : dacă mă respinge, s-a isprăvit cu mine, am să-mi iau viaţa."

În clipa aceasta Hasael l-a chemat pe Mentor ; m-am prosternat în faţa lui. S-a arătat mirat cînd a văzut un necunoscut stîndu-i la picioare.

„Ce doreşti ?" îmi spuse.

„Viaţa, i-am răspuns ; căci nu pot trăi dacă nu-mi îngădui să-l urmez pe Mentor, care este al tău. Sînt fiul marelui Ulise, cel mai înţelept dintre regii Greciei, care au doborît mîndrul oraş al Troiei, vestit în întreaga Asie. Nu îţi vorbesc despre obîrşia mea ca să mă laud, ci numai ca să trezesc în inima ta puţină milă pentru nenorocirile mele. L-am căutat pe tatăl meu pe întinsul tuturor mărilor, avîndu-l alături de mine pe acest om, care-mi era ca un al doilea părinte. Soarta, ca o încununare a nenorocirilor mele, mi l-a răpit ; a făcut din el sclavul tău : îngăduie să-ţi fiu şi eu sclav. Dacă este adevărat că îndrăgeşti dreptatea şi te duci în Creta ca să înveţi legile bunului rege Minos, inima ta nu poate rămîne de piatră la suspinele şi lacrimile mele. Ai în faţă pe fiul unui rege nevoit să ceară să fie luat sclav, fiindcă aceasta îi e singura scăpare. Odinioară, în Sicilia, am vrut să mă omor pentru a nu ajunge sclav, dar primele mele neno-

rociri nu erau decît niște încercări ușoare, la care m-a supus vitregia soartei : acum mi-e teamă că n-am să fiu primit printre sclavii tăi. O, zei, fiți martori ai nenorocirilor mele ; o, Hasael, amintește-ți de Minos, a cărui înțelepciune o admiri și care ne va judeca pe amîndoi în regatul lui Pluton."

Hasael, privindu-mă cu un chip blînd și omenos, îmi întinse mîna și mă ridică :

„Am aflat și eu, îmi spuse, despre înțelepciunea și vitejia lui Ulise ; Mentor mi-a povestit adeseori despre gloria pe care și-a cîștigat-o în rîndul grecilor ; și, dealtfel, faima i s-a răspîndit grabnic, făcînd ca numele lui să fie auzit de toate popoarele Orientului. Urmează-mă, fiu al lui Ulise ; voi fi părintele tău, pînă cînd îl vei regăsi pe cel ce ți-a dat viață. Chiar de n-aș fi mișcat de gloria tatălui tău, de nenorocirile lui și de ale tale, prietenia pe care o am pentru Mentor m-ar îndemna să am grijă de tine. E adevărat că l-am cumpărat ca sclav, dar îl păstrez ca pe un prieten credincios ; prin banii pe care i-am plătit pentru el mi-am cîștigat cel mai drag și mai prețios prieten pe care-l am pe acest pămînt. La el am găsit înțelepciunea ; lui îi datorez toată dragostea mea pentru virtute. Din clipa aceasta este liber ; și vei fi și tu : nu vă cer, nici unuia, nici celuilalt, altceva, decît dragostea voastră."

Într-o clipă am trecut de la cea mai amară durere la cea mai mare bucurie pe care o poate încerca un muritor. Mă vedeam scăpat dintr-o primejdie cumplită ; mă apropiam de țara mea ; găsisem un om cu sprijinul căruia aveam să mă întorc acasă ; simțeam mîngîierea de a mă afla lîngă cineva care mă îndrăgise, însuflețit fiind de dragoste curată pentru virtute ; în sfîrșit, mă regăseam, regăsindu-l pe Mentor ca să nu-l mai părăsesc niciodată.

Hasael o luă înainte pe nisipul de pe țărm : noi îl urmarăm ; ne-am urcat în corabie ; vîslașii despicau valurile liniștite ; un zefir blînd se juca în pînzele noastre

şi împingea corabia dîndu-i o mişcare lină. Insula Cipru dispăru în zare. Hasael, care era nerăbdător să-mi cunoască simţămintele, mă întrebă ce cred despre obiceiurile din această insulă. I-am vorbit fără prefăcătorie despre primejdia pe care tinereţea mea a avut-o de înfruntat şi despre lupta care s-a dat în mine. A fost mişcat de groaza pe care am încercat-o în faţa viciului şi a rostit aceste cuvinte :

„O, Venus, recunosc puterea ta şi pe cea a fiului tău ; am ars tămîie pe altarele voastre ; dar îngăduie-mi să urăsc netrebnica uşurătate a locuitorilor insulei tale şi nerușinarea grosolană cu care te proslăvesc."

Apoi stătu de vorbă cu Mentor despre acea primă putere ce a făcut cerul şi pămîntul ; despre lumina aceea simplă, fără de sfîrşit şi de neclintit, care este dată tuturor fără a fi împărţită ; despre adevărul suveran şi universal care luminează toate spiritele, aşa cum soarele luminează toate corpurile.

„Cel ce n-a văzut niciodată această lumină curată, adăugă el, este tot atît de orb ca un orb din naştere ; el îşi petrece viaţa într-o noapte adîncă, la fel ca neamurile pe care soarele nu le luminează mai multe luni pe an. Se crede înţelept, dar este smintit ; crede că vede totul, şi nu vede nimic ; moare fără să fi văzut niciodată nimic ; cel mult zăreşte licăriri întunecate şi amăgitoare, umbre deşarte, plăsmuiri care n-au nimic adevărat. Aşa sînt toţi oamenii care se lasă tîrîţi de plăcerile simţurilor şi de farmecul închipuirii. Nu există pe pămînt alţi oameni adevăraţi, în afară de cei ce ţin seama de îndrumarea acestei raţiuni veşnice, o iubesc şi o urmează ; ea este cea care ne călăuzeşte cînd gîndim bine, ea este cea care ne dojeneşte cînd gîndim prost. De la ea ne vine atît judecata, cît şi viaţa. Este ca un mare ocean de lumină : spiritele noastre sînt ca nişte rîuleţe mici ce ies din ea şi se întorc pentru a se pierde în ea."

Deşi nu-mi dădeam încă prea bine seama de profunda înţelepciune a vorbelor lor, aveam tot timpul simţămîntul că mă împărtăşesc din ceva curat şi înălţător ; inima mea se încălzise şi adevărul mi se părea că străluceşte în toate aceste cuvinte. Ei continuară să vorbească despre obîrşia zeilor, a eroilor, a poeţilor, despre vîrsta de aur, despre potop, despre primele întîmplări ale neamului omenesc, despre fluviul uitării în care se cufundă sufletele morţilor, despre pedepsele veşnice ce-i aşteaptă pe necredincioşi în hăul negru al Tartarului şi fericita tihnă de care se bucură cei drepţi în Cîmpiile Elizee, fără teama că ar putea-o pierde.

În timp ce Hasael şi Mentor vorbeau, zărirăm delfini acoperiţi cu solzi ce păreau a fi de aur şi de azur. Se zbenguiau, înălţînd valuri înspumate. Apoi veneau tritonii [1] cei cu cochilii răsucite, care sunau din trompetă. Înconjurau carul Amfitritei, tras de cai de mare mai albi decît zăpada şi, spintecînd unda sărată, lăsau multă vreme în urma lor o dîră lată în apa mării. Ochii le erau aprinşi, iar pe gură scoteau fum. Carul zeiţei era o scoică de o formă minunată ; de o albeaţă mai strălucitoare decît fildeşul şi cu roţile de aur. Acest car părea că zboară pe faţa apelor liniştite. O ceată mare de nimfe, purtînd cununi de flori, înota înapoia carului ; frumoasele lor plete le atîrnau pe umeri şi fluturau în voia vîntului. Zeiţa avea într-o mînă un sceptru de aur cu care poruncea valurilor, iar cu cealaltă îl ţinea pe genunchi pe micul zeu Palemon, fiul ei, care-i atîrna la sîn. Avea un chip senin şi o maiestate blîndă, care goneau vînturile răzvrătite şi toate furtunile întunecate. Tritonii mînau caii şi ţineau hăţurile aurite. Un văl mare de purpură flutura în văzduh deasupra carului ; era pe jumătate umflat de o mulţime de zefiri mici, care se străduiau să-l împingă cu suflarea lor. La mijloc, se vedeau vînturile lui Eol, grăbit, neli-

[1] Zei inferiori, fiii lui Neptun şi ai Amfitritei.

nișțit și pătimaș. Chipul lui brăzdat și mînios, glasul amenințător, sprincenele stufoase ce-i cădeau în ochi, privirea în care se zărea o flăcăruie întunecată și aspră îl sileau pe semețul crivăț să păstreze tăcerea și alungau norii. Balenele uriașe și toți monștrii marini, care cu nările lor stîrnesc fluxul și refluxul undei amare, ieșeau în grabă din peșterile adînci ca s-o vadă pe zeiță.

CARTEA A CINCEA

Urmarea povestirii lui Telemah. Bogăția și rodnicia insulei Creta ; obiceiurile locuitorilor ei și prosperitatea lor în timpul înțeleptelor legi ale lui Minos. La sosirea pe insulă, Telemah află că Idomeneu, care era rege acolo, tocmai îl jertfise pe singurul său fiu pentru a îndeplini un legământ nesăbuit ; cretanii, ca să răzbune moartea fiului, l-au silit pe tată să părăsească țara ; după îndelungi frământări, se hotărăsc să se adune ca să aleagă alt rege. Telemah, primit în această adunare, câștigă premiile la felurite jocuri și, cu o rară înțelepciune, dezleagă mai multe probleme morale și politice puse de bătrîni, judecători în insulă, celor aflați în întrecere. Primul dintre bătrîni, izbit de înțelepciunea acestui tînăr străin, propune adunării să-l încoroneze rege și propunerea este primită de întregul popor cu aclamații puternice. Dar Telemah refuză să domnească peste cretani, preferînd Itaca cea săracă gloriei și belșugului regatului cretan. El propune să fie ales Mentor, care, de asemenea, refuză coroana ; cum adunarea stăruie pe lîngă Mentor să aleagă el pentru întregul popor, Mentor povestește ceea ce aflase despre virtuțile lui Aristodem și hotărăște de îndată adunarea să-l proclame rege. Curînd după

aceea, Mentor și Telemah se îmbarcă pe o corabie cretană pentru a se întoarce în Itaca. Atunci Neptun, ca s-o mîngîie pe Venus cea mînioasă, stîrnește o furtună cumplită ce le sfarmă corabia. Ei scapă din această primejdie agățîndu-se de rămășițele catargului care, împins de valuri, îi duce pe țărmul insulei lui Calipso.

După ce ne-am încîntat privirile cu această priveliște, am început să deslușim munții Cretei, pe care numai cu greu îi puteam deosebi de norii de pe cer și de valurile mării. Curînd am zărit vîrful muntelui Ida [1] care se înalță deasupra celorlalți munți ai insulei, așa cum, în pădure, un bătrîn cerb își poartă coarnele sale rămuroase deasupra capetelor tinerilor pui de căprioară, care-l urmează. Încetul cu încetul, am început să deslușim mai limpede coastele acestei insule ce se înfățișa ochilor noștri ca un amfiteatru. Pe cît de lăsat în părăsire și nelucrat ni s-a părut pămîntul Ciprului, pe atît de bogat și de împodobit cu toate roadele muncii locuitorilor lui ne apărea cel al Cretei. În toate părțile vedeam sate bine clădite, tîrguri cît niște orașe, precum și orașe mărețe. Nu zăream nici un ogor unde să nu se simtă mîna harnicului plugar. Pretutindeni plugul lăsase brazde adînci : mărăcinii, spinii și toate plantele care ocupă degeaba locul pe pămînt sînt necunoscute în această țară. Priveam cu plăcere vîlcelele adînci, unde cirezile de boi mugeau pe pășunile grase, de-a lungul unor rîulețe ; oile care pășteau pe coasta unui deal ; ogoarele întinse, acoperite cu spice galbene, daruri bogate ale fecundei Ceres, în sfîrșit, munții împodobiți cu viță de vie și cu ciorchini de strugure dînd în pîrg și făgăduind viticultorilor dulcile daruri cu care Bachus alungă grijile oamenilor.

Mentor ne spuse că mai fusese cîndva în Creta și ne povesti ce știa despre ea.

[1] Un munte cu același nume se află în Asia Mică, lîngă Troia.

„Această insulă, zicea, admirată de toți străinii și vestită prin cele o sută de orașe ale ei, își poate hrăni cu ușurință locuitorii, deși numărul acestora este foarte mare. Și asta, fiindcă pământul își răspîndește fără încetare bunurile asupra celor care îl lucrează ; sînul lui fecund nu secătuiește niciodată. Cu cît într-o țară sînt mai mulți oameni, cu atît belșugul este mai mare, dacă sînt harnici. Ei n-au de ce să se pizmuiască unii pe alții ; pămîntul, această mamă bună, își sporește darurile după numărul copiilor care îi cîștigă roadele prin truda lor. Singurele izvoare ale nenorocirii oamenilor sînt ambiția și zgîrcenia : oamenii vor să aibă totul și dorința de a avea prea mult îi face nefericiți ; dacă ar vrea să trăiască simplu și să se mulțumească numai cu împlinirea adevăratelor lor nevoi, pretutindeni ar domni belșugul, bucuria, pacea și unirea.

De acest lucru și-a dat seama Minos, cel mai înțelept și cel mai bun dintre toți regii. Tot ceea ce vedeți mai minunat în această insulă este rodul legilor sale. Datorită creșterii date copiilor la sfatul lui, trupurile lor sînt sănătoase și viguroase ; de la început sînt deprinși cu o viață simplă, cumpătată, cu o viață de muncă ; ei socotesc că orice desfătare moleșește trupul și mintea ; nu li se recomandă niciodată altă plăcere decît aceea de a fi de nebiruit prin virtutea lor și de a dobîndi o mare glorie. Prin aceasta se înțelege nu numai curajul de a disprețui moartea în fața primejdiilor războiului, ci și curajul de a da cu piciorul la bogățiile prea mari și la plăcerile rușinoase. Sînt prevăzute pedepse pentru trei vicii care, la celelalte neamuri, rămîn nepedepsite : nerecunoștința, prefăcătoria și zgîrcenia.

Cît despre fast și ușurătate, nu este nevoie să fie osîndite, fiindcă sînt necunoscute în Creta. Toată lumea muncește și nimeni nu se gîndește să se îmbogățească ; fiecare crede că este îndeajuns plătit pentru munca lui printr-un trai liniștit și așezat, în care se bucură în

tihnă şi din belşug de tot ceea ce este cu adevărat trebuincios vieţii. Nu sînt îngăduite nici mobile de preţ, nici veşminte luxoase, nici ospeţe copioase, nici palate aurite. Hainele sînt făcute din lînă subţire şi frumos colorate, dar numai într-o singură culoare, şi fără broderii. Mesele sînt cumpătate ; vin se bea puţin : pîinea bună reprezintă hrana cea mai de seamă, împreună cu fructele, pe care pomii le oferă parcă singuri, şi laptele cirezilor de vite. Cînd şi cînd se mănîncă puţină carne, gătită fără prea multă măiestrie ; şi atunci, oamenii au grijă să păstreze tot ce e mai bun din cirezile mari de boi pentru propăşirea agriculturii. Casele sînt curate, încăpătoare, vesele, dar fără podoabe. Arhitectura impunătoare nu este necunoscută aici ; dar este folosită numai pentru templele zeilor, şi oamenii nu s-ar încumeta să-şi dureze case asemănătoare cu cele ale nemuritorilor. Marile bunuri de care se bucură cretanii sînt : sănătatea, puterea, curajul, pacea şi unirea ce domnesc în sînul familiilor, libertatea tuturor cetăţenilor, belşugul de lucruri trebuincioase, dispreţul faţă de cele de prisos, deprinderea de a munci şi sila pe care le-o trezeşte trîndăvia, întrecerea întru virtute, supunerea faţă de legi şi teama de zeii cei drepţi."

L-am întrebat în ce stă autoritatea regelui ; şi mi-a răspuns astfel :

„El are toată puterea asupra oamenilor ; dar legile au toată puterea asupra lui. Are puterea absolută de a face binele, şi mîinile legate de îndată ce vrea să facă răul. Legile îi încredinţează oamenii ca pe cele mai de preţ bunuri, cu condiţia ca el să fie tatăl supuşilor săi. Ele vor ca un singur om, prin înţelepciunea şi cumpătarea sa, să slujească fericirii atîtor oameni ; şi nicidecum ca atîţia oameni să slujească, prin mizeria lor şi printr-o sclavie josnică, la încurajarea trufiei şi a uşurătăţii unui singur om. Regele nu trebuie să aibă nimic în plus faţă de ceilalţi, în afară de ceea ce este trebuincios, fie pentru

a-l ușura în grelele lui funcții, fie pentru a da oamenilor un simțământ de respect față de cel sortit să sprijine legile. Dealtfel, regele trebuie să fie mai cumpătat și mai certat cu ușurătatea, mai lipsit de înclinarea spre fast și semeție decît oricare altul. El nu trebuie să aibă mai multă bogăție și plăceri, ci mai multă înțelepciune, virtute și glorie decît ceilalți oameni. În afară, el trebuie să fie apărătorul patriei, fiind comandant de oști, și înăuntru judecător al oamenilor, pentru a-i face buni, înțelepți și fericiți. Nu pentru el l-au făcut zeii rege ; nu este rege decît pentru a fi omul poporului : lui trebuie să-i închine tot timpul său, toată grija și afecțiunea sa, și nu este vrednic să fie rege decît în măsura în care se uită pe sine pentru a se jertfi binelui obștesc. Minos a voit ca, după el, să urmeze la domnie copiii săi, numai cu condiția de a domni potrivit acestor precepte : își iubea mai mult poporul decît familia. Datorită acestei înțelepciuni a făcut el din Creta o țară atît de puternică și atît de fericită ; datorită acestei cumpătări a izbutit el să umbrească gloria tuturor cuceritorilor, care vor să silească popoarele să se pună în slujba propriei lor măreții, adică a propriei lor deșertăciuni ; în sfîrșit, datorită spiritului lui de dreptate, a binemeritat el să fie, în Infern, judecătorul suprem al morților."

În timp ce Mentor rostea aceste vorbe, am ajuns pe insulă. Am văzut vestitul labirint, lucrul mîinilor iscusitului Dedal [1], o imitație a marelui labirint pe care-l admirasem în Egipt. În timp ce priveam această ciudată clădire, am zărit o mulțime de oameni care umpleau malul și alergau cu toții spre un loc destul de apropiat de țărmul mării. Am întrebat care este pricina grabei lor ; și iată ce ne-a povestit un cretan, pe nume Nausicrate :

[1] Personaj din mitologia greacă, socotit meșteșugar, sculptor și arhitect priceput, care ar fi construit, pentru regele Minos, labirintul din Creta.

„Idomeneu, fiul lui Deucalion și nepotul lui Minos, spuse el, a plecat, ca atîția alți regi din Grecia, la asediul Troiei. După prăbușirea acestui oraș, a ridicat pînzele pentru a se întoarce în Creta ; dar furtuna a fost atît de năpraznică, încît cîrmaciul corabiei sale și toți ceilalți care se pricepeau în ale navigației erau siguri că nu vor putea scăpa de înec. Toți vedeau moartea cu ochii și prăpăstiile căscate gata să-i înghită ; fiecare își plîngea nenorocirea, fără a putea măcar nădăjdui la trista odihnă a umbrelor care trec Stixul după ce au fost așezate în mormînt. Idomeneu, ridicînd ochii și mîinile spre cer, îl invocă pe Neptun :

«O, puternice zeu, strigă el, tu care cîrmuiești împărăția apelor, ai bunătatea de a da ascultare unui nefericit ! Dacă mă ajuți să revăd insula Creta, în pofida furiei vînturilor, îți voi aduce drept jertfă pe prima ființă care mi se va ivi în cale.»

În timpul acesta, fiul său, nerăbdător să-și revadă tatăl, se grăbea să-i iasă în întîmpinare pentru a-l îmbrățișa ; nefericitul ! nu știa că se-ndreaptă spre pieire ! Tatăl, care scăpase de furtună, păși în portul dorit și-i mulțumi lui Neptun că i-a ascultat rugăciunea : dar în curînd avea să-și dea seama cît de funest îi fusese legămîntul. Presimțirea că i se va întîmpla o nenorocire îl făcea să se căiască amarnic că se legase în chip atît de nesăbuit ; se temea să ajungă printre ai săi, și gîndul că avea să revadă ființa care-i era cea mai scumpă pe lume îl umplea de spaimă. Dar cruda Nemesis [1], nerecunoscătoarea zeiță care veghează la pedepsirea oamenilor și mai ales a regilor trufași, îl împingea pe Idomeneu cu o mînă nefastă și nevăzută. Odată ajuns, de-abia îndrăzni să ridice privirea : îl văzu pe fiul său și se dădu înapoi, cuprins de groază. În zadar însă căutau ochii săi vreo

[1] Fiică a lui Nyx (Noaptea), una din zeițele Infernului în mitologia greacă. Ea cîntărea faptele bune și faptele rele ale oamenilor și le dădea pedeapsa cuvenită.

altă ființă, mai puțin scumpă lui, care să-i poată sluji drept jertfă.

În vremea aceasta, fiul i se aruncă de gît, mirîndu-se foarte că tatăl său răspundea cu atîta răceală la dragostea pe care i-o arăta ; îl văzu izbucnind în plîns.

«O, tată, zise el, de ce această tristeţe ? După o lipsă atît de îndelungată, te supără că-ţi revezi regatul şi că fiul tău te întîmpină cu bucurie ? Ce-am făcut ? Îţi întorci privirile de frică să nu mă vezi !»

Tatăl, copleşit de durere, nu-i răspunse nimic. În sfîrşit, după ce suspină adînc, spuse :

«O, Neptun, ce ţi-am făgăduit ! Cu ce preţ m-ai ferit de înec ! Dă-mă înapoi valurilor şi stîncilor care, nimicindu-mă, să pună capăt tristei mele vieţi ; lasă-l pe fiul meu în viaţă ! O, zeu crud ! Iată sîngele meu, cruţă-l pe al lui !»

Vorbind astfel, îşi scoase sabia pentru a se străpunge ; dar cei din jurul lui îi opriră mîna.

Bătrînul Sofronim, tîlmaciul voinţei zeilor, îl încredinţă că poate să-l mulţumească pe Neptun fără a-l da morţii pe fiul său.

«...Făgăduiala ta, îi spuse el, a fost nesăbuită : zeii nu vor ca pentru cinstirea lor să se săvîrşească o cruzime ; fereşte-te ca la greşeala făcută prin făgăduiala ta s-o mai adaugi pe aceea de a o împlini împotriva legilor firii. Adu-i jertfă lui Neptun o sută de tauri mai albi decît neaua, fă ca sîngele lor să curgă în jurul altarului lui încununat cu flori ; şi fumul unei tămîi plăcute să se înalţe în cinstea acestui zeu.»

Idomeneu asculta cuvintele lui cu capul plecat şi fără să răspundă : în ochi i se aprinse o scînteiere de mînie ; chipul, palid şi schimonosit, îşi schimba în fiecare clipă culoarea ; se vedea cum îi tremură mădularele. Atunci fiul lui îi spuse :

«Iată-mă tată ; fiul tău este gata să moară pentru a-l îmblînzi pe zeu ; nu-ţi atrage mînia lui asupră-ţi : mor

mulțumit, fiindcă moartea mea te va feri pe tine de moarte. Lovește, tată ; nu te teme că vei găsi în mine un fiu nevrednic, care se teme de moarte».

În clipa aceea, Idomeneu, scos cu totul din fire, și sfîșiat parcă de Furiile [1] Infernului, îi ului pe toți cei ce-l urmăreau îndeaproape ; își înfipse spada în inima copilului : apoi o scoase, aburindă și plină de sînge, pentru a și-o implînta în propriile-i măruntaie ; și de data aceasta cei din preajmă-i încercară să-l oprească. Copilul se prăbuși scăldat în sînge : ochii i se împăienjeniră de umbrele morții ; îi întredeschise, căutînd lumina ; dar, cum dădu de ea, n-o mai putu îndura. Asemenea unui crin frumos din mijlocul cîmpului, care, retezat de la rădăcină de tăișul plugului, se ofilește și nu se mai poate ține în sus ; nu-și pierde încă albeața vie și strălucitoare care încîntă ochii, dar pămîntul nu-l mai hrănește și viața i se stinge ; așa și fiul lui Idomeneu, ca o floare tînără și gingașă, fu secerat cu cruzime la o vîrstă fragedă. Tatăl, de prea mare durere, era ca împietrit ; nu știa unde este, nici ce-a făcut, nici ce trebuia să facă ; se îndreptă, clătinîndu-se, spre oraș și întrebă de fiul său.

În ăst timp, poporul, cuprins de milă pentru copil și de groază față de fapta sălbatecă a tatălui, începu să strige că zeii drepți l-au lăsat pe seama Furiilor. Mînia dădu oamenilor arme ; ei puseră mîna pe ciomege și pe pietre ; Discordia [2] strecură în inimile tuturor un venin ucigător. Cretanii, înțelepții cretani, uitară înțelepciunea îndrăgită atît de mult : ei nu-l mai recunoscură pe nepotul înțeleptului Minos. Prietenii lui Idomeneu, nemai-

[1] Fiicele lui Cronos și ale lui Nyx, zeități ale Infernului. Erau reprezentate ca niște genii înaripate, cu șerpi în plete, avînd într-o mînă o făclie arzîndă, iar în cealaltă un pumnal, și trebuiau să-i pedepsească pe muritorii vinovați de crime.

[2] Fiică a lui Nyx. Izgonită din cer de Zeus și furioasă că n-a fost poftită la nunta lui Tethys cu Peleu, le aruncă oaspeților mărul, care provoacă războiul Troiei.

găsind altă scăpare pentru el, îl duseră spre corăbii, se îmbarcară împreună cu el și fugiră lăsîndu-se în voia valurilor. Idomeneu, venindu-și în fire, le mulțumi că l-au smuls de pe pămîntul pe care-l stropise cu sîngele fiului lui și unde nu mai putea trăi. Vînturile îi îndreptară spre Hesperia, unde aveau să caute un nou regat în țara salentinilor [1].

În vremea aceasta, cretanii, nemaiavînd rege să-i cîrmuiască, au hotărît să aleagă un altul care să păstreze neatinse legile statornicite. Și iată ce măsuri au luat pentru a face această alegere. Cetățenii de frunte ai celor o sută de orașe s-au adunat aici și au început să aducă jertfe ; cei mai vestiți înțelepți din țările vecine au fost poftiți pentru a cerceta înțelepciunea celor ce vor părea vrednici să cîrmuiască. Au fost pregătite jocuri publice, în care urmau să se întreacă toți cei ce năzuiau la tron ; căci cretanii doreau ca domnia să fie dată drept răsplată celui ce va fi socotit învingător asupra tuturor celorlalți, și ca minte, și ca trup. Voiau un rege al cărui trup să fie puternic și sprinten și al cărui suflet să aibă ca podoabe înțelepciunea și virtutea. Toți străinii fuseseră chemați aici."

După ce ne-a povestit această întîmplare de necrezut, Nausicrate ne-a spus :

„Grăbiți-vă, deci, o, străinilor, să veniți la adunarea noastră : vă veți întrece cu ceilalți, și dacă zeii îl vor sorti pe vreunul dintre voi să cîștige victoria, el va domni în țara aceasta."

L-am urmat, deși nu aveam nicidecum dorința de a învinge, ci numai curiozitatea de a vedea un lucru atît de neobișnuit.

Am ajuns la un fel de circ [2] foarte mare, înconjurat de o pădure deasă : în mijlocul circului se afla o arenă

[1] Numele locuitorilor orașului Salento, din vechea Italie (Grecia mare).

[2] Spațiu circular unde se desfășurau jocurile publice.

pregătită pentru luptători ; aceasta era mărginită de un amfiteatru mare, cu iarbă proaspătă, pe care stătea așezată în rînduri o mulțime fără număr. Cînd am sosit, am fost primiți cu toată cinstea ; căci cretanii sînt un popor care-și arată ospitalitatea cu cea mai mare mărinimie și evlavie [1]. Ni s-a spus să stăm jos și apoi am fost poftiți să luăm parte la lupte. Mentor a cerut iertare că nu poate lupta din pricina vîrstei, iar Hasael din pricina sănătății sale șubrede. Tinerețea și vigoarea mea nu-mi îngăduiau să găsesc vreo pricină de a fi scutit ; totuși am aruncat o privire spre Mentor pentru a vedea ce gîndește, și mi-am dat seama că dorește să lupt. Am primit, așadar, propunerea ce mi se făcea ; mi-am scos veșmintele ; după ce membrele trupului mi-au fost unse din belșug cu un ulei plăcut și lucitor, m-am amestecat printre luptători. De pretutindeni se auzeau oameni spunînd că fiul lui Ulise a venit pentru a încerca să cîștige premiile, și mai mulți cretani, care fuseseră în Itaca în timpul copilăriei mele, m-au recunoscut.

Prima încercare a fost trînta. Un locuitor din Rodos [2], de vreo treizeci și cinci de ani, i-a întrecut pe toți cei care s-au încumetat să se înfățișeze înaintea lui. Era încă în toată puterea tinereții : brațele-i erau vînjoase și puternice ; la cea mai mică mișcare i se vedeau mușchii ; pe cît era de sprinten, pe atît era de voinic. A socotit că nu-s vrednic să fiu învins de el și, uitîndu-se cu milă la frageda mea tinerețe, a vrut să se retragă : dar m-am înfățișat înaintea lui. Atunci ne-am cuprins unul pe altul și ne-am strîns pînă cînd ni s-a tăiat răsuflarea. Eram umăr lîngă umăr, picior lîngă picior, cu toate vinele încordate și cu brațele înlănțuite ca niște șerpi, fiecare din noi căutînd să-și ridice vrăjmașul de la pămînt. Cînd încerca să mă ia pe nepregătite, împingîndu-mă în partea

[1] În sensul de respectare a tradiției.

[2] Locuitorii din insula Rodos erau renumiți pentru iscusința lor la trîntă.

dreaptă ; cînd se străduia să mă îndoaie în partea stîngă. În timp ce mă tot încerca astfel, l-am îmbrîncit cu atîta putere, încît s-a încovoiat din şale. A căzut în arenă şi m-a tras după el. În zadar căuta să mă vîre dedesubt ; îl ţineam nemişcat sub mine ; toţi oamenii au început să strige :

„Victoria e a fiului lui Ulise !"

Şi l-am ajutat pe vrăjmaşul meu din Rodos, ruşinat, să se ridice.

Lupta cu mănuşa [1] a fost mai grea. Fiul unui cetăţean bogat din Samos dobîndise o mare faimă în acest fel de luptă. Toţi ceilalţi s-au dat bătuţi ; numai eu nădăjduiam la o victorie. Mai întîi m-a lovit în cap, apoi în stomac, făcîndu-mă să scuip sînge, iar peste ochi mi s-a aşternut o ceaţă deasă. Mă clătinam ; mă înghesuia atît de tare, încît nu mai puteam răsufla : m-am dezmeticit însă la glasul lui Mentor, care îmi striga :

„O, fiu al lui Ulise, te vei lăsa învins ?"

Mînia îmi dădu puteri noi : mă ferii de mai multe lovituri care m-ar fi doborît. Cînd cel din Samos dădu o lovitură greşită şi braţul îi rămase întins în gol, m-am folosit de poziţia înclinată în care se afla şi l-am luat pe neaşteptate. A început să dea înapoi. Atunci am înălţat mănuşa şi am lăsat-o să cadă asupra lui cu mai multă putere : a vrut să se ferească şi, pierzîndu-şi echilibrul, mi-a dat putinţa să-l dobor.

De îndată ce s-a lungit la pămînt, i-am şi întins mîna pentru a-l ajuta să se ridice. S-a ridicat singur, plin de praf şi de sînge : era covîrşit de ruşine ; dar nu s-a încumetat să reînceapă lupta.

Numaidecît după aceea au început alergările cu care, împărţite prin tragere la sorţi. Carul meu era cel mai mic, atît în ce priveşte uşurinţa roţilor, cît şi puterea cailor. Am pornit : un nor de praf s-a ridicat şi a

[1] Un fel de mănuşă de box, alcătuită din fîşii de piele prevăzute cu metal.

acoperit cerul. La început i-am lăsat pe ceilalți să mi-o ia înainte. Mai întîi un tînăr lacedemonian, pe nume Crantor, i-a întrecut pe toți. Un cretan, numit Policlet, îl urma îndeaproape. Hippomah, un neam de-al lui Idomeneu care năzuia să-i urmeze la tron, dînd drumul hățurilor cailor săi, din care ieșeau aburi de năduşeală, se aplecase de tot peste coamele lor fluturînd în vînt, iar roțile carului se învîrteau atît de bine, încît păreau nemișcate, ca aripile unui vultur ce spintecă văzduhul. Caii mei s-au însufleţit şi, treptat, treptat, au început să fugă mai repede ; aproape toți cei ce porniseră plini de avînt au rămas mult în urma mea. Hippomah, neamul lui Idomeneu, din pricină că a mînat prea repede caii, l-a făcut pe cel mai puternic dintre ei să se prăbuşească ; şi, căzînd, i-a răpit stăpînului lui nădejdea de a mai domni. Policlet, aplecîndu-se prea mult peste cai, la o hurducătură n-a mai putut să se țină bine în şa ; a căzut : dădu drumul hățurilor din mîini şi fu foarte fericit că a scăpat cu viață. Crantor, văzînd, cu ochi plini de indignare, că eram aproape de el, îşi îndoi zelul : cînd îi invoca pe zei şi le făgăduia ofrande bogate ; cînd le vorbea cailor pentru a-i însufleți. Se temea că aş putea trece prin locul ce rămînea între piatra de hotar şi carul lui ; deoarece caii mei, mai cruțați decît ai lui, erau în stare să i-o ia înainte : nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să-mi închidă trecerea. Ca să izbutească, înfruntă primejdia de a fi strivit izbindu-se de piatră ; şi, într-adevăr, îşi sfărîmă o roată de la car. Eu nu mă gîndeam decît să dau cît mai repede ocol, ca să nu fiu tîrît în harababura iscată de el şi, după o clipă, mă văzui la capătul pistei. Poporul strigă şi de data aceasta :

„Victoria e a fiului lui Ulise ! El este cel pe care zeii l-au sortit să domnească peste noi."

În ăst timp, cei mai de seamă şi mai înțelepți dintre cretani ne-au dus într-o pădure străveche şi sacră, ascunsă privirilor celor profani, unde am fost adunați

de bătrînii pe care Minos îi pusese judecători ai poporului și păzitori ai legilor. Eram numai cei ce ne întrecuserăm la jocuri ; nimeni altul nu a fost primit. Înțelepții au deschis cartea în care sînt adunate la un loc toate legile lui Minos. Mă simțeam pătruns de respect și de sfială cînd m-am apropiat de acești bătrîni, din care vîrsta făcuse niște oameni venerabili, fără a le fi răpit vigoarea spiritului. Erau așezați după rînduială și stăteau nemișcați pe locurile lor ; aveau părul alb ; iar mulți dintre ei erau aproape pleșuvi. Pe chipurile lor serioase se vedea strălucind o înțelepciune blîndă și liniștită ; nu se grăbeau deloc să înceapă vorba ; nu spuneau decît ceea ce hotărîseră să spună. Dacă aveau păreri deosebite, erau atît de cumpătați atunci cînd susțineau ceea ce gîndeau, și unii, și ceilalți, încît ai fi crezut că sînt cu toții de aceeași părere. Îndelungata experiență cîștigată din întîmplările trecute și deprinderea cu această muncă îi făceau să aibă vederi largi asupra tuturor lucrurilor : dar ceea ce ducea în cea mai mare măsură la desăvîrșirea judecății lor era calmul spiritului, eliberat de patimile smintite și de nesăbuințele tinereții. Numai înțelepciunea îi călăuzea, și rodul îndelungatei lor virtuți era de a-și stăpîni atît de bine pornirile, încît gustau fără greutate marea și înălțătoarea plăcere de a-și pleca urechea la glasul rațiunii. Plin de admirație pentru ei, aș fi dorit ca viața mea să se scurteze spre a ajunge degrabă la o bătrînețe atît de vrednică de prețuire. Socoteam că tinerețea e nefericită, fiindcă este atît de nestăpînită și atît de departe de această virtute luminoasă și liniștită.

Primul dintre bătrîni deschise cartea legilor lui Minos. Era o carte mare, ținută de obicei închisă într-o cutie de aur, îmbălsămată cu parfumuri. Toți acești bătrîni o sărutară plini de respect ; căci, spuneau ei, după zei, de la care vin legile cele drepte, nimic nu trebuie să fie mai sfînt pentru oameni decît legile sortite să-i facă buni, înțelepți și fericiți. Cei care țin în mîna lor legile pentru

a cîrmui popoarele trebuie întotdeauna să se lase ei înşişi cîrmuiţi de legi. Legea, şi nu omul, este cea care trebuie să domnească. Aşa au cuvîntat aceşti înţelepţi. Apoi cel care conducea a propus trei întrebări al căror răspuns trebuia găsit în învăţăturile lui Minos.

Prima întrebare îţi cerea să ştii care este cel mai liber dintre toţi oamenii. Unii au răspuns că este regele care are putere absolută asupra poporului său şi care îşi biruie toţi duşmanii. Alţii au susţinut că este omul atît de bogat, încît să-şi poată împlini toate dorinţele. Alţii au spus că omul care nu se căsătoreşte niciodată şi care călătoreşte toată viaţa prin diferite ţări, fără să fie vreodată supus legilor vreunui popor. Alţii şi-au dat cu presupusul că este barbarul care, trăind din ceea ce vînează în mijlocul pădurilor, nu este legat de nici o administraţie şi de nici o nevoie. Alţii au socotit că este omul de curînd eliberat din sclavie, fiindcă, scăpînd de asprimea robiei, se bucură mai mult decît oricare altul de dulceaţa libertăţii. În sfîrşit, alţii au spus că este omul aflat pe moarte, fiindcă moartea îl eliberează de tot şi toţi oamenii laolaltă nu mai au nici o putere asupra lui. Cînd veni rîndul meu, nu mi-a fost greu să răspund, pentru că nu uitasem ceea ce-mi spunea adeseori Mentor.

„Cel mai liber dintre toţi oamenii, am răspuns eu, este cel care poate fi liber chiar în sclavie. În orice ţară şi în orice situaţie te-ai afla, eşti întru totul liber dacă te temi de zei şi nu te temi decît de zei. Într-un cuvînt, omul cu adevărat liber este cel care, eliberat fiind de orice teamă şi de orice dorinţă, nu se supune decît zeilor şi judecăţii lui."

Bătrînii se uitară unul la altul zîmbind şi fură miraţi cînd văzură că răspunsul meu era întocmai cel al lui Minos.

Apoi a fost pusă a doua întrebare ce glăsuia astfel: „Care este cel mai nefericit dintre toţi oamenii ?"

Fiecare spunea ce-i trecea prin minte. Unul a zis:

„Este omul care nu se bucură nici de avuții, nici de sănătate, nici de cinstire."

Un altul a spus:

„Omul care nu are nici un prieten."

Alții au susținut că este omul care are copii nerecunoscători și nevrednici de el. A venit apoi un înțelept din insula Lesbos care a glăsuit:

„Cel mai nefericit dintre toți oamenii este cel care e încredințat de acest lucru; căci nenorocirea ține mai puțin de lucrurile pe care trebuie să le înduri decît de nerăbdarea cu care-ți sporești nefericirea!"

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare izbucni în aclamații; oamenii băteau din palme și toți socoteau că înțeleptul din Lesbos va dobîndi premiul la această întrebare. Dar mi s-a cerut să spun și eu ce cred, și am răspuns potrivit preceptelor lui Mentor:

„Cel mai nefericit dintre toți oamenii este regele care crede că poate fi fericit în timp ce-i face nefericiți pe ceilalți oameni. El este de două ori nenorocit din pricina orbirii sale; fiindcă nu-și dă seama de nenorocirea lui, nu se poate vindeca de ea; ba chiar se teme s-o cunoască. Adevărul nu poate răzbate prin mulțimea lingușitorilor pentru a ajunge la el. E înrobit patimilor lui; nu-și cunoaște îndatoririle; n-a gustat niciodată din plăcerea de a face binele și nici n-a simțit încîntarea pe care ți-o dă virtutea curată. Este nefericit și merită să fie: nefericirea lui crește din zi în zi; aleargă spre pieire și zeii se pregătesc să-l facă de rușine, dîndu-i o pedeapsă veșnică."

Întreaga adunare a recunoscut că l-am învins pe înțeleptul din Lesbos și bătrînii au declarat că am știut să găsesc adevăratul înțeles al învățăturilor lui Minos.

La a treia întrebare ni s-a cerut să răspundem care din două este de preferat: pe de o parte, un rege cuceritor și cu neputință de biruit în război; pe de alta, un

rege fără experienţă în război, dar în stare să-şi administreze cu înţelepciune oamenii în timp de pace.

Cei mai mulţi au răspuns că este de preferat regele ce nu poate fi biruit în război.

„La ce bun — spuneau ei — să ai un rege care ştie să cîrmuiască bine în timp de pace, dacă nu ştie să apere ţara cînd izbucneşte războiul ? Duşmanii îl vor birui şi poporul va ajunge în stare de robie."

Alţii au susţinut, dimpotrivă, că regele iubitor de pace ar fi mai bun, pentru că el se teme de război şi are grijă să-l ocolească. Alţii au spus că un rege cuceritor ar lucra pentru gloria poporului său, ca şi pentru a sa, şi că ar face din supuşii lui stăpînii altor naţiuni, pe cînd un rege iubitor de pace i-ar ţine într-o trîndăvie ruşinoasă.

Au vrut să ştie şi părerea mea. Am răspuns astfel :

„Un rege care ştie să cîrmuiască numai în timp de pace sau numai în timp de război şi care nu este în stare să-şi conducă poporul în amîndouă aceste împrejurări nu este rege decît pe jumătate. Dar, dacă puneţi unul lîngă altul un rege care nu se pricepe decît la război şi un rege înţelept, care, deşi nu se pricepe la război, este în stare să-i facă faţă cu ajutorul comandanţilor săi, găsesc că acesta este de preferat celuilalt. Un rege aplecat cu totul spre război va vrea întotdeauna să-l facă. Pentru a-şi lărgi stăpînirea şi gloria proprie, ar ruina popoarele. La ce i-ar sluji unui popor ca regele să subjuge alte neamuri, dacă este nefericit sub domnia lui ? Dealtfel, războaiele îndelungate aduc întotdeauna după ele multe neorînduieli ; chiar cei virtuoşi se smintesc în aceste vremuri tulburi. Vedeţi cît de scump a plătit Grecia biruinţa obţinută asupra Troiei : a fost lipsită de regii ei timp de mai bine de zece ani. Cînd, din pricina războiului, totul este în flăcări, legile, agricultura, meşteşugurile lîncezesc. Chiar cei mai buni domnitori, atunci cînd trebuie să poarte război, sînt nevoiţi să facă cel mai mare

rău, acela de a îngădui desfrîul și de a se folosi de ticăloși : cîți dintre nelegiuiții care sînt răsplătiți în neorînduiala războiului pentru cutezanță n-ar fi pedepsiți în timp de pace ! N-a existat niciodată popor care să aibă un rege cuceritor și să nu sufere de pe urma ambiției lui. Un cuceritor îmbătat de glorie duce de rîpă aproape în aceeași măsură națiunea lui biruitoare și națiunile biruite. Un domnitor care nu are calitățile trebuincioase pentru vremuri de pace nu-i poate face pe supușii lui să culeagă roadele unui război ce se sfîrșește în chip fericit : este ca un om care și-ar apăra ogorul împotriva vecinului lui, ar pune mîna și pe cel al vecinului, dar n-ar ști nici să-l are, nici să-l semene ca să culeagă vreo recoltă. Un asemenea om pare născut pentru a nimici, pentru a pustii, pentru a întoarce lumea pe dos și nu pentru a face un popor fericit printr-o cîrmuire înțeleaptă.

Să ne întoarcem acum la regele iubitor de pace. Este adevărat că el nu-i în stare de mari cuceriri, adică nu-i născut să tulbure fericirea poporului lui prin biruirea altor popoare care, de drept, nu-i sînt supuse : dar, dacă este cu adevărat în stare să cîrmuiască în timp de pace, are toate însușirile trebuincioase pentru a-și pune poporul la adăpost de dușmani. Și iată cum : este drept, cumpătat și îngăduitor cu vecinii lui ; nu urzește împotriva lor nici un plan care să-i tulbure pacea : este credincios învoielilor încheiate. Aliații îl iubesc, nu se tem de el și îi arată o încredere desăvîrșită. Dacă are vreun vecin certăreț, trufaș și ambițios, toți ceilalți regi vecini, care se tem de acest vecin certăreț și nu-l pizmuiesc pe regele iubitor de pace, se unesc cu acest rege bun pentru a-l ajuta să se împotrivească asupririi. Cinstea lui, buna lui credință, cumpătarea îl fac mijlocitor de pace între statele care-l înconjoară pe al său. În timp ce regele cutezător este urît de toți ceilalți și trebuie să înfrunte mereu alianțele lor, regele înțelept se bucură de gloria de a fi părintele și tutorele celorlalți regi. Iată foloasele pe care

le are în afară. Cele de care se bucură înăuntru sînt şi mai trainice. Fiindcă este în stare să cîrmuiască în timp de pace, e de presupus că el cîrmuieşte cu ajutorul celor mai înţelepte legi. Nu încurajează fastul, viaţa uşuratecă şi toate acele arte care nu slujesc decît la înrădăcinarea viciilor, ci sprijină înflorirea celorlalte arte, de folos adevăratelor nevoi ale vieţii ; îi deprinde pe supuşi să se îndeletnicească mai ales cu agricultura. Astfel, le asigură belşugul de lucruri trebuincioase. Acest popor muncitor, cu obiceiuri simple, deprins să se mulţumească cu puţin, care-şi cîştigă cu uşurinţă traiul prin cultivarea pămînturilor sale, se înmulţeşte într-una. Şi în acest regat va trăi un popor foarte numeros, dar sănătos, puternic, vînjos, care nu este moleşit de beţia simţurilor, ci călit în virtute, neînrobit plăcerilor unei vieţi de trîndăvie şi de desfătări, în stare să sfideze moartea şi gata mai curînd să moară decît să-şi piardă această libertate de care se bucură sub un rege înţelept, grijuliu ca domnia lui să nu însemne decît domnia raţiunii. Dacă vreun vecin pus pe cuceriri atacă acest popor, nu-l va găsi poate îndeajuns de deprins să aşeze o tabără, să se rînduiască în ordine de bătaie sau să înjghebeze maşinării [1] pentru a împresura un oraş ; dar îl va găsi de nebiruit datorită numărului mare de oameni, curajului lui, puterii de a răbda oboseala, deprinderii de a îndura lipsuri, forţei lui în luptă şi virtuţii pe care nici chiar înfrîngerile n-o pot doborî. Dealtfel, dacă acest rege nu este îndeajuns de priceput ca să poruncească el însuşi oştilor sale, va pune în fruntea lor oameni în stare să le conducă şi va şti să se slujească de ei fără să-şi piardă autoritatea. În vremea aceasta, el va obţine ajutor de la regii cu care a încheiat învoieli ; supuşii săi vor vrea mai degrabă să moară decît să treacă sub stăpînirea altui rege, iute la mînie şi nedrept ; zeii înşişi vor lupta de partea lui. Iată de ce ajutoare se va bucura în mijlocul celor mai mari pri-

[1] Berbeci.

mejdii. Aşadar, socot că regele iubitor de pace, care nu cunoaşte meşteşugul războiului, este departe de a fi un rege desăvîrşit, fiindcă nu se pricepe să-şi îndeplinească una dintre cele mai de seamă funcţii, aceea de a-şi învinge vrăjmaşii, dar că este totuşi cu mult mai presus de un rege pus pe cuceriri, care nu are însuşirile trebuincioase în timp de pace şi nu este în stare decît să poarte războaie."

Am băgat de seamă că mulţi din cei de faţă nu puteau să se împace cu această părere ; căci cea mai mare parte din oameni, orbiţi de lucrurile pline de strălucire, cum sînt biruinţele şi cuceririle, le dau întîietate faţă de lucrurile simple, potolite şi trainice, cum sînt pacea şi buna cîrmuire a popoarelor. Bătrînii însă au recunoscut că am vorbit ca Minos.

Primul dintre aceşti bătrîni a exclamat :

„Văd împlinindu-se profeţia unui oracol al lui Apolo, cunoscut în întreaga noastră insulă. Minos l-a întrebat pe Zeus cît timp avea să domnească seminţia lui, potrivit legilor pe care le întocmise. Zeul i-a răspuns :

«Ai tăi vor înceta să domnească atunci cînd un străin va păşi pe insulă pentru a face să domnească legile tale».

Ne-am temut că va veni un străin care va cuceri insula Creta ; dar năpasta care a dat peste Idomeneu şi înţelepciunea fiului lui Ulise, care pricepe mai bine decît orice alt muritor legile lui Minos, ne arată înţelesul prorocirii. Ce mai aşteptăm ca să-l încoronăm pe cel pe care soarta ni l-a hărăzit drept rege ?"

Bătrînii ieşiră de îndată din incinta pădurii sacre ; şi primul, luîndu-mă de mînă, anunţă poporul, care începuse să-şi piardă răbdarea tot aşteptînd hotărîrea, că am cîştigat premiul. Nu isprăvi el bine de vorbit, că o larmă de glasuri se ridică din mulţime. Toţi strigau de bucurie. Ţărmul şi munţii din jur răsunau de acest strigăt :

„Fiul lui Ulise, cel asemănător lui Minos, să domnească peste cretani !"

Am așteptat o clipă, apoi am făcut semn cu mîna, cerînd să fiu ascultat. În timpul acesta Mentor mi-a spus la ureche :

„Vei renunța, oare, la patria ta ? Ambiția de a domni te va face oare să-i uiți pe Penelopa, care te așteaptă pe tine, ultima ei nădejde, și pe marele Ulise, pe care zeii au hotărît să ți-l redea ?"

Aceste cuvinte mi-au săgetat inima și mi-au fost un sprijin împotriva dorinței deșarte de a domni.

Între timp, o liniște adîncă se așternu peste această mulțime zgomotoasă, dîndu-mi putința să grăiesc :

„O, iluștri cretani, nu sînt vrednic să vă fiu conducător. Oracolul despre care vi s-a vorbit spune, într-adevăr, că seminția lui Minos va înceta să domnească atunci cînd un străin va păși pe insulă și va face să domnească legile acestui rege înțelept ; dar nu spune că străinul va domni. Vreau să cred că eu sînt străinul de care a pomenit oracolul. Am îndeplinit prezicerea ; am venit în această insulă, am dezvăluit adevăratul înțeles al legilor și doresc ca tălmăcirea mea să slujească la înscăunarea lor ca și a omului pe care-l veți alege. În ce mă privește, prefer patria mea, săraca și micuța insulă Itaca, celor o sută de orașe ale Cretei, gloriei și belșugului acestui frumos regat. Îngăduiți-mi să-mi urmez calea pe care mi-a hărăzit-o destinul. Dacă am luat parte la jocurile voastre, n-am făcut-o în nădejdea de a domni aici ; ci pentru ca, arătîndu-mă vrednic de respectul și mila voastră, să-mi dați mijloacele de a mă întoarce fără zăbavă în locul unde m-am născut. Mai curînd voiesc să dau ascultare tatălui meu, Ulise, și să aduc mîngîiere mamei mele, Penelopa, decît să domnesc peste toate popoarele din lume. O, cretani, vedeți ce se ascunde în adîncul inimii mele : trebuie să vă părăsesc ; dar numai moartea va putea pune capăt recunoștinței ce vă port. Da, pînă la ultima lui suflare, Telemah îi va îndrăgi pe cretani și va urmări slava lor ca pe a sa proprie."

De-abia am isprăvit de spus aceste cuvinte, că un zgomot surd s-a ridicat, asemenea celui făcut de valurile mării cînd se ciocnesc între ele în timpul unei furtuni. Unii spuneau :

„Să fie oare o zeitate cu chip de om ?"

Alţii susţineau că m-au văzut în alte ţări şi că mă recunosc.

Alţii strigau : „Trebuie să-l silim să primească domnia".

În sfîrşit, am luat din nou cuvîntul şi toţi au tăcut în grabă, neştiind dacă nu cumva aveam să primesc ceea ce refuzasem la început. Iată cuvintele pe care le-am rostit :

„Îngăduiţi-mi, o, cretani, să vă spun ceea ce gîndesc ; poporul vostru este cel mai înţelept dintre toate ; dar înţelepciunea cere, după cum mi se pare mie, un simţ de prevedere pe care voi nu-l aveţi. Trebuie să-l alegeţi nu pe omul care tălmăceşte cel mai bine legile, ci pe cel care le duce la îndeplinire cu cea mai neclintită virtute. Eu sînt tînăr, deci fără experienţă, supus unor patimi nestăpînite, şi mai curînd se cuvine să învăţ ascultînd, ca să pot conduce într-o zi, decît să conduc acum. Nu căutaţi, aşadar, un om care să-i fi biruit pe ceilalţi în aceste jocuri ale minţii şi ale trupului, ci pe unul care să se fi biruit pe sine însuşi ; căutaţi un om care să aibă legile voastre scrise în adîncul inimii, iar viaţa-i să fie o pildă de durere la îndeplinire a acestor legi ; faptele, mai degrabă decît vorbele, să vă hotărască alegerea."

Bătrînii, încîntaţi de aceste cuvinte şi văzînd că mulţimea bate din palme tot mai puternic, îmi spuseră :

„Fiindcă zeii nu ne lasă să nădăjduim că vei domni peste noi, ajută-ne cel puţin să găsim un rege care să facă să domnească legile noastre. Cunoşti pe cineva care să poată cîrmui cu această cumpătare ?"

„Cunosc, le-am spus mai întîi, un om de la care am aflat tot ceea ce aţi preţuit la mine : înţelepciunea lui,

nu a mea, a vorbit şi ea mi-a inspirat toate răspunsurile pe care le-aţi auzit."

În timpul acesta, întreaga adunare îşi îndreptă privirile spre Mentor, pe care-l arătam, ţinîndu-l de mînă. Le-am vorbit despre grija ce mi-a purtat-o încă din copilărie, despre primejdiile din care m-a scăpat, despre nenorocirile care s-au abătut asupra mea de îndată ce am încetat să-i mai urmez sfaturile.

La început, oamenii nu l-au luat în seamă, din pricina straielor simple şi neîngrijite, a ţinutei modeste, a tăcerii aproape necurmate, a felului lui de a se purta, rece şi stăpînit. Dar, cînd s-au uitat mai bine la el, au descoperit pe chipul lui un aer dîrz şi ales ; au băgat de seamă vioiciunea ochilor şi vigoarea vădită pînă şi în cele mai neînsemnate mişcări. I s-au pus întrebări : a stîrnit admiraţie : s-au hotărît să-l facă rege.

El s-a apărat fără a se arăta tulburat : le-a spus că pune plăcerile unei vieţi de rînd mai presus decît strălucirea domniei ; că cei mai buni regi sînt nefericiţi pentru că nu fac aproape niciodată binele pe care doresc să-l facă şi că, adeseori, fiindcă linguşitorii nu le dau răgaz să chibzuiască, fac relele pe care nu le doresc. A mai adăugat că, dacă robia este vrednică de plîns, domnia nu este nici ea mai puţin vrednică de plîns, deoarece nu este altceva decît o robie ascunsă.

„Cînd eşti rege, a spus el, depinzi de toţi cei de care ai nevoie pentru a te face ascultat. Ferice de cel ce nu este silit să poruncească. Numai faţă de patria noastră sîntem datori, atunci cînd ea ne încredinţează puterea, să ne jertfim libertatea pentru a trudi la binele obştesc."

Atunci cretanii, abia putîndu-şi stăpîni uimirea, l-au întrebat pe cine se cuvine să aleagă.

„Un om, a răspuns el, care vă cunoaşte bine, pentru că va trebui să vă cîrmuiască, şi care se teme să vă cîrmuiască. Cel ce doreşte domnia nu ştie ce înseamnă ea ; şi cum îşi va putea îndeplini îndatoririle, dacă nu

le cunoaşte ? El aleargă după domnie pentru sine, şi se cuvine să doriţi un om care să n-o primească decît din dragoste pentru voi."

Toţi cretanii au fost cum nu se poate mai uluiţi cînd au văzut doi străini refuzînd domnia, după care atîţia alţii se dau în vînt ; au vrut să-i cunoască pe cei ce i-au însoţit pe aceşti oameni.

Nausicrate, cel ce îi condusese de la port pînă la circul unde se desfăşurau jocurile, li-l arătă pe Hasael, cu care Mentor şi cu mine venisem din insula Cipru. Dar uluirea lor a crescut şi mai mult cînd au aflat că Mentor fusese sclavul lui Hasael ; că Hasael, mişcat de înţelepciunea şi virtutea sclavului, a făcut din el sfătuitorul şi cel mai bun prieten al lui ; că sclavul pus în libertate era acelaşi om care a refuzat să fie rege şi că Hasael a venit din Damasc, oraş din Siria, pentru a învăţa legile lui Minos, pînă într-atît era de mare dragostea lui pentru înţelepciune.

Bătrînii i-au spus lui Hasael :

„Nu îndrăznim să te rugăm să ne cîrmuieşti, căci socotim că ai aceleaşi gînduri ca şi Mentor. Îi dispreţuieşti prea mult pe oameni ca să vrei să iei asupra ta răspunderea de a-i cîrmui ; dealtfel, pui prea puţin preţ pe avuţii şi pe strălucirea domniei, ca să vrei să cumperi această strălucire prin greutăţile legate de cîrmuirea popoarelor."

Hasael răspunse :

„Să nu credeţi, o, cretani, că dispreţuiesc oamenii. Nu, nu : ştiu ce măreţ lucru este să munceşti pentru a-i face buni şi fericiţi ; dar această muncă este plină de greutăţi şi de primejdii. Strălucirea legată de ea este înşelătoare şi nu poate orbi decît sufletele deşarte. Viaţa este scurtă ; mărirele mai mult stîrnesc patimile în loc să le potolească : tocmai pentru a învăţa să mă lipsesc de aceste bunuri amăgitoare şi nu pentru a ajunge la ele am venit de atît de departe. Rămîneţi cu bine : nu mă gîndesc de-

cît să mă întorc la o viață liniștită și singuratică, în care înțelepciunea să-mi hrănească inima și în care nădejdile, aduse de virtute, într-o viață mai bună după moarte să-mi fie o mîngîiere în necazurile bătrîneții. Dacă-mi doresc ceva, nu este să fiu rege, ci să nu mă despart niciodată de acești doi oameni pe care-i vedeți."

În sfîrșit, cretanii, vorbindu-i lui Mentor, strigară :

„Spune-ne, o, tu cel mai înțelept și cel mai mare dintre toți muritorii, spune-ne dară pe cine am putea alege ca să ne fie rege : nu vă vom lăsa să plecați pînă cînd nu vom afla de la voi ce alegere trebuie să facem."

El le răspunse :

„Pe cînd mă aflam în mulțimea privitorilor, am băgat de seamă un om care nu vădea nici o grabă : era un bătrîn destul de viguros. Am întrebat cine este omul acela : mi s-a răspuns că se numește Aristodem. Apoi am auzit cum i se spunea că cei doi copii ai lui se află printre cei ce se întrec în lupte ; mi s-a părut că asta nu-l bucura de fel ; spunea că unuia nu-i dorește primejdiile domniei și că își iubește prea mult țara pentru a se învoi ca celălalt să domnească vreodată. De aici am înțeles că pe unul dintre copiii săi, care este plin de virtute, tatăl acesta îl iubește cu chibzuință și că pe celălalt nu vrea să-l încurajeze în viața lui de desfrîu. Cum curiozitatea mea devenea tot mai mare, am întrebat ce viață a dus acest bătrîn. Unul dintre cetățenii voștri mi-a răspuns :

«A purtat multă vreme armele, și trupul îi este acoperit de răni ; dar, din pricina virtuții lui, sinceră și potrivnică lingușelii, a devenit stînjenitor pentru Idomeneu. Asta a fost pricina pentru care regele n-a vrut să se slujească de el la asediul Troiei ; se temea de un om care i-ar fi dat sfaturi înțelepte, întrucît nu se putea hotărî să le urmeze. Ba chiar îl supăra gîndul la gloria pe care acest om n-ar fi întîrziat s-o dobîndească : a dat uitării toate serviciile făcute ; l-a lăsat aici sărac, disprețuit de oamenii grosolani și lași, care nu pun preț decît pe bo-

găţii, dar mulţumit în sărăcia lui. Duce o viaţă plină de voioşie, într-un loc mai îndepărtat de pe insulă, unde îşi lucrează ogorul cu mîinile lui. Unul din fii munceşte împreună cu el ; nutresc unul faţă de celălalt o dragoste plină de duioşie ; sînt fericiţi. Prin cumpătarea şi munca lor, au ajuns să aibă din belşug lucrurile trebuincioase unei vieţi simple. Înţeleptul bătrîn dă săracilor bolnavi din vecinătate tot ce-i prisoseşte după ce împlineşte nevoile lui şi ale fiului lui. Îi pune pe toţi oamenii tineri să muncească ; îi îndeamnă, îi învaţă ; judecă neînţelegerile ivite între vecinii lui : este părintele tuturor familiilor. Din nenorocire, are un fiu care n-a vrut să dea ascultare nici uneia din poveţele lui. Tatăl, după ce l-a răbdat multă vreme, căutînd să-l ajute să-şi îndrepte viciile, în cele din urmă l-a izgonit : acest fiu a căzut pradă unei ambiţii smintite şi tuturor plăcerilor».

Iată, o, cretani, ce mi s-a povestit : voi trebuie să ştiţi dacă această povestire este adevărată. Dar, dacă acest om este aşa cum se spune, la ce bun să mai puneţi la cale jocuri ? De ce să adunaţi atîţia necunoscuţi ? Aveţi în mijlocul vostru un om care vă cunoaşte şi pe care îl cunoaşteţi, se pricepe la război, şi-a dovedit curajul nu numai în faţa săgeţilor şi a suliţelor, ci şi în lupta împotriva cumplitei sărăcii, a dispreţuit avuţiile dobîndite prin linguşeli, îi este dragă munca, ştie ce multe foloase aduce unui popor agricultura, urăşte fastul, nu se lasă clintit în judecata lui de o dragoste oarbă de copii, iubeşte virtutea unuia şi osîndeşte viciul celuilalt, într-un cuvînt, un om care este de pe acum părintele poporului : iată-l pe regele vostru, dacă într-adevăr vreţi să domnească la voi legile înţeleptului Minos."

Toţi cei de faţă strigară :

„E adevărat, Aristodem este aşa cum spui ; e vrednic să domnească."

Bătrînii poruncirăă să fie chemat : oamenii îl căutară prin mulţime, unde se amestecase printre cei din urmă

oameni din popor. Părea liniștit. I se spuse că este făcut rege. El răspunse :

„Nu pot să mă învoiesc decît cu trei condiții : prima, să renunț la domnie peste doi ani, dacă nu vă fac mai buni decît sînteți și dacă nu vă supuneți legilor ; a doua, să fiu liber să duc și mai departe o viață simplă și cumpătată ; a treia, copiii mei să nu aibă nici un rang și, după moartea mea, să fie tratați fără deosebire, după meritul lor, ca și ceilalți cetățeni."

La auzul acestor cuvinte, strigăte de bucurie se înălțară în văzduh. Căpetenia bătrînilor, păzitorii legilor, a pus coroana pe capul lui Aristodem. Au fost aduse jertfe lui Iupiter și celorlalți zei mari. Aristodem ne-a făcut daruri, dar nu cu acea risipă obișnuită regilor, ci cu o nobilă simplitate. Lui Hasael i-a dat legile lui Minos scrise chiar de mîna acestuia ; de asemenea, i-a dat o culegere cuprinzînd întreaga istorie a Cretei, începînd de la Saturn și vîrsta de aur ; a poruncit să fie duse la corabia lui toate soiurile de fructe care sînt bune în Creta și nu sînt cunoscute în Siria și i-a oferit tot sprijinul de care ar fi putut avea nevoie.

Cum noi eram zoriți să plecăm, a pus să ni se pregătească o corabie cu un mare număr de vîslași buni și oameni înarmați ; a poruncit să ni se dea veșminte și merinde. Chiar în clipa aceea s-a stîrnit un vînt prielnic pentru a ne duce spre Itaca : vîntul acesta, care-i era potrivnic lui Hasael, l-a silit să mai aștepte. Ne-a privit cum plecăm și ne-a îmbrățișat ca pe niște prieteni pe care nu avea să-i mai vadă niciodată.

„Zeii sînt drepți, spunea el, înțeleg că prietenia noastră nu se bizuie decît pe virtute ; într-o zi ne vor uni din nou, și acele cîmpii fericite, unde se spune că, după moarte, cei drepți se bucură de o pace veșnică, vor vedea sufletele noastre reîntîlnindu-se pentru a nu se mai despărți niciodată. O, dacă cenușa mea ar putea să fie pusă laolaltă cu a voastră !"

Rostind aceste cuvinte, vărsa şiroaie de lacrimi şi suspinele îi înăbuşeau glasul. Plîngeam şi noi, împreună cu el. Ne-a însoţit pînă la corabie.

Cît despre Aristodem, acesta ne-a spus :

„Voi m-aţi făcut rege, ţineţi minte spre ce primejdii m-aţi împins. Rugaţi-vă zeilor să-mi dea adevărata înţelepciune şi să mă ajute să-i întrec pe ceilalţi oameni şi în modestie aşa cum îi întrec în autoritate. Iar eu, îi rog să vă ducă cu bine în patria voastră, să dea în vileag nerușinarea vrăjmaşilor voştri şi să vă ajute să-l vedeţi pe Ulise domnind în pace, împreună cu scumpa lui Penelopa. Telemah, îţi dau o corabie bună, plină cu vîslaşi şi oameni înarmaţi ; ei îţi vor putea fi de folos împotriva acelor oameni nedrepţi care o asupresc pe mama ta. O, Mentor, înţelepciunea ta, care n-are nevoie de nimic, nu mă îndreptăţeşte să doresc ceva pentru tine. Duceţi-vă amîndoi şi trăiţi fericiţi împreună ; nu-l uitaţi pe Aristodem şi, dacă vreodată oamenii din Itaca vor avea nevoie de cretani, vă puteţi bizui pe mine pînă la ultima-mi suflare.“

Ne îmbrăţişă şi, în timp ce-i mulţumeam, nu ne puteam stăpîni lacrimile.

În ăst timp, vîntul, care ne umfla pînzele, ne făgăduia o călătorie liniştită pe mare. De pe acum, muntele Ida nu se mai vedea decît ca o colină ; toate ţărmurile dispăreau ; coastele Peloponesului păreau că înaintează în mare ca să ne vină în întîmpinare. Deodată, o furtună întunecată învălui cerul şi înfurie toate valurile mării. Ziua se prefăcu în noapte, şi moartea ni se înfăţişă în faţa ochilor. O, Neptun, tu eşti cel care, cu trufaşul tău trident, ai stîrnit toate apele din împărăţia ta !

Venus, ca să se răzbune pentru că o dispreţuisem pînă şi în templul ei din Citera, se dusese să-l găsească pe acest zeu şi-i vorbise cu durere ; ochii ei frumoşi înotau în lacrimi : cel puţin aşa mi-a spus Mentor, care se pricepe la lucrurile divine.

„Vei îngădui, oare, Neptun, îi spuse ea, ca acești necredincioși să-și bată joc de puterea mea fără a fi pedepsiți ? Chiar zeii îmi simt puterea, și acești muritori îndrăzneți au cutezat să osîndească tot ceea ce se face pe insula mea. Ei se laudă cu o înțelepciune ce poate înfrunta orice încercare și socot că dragostea e o nebunie. Ai uitat oare că m-am născut în împărăția ta ? Ce mai aștepți ca să-i îngropi în adîncurile tale pe acești doi oameni pe care nu-i pot suferi ?"

Nu isprăvise bine de vorbit, că Neptun și ridică niște valuri pînă la cer, iar Venus rîse, crezînd că scufundarea noastră nu mai putea fi înlăturată. Cîrmaciul corabiei, descumpănit, striga că nu se mai poate împotrivi vînturilor, care ne împing cu putere spre stînci : o pală de vînt ne rupse catargul ; și. o clipă mai tîrziu, am auzit cum colțurile stîncilor sparg fundul corăbiei. Apa pătrundea din toate părțile ; corabia se scufunda ; toți vîslașii noștri înălțau strigăte jalnice spre cer. L-am îmbrățișat pe Mentor și i-am spus :

„A sosit moartea ; trebuie s-o primim cu curaj. Zeii nu ne-au scăpat din atîtea primejdii decît pentru a ne face să pierim astăzi. Murim, Mentor, murim. E o mîngîiere pentru mine să mor împreună cu tine ; n-are nici un rost să încercăm să luptăm cu furtuna ca să ne salvăm viața."

Mentor îmi răspunse :

„Adevăratul curaj găsește întotdeauna o ieșire. Nu este îndeajuns să fii gata să primești liniștit moartea ; trebuie, fără să te temi de ea, să te străduiești din răsputeri să i te împotrivești. Să luăm, și tu, și eu, cîte una din aceste bănci mari ale vîslașilor. În timp ce mulțimea asta de oameni fricoși și descumpăniți se gîndesc cu părere de rău la viață, fără a încerca să găsească vreun mijloc de a o păstra, să nu pierdem nici o clipă pentru a ne-o izbăvi pe a noastră."

El puse de îndată mîna pe o bardă şi doborî de tot catargul care se rupsese şi, atîrnînd deasupra mării, înclinase vasul într-o parte ; azvîrli catargul afară din corabie şi, luîndu-şi avînt, se urcă pe el în mijlocul valurilor furioase ; mă strigă şi mă îmbărbătă să-l urmez. Asemenea unui copac mare, pe care vînturile, cu forţe unite, îl atacă, dar care rămîne neclintit, cu rădăcinile puternic înfipte în pămînt, astfel încît furtuna nu izbuteşte decît să-i mişte frunzele, Mentor, care era nu numai dîrz şi curajos, ci şi blînd şi liniştit, părea că porunceşte vînturilor şi mării. L-am urmat : şi cine ar putea să nu-l urmeze, atunci cînd el îl îmbărbătează ?

Ne cîrmuiam singuri pe acest catarg plutitor, care ne era de mare ajutor, deoarece ne puteam aşeza pe el ; dacă ar fi trebuit să înotăm fără oprire, ni s-ar fi sleit repede puterile. Dar adeseori furtuna răsucea această mare bucată de lemn, şi ne trezeam scufundaţi în mare ; atunci înghiţeam din unda amară, care ne curgea din gură, din nări şi din urechi ; eram siliţi să luptăm cu valurile, ca să ne urcăm din nou pe catarg. Uneori un val înalt cît un munte trecea peste noi ; atunci ne ţineam zdravăn, de teamă ca această puternică zgîlţîitură să nu ne smulgă catargul, singura noastră nădejde.

În timp ce ne aflam în această situaţie cumplită, Mentor, la fel de liniştit cum este şi acum, cînd stă aici pe iarbă, îmi spunea :

„Crezi, oare, Telemah, că viaţa ta a fost lăsată în voia vînturilor şi a valurilor ? Crezi că ele te pot face să pieri dacă nu au poruncă de la zei ? Nu, nu ; zeii hotărăsc totul. De zei, aşadar, şi nu de mare trebuie să te temi. Chiar de-ai fi în adîncul genunilor, mîna lui Iupiter te-ar putea scoate de acolo. Chiar de-ai fi în Olimp şi ai vedea aştrii sub picioarele tale, Iupiter te-ar putea azvîrli în fundul prăpastiei sau în flăcările negrului Tartar [1]."

[1] Regiune din Infern unde îşi primeau pedeapsa criminalii.

Ascultam și admiram aceste cuvinte ce-mi aduceau puțină mîngîiere ; dar mintea nu-mi era destul de liberă ca să-i pot răspunde. El nu mă vedea ; eu nu-l puteam vedea. Am petrecut toată noaptea tremurînd de frig și pe jumătate morți, fără să știm unde ne azvîrle furtuna. În sfîrșit, vînturile au început să se potolească, și marea mugind era asemenea unei ființe care, după ce a fost multă vreme mînioasă, nu mai păstrează nici o urmă de tulburare și de neliniște, fiind prea ostenită pentru a se mai înfuria ; vuia înfundat și valurile-i erau ca brazde ce se văd pe un ogor arat.

În timpul acesta, Aurora veni să-i deschidă Soarelui porțile cerului și să anunțe o zi frumoasă. Răsăritul era tot în flăcări și stelele, care au stat atîta vreme ascunse, apărură din nou și o luară la fugă la sosirea lui Febus. Am zărit în depărtare pămîntul, și vîntul ne îndreptă spre el : atunci am simțit cum în sufletul meu renaște nădejdea. Dar nu mai vedeam pe nici unul dintre tovarășii noștri ; pe cît se părea, ei își pierduseră curajul și furtuna îi scufundase cu corabie cu tot. Cînd eram aproape de uscat, marea ne-a împins spre niște stînci colțuroase, care ne-ar fi putut zdrobi ; dar noi am încercat să îndreptăm spre ele capătul catargului și Mentor s-a slujit de acest catarg așa cum s-ar fi slujit un cîrmaci înțelept de cea mai bună cîrmă. Astfel am ocolit aceste stînci înspăimîntătoare și am descoperit, în sfîrșit, un mal blînd și neted ; înotînd fără greutate, am ajuns pe nisip. Acolo ne-ai văzut tu, o, mărită zeiță, care locuiești pe această insulă ; acolo ai avut bunăvoința de a ne primi.

CARTEA A ȘASEA

Calipso, fermecată de povestirea lui Telemah, e încercată pentru el de o patimă aprigă și pune totul în mișcare spre a-i trezi și lui aceleași simțăminte. Este sprijinită din răsputeri de Venus, care-l aduce în insulă pe Cupidon, cu porunca de a străpunge cu săgețile lui inima lui Telemah. Acesta, rănit fără s-o știe, ar vrea, sub felurite motive, să rămînă pe insulă, în ciuda înțeleptelor mustrări ale lui Mentor. Curînd, simte pentru nimfa Eucharis o patimă nebună, care stîrnește gelozia și mînia lui Calipso. Ea jură pe Stix[1] *că Telemah va pleca din insulă și-l zorește pe Mentor să construiască o corabie pentru a-l duce înapoi în Itaca. În timp ce Mentor îl trage pe Telemah spre țărm ca să se îmbarce, Cupidon se duce s-o mîngîie pe Calipso și silește nimfele să dea foc corăbiei. La vederea flăcărilor, Telemah încearcă o bucurie tainică ; dar înțeleptul Mentor, care își dă seama de acest lucru, îl azvîrle în mare și se aruncă împreună cu el pentru a ajunge la o altă corabie ce se oprise în apropierea insulei lui Calipso.*

[1] Fluviu al Infernului, luat drept martor de zei, atunci cînd se legau cu jurămînt față de muritori. Încălcarea acestui jurămînt era pedepsită cu asprime.

Cînd Telemah isprăvi de povestit, toate nimfele care stătuseră nemişcate, cu ochii aţintiţi asupra lui, se priviră unele pe altele. Îşi spuneau mirate : „Cine să fie oare aceşti doi oameni, atît de îndrăgiţi de zei ? S-au mai auzit vreodată peripeţii atît de minunate ? Fiul lui Ulise şi-a întrecut pînă şi tatăl în iscusinţa la vorbă, în înţelepciune şi în vitejie. Ce chip ! Ce frumuseţe ! Ce blîndeţe ! Ce modestie ! Şi ce nobleţe şi ce măreţie ! Dacă n-am şti că este fiul unui muritor, l-am putea cu uşurinţă lua drept Bachus, drept Mercur, sau chiar drept marele Apolo. Şi cine să fie acest Mentor, ce pare un om simplu, şters şi de rînd ? Cînd îl priveşti mai îndeaproape, descoperi la el ceva, nu se ştie ce, care pare a fi mai presus de om".

Calipso asculta aceste vorbe cu o tulburare pe care nu şi-o putea ascunde : privirile ei rătăceau fără încetare de la Mentor la Telemah şi de la Telemah la Mentor. Uneori ar fi vrut ca Telemah să ia de la început lunga povestire a peripeţiilor lui ; apoi, deodată, îl oprea chiar ea. În sfîrşit, ridicîndu-se pe neaşteptate, îl luă deoparte pe Telemah şi-l duse într-un crîng de mirt, unde se strădui cît putu să afle de la el dacă Mentor nu este cumva o zeitate ascunsă sub înfăţişarea unui om. Telemah nu-i putea spune acest lucru ; căci, din pricina vîrstei lui fragede, Minerva, care-l însoţea sub chipul lui Mentor, nu i se dezvăluise. Încă nu era încredinţată că el ar şti să păstreze taina, dacă i-ar destăinui planurile ei. Dealtfel, voia să-l pună la încercare în faţa celor mai mari primejdii şi, dacă ar fi ştiut că Minerva este alături de el, un asemenea ajutor i-ar fi dat prea multă siguranţă ; i-ar fi venit uşor să înfrunte întîmplările cele mai cumplite. Telemah o lua, deci, pe Minerva drept Mentor, şi toate vicleşugurile lui Calipso de a afla ceea ce voia să ştie au fost zadarnice.

În vremea aceasta, nimfele, adunate în jurul lui Mentor, se întreceau în a-i pune tot felul de întrebări. Una

îi cerea să-i spună mai multe despre călătoria lui în Etiopia ; alta voia să știe ce a văzut la Damasc ; alta îl întreba dacă l-a cunoscut pe Ulise mai demult, înainte de asediul Troiei. El le răspundea tuturora cu blîndețe și cuvintele lui, deși simple, erau pline de gingășie.

Calipso nu le lăsă prea multă vreme să stea de vorbă ; se întoarse și, în timp ce nimfele se porniră să culeagă flori cîntînd, pentru a-l înveseli pe Telemah, ea îl luă pe Mentor deoparte, ca să-l facă să vorbească. Nici boarea dulce a somnului nu se strecoară mai ușurel pe sub pleoapele îngreunate și în mădularele ostenite ale unui om culcat decît se strecurau vorbele lingușitoare ale zeiței în inima lui Mentor, pentru a o vrăji ; dar avea într-una simțămîntul că există ceva care-i respinge toate strădaniile și își bate joc de farmecele ei. Ca o stîncă abruptă, ce-și ascunde creștetul în nori și înfruntă furia vînturilor, Mentor, neclintit în planurile lui înțelepte, se lăsa hărțuit de întrebările lui Calipso. Uneori o făcea chiar să creadă că îl pune în încurcătură cu întrebările ei și că-i smulge adevărul ascuns în adîncul sufletului. Dar, în clipa în care nădăjduia că va izbuti să-și astîmpere curiozitatea, speranțele ei se spulberau : tot ceea ce-și închipuise că a smuls de la el îi scăpa deodată, și un răspuns scurt al lui Mentor o cufunda din nou în nesiguranță.

Așa-și petrecea ea zilele, cînd lingușindu-l pe Telemah, cînd căutînd mijloacele de a-l despărți de Mentor, pe care nu mai spera să-l facă să vorbească. Le folosea pe cele mai frumoase nimfe ale ei ca să ațîțe focul dragostei în inima tînărului Telemah, și o zeitate mai puternică decît ea îi veni într-ajutor.

Venus, plină încă de ură din pricina disprețului pe care Mentor și Telemah îl arătaseră față de prinosul ce i se aducea pe insula Cipru, nu se putea mîngîia văzînd că acești doi muritori îndrăzneți au scăpat de vînturi și de mare în timpul furtunii stîrnite de Neptun. I se plînse cu

amărăciune lui Iupiter : dar părintele zeilor zîmbi și, nevrînd să-i destăinuie că, sub înfățișarea lui Mentor, Minerva îl salvase pe fiul lui Ulise, îi îngădui lui Venus să caute mijloacele de a se răzbuna pe acești doi oameni. Zeița părăsi Olimpul ; dădu uitării dulcile parfumuri care erau arse pe altarele ei, la Paphos, Citera și Idalia ; porni în zbor cu carul tras de porumbei ; își chemă fiul și, în timp ce durerea dădea chipului ei un nou farmec, îi vorbi astfel :

— Îi vezi, fiule, pe acești doi oameni care disprețuiesc puterea mea și a ta ? Cine va mai dori de acum înainte să ne venereze ? Du-te, străpunge cu săgețile tale aceste două inimi nesimțitoare : coboară cu mine pe insulă ; îi voi vorbi lui Calipso.

După aceste spuse, despicînd văzduhul într-un nor aurit, i se înfățișă lui Calipso, care, în clipa aceea, stătea singură lîngă un izvor, destul de departe de peștera ei.

— Nefericită zeiță, îi spuse ea, nerecunoscătorul Ulise te-a disprețuit ; fiul lui, și mai necruțător, se pregătește să-ți arate în același timp disprețul lui ; dar Amor vine el însuși pentru a te răzbuna. Ți-l las : să rămînă printre nimfele tale, așa cum odinioară copilul Bachus a fost hrănit de nimfele din insula Naxos. Telemah va vedea în el un copil obișnuit. Nu se va putea feri de el, și în curînd îi va simți puterea.

Astfel îi vorbi și, urcîndu-se din nou în norul auriu din care coborîse, lăsă în urmă-i un parfum de ambrozie, care înmiresmă toate pădurile din insulă.

Amor rămase în brațele lui Calipso. Și ea, deși zeiță, simți flacăra care i se strecura în piept. Pentru a scăpa de greutate, îl dădu de îndată nimfei care se afla lîngă ea, pe nume Eucharis. Dar, vai ! De cîte ori nu avea să se căiască mai tîrziu de această faptă !

La început se părea că nu există ceva mai nevinovat, mai dulce, mai plăcut, mai gingaș și mai grațios decît acest copil. Cînd îl vedeai atît de vesel, de mîngîios, rî-

zînd întruna, ai fi crezut că nu poate aduce decît bucurie : dar, de cum te încredeai în mîngîierile lui, simțeai parcă un fel de otravă. Copilul răutăcios și înșelător nu mîngîia decît pentru a trăda și nu rîdea niciodată decît de răul nemilos pe care-l făcuse sau avea de gînd să-l facă. Nu îndrăznea să se apropie de Mentor, a cărui severitate îl înfricoșa ; simțea că acest necunoscut nu poate fi rănit și că nici una din săgețile lui nu l-ar fi putut străpunge. Cît despre nimfe, ele simțiră curînd focul pe care acest copil înșelător îl aprinde ; dar ascunseră cu grijă rana adîncă ce le cocea în inimă.

În ăstimp, Telemah, văzîndu-l pe acest copil care se juca cu nimfele, fu surprins de drăgălășenia și de frumusețea lui. Îl îmbrățișă ; îl luă cînd pe genunchi, cînd în brațe și simți în el o neliniște a cărei pricină nu și-o putea lămuri. Cu cît încerca jocuri mai nevinovate, cu atît se tulbura și se moleșea mai mult.

— Le vezi pe aceste nimfe ? îi spuse lui Mentor, cît de deosebite sînt de femeile din insula Cipru, a căror frumusețe era supărătoare din cauza lipsei lor de modestie ! Aceste frumuseți nemuritoare vădesc o nevinovăție, o sfiiciune, o simplitate care încîntă. Vorbind astfel, se înroșea fără să știe de ce. Nu se putea stăpîni să nu vorbească ; dar, de îndată ce începea, nu putea vorbi mai departe ; cuvintele i se opreau la jumătate, erau nedeslușite și uneori fără nici o noimă.

Mentor îi spuse :

— O, Telemah, primejdiile din insula Cipru nu erau nimic față de cele de care nu te ferești acum. Viciul grosolan stîrnește dezgustul ; nerușinarea sfruntată îți face silă ; dar frumusețea plină de modestie este și mai primejdioasă ; iubind-o, crezi că nu iubești decît virtutea și, pe nesimțite, te lași furat de farmecul înșelător al unei patimi de care nu-ți dai seama decît atunci cînd aproape nu mai ai vreme s-o stingi. Fugi, o, scumpul meu Telemah, fugi de aceste nimfe, ce sînt atît de sfioase numai

pentru a te înşela mai bine ; fugi de primejdia pe care o reprezintă tinereţea ta ; dar, mai ales, fugi de acest copil pe care nu-l cunoşti. Este Amor, adus de Venus, mama sa, pe această insulă, ca să se răzbune pentru dispreţul pe care l-ai vădit faţă de prinosul ce i se aduce în Citera. El a rănit inima zeiţei Calipso, care te iubeşte cu patimă ; el a pîrjolit inimile tuturor nimfelor din jurul ei ; şi tu arzi, o, nefericite tînăr, aproape fără să o ştii.

Telemah îl oprea mereu pe Mentor, spunîndu-i :

— De ce n-am rămîne pe această insulă ? Ulise nu mai trăieşte : de multă vreme trebuie să fie îngropat în valuri : Penelopa, văzînd că nici el, nici eu nu ne întoarcem, nu s-o fi putut împotrivi atîtor peţitori : tatăl ei, Icarius, o fi silit-o să se învoiască să ia un alt soţ. Să mă reîntorc în Itaca pentru a o vedea prinsă în noi legături şi încălcîndu-şi credinţa pe care i-a jurat-o tatălui meu ? Locuitorii din Itaca l-au uitat pe Ulise. Nu ne putem întoarce acolo, decît dacă vrem să ne găsim o moarte neîndoioasă, căci peţitorii Penelopei au ocupat toate drumurile dinspre port, ca să fie mai siguri că nu vom scăpa de la pieire cînd ne vom întoarce.

Mentor răspunse :

— Iată rodul unei patimi oarbe. Omul caută cu iscusinţă motivele care vin în sprijinul ei, şi îşi întoarce privirile de teamă să nu le vadă pe cele care o osîndesc. Nu ştie ce să mai născocească pentru a se înşela singur şi pentru a-şi înăbuşi remuşcările. Ai uitat oare tot ce-au făcut zeii ca să te ducă înapoi în ţara ta ? Cum ai ieşit din Sicilia ? Nenorocirile pe care le-ai îndurat în Egipt nu s-au preschimbat deodată în bunăstare ? Ce mînă necunoscută te-a scăpat din toate primejdiile care atîrnau deasupra capului tău în oraşul Tir ? După atîtea minuni săvîrşite, tot nu ştii ce ţi-a pregătit soarta ? Dar, ce spun eu ? Nu eşti vrednic de toate astea. În ce mă priveşte, plec şi voi izbuti să scap din această însulă. Fiu laş al unui tată atît de înţelept şi de mărinimos, n-ai decît să

duci aici o viață ușuratecă și lipsită de slavă în mijlocul femeilor ; n-ai decît să faci, în pofida zeilor, ceea ce tatăl tău a socotit că nu este vrednic de el.

Aceste cuvinte de dispreț îl săgetară pe Telemah pînă în străfundul inimii. Se simțea înduioșat gîndindu-se la Mentor ; durerea lui era amestecată cu rușine ; se temea ca acest om, atît de înțelept și căruia îi datora atît de mult, să nu se supere și să plece : dar patima care-i încolțise în inimă, deși nu-și dădea seama de ea, îl făcea să nu mai fie același om.

— Dar, îi spunea el lui Mentor, cu lacrimile în ochi, pentru tine nu prețuiește nimic nemurirea pe care mi-o oferă zeița ?

— Pentru mine, răspunse Mentor, nu prețuiește nimic ce este împotriva virtuții și împotriva poruncilor zeilor. Virtutea te cheamă în patria ta, ca să-i revezi pe Ulise și pe Penelopa. Virtutea nu-ți îngăduie să te lași în voia unei patimi smintite. Zeii, care te-au scăpat din atîtea primejdii ca să-ți pregătească o glorie deopotrivă cu cea a tatălui tău, îți poruncesc să părăsești această insulă. Numai Amor, acest tiran rușinos, te poate reține aici. Hei ! Ce să faci cu o viață nemuritoare, fără libertate, fără virtute și fără glorie ? Această viață va fi și mai nefericită, pentru că nu va avea sfîrșit.

Telemah nu răspunse la vorbele lui decît prin suspine. Uneori ar fi vrut ca Mentor să-l smulgă de pe insulă împotriva voinței lui ; alteori era nerăbdător să-l vadă pe Mentor plecat, ca să nu-l mai aibă în fața ochilor pe acest prieten aspru, care îl mustra pentru slăbiciunea lui. Toate aceste gînduri, ce se băteau între ele, îi treceau pe rînd prin minte, dar nu se oprea la nici unul : inima-i era ca marea, care este o jucărie în voia vînturilor ce bat din toate părțile. Rămînea adeseori întins și nemișcat pe țărmul mării, alteori se ascundea în adîncurile unei păduri întunecoase, vărsînd lacrimi amare și scoțînd strigăte asemenea unor răgete de leu. Slăbise ; în ochii lui,

duşi în fundul capului, ardea un foc mistuitor ; cînd îl vedeai atît de palid, de abătut şi de schimbat la chip, ai fi zis că nu e Telemah. Din frumuseţea, voioşia, mîndria lui nobilă nu mai rămăsese nici urmă. Se stingea ca o floare care dimineaţa înfloreşte, la amiază îşi răspîndeşte mireşmele pe cîmpie şi, încetul cu încetul, spre seară, se ofileşte : culorile ei vii pălesc, tînjeşte, se usucă şi-şi pleacă frumosul cap pe care nu-l mai poate ţine în sus ; aşa şi fiul lui Ulise, aflat în pragul morţii.

Mentor, văzînd că Telemah nu se poate împotrivi patimei lui aprige, făcu un plan foarte iscusit pentru a-l scăpa din această mare primejdie. Băgase de seamă că stăpîna insulei îl iubea cu patimă pe Telemah şi că la fel de mult o iubea Telemah pe tînăra nimfă Eucharis, căci, pentru a-i chinui pe muritori, crudul Amor face ca omul să nu iubească fiinţa de care este iubit. Mentor se hotărî să stîrnească gelozia lui Calipso.

Eucharis trebuia să-l ia pe Telemah la o vînătoare. Mentor îi spuse lui Calipso :

— Am băgat de seamă că Telemah nutreşte pentru vînătoare o patimă pe care n-am văzut-o niciodată la el pînă acum ; această plăcere începe să-l facă să le dispreţuiască pe toate celelalte : nu-i mai plac decît pădurile şi munţii cei mai sălbatici. Oare tu eşti aceea, o, zeiţă, care-i inspiri această înfocare ?

Calipso fu cuprinsă de o mare ciudă cînd auzi aceste cuvinte şi nu se putu stăpîni.

— Acest Telemah, răspunse ea, care a dispreţuit toate plăcerile din insula Cipru, nu poate rămîne rece în faţa frumuseţii de rînd a uneia dintre nimfele mele. Cum îndrăzneşte să se laude că a săvîrşit atîtea fapte minunate, el, a cărui inimă se lasă cu laşitate biruită de desfătări şi nu pare să fi fost născut decît pentru o viaţă neînsemnată în mijlocul femeilor ?

Mentor, văzînd cu plăcere cît de frămîntată de gelozie este inima lui Calipso, nu mai spuse nimic, de teamă să

nu-i trezească vreo bănuială ; îi arătă doar un chip trist şi abătut. Zeiţa îi destăinui cît de mult o face să sufere tot ceea ce vede şi mereu se plîngea de altceva. Această vînătoare despre care îi vorbise Mentor sfîrşi prin a o scoate din fire. Ea află că Telemah se străduise să scape de celelalte nimfe pentru a sta de vorbă cu Eucharis. Se punea chiar la cale o a doua vînătoare, unde ea prevedea că tînărul avea să se poarte ca şi la prima. Pentru a-i strica planurile lui Telemah, spuse că vrea să meargă şi ea. Apoi, deodată, neputîndu-şi stăpîni nemulţumirea, îi vorbi astfel :

— Oare de aceea ai venit aici, în insula mea, o, tinere cutezător, ca să scapi de naufragiul drept pe care Neptun ţi-l pregătea şi de răzbunarea zeilor ? Oare n-ai venit în această insulă, unde nici un muritor nu poate pune piciorul, decît spre a-mi dispreţui puterea şi dragostea pe care ţi le-am dovedit ? O, zeităţi ale Olimpului [1] şi ale Stixului, plecaţi-vă urechea la o zeiţă nefericită : fără zăbavă să-l faceţi de ocară pe acest prefăcut, pe acest nerecunoscător, pe acest necredincios. Fiindcă eşti şi mai necruţător şi mai nedrept decît părintele tău, fie ca tu să treci prin nenorociri şi mai îndelungi şi mai crude decît ale lui ! Nu, nu, să nu-ţi mai revezi niciodată patria, această săracă şi jalnică Itaca, pe care nu ţi-a fost ruşine s-o pui mai presus de nemurire ! Sau, mai degrabă, să pieri văzînd-o de departe, în timp ce te afli în mijlocul mării ; fie ca trupul tău, devenit o jucărie în voia valurilor, să fie aruncat, fără speranţa de a-şi găsi un mormînt [2], pe nisipul acestui ţărm : iar ochilor mei fie-le dat să-l vadă mîncat de vulturi ! Cea pe care o iubeşti îl va vedea şi ea : îl va vedea ; şi inima-i va fi sfîşiată, iar deznădejdea ei va fi fericirea mea !

[1] Zeii Infernului erau deosebiţi de cei din Olimp.

[2] În credinţele vechilor greci, morţii neîngropaţi nu erau admişi să treacă Stixul. Rătăceau pe malul din afara Infernului şi uneori se întorceau pe pămînt ca fantome.

Vorbind astfel, Calipso avea ochii roşii şi umflaţi ; privirile-i nu se opreau niciodată în vreun loc ; aveau în ele ceva întunecat şi sălbatic. Obrajii tremurători erau acoperiţi de pete negre şi vinete ; în fiecare clipă îşi schimbau culoarea. Adeseori o paloare de moarte i se întindea pe tot chipul ; lacrimile nu-i mai curgeau, ca odinioară, din belşug : furia şi deznădejdea păreau că le-a secat izvorul şi numai rareori i se prelingea cîte una pe obraji. Glasul ei era răguşit, tremurător şi întretăiat. Mentor urmărea fiecare mişcare şi nu-i mai vorbea lui Telemah. Se purta cu el cum te porţi cu un bolnav care nu mai are sorţi să se vindece şi pe care-l laşi în părăsire ; îi arunca adeseori priviri pline de milă.

Telemah simţea cît este de vinovat şi de nevrednic de prietenia lui Mentor. Nu îndrăznea să ridice ochii, de frică să nu-i întîlnească pe cei ai prietenului său, care, chiar şi prin tăcerea lui, îl osîndea. Uneori ar fi vrut să se ducă să i se arunce de gît şi să-i mărturisească cît de mult îl doare greşeala în care stăruie, dar îl ţinea în loc cînd o ruşine prostească, cînd teama de a nu merge mai departe decît ar fi vrut în încercarea lui de a scăpa de primejdie : căci primejdia i se părea dulce, şi nu se putea încă hotărî să-şi biruie patima nebună.

Zeii şi zeiţele din Olimp, adunaţi într-o tăcere adîncă, stăteau cu ochii aţintiţi asupra insulei lui Calipso pentru a vedea cine va fi biruitor. Minerva sau Amor. Amor, jucîndu-se cu nimfele, aprinse focul în toată insula. Minerva, sub înfăţişarea lui Mentor, se slujea de gelozie, care e nedespărţită de amor, împotriva lui Amor însuşi. Iupiter hotărîse să rămînă simplu privitor la această luptă şi să se ţină deoparte.

În vremea aceasta, Eucharis, care se temea să nu-i scape Telemah, folosea mii de vicleşuguri ca să-l ţină în mrejele ei. Se pregătise să plece cu el la a doua vînătoare şi se îmbrăcase ca Diana. Venus şi Cupidon îi dăruiseră o nouă strălucire, astfel încît în ziua aceea frumuseţea ei punea în

umbră pînă şi frumuseţea zeiţei Calipso. Privind-o de departe, Calipso se privi în acelaşi timp în cel mai limpede dintre izvoare şi, cînd se văzu, se ruşină. Atunci se ascunse în fundul peşterii sale şi vorbi singură astfel :

„Aşadar nu mi-a ajutat la nimic că am vrut să-i stînjenesc pe cei doi îndrăgostiţi, spunînd că am de gînd să merg şi eu la această vînătoare ! Să mă duc ? Să mă duc ca s-o fac să triumfe pe ea şi frumuseţea mea să slujească pentru a pune şi mai bine în lumină frumuseţea ei ? Se cuvine oare ca Telemah să mă vadă pentru a se îndrăgosti şi mai pătimaş de Eucharis a lui ? O, nefericita de mine ! Ce-am făcut ? Nu, nu mă voi duce, dar nu vor merge nici ei, căci voi izbuti să-i împiedic. Mă duc să-l caut pe Mentor ; îl voi ruga să-l ia pe Telemah : îl va duce în Itaca. Dar ce spun eu ? Şi ce o să se întîmple cu mine cînd Telemah va fi plecat ? Unde am ajuns ? Ce-mi rămîne de făcut ? O, crudă Venus, m-ai înşelat ! O, ce dar perfid mi-ai făcut ! Vătămător copil, veninos Amor, nu ţi-am deschis inima decît în speranţa că voi trăi fericită cu Telemah şi tu nu mi-ai adus în suflet decît tulburare şi deznădejde ! Nimfele sînt pornite împotrivă-mi. Divinitatea nu-mi serveşte decît pentru ca nenorocirea mea să fie veşnică. O, dacă aş fi liberă să mă omor ca să pun capăt chinurilor mele ! Telemah, tu trebuie să mori, fiindcă eu nu pot muri ! Mă voi răzbuna pentru necredinţa ta : nimfa ta va vedea, te voi străpunge sub ochii ei. Dar simt că-mi pierd minţile. O, nefericită Calipso, ce vrei ? Să faci să piară un nevinovat pe care tu însuţi l-ai azvîrlit în această prăpastie de nenorociri ? Eu sînt cea care am înfipt funesta torţă în pieptul neprihănitului Telemah. Ce nevinovăţie ! Ce virtute ! Ce groază de viciu ! Ce curaj în înfruntarea ruşinoaselor desfătări ! Se cuvenea să-i otrăvesc inima ? M-ar fi părăsit oricum ! Ei bine, şi acum va trebui sau să mă părăsească, sau să-l văd plin de dispreţ faţă de mine, trăind numai pentru vrăjmaşa mea ? Nu, nu, am meritat cu prisosinţă ceea ce îndur. Pleacă, Telemah, du-te dincolo

de mări ; las-o pe Calipso fără mîngîiere, nemaiputînd nici să îndure viaţa şi nici să-şi afle moartea : las-o nemîngîiată, acoperită de ruşine, deznădăjduită, cu orgolioasa ta Eucharis."

Aşa vorbea, singură, în peştera ei : dar deodată se năpusti afară.

— Unde eşti, o, Mentor ? spuse ea. Oare aşa îl sprijini pe Telemah împotriva viciului căruia îi cade pradă ? Dormi, în timp ce Amor veghează împotriva ta. Nu mai pot îndura multă vreme nepăsarea laşă de care dai dovadă. Oare vei privi şi mai departe liniştit cum fiul lui Ulise îşi necinsteşte tatăl şi nu se gîndeşte la înaltul lui destin ? Oare mie mi-au încredinţat părinţii grija pentru purtarea lui, sau ţie ? Eu sînt cea care caut calea pentru a-i tămădui inima ; dar tu nu vei face nimic ? În cel mai îndepărtat loc al acestei păduri sînt nişte plopi mari, tocmai buni pentru a construi din ei o corabie : acolo şi-a făcut Ulise corabia cu care a plecat din această insulă. În acelaşi loc vei găsi o peşteră adîncă, unde se află toate uneltele trebuincioase pentru a tăia şi a uni între ele bucăţile ce vor alcătui corabia.

Nu sfîrşi bine de rostit aceste cuvinte, că se şi căi. Mentor nu pierdu o clipă : se duse în peşteră, găsi uneltele, doborî plopii şi într-o singură zi făcu o corabie bună să înfrunte valurile. Căci, cu puterea şi priceperea ei, Minervei nu-i trebuie prea mult timp pentru a duce la capăt cele mai anevoioase lucrări.

Starea sufletească a lui Calipso era cumplită : pe de o parte, ar fi vrut să vadă dacă lucrul lui Mentor sporeşte ; pe de altă parte, nu se puteă hotărî să părăsească vînătoarea, unde Eucharis ar fi rămas în deplină libertate cu Telemah. Gelozia nu-i îngăduia să-i piardă nici o clipă din ochi pe cei doi îndrăgostiţi, dar încerca să îndrepte vînătoarea înspre locul unde ştia că Mentor lucrează la corabie. Auzea loviturile de secure şi de ciocan : ciulea urechea ; fiecare lovitură o făcea să tresară. Dar, în

aceeași clipă, o cuprindea și teama că visarea ei ar fi putut-o împiedeca să observe vreun semn sau vreo căutătură pe care Telemah i-ar arunca-o tinerei nimfe.

În vremea aceasta, Eucharis îi spunea lui Telemah pe un ton zeflemitor :

— Nu ți-e teamă că Mentor te va mustra că ai venit la vînătoare fără el ? O, ești de plîns că trebuie să trăiești după porunca unui dascăl atît de aspru ! Nimic nu-i poate îmblînzi severitatea : se preface că este dușmanul tuturor plăcerilor ; nu poate suferi să te vadă bucurîndu-te de vreuna ; te osîndește pentru lucrurile cele mai nevinovate ca pentru o nelegiuire. Puteai să fii la cheremul lui cît timp nu erai în stare să te conduci singur ; dar, după ce ai dovedit atîta înțelepciune, n-ar trebui să-i mai îngădui să se poarte cu tine de parc-ai fi un copil.

Aceste cuvinte viclene îl împungeau pe Telemah în inimă și-l înciudau împotriva lui Mentor, al cărui jug voia să-l scuture. Se temea să-l revadă și nu-i răspunse nimic lui Eucharis, pînă-ntr-atît era de tulburat. În sfîrșit, spre seară, după ce vînătoarea se desfășurase, și de o parte, și de alta, într-o neîncetată încordare, se întoarseră pe un drum din pădure, destul de apropiat de locul unde lucrase Mentor toată ziua. Calipso văzu de departe corabia isprăvită ; și pe ochi i se așternu deîndată un nor des, asemănător cu cel al morții. Genunchii îi tremurau și nu voiau să-i dea ascultare ; o sudoare rece îi scălda toate mădularele trupului ; fu nevoită să se sprijine de nimfele care o înconjurau și, cînd Eucharis îi întinse mîna pentru a o sprijini, i-o dădu în lături, aruncîndu-i o privire cumplită.

Telemah, care văzu această corabie, dar nu-l văzu pe Mentor, pentru că acesta, isprăvindu-și treaba, plecase, întrebă pe zeiță a cui este corabia și ce menire are. La început ea nu-i putu răspunde ; dar, în cele din urmă, îi spuse :

— Corabia îl va duce înapoi pe Mentor, pe care l-am pus s-o facă ; n-o să mai fii stînjenit de acest prieten aspru, care se împotrivește fericirii tale și care te-ar pizmui dacă ai deveni nemuritor.

— Mentor mă părăsește ! S-a sfîrșit cu mine ! strigă Telemah. O, Eucharis, dacă Mentor mă părăsește, nu te mai am decît pe tine.

Aceste vorbe îi scăpară în vîltoarea patimii. Își dădu seama că a făcut o greșală spunîndu-le : dar nu fusese liber să chibzuiască la înțelesul spuselor sale. Nimeni din întreaga ceată, uluită, nu mai scoase un cuvînt. Eucharis, roșind și plecîndu-și ochii, rămase în urmă fîstîcită, nemaiîndrăznind să se arate. Dar, în timp ce pe chipul ei se citea rușinea, bucuria îi umplea inima. Telemah singur nu mai înțelegea ce s-a întîmplat cu el și nu-i venea să creadă că a putut vorbi cu atîta lipsă de sfială. Ceea ce făcuse i se părea că a fost un vis, dar un vis care-l lăsase rușinat și tulburat.

Calipso, mai furioasă decît o leoaică lipsită de puii ei, alerga prin pădure, fără să urmeze un drum anume și fără să știe încotro merge. În cele din urmă se trezi la intrarea peșterii ei, unde Mentor o aștepta.

— Plecați din insula mea, spuse, o, voi, străini care ați venit să-mi tulburați liniștea : departe de mine acest tînăr fără simțire ! Și tu, bătrîn nesăbuit, o să simți de ce este în stare mînia unei zeițe, dacă nu-l smulgi pe dată de aici. Nu mai vreau să-l văd ; nu voi mai îngădui ca vreuna din nimfele mele să-i vorbească sau să-l privească. O jur pe undele Stixului, jurămînt ce-i face să tremure chiar și pe zei. Dar află, Telemah, că nenorocirile tale nu s-au sfîrșit : nerecunoscătorule, nu vei pleca din insula mea decît spre a cădea pradă unor noi nenorociri. Voi fi răzbunată ; îți va părea rău după Calipso, dar în zadar. Neptun, mînios și acum pe tatăl tău, care l-a jignit în Sicilia, și chemat în ajutor de Venus, căreia i-ai arătat dispreț în insula Cipru, îți pregătește alte furtuni.

Îl vei vedea pe tatăl tău, care n-a murit ; dar o să-l vezi fără a-l recunoaște. Nu te vei reîntîlni cu el în Itaca decît după ce vei fi fost o jucărie în mîinile celei mai crude soarte. Du-te : implor puterile cerești să mă răzbune. Fie ca, în mijlocul mării, agățat de vîrful unei stînci și lovit de trăznet, s-o chemi în zadar pe Calipso, pe care chinul tău o va umple de bucurie !

Nu sfîrși de rostit aceste vorbe, că mintea ei zdruncinată era gata să ia alte hotărîri, potrivnice. Dragostea îi trezi în inimă dorința de a-l opri pe Telemah. „Să trăiască, își spunea în sinea ei, să rămînă aici, poate o să-și dea în sfîrșit seama de tot ce-am făcut pentru el. Eucharis nu va putea, așa cum pot eu, să-i dea nemurirea. Vai, orbită Calipso, te-ai trădat tu singură, prin jurămîntul făcut : iată-te prinsă, și undele Stixului, pe care ai jurat, nu-ți mai îngăduie nici o speranță". Nimeni n-auzea aceste cuvinte : dar pe chipul său se oglindeau Furiile și tot veninul otrăvitor al negrului Cocit părea că i se revarsă din inimă.

Telemah fu cuprins de groază. Ea îl înțelese (căci ce nu ghicește o dragoste plină de gelozie ?) și groaza lui Telemah spori și mai mult furia zeiței. Asemenea unei bacante care sfîșie văzduhul cu țipetele ei, făcînd să răsune munții înalți ai Traciei, Calipso alerga prin pădure cu o suliță în mînă, chemîndu-și toate nimfele și amenințînd că le va străpunge pe cele ce nu o vor urma. Dădură toate fuga la ea, înspăimîntate de această amenințare. Porni chiar și Eucharis, cu lacrimile în ochi, privindu-l de departe pe Telemah, deoarece nu mai îndrăznea să-i vorbească. Zeița tresări cînd o văzu lîngă ea ; și nu numai că supunerea nimfei nu o potoli, dar simți că o cuprinde un nou val de furie cînd văzu că mîhnirea sporește frumusețea lui Eucharis.

În vremea aceasta, Telemah rămase singur cu Mentor. Îi îmbrățișă genunchii (căci nu îndrăznea să-l îmbrățișeze altfel, și nici să-l privească) ; vărsă șiroaie de lacrimi ;

voi să-i vorbească dar nu putea deschide gura ; mai ales, nu-şi putea găsi cuvintele : nu ştia nici ce trebuie să facă, nici ce face, nici ce vrea. În cele din urmă exclamă :

— O, adevăratul meu părinte, o, Mentor, scapă-mă de toate aceste nenorociri ! Nu pot nici să te părăsesc, nici să te urmez. Scapă-mă de atîtea nenorociri, scapă-mă de mine însumi : ucide-mă !

Mentor îl îmbrăţişă, îl mîngîie, îl îmbărbătă, îl învăţă să se rabde pe sine însuşi, fără să-i încurajeze patima, şi-i spuse :

— Fiu al înţeleptului Ulise, pe care zeii l-au iubit atît de mult şi pe care îl mai iubesc şi acum, îngrozitoarele nenorociri îndurate de tine nu sînt decît urmarea dragostei lor. Cel ce n-a simţit slăbiciunea şi violenţa patimilor lui nu este încă înţelept ; căci el nu cunoaşte încă şi nu ştie că trebuie să se teamă de sine. Zeii te-au dus parcă de mînă pînă la marginea prăpastiei, ca să-ţi arate cît e de adîncă, dar nu te-au lăsat să cazi în ea. Acum înţelegi ceea ce n-ai fi înţeles niciodată, dacă n-ai fi trecut prin aceste încercări. Degeaba ţi s-ar fi vorbit despre trădările amorului care te ademeneşte pentru a te pierde şi, sub înfăţişarea blîndeţii, ascunde cea mai cumplită amărăciune. Copilul acesta, plin de farmec, a venit cu rîsete, jocuri şi gingăşii. L-ai văzut ; ţi-a răpit inima, şi ţi-a făcut plăcere să-l laşi să ţi-o răpească. Ai căutat pricini ca să nu bagi de seamă rana din inima ta ; ai încercat să mă înşeli şi să te amăgeşti pe tine însuţi ; nu te temeai de nimic. Iată rodul cutezanţei tale ; acum îţi chemi moartea şi ea este singura speranţă ce-ţi mai rămîne. Zeiţa, tulburată, este asemenea unei Furii din Infern. Eucharis a fost cuprinsă de văpaia unui foc mai cumplit decît toate durerile morţii ; aceste nimfe geloase sînt gata să se sfîşie între ele : iată ce-a făcut trădătorul Amor, care-ţi părea atît de blînd ! Adună-ţi tot curajul. Cît de mult te iubesc zeii, de vreme ce-ţi deschid o cale atît de frumoasă ca să fugi de Amor şi să-ţi revezi patria

scumpă. Însăşi Calipso este silită să te izgonească. Corabia e gata : ce mai aşteptăm ca să părăsim această insulă unde virtutea nu poate sălăşlui ?

Spunînd aceste vorbe, Mentor îl prinse de mînă şi-l trase spre ţărm. Telemah îl urma în silă, privind mereu în urmă. Se uita după Eucharis, care se îndepărta. Neputîndu-i vedea chipul, privea frumosul ei păr împletit în cozi, veşmintele care-i fluturau şi mersul plin de noblețe. Ar fi vrut să-i poată săruta urmele paşilor. Chiar şi după ce o pierdu din ochi, îşi mai încorda auzul, crezînd că-i aude glasul. Deşi nu mai era acolo, o vedea aievea : avea icoana ei, parcă vie, în faţa ochilor ; îşi închipuia chiar că vorbeşte cu ea, nemaiştiind unde se afla şi neputînd să-l asculte pe Mentor.

În cele din urmă, trezindu-se parcă dintr-un somn adînc, îi spuse lui Mentor :

— Sînt hotărît să te urmez, dar nu mi-am luat încă rămas bun de la Eucharis. Mai bine mor decît s-o părăsesc astfel, ca un nemernic. Aşteaptă-mă să mă duc s-o mai văd pentru ultima oară şi să-mi iau rămas bun pentru totdeauna, sau măcar îngăduie-mi să-i spun : „O nimfă, zeii cruzi, zeii care-mi pizmuiesc fericirea, mă silesc să plec, dar mai curînd vor putea să mă împiedice să trăiesc decît să mă facă să te uit vreodată". O, părintele meu, sau îmi lasă această ultimă mîngîiere, atît de îndreptăţită, sau ia-mi viaţa în clipa asta ! Nu, nu vreau nici să mai rămîn pe această insulă, nici să mă las în voia dragostei. În inima mea nu mai e dragoste ; pentru Eucharis nu simt decît prietenie şi recunoştinţă. Vreau să-mi mai iau o dată rămas bun şi plec cu tine fără întîrziere !

— Ce milă mi-e de tine, răspunse Mentor, eşti atît de prins de patima ta, că nici n-o mai simţi. Te crezi liniştit şi-mi ceri să te ucid ! Cutezi să spui că nu eşti biruit de amor şi nu poţi să te smulgi de lîngă nimfa pe care o iubeşti ! Nu o vezi, nu o auzi decît pe ea ; eşti orb şi surd

la toate celelalte. Un om pe care fierbinţeala îl face să aiureze spune : „Nu sînt bolnav". Vai, orbule Telemah, erai gata să renunţi la Penelopa, care te aşteaptă, şi la Ulise, pe care îl vei vedea în Itaca, unde vei domni spre gloria ta şi spre împlinirea înaltului destin făgăduit ţie de zei, prin toate acele minuni săvîrşite pentru binele tău ; ai fi fost gata să renunţi la toate aceste bunuri ca să trăieşti dezonorat lîngă Eucharis : mai poţi spune că amorul nu te ţine legat de ea ? Ce te frămîntă ? De ce vrei să mori ? De ce ai vorbit atît de nepotrivit în faţa zeiţei ? Nu spun că ai fost de rea-credinţă ; dar îţi deplîng orbirea. Fugi, Telemah, fugi : amorul nu-l poţi birui decît fugind. Împotriva unui asemenea vrăjmaş, adevăratul curaj este să te temi şi să fugi, dar să fugi fără a te mai gîndi şi fără a-ţi lăsa timpul să priveşti vreodată în urmă. Cred că n-ai uitat cîtă grijă ţi-am purtat din copilărie şi din ce primejdii ai scăpat datorită poveţelor mele : ori îmi dai crezare, ori te împaci cu despărţirea noastră. Dac-ai şti cît mă doare să te văd alergînd spre pieire ! Dacă ai şti tot ce-am îndurat în timpul cînd nu mă încumetam să-ţi vorbesc ! Mama care te-a născut a suferit mai puţin cînd te-a adus pe lume. Am tăcut ; mi-am înghiţit durerea ; mi-am înăbuşit suspinele, ca să văd dacă te vei întoarce la mine. O, fiul meu, scumpul meu fiu, uşurează-mi inima ; dă-mi înapoi ceea ce-mi este mai scump decît propriile-mi măruntaie : dă-mi-l înapoi pe Telemah, pe care l-am pierdut, fii iarăşi tu însuţi. Dacă înţelepciunea va birui în tine amorul, voi trăi şi voi trăi fericit, dar dacă, în pofida înţelepciunii, amorul te atrage după el, Mentor nu mai poate trăi.

În timp ce vorbea astfel, Mentor mergea mai departe spre mare şi Telemah, care nu era încă destul de tare ca să-l urmeze din propria-i voinţă, era îndeajuns de tare ca să se lase dus fără împotrivire. Minerva, ascunsă tot sub înfăţişarea lui Mentor, acoperindu-l în chip nevăzut pe Telemah cu scutul ei şi răspîndind în juru-i o rază

divină, îl făcu să se simtă plin de acel curaj pe care nu-l mai simțise în tot timpul cît se aflase pe această insulă. În sfîrșit, au ajuns într-un loc unde malul mării era abrupt, pe o stîncă bătută veșnic de valul înspumat. De pe această înălțime, s-au uitat spre locul unde se afla corabia pregătită de Mentor pentru a vedea dacă mai este acolo ; dar în fața ochilor li se înfățișă o tristă privelițe.

Amor se simți adînc rănit cînd își dădu seama că acest bătrîn necunoscut nu numai că era nepăsător la săgețile lui, dar i-l răpea și pe Telemah ; plînse de ciudă și se duse s-o găsească pe Calipso, care rătăcea prin pădurile întunecate. Cînd îl văzu, zeița gemu, simțind cum i se redeschid toate rănile din inimă. Amor îi spuse :

— Ești zeiță și te lași înfrîntă de un biet muritor prizonier pe insula ta ! De ce-l lași să plece ?

— O, nefericite Amor, răspunse ea, nu mai vreau să ascult sfaturile tale nefaste ; tu ești cel care m-a smuls dintr-o liniște dulce și adîncă și m-a azvîrlit într-o prăpastie de nenorociri. S-a isprăvit ; am jurat pe undele Stixului să-l las pe Telemah să plece : nici chiar Iupiter, părintele zeilor, cît e el de puternic, n-ar îndrăzni să încalce acest înfricoșător jurămînt. Telemah pleacă din insula mea ; pleacă și tu, copil primejdios, căci tu mi-ai pricinuit mai mult rău decît el !

Amor, ștergîndu-și lacrimile, zîmbi batjocoritor și răutăcios.

— Într-adevăr, spuse el, cumplită încurcătură ! Dar las' pe mine. Ține-ți jurămîntul ; nu te împotrivi plecării lui Telemah. Nici nimfele tale, nici eu n-am jurat pe undele Stixului că-l vom lăsa să plece ; le voi da ideea să pună foc corăbiei pe care Mentor a făcut-o într-o asemenea grabă. Sîrguința lui, care ne-a uimit, se va dovedi a fi fost zadarnică. Și el, la rîndu-i, va fi uimit și nu-i va mai rămîne nici o cale de a ți-l smulge pe Telemah.

La auzul acestor cuvinte ademenitoare, Calipso simți

nădejdea şi bucuria strecurîndu-i-se pînă-n străfundul fiinţei ei. Aşa cum, pe malul unui rîu, boarea răcoroasă a zefirului înviorează cirezile ce zac cu puterile sleite de arşiţa verii, tot aşa vorbele acestea alungară deznădejdea zeiţei. Chipul i se înseninâ, ochii i se îmblînziră, grijile negre ce-i rodeau inima i se împrăştiară pentru o clipă din suflet : se opri, zîmbi şi-l mîngîie pe zvăpăiatul Amor : şi, mîngîindu-l, îşi pregătea noi suferinţe.

Amor, mulţumit de a o fi hotărît, plecă să le convingă şi pe nimfe ; acestea rătăceau prin munţi, împrăştiate care încotro, ca o turmă de oi puse pe fugă de furia lupilor înfometaţi, departe de păstor. Amor le adună şi le spuse :

— Telemah se află încă în mîinile voastre ; grăbiţi-vă să daţi foc corăbiei, pe care cutezătorul Mentor a făcut-o pentru a fugi.

Nimfele aprind de îndată torţe şi o iau la fugă spre ţărm ; ele freamătă, strigă ; îşi scutură părul despletit ca nişte bacante. Flacăra se întinde ; mistuie corabia, făcută dintr-un lemn uscat şi îmbibat cu răşină. Vălătuci de fum şi flăcări se înalţă spre nori.

Din vîrful stîncii unde se aflau, Mentor şi Telemah zăriră focul şi auziră strigătele nimfelor. Telemah era ispitit să se bucure ; căci inima nu-i era încă tămăduită şi Mentor băgă de seamă că patima lui, ca un foc ce nu s-a stins de tot, mocneşte sub cenuşă şi, din cînd în cînd, izbucneşte scoţînd scîntei strălucitoare.

— Iată-mă, aşadar, spuse Telemah, prins din nou în mreje ! Nu mai avem nici o nădejde de a părăsi această insulă.

Mentor vedea prea bine că Telemah va cădea din nou pradă tuturor slăbiciunilor sale şi că nu mai era nici o clipă de pierdut. Zări în depărtare, în mijlocul valurilor, o corabie oprită, care nu îndrăznea să se apropie de insulă, fiindcă toţi cîrmacii ştiau că nici unui muritor nu-i este îngăduit să pună piciorul pe insula lui Calipso. Fără să stea pe gînduri, înţeleptul Mentor, împingîndu-l

pe Telemah, care şedea pe marginea stîncii, îl azvîrli în mare şi se aruncă odată cu el. Telemah, buimăcit de căderea aceasta neaşteptată, înghiţi din unda amară şi ajunse o jucărie în voia valurilor. Dar, venindu-şi în fire şi văzîndu-l pe Mentor care îi întindea mîna pentru a-l ajuta să înoate, nu se mai gîndi decît să se îndepărteze de insula nefastă.

Nimfele, care erau încredinţate că-i vor ţine captivi, începură să strige furioase, căci nu le mai puteau împiedeca fuga. Calipso, nemîngîiată, intră în peşteră, făcînd-o să răsune de ţipetele ei. Amor, văzînd că triumful său se preschimbă într-o înfrîngere ruşinoasă, se înălţă în văzduh bătînd din aripioare şi zbură în crîngul din Idalia, unde cruda lui mamă îl aştepta. Copilul, şi mai crud, nu găsi mîngîiere decît rîzînd, împreună cu ea, de toate relele pe care le făcuse.

Pe măsură ce se îndepărta de insulă, Telemah era tot mai bucuros simţind că-i renaşte curajul şi dragostea pentru virtute.

— Încerc, îi strigă el lui Mentor, simţămîntul de care îmi vorbeai şi în care, din lipsă de experienţă, nu puteam crede : nu poţi birui viciul decît fugind de el. O, părintele meu, cît de mult m-au iubit zeii dîndu-mi ajutorul tău ! Aş fi meritat să-l pierd şi să fiu lăsat singur. Nu mă mai tem nici de mări, nici de vînturi, nici de furtuni ; nu mă mai tem decît de patimile mele. Amorul în sine e mai de temut decît toate naufragiile la un loc.

CARTEA A ȘAPTEA

Mentor și Telemah înaintează spre corabia feniciană oprită în apropiere de insula lui Calipso : sînt bine primiți de Adoam, comandantul acestei corăbii și fratele lui Narbal. Adoam, recunoscîndu-l pe Telemah, îi făgăduiește să-l ducă cît mai degrabă în Itaca. Îi povestește despre moartea tragică a lui Pigmalion, regele Tirului, și a lui Astarbe, soața lui ; apoi despre ridicarea în scaun a lui Baleazar, pe care tatăl său, tiranul, îl aruncase în disgrație la îndemnul acestei femei. Telemah, la rîndul său, își istorisește peripețiile trăite de la plecarea din Tir. În timpul unui ospăț dat de Adoam în cinstea lui Telemah și Mentor, Achitoas, cu dulcile acorduri ale glasului său și ale lirei, strînge în jurul corăbiei tritonii, nereidele[1] *și toate celelalte zeități ale mării, ba chiar și monștrii marini. Mentor, luînd o liră, cîntă cu atîta pricepere, încît Achitoas, cuprins de pizmă, își aruncă lira. Adoam povestește apoi minunile din Betica*[2]*.Le vorbește*

[1] Fiice ale zeului Nereus și ale lui Doris, sălășluind în fundul apelor. Cele mai cunoscute erau Amfitrite, soția lui Neptun, și Tethys, mama lui Ahile.

[2] Numele roman al Andaluziei, scăldată de Betis (astăzi Guadalquivir).

despre temperatura blîndă de acolo şi despre avuţiile acestei ţări, ale cărei neamuri duc viaţa cea mai fericită, într-o desăvîrşită simplitate a moravurilor.

Corabia oprită spre care se îndreptau era o corabie feniciană ce se ducea în Epir. Aceşti fenicieni îl văzuseră pe Telemah cînd fusese în Egipt ; dar nu puteau să-l recunoască în mijlocul valurilor. Cînd Mentor fu destul de aproape de corabie ca să poată fi auzit, strigă cu glas puternic, ridicîndu-şi capul deasupra apei :

— Fenicieni atît de săritori la nevoie cu toate neamurile, nu vă daţi în lături de a salva viaţa unor oameni care îşi pun toată nădejdea în omenia voastră. Dacă respectul faţă de zei vă mişcă, luaţi-ne pe corabie : vom merge oriunde mergeţi voi.

Cel care o conducea răspunse :

— Vă primim bucuroşi ; noi ştim ce se cuvine să facem pentru nişte necunoscuţi care par atît de năpăstuiţi.

Şi-i primiră neîntîrziat pe corabie.

De îndată ce au pus piciorul pe vas, au rămas nemişcaţi şi fără suflu, deoarece înotaseră vreme îndelungată şi se străduiseră din răsputeri să se împotrivească valurilor. Încetul cu încetul şi-au recăpătat puterile : li s-au dat alte veşminte, căci ale lor erau îngreunate de apa cu care se îmbibaseră şi care curgea şiroaie din ele.

Cînd au fost în stare să vorbească, fenicienii, care nu ştiau ce să le mai facă, au vrut să le afle peripeţiile. Cel care-i comanda spuse :

— Cum aţi putut păşi în insula de unde veniţi ? Se spune că este a unei zeiţe crude, care nu îngăduie nimănui să pună piciorul pe ţărm. Şi este împrejmuită şi de stînci înspăimîntătoare, de care marea se loveşte cu furie, aşa că nici o corabie nu se poate apropia fără a nu se afla în primejdie de a se scufunda.

Mentor răspunse :

— Am fost aruncați acolo. Sîntem greci : patria noastră este insula Itaca, învecinată cu Epirul, spre care vă îndreptați. Chiar dacă nu veți voi să faceți popas în Itaca, aflată în drumul vostru, puteți să ne lăsați în Epir ; vom găsi acolo prieteni și ei ne vor ajuta să străbatem scurtul drum pe care-l vom mai avea de făcut și vă vom rămîne în veci îndatorați pentru bucuria de a revedea tot ce ne este mai scump pe lume.

Astfel, purtătorul de cuvînt era Mentor, iar Telemah, păstrînd tăcere, îl lăsă să vorbească, fiindcă greșelile pe care le săvîrșise în insula lui Calipso îi sporiseră mult înțelepciunea. N-avea încredere în el însuși ; simțea nevoia să urmeze întotdeauna înțeleptele sfaturi ale lui Mentor și, cînd nu putea să-i vorbească și să-i ceară părerea, îl întreba măcar din ochi și încerca să-i ghicească toate gîndurile.

Cînd comandantul fenician își opri privirea asupra lui Telemah, i se păru că-și amintește să-l mai fi văzut cîndva ; dar în amintirea lui lucrurile erau cam încurcate și nu se putea lămuri.

— Îngăduie-mi să te întreb, îi spuse el, dacă-ți amintești să mă fi văzut vreodată, așa cum mie mi se pare că-mi amintesc să te fi văzut. Chipul tău nu-mi este necunoscut ; m-a izbit de la început ; dar nu știu unde te-am văzut : ținerea ta de minte va veni în ajutorul alei mele.

Atunci Telemah îi răspunse cu o mirare amestecată cu bucurie :

— Și eu, uitîndu-mă la tine, am același simțămînt pe care îl ai tu în privința mea : te-am văzut, te recunosc ; dar nu pot să-mi amintesc dacă asta a fost în Egipt sau în Tir.

Atunci fenicianul, asemenea unui om care se trezește dimineața și care, încetul cu încetul, își amintește de visul trecător ce a dispărut cînd s-a deșteptat, strigă deodată :

— Tu ești Telemah, căruia Narbal i-a arătat prietenie

pe vremea cînd ne întorceam din Egipt. Eu sînt fratele lui, de care, fără îndoială, că-ţi va fi vorbit adeseori. Te-am lăsat în mîinile lui după expediţia din Egipt : a trebuit să mă duc, peste mări, în vestita Betică, în apropierea Coloanelor lui Hercule. Aşa că te-am văzut doar în trecere şi nu-i de mirare că la început mi-a fost greu să te recunosc.

— Văd bine, răspunse Telemah, că tu eşti Adoam. Atunci abia dacă te-am întrezărit ; dar te cunosc din spusele lui Narbal. O, ce bucurie să pot afla, prin tine, veşti despre un om care îmi va fi întotdeauna atît de drag. Tot la Tir este ? N-are de pătimit din pricina purtării crude a bănuitorului şi barbarului Pigmalion ?

Adoam îi curmă vorba şi-i răspunse :

— Află, Telemah, că soarta prielnică te încredinţează unui om ce-ţi va purta toată grija. Te voi duce în insula Itaca, înainte de a merge în Epir, şi fratele lui Narbal nu-ţi va dovedi mai puţină prietenie decît Narbal însuşi.

După ce vorbi astfel, băgă de seamă că vîntul aşteptat începea să sufle : porunci să se ridice ancorele, să se înalţe pînzele şi vîslaşii să pornească să despice valurile. Apoi, îi luă deoparte pe Telemah şi pe Mentor ca să stea de vorbă cu ei.

— Am să-ţi potolesc curiozitatea, spuse, privind spre Telemah : Pigmalion nu mai este : zeii cei drepţi au scăpat pămîntul de acest om. Aşa cum el nu avea încredere în nimeni, nimeni nu avea încredere în el. Cei buni se mulţumeau să geamă şi să fugă de cruzimile lui, fără a se putea hotărî să-i facă vreun rău : cei răi nu credeau că poate fi altă cale de a-şi pune pielea la adăpost decît luînd viaţa regelui ; nu există tiran care să nu fie în fiecare zi în primejdie de a cădea pradă bănuielilor sale. Paznicii erau şi mai primejduiţi decît ceilalţi ; viaţa fiindu-i în mîinile lor, regele se temea de ei mai mult decît de toţi ceilalţi oameni ; la cea mai mică bănuială îi jertfea pentru a se simţi în siguranţă. Astfel, tot căutînd să-şi

dobîndească siguranța, nu și-o mai putea găsi. Cei cărora le era încredințată viața lui se aflau într-o veșnică primejdie din pricina neîncrederii tiranului și nu puteau ieși dintr-o situație atît de groaznică decît preîntîmpinînd, prin moartea lui, bănuielile-i necruțătoare.

Nelegiuita Astarbe, despre care ai auzit atît de mult vorbindu-se, a fost prima care a hotărît pieirea regelui. Era îndrăgostită nebunește de un tînăr tirian foarte bogat, pe nume Joazar, pe care nădăjduia să-l urce pe tron. Ca să-și ducă planul la îndeplinire, îl încredință pe rege că cel mai mare dintre cei doi fii ai lui, pe nume Fadael, nerăbdător să-și urmeze tatăl, unelțește împotriva lui : găsi martori mincinoși pentru a dovedi uneltirea. Nefericitul rege îl dădu morții pe fiul său nevinovat. Cel de al doilea fiu, pe nume Baleazar, fu trimis în Samos, pe motiv că acolo ar putea învăța obiceiurile și științele Greciei, dar, de fapt, pentru că Astarbe îi dăduse a înțelege regelui că e bine să-l îndepărteze, ca nu cumva să reînnoade legăturile cu nemulțumiții. Nu plecă el bine, că cei ce conduceau corabia, fiind cumpărați de această femeie crudă, au luat măsuri pentru a scufunda vasul în timpul nopții ; ei și-au scăpat pielea înotînd pînă la bărcile străine care-i așteptau și pe tînărul prinț l-au azvîrlit în fundul mării.

În vremea aceasta, singurul care nu știa nimic despre iubirea lui Astarbe era Pigmalion, ce-și închipuia că ea nu va iubi niciodată pe nimeni altul decît pe el. Domnitorul cel neîncrezător avea, așadar, o încredere oarbă în această femeie rea : pînă-ntr-atît amorul îl orbea. Totodată zgîrcenia îl îndemnă să caute un motiv de a-l ucide pe Joazar, pentru care Astarbe nutrea o patimă grea. Tiranul nu se gîndea la altceva decît să pună mîna pe avuțiile tînărului.

Dar, în timp ce Pigmalion se lăsa pradă neîncrederii, amorului și zgîrceniei, Astarbe se grăbi să-i ia viața. Își închipuia că el aflase, poate, ceva despre josnica ei le-

gătură de dragoste cu acel tînăr. Dealtfel, știa bine că zgîrcenia singură ar fi fost de ajuns ca să-l împingă pe rege la o faptă crudă împotriva lui Joazar și se hotărî să i-o ia înainte, fără a mai pierde o clipă. Își dădea seama că cei mai înalți dregători ai palatului nu s-ar da în lături să-și scalde mîinile în sîngele regelui ; în fiecare zi auzea vorbindu-se de o nouă uneltire ; dar n-avea curaj să se încredințeze vreunuia din ei, de teamă de a nu fi trădată. În cele din urmă, socoti că lucrul cel mai sigur este să-l otrăvească pe Pigmalion.

De cele mai multe ori mînca numai cu ea și-și gătea singur tot ce urma să mănînce, neavînd încredere decît în mîinile lui. Se închidea în locul cel mai îndepărtat din palat, ca să-și ascundă mai bine neîncrederea și să nu fie niciodată văzut cînd își pregătește bucatele. Nu se încumeta să mai caute nici una din desfătările mesei ; nu se putea hotărî să mănînce vreunul din felurile pe care nu știa să le gătească el singur. Astfel, nu numai că nu folosea cărnurile gătite cu meșteșug de bucătari, dar nici vinul, pîinea, sarea, laptele și toate celelalte alimente obișnuite : nu mînca decît fructe culese de el din grădina-i proprie, sau legumele pe care el le semănase și le punea el la fiert. Încolo, nu bea niciodată altceva decît apă, pe care o scotea chiar el dintr-o fîntînă închisă într-un loc din palat, a cărei cheie o păstra întotdeauna asupră-i. Cu toate că părea atît de plin de încredere față de Astarbe, nici o măsură de prevedere luată împotriva ei n-o socotea de prisos : o punea întotdeauna să mănînce și să bea ea mai întîi din tot ce urma să se servească la masă, pentru ca să nu cumva să fie otrăvit numai el, ci amîndoi, iar ea să nu poată trage nădejde să trăiască mai mult decît el. Dar Astarbe luă o contraotravă dată de o bătrînă și mai rea decît ea, căreia îi împărtășise taina amorului ei ; după asta nu se mai temu să-l otrăvească pe rege.

Şi iată cum a făcut. În clipa cînd trebuia să înceapă masa, bătrîna despre care v-am vorbit a făcut deodată un zgomot la uşă. Regele, care tot timpul îşi închipuia că cineva vrea să-l ucidă, se tulbură şi dădu fuga spre uşa aceea să vadă dacă este destul de bine închisă. Bătrîna se retrase : regele rămase descumpănit, neştiind ce trebuie să creadă despre zgomotul auzit ; totuşi nu îndrăzni să deschidă uşa pentru a se lămuri. Astarbe încercă să-l liniştească, îl mîngîie şi-l zori să mănînce ; aruncase otrava în cupa lui de aur în timpul cît el se îndreptase spre uşă. Pigmalion, după obiceiul lui, îi dădu întîi ei să bea ; Astarbe bău fără teamă, bizuindu-se pe contra-otravă. Bău şi Pigmalion şi, la puţină vreme după aceea, căzu într-un leşin.

Astarbe, care îl credea în stare s-o ucidă la cea mai mică bănuială, începu să-şi sfîşie veşmintele, să-şi smulgă părul şi să scoată strigăte jalnice. Îl acoperea cu sărutări pe regele care trăgea să moară ; îl ţinea strîns în braţe ; îl scălda în şiroaie de lacrimi, căci lacrimile nu însemnau mare lucru pentru această femeie prefăcută. În sfîrşit, cînd văzu că puterile regelui se sleiesc şi că e gata să-şi dea duhul, de teamă că şi-ar putea reveni în simţiri şi i-ar cere să moară şi ea odată cu el, de la mîngîieri şi de la cele mai duioase dovezi de iubire, trecu la cea mai dezlănţuită furie : se aruncă asupra lui şi-l înăbuşi. Apoi, îi smulse din deget inelul regal, îi scoase coroana de pe cap şi-l chemă pe Joazar căruia i le înmînă pe amîndouă.

Îşi închipuia că toţi cei ce fuseseră legaţi de ea nu vor şovăi s-o urmeze în patima ei şi că iubitul îi va fi proclamat rege. Dar oamenii care se arătaseră cei mai zeloşi în a-i face pe plac erau firi josnice şi vîndute, ce nu se vădeau în stare de un simţămînt sincer ; dealtfel, n-aveau pic de curaj şi se temeau de vrăjmaşii pe care şi-i făcuse Astarbe. În sfîrşit, şi mai mult se temeau de trufia, prefăcătoria şi cruzimea acestei femei nelegiuite :

din grijă pentru propria lor siguranță, toți doreau ca ea să piară.

În timpul acesta, în palat se stîrnise o larmă îngrozitoare ; de pretutindeni se auzeau oameni strigînd :

„Regele a murit."

Unii erau înspăimîntați ; alții dădeau fuga să pună mîna pe arme : toți păreau a se teme de urmări, dar erau încîntați la auzul acestei vești. Zvonul zbură din gură în gură, făcînd înconjurul marelui oraș Tir, și nu era om căruia să-i pară rău de rege ; moartea lui însemna o eliberare și o mîngîiere pentru tot poporul.

Narbal, izbit de această lovitură atît de cumplită, deplînse, ca un om de bine ce era, nenorocirea lui Pigmalion, care se trădase singur, dîndu-se pe mîna nelegiuitei Astarbe. Îi plăcuse mai mult să fie un tiran cumplit și odios decît să fie, așa cum e de datoria unui rege, părintele poporului său. Narbal, gîndindu-se la binele statului, porni în grabă să-i adune pe toți oamenii cinstiți, ca să se împotrivească lui Astarbe, căci sub ea țara ar fi cunoscut o domnie și mai aspră decît cea care luase sfîrșit.

Narbal știa că Baleazar nu se înecase cînd fusese azvîrlit în mare. Cei care au încredințat-o pe Astarbe că principele murise i-au spus așa, socotind că, într-adevăr, este mort ; dar, la adăpostul nopții, el scăpase înotînd ; unor pescari din Creta le-a fost milă de el și l-au luat în bărcile lor. N-a îndrăznit să se întoarcă în regatul tatălui său, bănuind că pieirea îi fusese pusă la cale și temîndu-se atît de gelozia crudă a lui Pigmalion, cît și de vicleșugurile lui Astarbe. A rătăcit multă vreme, străvestit, pe malul mării, în Siria, unde fusese lăsat de pescarii cretani ; ba chiar a fost nevoit să păzească o turmă ca să-și cîștige traiul. În cele din urmă, a găsit o cale de a-l încunoștiința pe Narbal de starea în care se afla ; a socotit că-și putea încredința taina și viața unui om ce-și dovedise în repetate rînduri virtutea. Narbal,

cu care tatăl se purtase atît de rău, nu înceta să-l iubească pe fiu și să vegheze la interesele lui : dar avea grijă să-l împiedice să-și încalce datoria față de tatăl său și-i ceru să-și îndure cu răbdare soarta vitregă.

Baleazar i-a trimis vorbă lui Narbal :

„Dacă socoți că pot să vin la tine, trimite-mi un inel de aur și voi înțelege că a sosit vremea să te întîlnesc."

Cît timp a trăit Pigmalion, Narbal nu a crezut nimerit să-l cheme pe Baleazar ; ar fi pus în primejdie viața principelui și pe a sa proprie, atît de greu era să preîntîmpine cercetările minuțioase ale lui Pigmalion. Dar, deîndată ce acest nefericit rege și-a găsit un sfîrșit vrednic de nelegiuirile lui, Narbal s-a grăbit să-i trimită lui Baleazar inelul de aur. Baleazar porni fără zăbavă și ajunse la porțile Tirului în clipa cînd tot orașul era frămîntat, vrînd să știe cine avea să-i urmeze lui Pigmalion. Baleazar a fost recunoscut fără greutate de oamenii de seamă din Tir și de întregul popor. Era iubit, nu din dragoste față de răposatul rege, tatăl său, pe care toți îl urau, ci din pricina blîndeții și a cumpătării lui. Chiar și îndelungile lui nenorociri îi dădeau un fel de strălucire, care făcea să iasă mai bine la iveală toate laturile lui bune și-i înduioșa pe toți tirienii, cîștigîndu-i de partea lui.

Narbal adună căpeteniile poporului, bătrînii care alcătuiau sfatul și preoții marii zeițe a Feniciei. Aceștia îl salutară pe Baleazar ca pe regele lor și puseră crainici să răspîndească vestea. Poporul răspunse cu mii de strigăte de bucurie.

Din palatul unde se închisese împreună cu lașul și josnicul Joazar, Astarbe îi auzi. Oamenii răi de care se slujise în timpul vieții lui Pigmalion o părăsiră ; căci cei răi se tem de răi, n-au încredere în ei și nu doresc să-i vadă bucurîndu-se de putere. Cei corupți știu cît de păgubitor și-ar folosi autoritatea și cît de violenți ar fi cei de teapa lor. Pe cînd cu oamenii buni cei răi se împacă mai bine, nădăjduind să găsească la ei cel puțin

cumpătare și îngăduință. În jurul lui Astarbe n-au mai rămas decît cîțiva părtași la cele mai cumplite fărădelegi ale ei, care nu se puteau aștepta la altceva decît la osîndă.

Ușile palatului au fost sparte : acești nelegiuiți n-au îndrăznit să se împotrivească multă vreme ; nu se gîndeau decît să fugă. Astarbe, îmbrăcată în veșminte de roabă, a vrut să scape de mulțime ; dar un oștean a recunoscut-o : a fost prinsă și mulțimea furioasă numai cu greu a putut fi împiedicată să n-o sfîșie. Oamenii începuseră chiar s-o tîrască prin noroi ; dar Narbal a scos-o din mîinile gloatei.

Ea a cerut să-i vorbească lui Baleazar, nădăjduind să-l zăpăcească cu farmecele ei și să-l facă să creadă că are să-i dezvăluie taine de seamă. Baleazar n-a putut să nu-i dea ascultare. Mai întîi, Astarbe lăsă să se vadă, pe lîngă frumusețea ei, o blîndețe și o sfială în stare să înmoaie și inimile cele mai pornite. Îl linguși pe Baleazar cu laudele cele mai gingașe și mai prefăcute ; îi spuse cît de mult a iubit-o Pigmalion ; îl conjură, pe cenușa lui, să-i arate îndurare ; îi invocă pe zei, ca și cum i-ar fi venerat în chip sincer ; vărsă șiroaie de lacrimi ; se aruncă la picioarele noului rege : dar nu uită să înșire tot ceea ce-i putea face nevrednici de încredere și de afecțiune pe cei mai devotați slujitori ai lui. Îl învinui pe Narbal că a făcut parte dintr-o conjurație împotriva lui Pigmalion și că a încercat să-i cumpere pe oameni ca să ajungă el rege, răpindu-i lui Baleazar scaunul ; voia să-l încredințeze că Narbal își pusese în gînd să-l otrăvească pe tînărul principe. Născoci clevetiri de același fel împotriva tuturor celorlalți tirieni care îndrăgeau virtutea ; nădăjduia că va găsi în inima lui Baleazar aceeași neîncredere și aceleași bănuieli ca la rege, tatăl său. Dar Baleazar, nemaiputînd răbda cumplita răutate a acestei femei, îi curmă vorba și chemă străjile.

A fost aruncată-n închisoare : cei mai înțelepți bătrîni au fost însărcinați să cerceteze toate faptele ei.

Aceștia au descoperit cu groază că ea îl otrăvise și-l înăbușise pe Pigmalion ; întreaga-i viață apărea ca o înșiruire neîntreruptă de fărădelegi cumplite. Urma să fie osîndită la tortura cu care sînt pedepsite în Fenicia cele mai mari crime : aceea de a fi arsă la foc domol ; dar cînd a înțeles că nu-i mai rămînea nici o nădejde, se dezlănțui asemenea unei Furii ieșite din Infern ; înghiți otrava pe care o purta întotdeauna asupră-i pentru a se omorî dacă ar fi urmat să fie supusă la chinuri îndelungi. Cei care o păzeau și-au dat seama cît de mari sînt suferințele ei : au vrut s-o ajute ; dar ea n-a vrut să le răspundă, și le-a făcut semn că nu dorește nimic pentru a i se ușura durerea.

I se vorbi despre zeii cei drepți pe care i-a mîniat : în loc să se rușineze și să se căiască de greșelile săvîrșite, așa cum s-ar fi cuvenit, privea spre cer cu dispreț și trufie, ca pentru a-i jigni pe zei. Mînia și nelegiuirea erau zugrăvite pe chipul ei de om ce trage să moară ; nu mai rămăsese nimic din acea frumusețe care adusese nenorocire atîtor oameni. Tot farmecul îi dispăruse : își rostogolea ochii în cap și arunca priviri fioroase ; buzele îi tremurau într-o mișcare de convulsie și gura, de o mărime îngrozitoare, îi era întredeschisă ; fața, trasă și scofîlcită, se schimonosea înfricoșător ; o paloare și o răceală de moarte puseră stăpînire pe tot trupul ei. Uneori părea că se trezește din nou la viață, dar numai pentru a scoate niște urlete. În sfîrșit, își dădu duhul, umplîndu-i de groază și de spaimă pe toți cei ce o văzură. Manii ei nelegiuiți au coborît fără îndoială în acele triste locuri unde crudele Danaide [1] varsă într-una apă în vase

[1] Cele cincizeci de fiice ale lui Danaus, regele Argosului. Cu excepția Hypermnestrei, toate celelalte își ucid soții în noaptea nunții, fiind condamnate pentru crimele lor să umple în Infern un butoi fără fund.

găurite, unde Ixion [1] își întoarce mereu roata, unde Tantal [2], mistuit de sete, nu poate bea apa care-i fuge de pe buze, unde Sisif [3] împinge zadarnic o stîncă ce se prăvălește fără încetare și unde Tityus [4] va simți veșnic, în măruntaiele lui, ce renasc într-una, un vultur care le roade.

Baleazar, scăpat de acest monstru, mulțumi zeilor, aducîndu-le jertfe fără număr. Domnia și-a început-o printr-o purtare cu totul deosebită de a lui Pigmalion. S-a străduit să aducă din nou prosperitate negoțului care tînjea din zi în zi tot mai mult : a ținut seama de sfaturile lui Narbal în treburile cele mai importante, fără a se lăsa însă condus de acesta ; căci voia să vadă totul cu ochii lui. Ascultă diferitele păreri ce i se dau și după aceea hotărăște așa cum socoate că e mai bine. Oamenii îl iubesc. Stăpînindu-le inimile, stăpînește mai multe comori decît a strîns tatăl lui prin cumplita-i zgîrcenie ; căci nu există familie care să nu fie gata să-i dea toate bunurile dacă s-ar afla la mare strîmtoare : astfel, avuțiile pe care le-a lăsat oamenilor îi aparțin mai mult decît dacă le-ar fi luat. Nu are nevoie de măsuri de prevedere pentru a-și pune viața în siguranță ; căci este mereu înconjurat de paza cea mai sigură : iubirea oamenilor. Nu există supus al său care să nu se teamă că l-ar putea pierde, și să nu fie mulțumit să-și pună în pri-

[1] Rege al lapiților. Pentru crima de a fi încercat s-o necinstească pe Hera e azvîrlit în Infern, unde este legat de o roată în flăcări.

[2] Fiul lui Zeus și al nimfei Pluto, rege al Lidiei. Fiindcă le-a dezvăluit oamenilor tainele zeilor sau fiindcă le-a dat să bea ambrozie, este osîndit să fie chinuit în Infern de o sete și de o foame cumplite.

[3] Întemeietor și rege al cetății Corint. Dînd în vileag răpirea Aeginei de către Zeus, Sisif este condamnat după moarte să împingă o stîncă pînă în vîrful unui munte de unde ea se rostologea mereu la vale.

[4] Uriaș din Eubeea, fiul lui Zeus și al Elarei. Încercînd s-o necinstească pe Leto, este aruncat de Zeus în Infern.

mejdie propria-i viață pentru a o păstra pe cea a unui rege atît de bun. Trăiește fericit și întregul său popor este fericit alături de el : grija lui este de a nu-i împovăra prea mult pe oameni ; iar grija oamenilor — de a nu-i oferi o parte prea mică din bunurile lor. Îi lasă să trăiască în belșug, și acest lucru nu-i face nici nesupuși, nici neobrăzați : căci sînt oameni muncitori, înclinați spre negoț, hotărîți să păstreze neștirbite vechile legi. Fenicia a ajuns din nou pe cea mai înaltă treaptă a măreției și a gloriei. Tînărului rege îi datorează starea atît de înfloritoare în care se află.

Narbal face parte din cîrmuire sub oblăduirea lui. O, Telemah, dacă te-ar vedea acum, ce bucurie ar fi să te copleșească cu daruri ! Cît i-ar fi de plăcut să te trimită, cu toată măreția, în patria ta ! Oare nu e o fericire pentru mine să fac ceea ce ar voi să poată face el însuși și să merg în insula Itaca pentru a-l urca în scaun pe fiul lui Ulise, ca să domnească acolo cu aceeași înțelepciune cu care domnește Baleazar în Tir ?

După ce Adoam vorbi astfel, Telemah, încîntat de cele auzite de la fenician și de dovezile de prietenie primite în nefericirea lui, îl îmbrățișă cu duioșie. Adoam îl întrebă prin ce întîmplare a ajuns pe insula lui Calipso. Telemah îi povesti la rîndul lui cum a plecat din Tir și a trecut prin insula Cipru, cum l-a regăsit pe Mentor, apoi despre călătoria lor în Creta, despre jocurile publice ce s-au ținut pentru alegerea unui rege, după fuga lui Idomeneu, despre mînia lui Venus, despre naufragiul lor, despre încîntarea cu care i-a primit Calipso, despre gelozia stîrnită în sufletul acestei zeițe de una din nimfele ei și despre fapta lui Mentor, care și-a aruncat prietenul în mare de îndată ce-a zărit corabia feniciană.

După ce au stat astfel de vorbă, Adoam a poruncit să se servească un mare ospăț și, ca să-și dovedească și mai mult bucuria, a folosit toate mijloacele pe care le avea pentru a-i înveseli pe oaspeți. În timpul ospățului,

servit de tineri fenicieni îmbrăcați în alb și purtînd pe cap cununi de flori, au fost arse cele mai alese parfumuri din Orient. Pe toate băncile vîslașilor se aflau cîntăreți din fluier. Achitoas îi oprea din cînd în cînd cu dulcile acorduri ale glasului său și ale lirei, vrednice de a fi auzite la masa zeilor și de a fermeca urechile lui Apolo. Tritonii, nereidele și toate zeitățile care ascultă pe Neptun, ba chiar și monștrii marini ieșeau din peșterile lor umede și adînci și se adunau toți în jurul corăbiei, fermecați de această melodie. Un grup de fenicieni tineri, de o rară frumusețe și îmbrăcați într-o pînză subțire de in, mai albă ca neaua, dansară îndelung dansuri din țara lor, apoi din Egipt și, la sfîrșit, din Grecia. Din cînd în cînd, trompetele făceau să răsune undele mării pînă la malurile îndepărtate. Tăcerea nopții, liniștea mării, lumina tremurătoare a lunii care se întindea pe fața apei, azurul întunecat al cerului presărat cu stele strălucitoare făceau acest spectacol neînchipuit de frumos.

Telemah, care avea o fire aprinsă și simțitoare, gusta aceste plăceri ; dar nu îndrăznea să dea frîu liber inimii. După rușinea încercată în insula zeiței Calipso, își dădea seama cît de ușor se înflăcărează tinerețea și se temea de toate plăcerile, chiar și de cele mai nevinovate ; totul îi trezea bănuiala. Se uita la Mentor, căutînd să vadă pe chipul și în ochii lui ce trebuie să creadă despre aceste plăceri.

Mentor era foarte mulțumit cînd îl vedea în această încurcătură și se prefăcea că nu bagă de seamă. În sfîrșit, mișcat de cumpătarea lui Telemah, îi spuse zîmbind :

— Înțeleg de ce te temi : teama ta este vrednică de laudă, dar nu trebuie s-o duci prea departe. Nimeni nu-ți dorește mai mult ca mine să guști din plăceri, dar din acelea care să nu-ți stîrnească patima și să nu te moleșească. Ai nevoie de plăceri care să te destindă și din

care să guști rămînînd stăpîn pe tine, iar nu de plăceri ce te tîrăsc după ele. Îți doresc plăceri blînde și cumpătate, care să nu-ți răpească mințile și să nu te prefacă niciodată într-o fiară. Acum se cade să lași deoparte toate necazurile. Gustă, spre a-l mulțumi pe Adoam, din plăcerile pe care ți le oferă ; bucură-te, Telemah, bucură-te. Înțelepciunea nu are nimic de-a face nici cu asprimea, nici cu prefăcătoria : ea e cea care îți aduce adevăratele plăceri : numai ea știe să le drămuiască atît cît trebuie ca să fie neprihănite și trainice. Ea știe să îmbine jocurile și rîsetele cu îndeletnicirile grave și serioase ; ea pregătește plăcerea prin muncă și alungă oboseala muncii prin plăcere. Înțelepciunii nu-i este rușine să pară veselă atunci cînd trebuie.

Spunînd aceste cuvinte, Mentor luă o liră și începu să cînte cu atîta măiestrie, încît Achitoas, cuprins de pizmă, își aruncă înciudat lira. Ochii i se aprinseră, fața i se tulbură și își schimbă culoarea : toată lumea și-ar fi dat seama de durerea și de rușinea lui, dacă lira lui Mentor n-ar fi fermecat sufletele celor de față. Oamenii de-abia mai îndrăzneau să răsufle de teamă să nu tulbure liniștea și să nu piardă ceva din această cîntare divină : le era frică să nu isprăvească prea repede. Glasul lui Mentor n-avea nici un fel de dulceață femeiască ; dar era mlădios, puternic și tulburător pînă și în cele mai ușoare modulații.

Înălță mai întîi osanale lui Iupiter, părintele și regele zeilor și al oamenilor, care, cu un semn al capului, poate zgudui întregul univers. Apoi o zugrăvi pe Minerva ieșind din capul lui, adică înțelepciunea plăsmuită de acest zeu înlăuntrul ființei sale și care iese din capul lui pentru a da învățături oamenilor supuși. Mentor cîntă aceste adevăruri pe un ton atît de cucernic și de nobil, încît toată adunarea avea simțămîntul că este purtată pe cea mai înaltă culme a Olimpului, în fața lui Iupiter, ale cărui priviri sînt mai pătrunzătoare decît trăznetele lui.

Apoi cîntă nefericirea tînărului Narcis, care, îndrăgostindu-se nebuneşte de frumuseţea propriului său chip, pe care şi-l privea fără încetare într-un izvor, s-a mistuit de durere şi a fost prefăcut într-o floare ce-i poartă numele. În sfîrşit, mai cîntă moartea funestă a frumosului Adonis, pe care îl sfîşiase un mistreţ şi pe care Venus, îndrăgostită de el, nu-l putuse readuce la viaţă prin jeluirile amare înălţate la cer.

Cei ce-l ascultau nu-şi puteau opri lacrimile şi pentru toţi plînsul era ca un fel de desfătare. Cînd încetă să mai cînte, fenicienii, uimiţi, se uitau unul la altul. Unul spuse :

— E Orfeu : aşa a îmblînzit şi el cu o liră fiarele sălbatice şi a mutat din loc pădurile şi stîncile ; aşa l-a vrăjit pe Cerber şi a pus stavilă chinurilor lui Ixion şi ale Danaidelor şi l-a înduioşat pe neînduplecatul Pluton, ca s-o smulgă din Infern pe frumoasa Euridice.

Un altul strigă :

— Nu, este Linus, fiul lui Apolo.

Al ul răspunse :

— Vă înşelaţi, este chiar Apolo.

Telemah nu era mai puţin uimit decît ceilalţi, căci n-ar fi crezut niciodată că Mentor ştie să cînte atît de frumos din gură şi din liră.

Achitoas, care avusese răgazul să-şi ascundă pizma, începu să-i aducă laude lui Mentor ; dar, lăudîndu-l, roşi şi nu putu să-şi ducă spusele pînă la capăt. Mentor, care-şi dădea seama de tulburarea lui, luă cuvîntul ca şi cum ar fi vrut să-l întrerupă şi căută să-l mîngîie, aducîndu-i toate laudele pe care le merita. Pe Achitoas aceasta nu-l mîngîia deloc ; căci simţise că Mentor îl întrece şi mai mult prin modestie decît prin farmecul glasului său.

În vremea aceasta, Telemah îi spuse lui Adoam :

— Mi-amintesc că mi-ai vorbit despre o călătorie făcută în Betica, după ce am plecat noi din Egipt. Betica este o ţară despre care se povestesc atîtea minunăţii, că-ţi

vine greu să le crezi. Fă bunătate şi spune-mi dacă tot ceea ce se vorbeşte despre ea este adevărat.

— Mi-e foarte uşor, răspunse Adoam, să-ţi zugrăvesc această vestită ţară, vrednică de curiozitatea ta şi care întrece tot ceea ce se zvoneşte despre ea.

Şi începu de îndată astfel :

— Fluviul Betis [1] curge printr-o ţară rodnică şi sub un cer blînd, întotdeauna senin. Ţara a luat numele fluviului, care se varsă în marele Ocean, destul de aproape de Coloanele lui Hercule şi de locul unde marea furioasă, rupînd zăgazurile, a despărţit odinioară pămîntul Tharsisului [2] de marea Africă. Această ţară pare să fi păstrat bucuriile vîrstei de aur [3]. Iernile sînt călduţe şi crivăţul aspru nu suflă niciodată. Arşiţa verii e întotdeauna domolită de boarea răcoroasă a zefirului, care vine să îmblînzească aerul pe la mijlocul zilei. Astfel încît anul întreg nu este decît o fericită cununie între primăvară şi toamnă, care par a-şi da mîna. Pămîntul, în vîlcele şi pe ogoarele netede, dă două recolte în fiecare an. Drumurile sînt străjuite de lauri, rodii, iasomie şi alţi arbori veşnic verzi şi veşnic în floare. Munţii sînt înţesaţi cu turme, care dau o lînă fină, căutată de toate neamurile cunoscute. Există mai multe mine de aur şi de argint în această ţară frumoasă ; dar locuitorii, simpli şi fericiţi în simplitatea lor, nici nu se gîndesc să socotească aurul şi argintul printre avuţiile lor : nu pun preţ decît pe ceea ce slujeşte cu adevărat nevoilor omului. Cînd am început să facem negoţ cu aceşti oameni, am văzut că dădeau aurului şi argintului aceeaşi întrebuinţare ca şi fierului, de pildă, folosindu-le pentru brăzdarele plugului. Cum

[1] Grecii îi spuneau Tarsos.

[2] Tîrg din Spania, celebru, pe vremea lui Solomon, pentru minele sale de aur şi argint.

[3] Una din cele patru etape (vîrsta de aur, vîrsta de argint, vîrsta de bronz şi vîrsta de fier) prin care ar fi trecut omenirea potrivit legendei transmise de poeţii antici. Vîrsta de aur a fost considerată etapa fericirii desăvîrşite şi a nevinovăţiei.

nu făceau nici un fel de negoţ în afară, n-aveau nevoie de monedă. Aproape toţi sînt păstori sau plugari. În ţara aceasta se văd puţini meşteşugari : căci ei nu vor să îngăduie decît meşteşugurile care slujesc adevăratelor nevoi ale oamenilor ; ba, mai mult, cea mai mare parte dintre oamenii din această ţară, avînd ca îndeletnicire de frunte agricultura sau paza turmelor, se ocupă totodată cu meşteşugurile necesare pentru viaţa lor simplă şi cumpătată.

Femeile torc această lînă frumoasă şi ţes din ea stofe subţiri de o albeaţă strălucitoare ; coc pîine, pregătesc de mîncare, şi munca aceasta a lor este uşoară, căci în Betica se trăieşte cu fructe şi lapte şi arareori cu carne. Folosesc pielea oilor ca să facă o încălţăminte uşoară pentru ele, pentru soţii şi pentru copiii lor. Fac corturi, dintre care unele sînt din piele ceruită, iar altele din scoarţă de copac ; de asemenea, lucrează şi spală toate veşmintele familiei şi ţin casa într-o rînduială şi într-o curăţenie vrednice de laudă. Hainele lor sînt uşor de făcut ; căci în această climă dulce nu se poartă decît o fîşie de stofă subţire şi uşoară, care nu trebuie croită şi pe care fiecare o aşează, din modestie, în cute lungi în jurul trupului, dîndu-i forma dorită.

În afară de cultivarea pămîntului şi paza turmelor, bărbaţii nu se îndeletnicesc cu alte meşteşuguri decît cu prelucrarea lemnului şi a fierului : nu se slujesc de fier decît pentru uneltele necesare plugăritului. Pentru ei toate meşteşugurile care ţin de arhitectură sînt de prisos ; căci nu-şi construiesc niciodată case.

„Înseamnă, spun ei, să te legi prea mult de pămînt dacă-ţi faci un adăpost care să dăinuie mai mult decît tine ; este de ajuns să te poţi apăra de vitregiile vremii."

Cît despre celelalte meşteşuguri, preţuite de greci, de egipteni şi de alte popoare civilizate, ei le disprețuiesc ca fiind născocite de deşertăciune şi uşurătate.

Cînd li se vorbeşte despre neamuri care cunosc meşteşugul de a face clădiri măreţe, mobile de aur şi de

argint, stofe împodobite cu broderii şi cu nestemate, parfumuri alese, mîncăruri gustoase, instrumente a căror armonie te vrăjeşte, ei răspund cu următoarele cuvinte :

„Aceste neamuri sînt foarte nefericite dacă irosesc atîta muncă şi pricepere pentru a se sminti ele singure ! Prisosul moleşeşte, îi ameţeşte pe cei care-l au, le aduce necazuri şi îi ispiteşte pe cei care nu-l au să dorească a-l dobîndi prin nedreptate şi prin silnicie. Se poate oare spune că un lucru de prisos, ce nu slujeşte decît ca să-i facă pe oameni răi, e un bine ? Sînt oare oamenii din aceste ţări mai sănătoşi şi mai voinici decît noi ? Trăiesc mai mult ? Sînt mai uniţi între ei ? Duc o viaţă mai liberă, mai liniştită, mai veselă ? Dimpotrivă, ei se pizmuiesc, desigur, unii pe alţii, roşi de un simţămînt laş şi întunecat, veşnic frămîntaţi de ambiţie, de teamă, de zgîrcenie, neputincioşi să se bucure de plăcerile nevinovate şi simple, de vreme ce sînt robii atîtor nevoi părelnice de care e legată toată fericirea lor."

Aşa vorbesc, spuse mai departe Adoam, aceşti oameni înţelepţi, ce au învăţat înţelepciunea numai cercetînd rînduielile simple ale firii. Lor le este groază de obiceiurile noastre alese şi trebuie să mărturisesc că ale lor sînt mult mai alese în simplitatea lor plină de bunăvoinţă. Trăiesc cu toţii laolaltă, fără să împartă pămînturile ; fiecare familie e condusă de capul familiei, care este adevăratul ei rege. Tatăl familiei are dreptul să-l pedepsească pe oricare dintre copiii sau nepoţii lui care s-a făcut vinovat de o faptă urîtă. Dar, înainte de a-l pedepsi, le cere celorlalţi membri ai familiei să-şi spună cuvîntul. Pedepse nu se dau însă mai niciodată ; căci curăţenia moravurilor, buna-credinţă, ascultarea şi sila stîrnită de viciu sălăşluiesc pe acest pămînt fericit. Se pare că Astreea [1], despre care se spune că s-a urcat la cer, se află încă

[1] Fiica lui Zeus şi a lui Themis. Socotită zeiţa dreptăţii, ea ar fi trăit în timpul vîrstei de aur printre oameni, dar cînd oamenii s-au înrăit, s-ar fi înălţat la cer.

prin partea locului, ascunsă printre oameni. Ei nu au nevoie de judecători, căci sînt judecaţi de propriul lor cuget. Toate bunurile sînt stăpînite în devălmăşie : fructele arborilor, legumele pămîntului, laptele cirezilor sînt avuţii atît de îmbelşugate, încît nişte oameni atît de modeşti şi de cumpătaţi n-au nevoie să le împartă. Fiecare familie, rătăcitoare prin această frumoasă ţară, îşi duce corturile dintr-un loc într-altul, după ce a mîncat fructele şi a secătuit păşunile de pe locul unde se aşezase. Astfel, ei n-au interese care să-i împotrivească şi sînt cu toţii legaţi printr-o dragoste frăţească, pe care nimic n-o tulbură. Renunţarea la avuţiile deşarte şi la plăcerile amăgitoare i-a ajutat să păstreze această pace, această unire şi această libertate. Sînt cu toţii liberi şi egali. Nu se vede între ei nici o deosebire, în afară de cea care ţine de experienţa bătrînilor înţelepţi sau de înţelepciunea cu totul deosebită a unor bărbaţi tineri, ce ajung la înălţimea bătrînilor călîţi în virtute. Furtul, silnicia, jurămîntul strîmb, judecăţile, războaiele nu-şi fac niciodată auzit glasul crud şi veninos în această ţară îndrăgită de zei. Niciodată sîngele omenesc n-a înroşit acest pămînt. Nici chiar cel al mieilor nu curge prea des. Cînd li se vorbeşte acestor oameni de bătălii sîngeroase, de cuceriri fulgerătoare, de răsturnări de state, cum se văd la alte neamuri, nu-şi pot stăpîni uimirea.

„Ce ! spun ei, oamenii nu mor îndeajuns de repede şi fără să-şi mai grăbească unul altuia moartea ? Viaţa este atît de scurtă ! Şi lor li se pare prea lungă ! Sînt oare pe pămînt pentru a se sfîşia unii pe alţii şi a-şi aduce nenorocire unii altora ?“

Dealtfel, aceşti oameni din Betica nu pot înţelege cum de sînt priviţi cu atîta admiraţie cuceritorii care înrobesc marile împărăţii.

„Ce nebunie, spun ei, să-ţi faci o fericire din cîrmuirea altor oameni, cînd aceasta îţi dă atîta bătaie de cap, dacă vrei să-i conduci cu judecată şi după dreptate ! Dar cum

poate să fie o plăcere pentru tine să-i cîrmuieşti în pofida voinţei lor ? Tot ce poate face un om înţelept este de a primi să cîrmuiască un popor supus, ai cărui zei l-au însărcinat cu aceasta, sau un popor care îl roagă să-i fie părinte şi păstor. Dar să cîrmuieşti neamurile în ciuda voinţei lor înseamnă să devii un ticălos, vrînd să te bucuri de cinstea amăgitoare de a-i ţine în robie. Un cuceritor este un om pe care zeii, supăraţi pe neamul omenesc, în mînia lor, l-au lăsat pe pămînt să pustiiască regatele, să semene pretutindeni, groază, sărăcie, deznădejde şi să facă tot atîţia sclavi cît oameni liberi sînt. Un om care caută gloria n-o găseşte oare îndeajuns conducînd cu înţelepciune ceea ce i-au dat pe mînă zeii ! Oare el crede că nu poate fi vrednic de laudă decît devenind nestăpînit, nedrept, trufaş, luîndu-şi drepturi pe care nu le are, băgînd spaima în toţi vecinii ? Nu trebuie să te gîndeşti niciodată la război decît pentru a apăra libertatea. Ferice de cel care, nefiind sclavul altuia, nu are ambiţia smintită de a-l face pe altul sclavul lui ! Aceşti mari cuceritori, ce ne sînt zugrăviţi cu atîta glorie, sînt asemenea fluviilor care, ieşindu-şi din matcă, par măreţe, dar pustiesc ogoarele roditoare pe care n-ar trebui decît să le ude."

După ce Adoam a zugrăvit astfel Betica, Telemah, fermecat, îi puse plin de curiozitate felurite întrebări.

— Oamenii aceştia, îi spuse el, beau vin ?

— Nu pot să bea, răspunse Adoam, fiindcă niciodată n-au vrut să facă vin. Nu fiindcă n-ar avea struguri : pe nici un pămînt nu cresc struguri cu un gust mai ales. Dar ei se mulţumesc să mănînce strugurii ca pe celelalte fructe şi se tem de vin ca de un lucru care-i strică pe oameni.

„Este un soi de otravă, spun ei, care te face să-ţi ieşi din fire ; nu-l omoară pe om, dar îl prosteşte. Oamenii îşi pot păstra sănătatea şi puterea fără vin ; cu vin, se

pun în primejdie de a-şi betegi sănătatea şi de a-şi pierde bunele moravuri."

Telemah spuse apoi :

— Aş vrea să ştiu care sînt legile ce orînduiesc căsătoriile la acest neam.

— Fiecare bărbat, răspunse Adoam, nu poate avea decît o femeie, şi trebuie s-o păstreze cîtă vreme trăieşte ea. În această ţară, cinstea bărbaţilor este tot atît de legată de credinţa pe care o poartă femeilor lor, pe cît este de legată cinstea femeilor, la celelalte neamuri, de credinţa pe care le-o poartă bărbaţilor lor. Niciodată un popor n-a fost mai cinstit şi mai grijuliu de a-şi păstra neprihănirea. Femeile sînt frumoase şi plăcute, dar simple, modeste şi muncitoare. Căsătoriile sînt paşnice, rodnice, fără pată. Bărbatul şi nevasta par a nu mai fi decît un singur om în două trupuri diferite. Bărbatul şi nevasta împart împreună toate grijile casei : bărbatul rînduieşte toate treburile din afară ; femeia se închide în gospodăria ei. Îşi ajută bărbatul ; ai zice că n-a fost făcută decît spre a-i fi pe plac ; îi cîştigă încrederea şi îl farmecă mai puţin prin frumuseţe, cît prin virtutea ei. Acest farmec adevărat al însoţirii lor dăinuie atît cît dăinuie şi viaţa lor. Datorită simplităţii, cumpătării, precum şi curăţeniei moravurilor acestui neam, oamenii de aici au o viaţă îndelungată şi sînt lipsiţi de boli. Întîlneşti bătrîni de o sută şi de o sută douăzeci de ani, care şi-au păstrat voioşia şi vigoarea.

— Îmi mai rămîne să aflu, adăugă Telemah, cum fac să scape de războaie cu neamurile vecine.

— Natura, spuse Adoam, i-a despărţit de celelalte neamuri, pe de o parte prin mare, iar pe de alta prin munţii înalţi de la miazănoapte. Dealtfel, neamurile vecine îi respectă pentru virtutea lor. Adeseori, celelalte neamuri, neputînd cădea la învoială între ele, i-au luat drept judecători ai pricinilor lor şi le-au încredinţat pămîntu-

rile și orașele pentru care se ceartă între ele. Cum acest neam înțelept n-a săvîrșit niciodată vreo silnicie, toată lumea îi arată încredere. Ei rîd cînd aud vorbindu-se despre regi care nu se pot înțelege între ei pentru a statornici hotarele țărilor lor.

„Pot oare să se teamă, spun ei, că n-o să fie de ajuns pămînt pentru oameni ? Întotdeauna va fi mai mult decît vor putea ei lucra. Atîta vreme cît vor rămîne pămînturi libere și nelucrate, noi nici măcar n-o să vrem să-l apărăm pe al nostru împotriva vecinilor care ar veni să pună mîna pe el."

Nu găsești la locuitorii Beticei nici deșertăciune, nici trufie, nici rea-credință, nici dorința de a-și întinde stăpînirea. Așa că vecinii lor n-au niciodată de ce să se teamă de un asemenea neam și nu pot nădăjdui să se facă temuți ; de aceea îi lasă în pace. Acești oameni mai curînd și-ar părăsi țara sau s-ar lăsa omorîți decît să se împace cu robia : iată de ce este la fel de greu să fie înrobiți, pe cît de departe de ei este gîndul de a-i înrobi pe alții. De aceea, o pace trainică domnește între ei și vecinii lor.

La sfîrșitul povestirii sale, Adoam le vorbi despre felul în care se făcea negoț în Betica.

— Oamenii aceștia, spuse, au fost mirați cînd au văzut că sosesc la ei, străbătînd valurile mării, niște străini care veneau de la mari depărtări. Ne-au lăsat să întemeiem un oraș în insula Gades. Ne-au primit la ei cu bunătate chiar și au împărțit cu noi tot ceea ce aveau, fără să vrea să primească vreo plată. Mai mult, s-au oferit cu mărinimie să ne dea tot ce rămîne din lîna oilor lor, după ce-și vor fi pus deoparte atît cît aveau nevoie pentru folosință ; și, într-adevăr, ne-au trimis un dar bogat. Pentru ei e o plăcere să dea străinilor ceea ce le prisosește.

Cît privește minele lor, ni le-au lăsat fără nici o greutate ; lor nu le aduceau vreun folos. Li se părea că oamenii nu sînt deloc înțelepți dacă se duc să caute cu atîta trudă în măruntaiele pămîntului ceva ce nu-i poate face fericiți și nici nu împlinește vreo nevoie adevărată.

„Nu scormoniți, ne spuneau ei, atît de adînc pămîntul : mulțumiți-vă să-l arați ; el vă va da bunuri adevărate, care vă vor hrăni ; veți scoate de pe el roade ce prețuiesc mai mult decît aurul și argintul, fiindcă oamenii nu doresc aur și argint decît pentru a cumpăra cu ele bucatele care-i țin în viață."

Am vrut adeseori să-i învățăm navigația și să ducem tinerii din țara lor în Fenicia ; dar nu s-au învoit în ruptul capului să-și lase copiii să învețe să trăiască asemenea nouă.

„Ar învăța, ne spuneau ei, să aibă nevoie de toate lucrurile care vouă v-au devenit trebuincioase și vor dori să le aibă ; ar părăsi virtutea ca să le dobîndească prin îndeletniciri urîte. Ar ajunge ca un om care are picioare bune și care, pierzîndu-și deprinderea de a merge pe jos, se obișnuiește în cele din urmă să fie întotdeauna purtat pe sus, ca un bolnav."

Cît despre navigație, o admiră din pricina iscusinței acestui meșteșug ; dar o socot un meșteșug vătămător.

„Dacă oamenii aceștia, spun ei, au îndeajuns în țara lor din ceea ce este de trebuință pentru trai, ce mai caută în altă parte ? Ceea ce este de ajuns pentru nevoile firii, lor nu le este de ajuns ? Ar merita să se scufunde cu corăbiile lor, dacă își caută moartea înfruntînd furtunile pentru a astîmpăra lăcomia negustătorilor și a încuraja patimile altor oameni."

Telemah era încîntat auzind aceste cuvinte ale lui Adoam și se bucura că mai există pe lume un neam de oameni care, urmînd firea cea dreaptă, sînt atît de înțelepți și atît de fericiți toți împreună.

— O, cît de departe sînt aceste moravuri, spunea el, de moravurile deșarte și ambițioase ale popoarelor socotite a fi cele mai înțelepte ! Sîntem atît de stricați, încît ne vine greu să credem că această simplitate, atît de firească, poate fi adevărată. Nouă moravurile acestui neam ni se par un basm frumos, iar lui moravurile noastre trebuie să-i pară un vis urît.

CARTEA A OPTA

Venus, a cărei mînie împotriva lui Telemah nu se ostoise, îi cere lui Iupiter să-l piardă ; dar, cum ursita nu îngăduia ca el să piară, zeița îl roagă pe Neptun să găsească mijloacele de a-l îndepărta de Itaca, spre care îl ducea Adoam. Neptun trimite neîntîrziat la cîrmaciul Acamas o zeitate înșelătoare, care-i vrăjește simțurile și-l face să intre cu pînzele desfășurate în portul Salento, în vreme ce el credea că a ajuns în Itaca. Idomeneu, regele din Salento, face cea mai călduroasă primire lui Telemah și lui Mentor : se duce cu el la templul lui Iupiter, unde poruncise să fie aduse jertfe pentru izbînda în războiul împotriva mandurienilor. Sacrificatorul, cercetînd măruntaiele jertfelor, îi dă lui Idomeneu speranțe mari și-i spune că-și va datora fericirea celor doi oaspeți nou veniți.

În timp ce Telemah și Adoam stăteau astfel de vorbă, uitînd de somn și nebăgînd de seamă că noaptea ajunsese la mijlocul drumului ei, o zeitate vrăjmașă și înșelătoare îi îndepărta de Itaca, pe care cîrmaciul lor, Acamas, o căuta zadarnic. Neptun, deși ținea cu fenicienii, nu mai putea îndura multă vreme gîndul că Telemah a scăpat

din furtuna ce-l azvîrlise pe stîncile insulei lui Calipso. Venus era şi mai mînioasă cînd vedea că acest tînăr ieşise triumfător, biruindu-l pe Amor şi toate farmecele lui. În durerea ei, părăsi Citera, Paphos, Idalia şi toate onorurile ce i se aduceau în insula Cipru. Nu mai putea rămîne în aceste locuri în care Telemah îi dispreţuise puterea. Se înălţă spre strălucitorul Olimp, unde zeii erau adunaţi în jurul tronului lui Iupiter. Din acest loc, ei zăresc aştrii ce li se rotesc sub picioare ; văd globul pămîntesc ca o mică grămăjoară de tină ; mările nesfîrşite le apar ca nişte picături de apă ce scaldă puţin această bucată de tină : cele mai mari regate nu sînt în ochii lor decît un pumn de nisip ce acoperă faţa acestei tine ; popoarele cele mai numeroase şi oştile cele mai puternice sînt doar ca nişte furnici care se bat între ele pentru un fir de iarbă de pe această bucată de tină. Nemuritorii rîd de treburile cele mai serioase care-i frămîntă pe bieţii muritori, pe cînd lor li se par nişte jocuri de copii. Ceea ce oamenii numesc măreţie, glorie, putere, politică înaltă, acestor zeităţi supreme le apar ca nişte lucruri jalnice şi ca nişte slăbiciuni.

În acest loc, aflat atît de sus deasupra pămîntului, şi-a statornicit Iupiter tronu-i neclintit : ochii lui pătrund pînă în adîncuri şi luminează pînă şi cele mai ascunse unghere ale inimilor. Privirile lui blînde şi senine răspîndesc tihnă şi bucurie în întregul univers ; dimpotrivă, cînd îşi scutură pletele, zguduie cerul şi pămîntul. Chiar şi zeii, uluiţi de razele de glorie care-l înconjoară, tremură cînd se apropie de el.

Toţi zeii cerului se aflau în această clipă lîngă el. Venus se înfăţişă cu toate farmecele pe care le răspîndeşte făptura ei ; rochia-i unduitoare avea mai multă strălucire decît toate culorile cu care se împodobeşte Iris [1] în mijlocul norilor întunecaţi, cînd vine să făgăduiască muritoa-

[1] Fiica lui Thaumas şi a Electrei, soră a harpiilor. Era mesagera zeilor, iar curcubeul reprezenta vălul ei.

rilor speriați sfîrșitul furtunilor și să le vestească revenirea vremii frumoase. În jurul mijlocului purta faimoasa cingătoare pe care sînt închipuite Grațiile [1], părul zeiței era strîns ușor la spate cu un șiret de aur. Toți zeii rămaseră uimiți de frumusețea ei, ca și cum ar fi văzut-o pentru prima oară : le lua ochii, așa cum Febus le ia muritorilor ochii cînd, după o noapte lungă, vine să-i lumineze cu razele lui. Se uitau unii la alții cu uimire și privirile li se întorceau mereu spre Venus ; dar băgară de seamă că ochii zeiței erau scăldați în lacrimi și o durere amară era zugrăvită pe chipul ei.

În ăstimp, ea înainta spre tronul lui Iupiter, cu un mers lin și ușor, ca zborul iute al unei păsări ce spintecă nemărginirea văzduhului. El o privi cu bunăvoință ; îi zîmbi blînd și, ridicîndu-se, o îmbrățișă.

— Scumpa mea fiică, îi spuse el, ce supărare ai ? Nu pot rămîne nepăsător la vederea lacrimilor tale : deschide-ți inima fără teamă : știi ce dragoste îți port și cît îți sînt de binevoitor.

Venus îi răspunse cu glas dulce, dar întretăiat de suspine adînci :

— O, părinte al zeilor și al oamenilor, tu, care vezi totul, se poate oare să nu știi ce mă amărăște ? Minerva nu s-a mulțumit să dărîme pînă-n temelii mărețul oraș al Troiei, pe care îl apăram, și să se răzbune pe Paris, pentru a fi mărturisit că frumusețea mea o întrece pe a ei : ea îl călăuzește prin toate ținuturile și pe întinsul tuturor mărilor pe fiul lui Ulise, acest om crud care a nimicit Troia. Telemah este însoțit de Minerva ; din pricina aceasta nu poate fi ea aici pentru a-și ocupa locul în rînd cu ceilalți zei. L-a dus pe acest tînăr îndrăzneț în insula Cipru, ca să mă jignească. Telemah mi-a disprețuit puterea : nu numai că n-a binevoit să ardă tămîie pe altarele mele, dar a mărturisit că serbările care se

[1] Fiicele lui Iupiter și ale Eurinomei. Se numeau : Aglaia, Euphrosina și Thalia.

dau în cinstea mea îi fac silă ; şi-a închis inima la toate desfătările mele. În zadar, la rugămintea mea, Neptun a stîrnit vînturile şi valurile împotriva lui, ca să-l pedepsească. Telemah, azvîrlit de un naufragiu cumplit pe insula lui Calipso, l-a biruit chiar şi pe Amor, trimis de mine în această insulă pentru a înmuia inima tînărului grec. Nici tinereţea lui, nici farmecele lui Calipso şi ale nimfelor ei, nici săgeţile înflăcărate ale lui Amor n-au putut birui vicleşugurile Minervei. Ea l-a smuls din această insulă ; iată-mă acoperită de ocară ; să fiu înfrîntă de un copil !

Pentru a o mîngîia pe Venus, Iupiter îi spuse :

— E adevărat, fiica mea, că Minerva apără inima acestui tînăr grec de toate săgeţile fiului tău şi că îi pregăteşte o glorie pe care nici un bărbat tînăr n-a meritat-o vreodată. Mă supără că ţi-a disprețuit altarele ; dar nu-l pot supune puterii tale. Mă învoiesc, din dragoste pentru tine, să-l mai las să rătăcească pe mări şi pe uscat, să trăiască departe de patria lui, supus la tot felul de suferinţe şi primejdii : dar ursita nu îngăduie nici ca el să piară, nici să-şi piardă virtutea în plăcerile cu care tu îi desfeţi pe oameni. Aşadar, mîngîie-te, fiica mea ; fii mulţumită că ţii sub stăpînirea ta atîţia alţi eroi şi atîţia nemuritori.

Spunînd aceste cuvinte, îi zîmbi lui Venus cu gingăşie şi maiestate. O scînteiere de lumină, asemănătoare celor mai strălucitoare fulgere, ţîşni din ochii săi. O sărută cu duioşie, şi o mireasmă de ambrozie se răspîndi peste Olimp. Zeiţa nu putu rămîne nepăsătoare la această mîngîiere a celui mai mare dintre zei : în pofida lacrimilor şi a durerii ei, se văzu cum bucuria îi luminează chipul ; îşi lăsă în jos vălul, ca să-şi ascundă roşeaţa ce-i îmbujora obrajii şi stînjeneala pe care o încerca. Întreaga adunare a zeilor bătu din palme la aceste cuvinte ale lui Iupiter, şi Venus, fără a mai pierde o clipă, plecă să-l caute pe Nep-

tun, pentru a se înțelege cu el asupra mijloacelor de a se răzbuna pe Telemah.

Îi povesti lui Neptun cele spuse de Iupiter.

— Am aflat, răspunse Neptun, care e porunca neclintită a ursitei ; dar, chiar dacă nu putem să-l înecăm pe Telemah în valurile mării, cel puțin să nu ne dăm în lături de la nimic din ceea ce l-ar putea face nefericit și i-ar putea întîrzia întoarcerea în Itaca. Nu mă pot învoi să dau pieirii corabia feniciană pe care s-a îmbarcat : țin la fenicieni ; sînt oamenii mei. Nici un alt neam din lumea întreagă nu cultivă ca ei împărăția mea. Datorită lor, marea a devenit punte de legătură între toate popoarele pămîntului. Mă cinstesc, aducîndu-mi mereu jertfe pe altare : sînt oameni drepți, înțelepți și pricepuți la negoț ; aduc cu ei pretutindeni traiul bun și îmbelșugat. Nu, zeiță, nu pot îngădui ca vreuna din corăbiile lor să se scufunde : dar îl voi face pe cîrmaci să piardă drumul și să se îndepărteze de Itaca, unde vrea să meargă.

Venus, mulțumită de a fi primit această făgăduială, rîse răutăcios și se întoarse cu carul ei zburător pe cîmpiile înflorite din Idalia unde Grațiile, Jocurile și Rîsetele își mărturisiră bucuria de a o revedea, dansînd în juru-i pe florile care îmbălsămau acest loc încîntător.

Neptun trimise fără întîrziere o zeitate înșelătoare, de felul Visurilor, cu deosebirea că Visurile nu amăgesc decît în timpul somnului, pe cînd această zeitate vrăjește simțurile celor ce stau de veghe. Răufăcătorul zeu, înconjurat de o mulțime fără număr de minciuni înaripate ce zburau în juru-i, picură o licoare subtilă și vrăjită în ochii cîrmaciului Acamas care, la lumina lunii, urmărea cu luare-aminte mersul stelelor și țărmul insulei Itaca, ale cărei stînci abrupte le și deslușea destul de aproape. Din clipa aceea, ochii cîrmaciului nu mai văzură nimic din ce era adevărat.

Un cer născocit și un pămînt părelnic i se înfățișară înaintea ochilor. Ai fi zis că stelele și-au schimbat mersul

şi au făcut calea-întoarsă ; că întregul Olimp se mişcă după legi noi. Chiar şi pămîntul era schimbat : o Itacă închipuită se înfăţişa mereu cîrmaciului pentru a-l amăgi, în timp ce el se îndepărta de cea adevărată. Cu cît înainta mai mult spre această imagine amăgitoare a ţărmului insulei, cu atît imaginea se îndepărta ; fugea într-una din faţa lui şi omul nu ştia ce să mai creadă. Uneori i se părea că aude chiar zgomotul obişnuit într-un port. Şi se şi pregătea, potrivit poruncii primite, să tragă în taină la ţărmul unei mici insule, aflate foarte aproape de cea mare, întrucît voiau să ascundă peţitorilor Penelopei, care se legaseră între ei împotriva lui Telemah, înapoierea acestuia. Alteori se ferea de stîncile care mărginesc această coastă a mării, şi i se părea că aude mugetul înfricoşător al valurilor ce se izbesc de stînci ; apoi deodată se făcea că pămîntul este încă departe. Munţii i se înfăţişau de la această depărtare doar ca nişte mici nori ce întunecă uneori zarea la asfinţitul soarelui. Astfel, Acamas era descumpănit şi atingerea zeităţii înşelătoare, ce-i legase printr-o vrajă ochii, îl făcea să încerce o înfiorare pe care n-o mai cunoscuse pînă atunci. Era chiar ispitit să creadă că nu este treaz şi că trăieşte nălucirea unui vis. În ăstimp, Neptun îi porunci vîntului dinspre Răsărit să sufle, pentru a azvîrli corabia pe coastele Hesperiei. Vîntul îl ascultă şi împinse corabia atît de puternic, încît curînd ea ajunse pe ţărmul arătat de Neptun.

Aurora anunţa ivirea zilei ; stelele, care se tem de razele soarelui şi le gelozesc, se duceau să-şi ascundă în Ocean scînteierile lor întunecate, cînd cîrmaciul strigă :

— În sfîrşit, nu mai am temei să mă îndoiesc, sîntem aproape de insula Itaca. Bucură-te, Telemah ; într-un ceas o vei putea revedea pe Penelopa şi îl vei găsi, poate, pe Ulise din nou pe tronul său.

La acest strigăt, Telemah, care zăcea nemişcat în braţele somnului, se trezi, se ridică, urcă la cîrmă, îi

îmbrăţişă pe cîrmaci şi îşi aţinti ochii, pe care de-abia îi deschisese, asupra coastei vecine. Şi, nerecunoscînd ţărmurile patriei sale, scoase un geamăt :

— Vai ! unde ne aflăm ?, zise el, nu este asta scumpa mea Itaca. Te-ai înşelat, Acamas ; nu cunoşti bine această coastă, atît de îndepărtată de ţara ta.

— Nu, nu, răspunse Acamas, nu se poate să mă înşel cînd privesc coastele acestei insule. De cîte ori n-am intrat în portul vostru ! Îi cunosc pînă şi cele mai mici stînci ; nici ţărmul Tirului nu-mi este mai viu în minte. Îţi aminteşti de muntele acesta care înaintează ; iată stînca aceasta care se înalţă ca un turn ; nu auzi valul care se sparge izbindu-se de aceste stînci ce par să ameninţe marea că se vor prăbuşi peste ea ? Oare nu deslueşti templul Minervei care despică norii ? Iată cetatea şi casa lui Ulise, tatăl tău.

— Te înşeli, o, Acamas, răspunse Telemah, văd, dimpotrivă, o coastă destul de înaltă, dar netedă ; zăresc un oraş care nu este Itaca. O, zei, aşa vă bateţi joc de oameni ?

Pe cînd spunea aceste cuvinte, privirea lui Acamas se limpezi dintr-o dată. Vraja se rupsese : văzu ţărmul aşa cum era cu adevărat şi-şi dădu seama de greşeala lui.

— Mărturisesc, o, Telemah, strigă el, că o zeitate vrăjmaşă mi-a legat printr-o vrajă ochii ; mi se părea că văd Itaca şi imaginea ei mi se înfăţişa aidoma ; dar în clipa aceasta, ea dispare ca un vis. Văd alt oraş ; fără îndoială că e Salento, pe care Idomeneu, după ce a fugit din Creta, l-a întemeiat în Hesperia : îi zăresc zidurile care se înalţă, deşi nu au fost isprăvite ; văd un port care nu este încă pe deplin întărit.

În timp ce Acamas privea feluritele lucrări făcute de curînd în acest oraş pe cale de a se naşte şi Telemah îşi plîngea nenorocirea, vîntul care sufla la porunca lui Neptun îi împinse cu pînzele desfăşurate într-o radă, unde se aflau la adăpost şi foarte aproape de port.

Pe Mentor, care știa de răzbunarea lui Neptun și de crudul vicleșug al lui Venus, greșeala lui Acamas îl făcu doar să zîmbească. Cînd s-au pomenit în această radă, Mentor i-a spus lui Telemah :

— Iupiter te pune la încercare ; dar nu-ți vrea pieirea ; dimpotrivă, nu te încearcă decît pentru a-ți deschide drumul spre glorie. Amintește-ți de muncile lui Hercule ; să le ai întotdeauna în fața ochilor pe cele la care a fost supus tatăl tău. Cine nu știe să îndure nu are o inimă mare. Prin răbdarea și curajul tău, trebuie să obosești soarta vitregă ce se înverșunează să te prigonească. Mă tem mai puțin pentru tine de cele mai cumplite năpaste puse la cale împotrivă-ți de Neptun, decît mă temeam de mîngîierile lingușitoare ale zeiței ce te ținea pe insula ei. Ce mai așteptăm ? Să intrăm în acest port : iată un popor prieten ; doar cei la care am ajuns sînt greci. Idomeneu, atît de vitregit de soartă, va avea milă de niște nefericiți.

Întrară fără întîrziere în portul Salento, unde corabia feniciană a fost primită fără nici o greutate, fiindcă fenicienii trăiesc în pace și fac negoț cu toate popoarele lumii.

Telemah privea cu admirație acest oraș ce se năștea, asemenea unei tinere plante, care, după ce a fost hrănită de roua dulce a nopții, de la ivirea zorilor simte razele soarelui cum vin s-o înfrumusețeze ; ea crește, își deschide mugurii gingași, își întinde frunzele verzi, își desface florile înmiresmate într-o mie de culori noi ; în fiecare clipă, privind-o, descoperi o nouă strălucire. Așa înflorea noul oraș al lui Idomeneu pe țărmul mării ; cu fiecare zi, cu fiecare ceas, creștea în măreție și arăta de departe străinilor aflați pe mare noi ornamente de arhitectură care se înălțau pînă la cer. Tot malul răsuna de strigătele muncitorilor și de lovituri de ciocan. Pietrele erau ridicate în aer de niște macarale trase cu frînghii. Căpeteniile însuflețeau poporul la muncă, de cum se ivea aurora dimineții și regele Idomeneu, mergînd el însuși

în tot locul, dădea porunci făcînd să înainteze lucrările cu stăruință de necrezut.

De îndată ce sosi corabia feniciană, cretanii se grăbiră să le dea lui Telemah și lui Mentor nenumărate dovezi de sinceră prietenie. Și, fără să piardă timpul, s-au și dus să-l anunțe pe Idomeneu de sosirea fiului lui Ulise.

— Fiul lui Ulise, strigă el, al lui Ulise, acest scump prieten, acest erou plin de înțelepciune, datorită căruia am izbutit, în cele din urmă, să nimicim orașul Troia ! Să fie adus aici și îi voi arăta cît de mult l-am iubit pe tatăl său !

Numaidecît înaintea lui s-a înfățișat Telemah care, spunîndu-și numele, i-a cerut ospitalitate.

Idomeneu i-a răspuns cu un aer de blîndețe pe chipu-i zîmbitor :

— Chiar dacă nu mi s-ar fi spus cine ești, cred că te-aș fi recunoscut. Ești leit Ulise : ai ochii lui plini de foc, cu privirea atît de hotărîtă ; aerul lui, la început rece și stăpînit, care ascunde atîta vioiciune și farmec ; recunosc chiar acest zîmbet gingaș, această ținută firească, această vorbă dulce, simplă și pătrunzătoare, care te convinge fără să-ți lase vreme să încerci vreo îndoială. Da, ești fiul lui Ulise. Dar vei fi, totodată, și fiul meu. O, fiul meu, scumpul meu fiu, ce întîmplare te-a adus pe acest țărm ? Ai venit oare pentru a-l căuta pe tatăl tău ? Vai, n-am nici o știre despre el. Soarta ne-a prigonit, și pe el, și pe mine : el a avut nefericirea de a nu-și mai regăsi patria, iar eu pe aceea de a o regăsi pe a mea covîrșită de mînia zeilor, dezlănțuită împotrivă-mi.

În timp ce spunea aceste vorbe, Idomeneu nu-și lua ochii de la Mentor, ca de la un om al cărui chip nu-i era necunoscut, dar al cărui nume nu-l mai putea găsi.

În vremea aceasta, Telemah îi răspundea cu lacrimi în ochi :

— O, rege, iartă-mi durerea pe care nu voi fi în stare să ți-o ascund în această clipă, cînd nu s-ar cuveni să

simt decît bucurie şi recunoştinţă pentru bunătatea ta. Prin părerea de rău arătată de tine în legătură cu pierderea lui Ulise, mă faci chiar tu să simt nenorocirea de a nu-l putea regăsi pe tatăl meu. E multă vreme de cînd îl caut pe întinsul tuturor mărilor. Zeii mînioşi nu-mi îngăduie nici să-l revăd, nici să aflu dacă a pierit într-un naufragiu, nici să mă întorc în Itaca, unde Penelopa tînjeşte în dorinţa de a fi scăpată de peţitorii ei. Am crezut că te pot găsi în insula Creta : acolo am aflat despre soarta-ţi crudă şi nu credeam că va trebui să mă abat prin Hesperia, unde ai întemeiat un nou regat. Dar soarta, care-şi bate joc de oameni şi mă face să rătăcesc prin toate ţările îndepărtate de Itaca, m-a aruncat în cele din urmă pe ţărmurile tale. Dintre toate relele ce mi le-a pricinuit, acesta este răul pe care-l îndur cel mai bucuros. Dacă m-a îndepărtat de patrie, cel puţin îmi dă putinţa de a-l cunoaşte pe cel mai mărinimos dintre toţi regii.

La aceste cuvinte, Idomeneu îl îmbrăţişă pe Telemah cu duioşie şi, ducîndu-l în palatul său, îi zise :

— Cine este acest bătrîn cuminte care te însoţeşte ? Mi se pare că a fost o vreme cînd îl vedeam adesori.

— E Mentor, răspunse Telemah, Mentor, prietenul lui Ulise, în a cărui grijă m-a dat din copilărie. Cum ţi-aş putea spune tot ce-i datorez ?

Idomeneu înaintă de îndată şi-i întinse mîna lui Mentor :

— Ne-am văzut, spuse el, odinioară. Ţi-aminteşti de călătoria pe care ai făcut-o în Creta şi de poveţele bune pe care mi le-ai dat ? Dar atunci m-am lăsat tîrît de înflăcărarea tinereţii şi de gustul pentru plăcerile deşarte. A trebuit ca nenorocirile să-mi fie învăţătură pentru a afla ceea ce nu voiam să cred. Oh, de-ar fi voit zeii să-ţi dau crezare, bătrîn înţelept ! Dar bag de seamă cu uimire că nu te-ai schimbat aproape deloc după atîţia ani : chipul

îți este la fel de fraged, trupul la fel de drept și vigoarea aceeași ; numai părul ți-a albit puțin.

— Mărite rege, răspunse Mentor, dacă aș fi lingușitor ți-aș spune și eu că ai păstrat acea floare a tinereții care strălucea pe chipul tău înainte de asediul Troiei ; dar socot că e mai bine să nu-ți fiu pe plac decît să păgubesc adevărul. Dealtfel, văd din cuvintele tale înțelepte că nu-ți place lingușirea și că nu înfruntă nici o primejdie cel ce-ți vorbește cu sinceritate. Te-ai schimbat mult și mi-ar fi fost greu să te recunosc. Îmi dau seama care e pricina : ai suferit mult de pe urma nenorocirilor ce s-au abătut asupra ta ; dar ai cîștigat foarte mult suferind, fiindcă ai dobîndit înțelepciune. E ușor să te mîngîi de zbîrciturile ce vin să-ți brăzdeze chipul, cînd inima se călește și se întărește în virtute. Dealtfel, află că regii se vlăguiesc întotdeauna mai mult decît ceilalți oameni. Cînd dau de năpastă, greutățile pe care le înfruntă mintea și muncile pe care le suferă trupurile lor îi fac să îmbătrînească înainte de vreme. Cînd duc un trai bun, desfătările unei vieți de ușurătate îi vlăguiesc mai mult chiar decît greutățile războiului : nimic nu este atît de nesănătos ca plăcerile cărora nu știi să le pui frîu. Așa se lămurește de ce regii, și în timp de pace, și în timp de război, au întotdeauna necazuri și plăceri care aduc bătrînețea mai devreme de vîrsta cînd s-ar cuveni să vină după legile firii. O viață cu măsură, cumpătată, simplă, lipsită de griji și de patimi, bine rînduită și harnică păstrează în mădularele unui om înțelept tinerețea cea vie, care, fără aceste măsuri de prevedere, este întotdeauna gata să-și ia zborul pe aripile Timpului.

Idomeneu, fermecat de cuvintele lui Mentor, ar fi stat mult să-l asculte, dacă n-ar fi venit cineva să-i amintească de jertfa pe care trebuia să i-o aducă lui Iupiter. Telemah și Mentor îl urmară, înconjurați de o mare mulțime de oameni ce îi urmărea cu priviri stăruitoare și

pline de curiozitate pe cei doi străini. Salentinii își spuneau unii altora : „Acești doi oameni sînt foarte deosebiți. Cel tînăr are ceva vioi și plăcut ; tot farmecul frumuseții și tinereții strălucesc pe chipul lui ; dar această frumusețe n-are nimic molatec și lipsit de bărbăție : cu toată floarea, atît de gingașă, a tinereții, pare viguros, puternic, călit în muncă. Celălalt, deși cu mult mai în vîrstă, nu și-a pierdut încă nimic din putere : figura lui îți pare la început mai puțin nobilă și chipul lui mai puțin frumos ; dar, cînd îl privești îndeaproape, găsești în simplitatea lui semne de înțelepciune și de virtute și o noblețe care uimesc. Cînd zeii coborau pe pămînt pentru a li se înfățișa muritorilor, luau, fără îndoială, asemenea chipuri de străini și de călători".

Între timp, ajunseseră la templul lui Iupiter, pe care Idomeneu, ce se trăgea din sîngele acestui zeu, îl împodobise cu multă măreție. Templul avea de jur împrejur două rînduri de coloane de marmură vrîstată cu felurite culori ; capitelurile erau făcute din argint și pereții erau în întregime încrustați cu marmură, avînd basoreliefuri ce-l înfățișau pe Iupiter preschimbat în taur, răpirea Europei [1] și drumul ei printre valuri spre Creta : se părea că aici Iupiter era respectat, deși sub o formă străină. Se vedea apoi nașterea și tinerețea lui Minos ; în sfîrșit, imaginea acestui rege înțelept la o vîrstă mai înaintată, dînd legi întregii sale insule pentru a o face pe veci înfloritoare. Telemah mai văzu închipuite pe pereții templului cele mai de seamă întîmplări din timpul asediului Troiei, unde Idomeneu își dobîndise faima de mare comandant de oști. Printre aceste scene de luptă îl căută pe tatăl său :

[1] Fiica lui Agenor și a Telephassei. Îndrăgostindu-se de ea, Zeus o răpește și o duce în insula Creta. Din unirea lor se nasc trei fii : Minos, Rhadamanthe și Sarpedon. După moarte, Europa a fost zeificată.

îl recunoscu, înfăţişat în clipa cînd lua caii lui Rhesus[1] ucis de Diomede ; apoi, luptîndu-se cu Aiax pentru armele lui Ahile, în faţa tuturor căpeteniilor adunate ale oştirii greceşti ; în sfîrşit, ieşind din calul funest pentru a vărsa sîngele unui număr atît de mare de troieni.

Telemah îl recunoscu mai întîi după aceste fapte vestite, despre care auzise adeseori vorbindu-se şi pe care i le povestise Nestor însuşi. Lacrimile se porniră să-i curgă din ochi, culoarea feţii i se schimbă ; părea tulburat. Idomeneu văzu acest lucru, cu toate că Telemah îşi întoarse obrazul pentru a-şi ascunde tulburarea.

— Să nu-ţi fie ruşine, îi spuse Idomeneu, să ne laşi să vedem cît de mult te mişcă gloria şi nenorocirile tatălui tău.

În vremea aceasta, sub vastele portice formate din cele două rînduri de coloane ce înconjurau templul se adunase mulţime mare de oameni. Două cete de băieţi şi de fete tinere cîntau versuri de proslăvire zeului care ţine trăznetul în mîinile lui. Aceşti copii, aleşi dintre cei mai plăcuţi la chip, aveau plete lungi ce le fluturau pe umeri ; pe capete purtau cununi de trandafiri înmiresmaţi ; toţi erau îmbrăcaţi în alb. Idomeneu îi aducea lui Iupiter o jertfă de o sută de tauri, pentru a-l cîştiga de partea sa în războiul pe care-l dezlănţuise împotriva vecinilor săi. Sîngele jertfelor curgea pretutindeni şi-l vedeai şiroind în cupe adînci de aur şi de argint.

În timpul jertfei, bătrînul Teofan, prieten al zeilor şi preot al templului, îşi acoperise capul cu un colţ al veşmîntului său de purpură. Apoi cercetă măruntaiele jertfelor, care mai zvîcneau ; după aceea, aşezîndu-se pe trepiedul sacru, strigă :

„O, cine sînt oare aceşti doi străini pe care cerul îi trimite prin aceste locuri ? Fără ei, războiul pornit ne-ar

[1] Rege trac venit în ajutorul troienilor în al zecelea an de la începerea războiului. Ulise şi Diomede îl ucid şi-i iau caii, împiedicînd astfel prezicerea, defavorabilă grecilor, a unui oracol.

fi funest şi Salento ar cădea în ruină mai înainte de a fi fost ridicat din temelii. Văd un tînăr erou pe care înţelepciunea însăşi îl duce de mînă. Nu este îngăduit gurii unui muritor să spună mai mult."

Rostind aceste cuvinte, privirea-i era înfricoşetoare şi ochii îi aruncau scîntei ; se părea că vede alte lucruri decît cele ce se aflau în faţa lui ; chipu-i era numai văpăi ; era tulburat şi îşi ieşise din fire ; părul i se zbîrlise, făcea spume la gură, îşi înălţase braţele şi le ţinea nemişcate. Glasul lui, tulburat, era mai puternic decît orice glas omenesc : îşi pierduse răsuflarea şi nu putea ţine închis în el duhul divin care-l muncea.

„O, fericite Idomeneu !, mai strigă el, ce văd ! De ce nenorociri ai scăpat ! Ce pace dulce e înăuntru ! Dar ce lupte sînt în afară ! Ce victorii ! O, Telemah, isprăvile tale le întrec pe cele ale tatălui tău ; duşmanul trufaş geme în ţărînă sub paloşul tău ; porţi de aramă, metereze la care nu se poate ajunge cad la picioarele tale. O, mărită zeiţă, tatăl lui... O, tinere, în sfîrşit, vei vedea...".

După aceste spuse, cuvintele îi înghe̦tară pe buze şi el rămase, parcă fără voia lui, într-o tăcere plină de uimire.

Toţi cei de faţă încremeniră de spaimă. Idomeneu, tremurînd, nu îndrăzni să-i ceară să sfîrşească ceea ce începuse să spună. Chiar şi lui Telemah, uluit, îi veni greu să înţeleagă cele auzite ; îi veni greu să creadă că a auzit cu adevărat aceste preziceri înalte. Mentor era singurul pe care duhul divin nu l-a descumpănit.

— Ai auzit, îi spuse el lui Idomeneu, ce planuri au zeii. Cu oricare neam ai lupta, izbînda va fi a ta şi tînărului fiu al prietenului tău îi vei datora norocul în război. Să nu-l pizmuieşti ; mulţumeşte-te să tragi foloase de pe urma darului pe care zeii ţi-l fac prin el.

Idomeneu, care nu-şi revenise încă din uimire, îşi căuta în zadar cuvintele ; nu-şi putea mişca limba în gură. Telemah, mai iute la minte, îi spuse lui Mentor :

— Toată această glorie ce mi-a fost făgăduită nu mă tulbură defel ; dar ce pot oare însemna ultimele cuvinte : vei vedea... ? Oare pe tatăl meu, sau numai Itaca ? Vai ! de ce n-a isprăvit ? M-a lăsat mai îndoit ca oricînd. O, Ulise, o, tatăl meu, pe tine, chiar pe tine îmi va fi dat să te văd ? Să fie oare adevărat ? Dar mă amăgesc singur. Crud oracol, îţi face plăcere să-ţi baţi joc de un năpăstuit : încă un cuvînt şi aş fi fost în culmea fericirii !

Mentor îi spuse :

— Respectă ceea ce-ţi dezvăluie zeii şi nu porni la descoperirea acelor lucruri pe care ei vor să ţi le ascundă. Curiozitatea îndrăzneaţă merită să fie umilită. O înţelepciune plină de bunătate îi face pe zei să învăluie destinul bieţilor oameni într-o beznă de nepătruns. Ne este de folos să prevedem ceea ce ţine de noi, pentru a îndeplini bine acest lucru ; dar nu ne este de mai puţin folos să nu cunoaştem ceea ce nu ţine de strădania noastră şi ceea ce zeii vor să facă din noi.

Telemah, mişcat de aceste vorbe, izbuti cu multă greutate să se stăpînească.

Idomeneu, revenindu-şi din uimire, începu şi el să-l laude pe marele Iupiter, care i l-a trimis pe tînărul Telemah şi pe înţeleptul Mentor pentru a-i aduce izbînda asupra duşmanilor. După marele ospăţ care a urmat jertfei, îi luă deoparte pe cei doi străini şi le vorbi astfel :

— Mărturisesc că atunci cînd m-am întors în Creta, după asediul Troiei, nu cunoşteam îndeajuns arta de a domni. Voi aţi aflat, scumpii mei prieteni, ce nenorociri s-au abătut asupra mea, împiedicîndu-mă să domnesc în această insulă mare, de vreme ce îmi spuneţi că aţi fost acolo după plecarea mea. Şi încă aş fi prea fericit dacă loviturile crunte ale soartei mi-ar fi slujit de învăţătură şi m-ar fi făcut cumpătat ! Străbăteam mările ca un fugar, urmărit de răzbunarea zeilor şi a oamenilor ; toată măreţia mea trecută nu slujea decît pentru a-mi

face căderea mai ruşinoasă şi mai greu de îndurat. Mi-am statornicit penaţii [1] pe această coastă pustie, unde n-am găsit decît pămînturi nelucrate, acoperite cu mărăcini şi cu spini, păduri bătrîne ca pămîntul, stînci la care aproape nu puteai ajunge, unde se adăposteau fiarele. A trebuit să fiu bucuros că, împreună cu un mic număr de oşteni şi de tovarăşi care au avut bunăvoinţa să mă urmeze în nenorocirile mele, am izbutit să iau în stăpînire acest pămînt sălbatec şi să fac din el patria mea, căci nu mai puteam nădăjdui să revăd vreodată acea insulă fericită unde, din voia zeilor, m-am născut pentru a domni. „Vai ! îmi spuneam în sinea mea, ce schimbare ! Ce pildă cumplită sînt eu pentru regi ! Ar trebui să fiu arătat tuturor celor care domnesc în lume, ca să tragă învăţăminte din pilda mea. Ei îşi închipuie că n-au de ce se teme, întrucît sînt mai presus de ceilalţi oameni : hei ! tocmai pentru că sînt mai presus trebuie să se teamă de toate ! Eram temut de duşmani şi iubit de supuşii mei ; conduceam un neam puternic şi războinic : faima mi-a dus numele în ţările cele mai îndepărtate ; domneam într-o insulă rodnică şi încîntătoare ; o sută de oraşe îmi dădeau în fiecare an tribut din bogăţiile lor ; aceşti oameni mă recunoşteau ca fiind din sîngele lui Iupiter ; născut în ţara lor, mă iubeau ca pe nepotul înţeleptului Minos, ale cărui legi îi fac atît de puternici şi de fericiţi : ce lipsea fericirii mele, decît să ştiu să mă bucur de ea cu cumpătare ? Dar trufia mea şi linguşirea, căreia i-am dat ascultare, m-au răsturnat de pe tronul meu. Aşa vor cădea toţi regii care se vor lăsa în voia dorinţelor lor şi îşi vor pleca urechea la sfaturile date de spiritele linguşitoare".

În timpul zilei, încercam să par voios şi plin de nădejde, pentru a da curaj celor ce m-au urmat :

[1] În mitologia romană, divinităţi protectoare ale familiei şi ale casei ; în cinstea lor, pe altarul fiecărei case, era întreţinută o flacără veşnică.

„Să ridicăm, le spuneam, un nou oraş, care să ne fie o mîngîiere pentru tot ce am pierdut. Sîntem înconjuraţi de popoare care ne-au dat o frumoasă pildă în această privinţă. Vedem Tarentul [1], care se înalţă destul de aproape de noi ; Falante [2] este cel care a întemeiat, împreună cu lacedemonienii lui, acest nou regat. Filoctet [3] a dat numele de Petilia unui mare oraş pe care-l zideşte pe acelaşi ţărm. Metaponte [4] este tot o colonie de acest fel. Oare vom face mai puţin decît toţi aceşti străini, rătăcitori ca şi noi ? Soarta noastră nu este mai aspră decît a lor."

Pe cînd încercam să îndulcesc suferinţele tovarăşilor mei cu aceste cuvinte, în adîncul sufletului ascundeam o durere de moarte. Pentru mine era o mîngîiere cînd lumina zilei mă părăsea şi noaptea venea să mă învăluie în umbrele ei ca să-mi pot plînge în voie jalnica-mi soartă. Şiroaie de lacrimi amare îmi curgeau din ochii care nu ştiau ce e somnul cel dulce. A doua zi, îmi începeam din nou muncile cu şi mai multă ardoare. Iată, Mentor, de ce m-ai găsit atît de îmbătrînit.

După ce Idomeneu îşi isprăvi de povestit suferinţele, le ceru, lui Telemah şi lui Mentor, să-i dea ajutor în războiul pe care-l începuse.

— Vă voi trimite înapoi în Itaca, le spuse el, de îndată ce războiul va lua sfîrşit. În acelaşi timp, voi trimite corăbii spre cele mai îndepărtate ţărmuri, pentru a afla veşti despre Ulise. Din orice loc de pe pămînturile

[1] Oraş din sudul Italiei, cunoscut din antichitate, situat în golful cu acelaşi nume din Marea Ionică.

[2] Erou laconian, întemeietorul Tarentului.

[3] Fiul lui Pocas şi al Demonassei, arcaş renumit, care a moştenit arcul şi săgeţile lui Hercule. Ia parte la războiul Troiei şi-l ucide pe Paris. La cîţiva ani de la terminarea războiului, se stabileşte în Italia, unde întemeiază mai multe cetăţi.

[4] În vechime, oraş din Lucania (Grecia mare), situat în golful Tarent. A fost întemeiat de Nestor sau Epeus şi nimicit de samniţi în secolul al VI-lea.

cunoscute în care îl va fi aruncat furtuna sau mînia vreunei divinităţi voi şti să-l scot. Facă zeii să mai fie în viaţă ! Iar pe voi vă voi trimite în patrie cu cele mai bune corăbii care au fost construite vreodată în insula Creta : sînt făcute din lemn tăiat din adevăratul munte Ida, unde s-a născut Iupiter. Acest lemn sacru nu poate pieri în valuri ; vînturile şi stîncile se tem de el şi-l respectă. Nici Neptun, oricît de mînios ar fi, nu va îndrăzni să ridice valurile împotriva lui. Fiţi, aşadar, siguri că, fără nici o greutate, vă veţi întoarce cu bine în Itaca şi că nici o zeitate vrăjmaşă nu va mai izbuti să vă facă să rătăciţi pe atîtea mări. Drumul este scurt şi uşor. Trimiteţi înapoi corabia feniciană care v-a adus pînă aici şi nu vă gîndiţi decît la cucerirea gloriei de a fi întemeiat noul regat al lui Idomeneu, pentru a-l despăgubi de toate nenorocirile lui. Cu acest preţ, o, fiu al lui Ulise, vei fi socotit vrednic de tatăl tău. Chiar dacă ursita aspră l-ar fi făcut să coboare în întunecatul regat al lui Pluton, întreaga Grecie, plină de încîntare, va crede că-l revede în tine.

La aceste cuvinte Telemah îi curmă vorba lui Idomeneu :

— Să trimitem înapoi, spuse el, corabia feniciană. Ce mai aşteptăm ca să luăm armele şi să-i atacăm pe vrăjmaşii tăi ? Acum au devenit şi vrăjmaşii noştri. Dacă am cîştigat izbînda luptînd în Sicilia pentru Aceste, troian şi duşman al Greciei, nu vom fi oare mai plini de înfocare şi mai părtiniţi de zei cînd vom lupta pentru unul din eroii greci care au nimicit oraşul lui Priam ? Prezicerea pe care am auzit-o acum nu ne îngăduie să ne îndoim de acest lucru.

CARTEA A NOUA

Idomeneu îl încunoştiinţează pe Mentor despre pricina războiului împotriva mandurienilor şi despre măsurile pe care le-a luat împotriva năvălirilor lor. Mentor îi arată că aceste mijloace nu sînt îndeajuns şi-i propune altele mai cu folos. În timpul acestei convorbiri, mandurienii vin la porţile oraşului Salento cu o oaste numeroasă, alcătuită din mai mulţi vecini, atraşi de partea lor. Cînd îi vede, Mentor iese în mare grabă din Salento şi se duce singur să le propună vrăjmaşilor calea de a pune capăt războiului fără vărsare de sînge. Telemah îl urmează degrabă, nerăbdător să afle care este sfîrşitul acestei mijlociri. Amîndoi se arată gata să rămînă ostateci la mandurieni, pentru a răspunde de îndeplinirea cu credinţă de către Idomeneu a condiţiilor de pace propuse de Mentor. După o oarecare împotrivire, mandurienii dau ascultare dojenilor înţelepte ale lui Mentor, care îl cheamă pe Idomeneu să vină de îndată ca să încheie el însuşi pacea. Acesta primeşte, fără a sta în cumpănă, toate condiţiile propuse de Mentor. Îşi dau unii altora ostateci şi aduc împreună jertfe pentru a pecetlui legătura lor : după care Idomeneu se întoarce în oraş cu regii şi cei mai de seamă dintre comandanţii aliaţi ai mandurienilor.

Mentor, privind cu ochi blînzi și liniștiți la Telemah, care se înflăcărase de nobila dorință de a lupta, grăi astfel :

— Sînt foarte bucuros, fiu al lui Ulise, să văd la tine o atît de nobilă patimă pentru glorie ; dar, amintește-ți că, la asediul Troiei, tatăl tău nu și-a cîștigat o glorie atît de mare printre greci decît pentru că s-a arătat cel mai înțelept și cel mai cumpătat dintre ei. Ahile, deși nu putea fi nici învins și nici atins, deși semăna spaima și moartea pretutindeni unde lupta, n-a izbutit să ia Troia ; a căzut el însuși la picioarele zidurilor acestui oraș care l-a biruit pe ucigașul lui Hector. Dar Ulise, la care vitejia era îndrumată de cumințenie, a adus focul și fierul în mijlocul troienilor, și mîinilor sale li se datorează căderea înaltelor și semeților turnuri, care, timp de zece ani, au amenințat întreaga Grecie unită. Așa cum Minerva este mai presus de Marte, tot astfel vitejia stăpînită și prevăzătoare întrece curajul clocotitor și sălbatic. Să începem, așadar, prin a afla în ce împrejurări s-a pornit acest război pe care trebuie să-l sprijinim. Nu mă dau înapoi de la nici o primejdie, dar cred, o, Idomeneu, că se cade să ne lămurești mai întîi dacă războiul tău este drept ; apoi, împotriva cui îl porți ; și, în sfîrșit, ce forțe ai ca să poți nădăjdui la o izbîndă norocoasă.

Idomeneu îi răspunse :

— Cînd am sosit pe acest țărm, am găsit aici un popor sălbatic care rătăcea prin păduri, trăind din vînătoare și din fructele pe care le dau arborii. Acești oameni, cărora li se spune mandurieni, s-au înspăimîntat la vederea corăbiilor și a armelor noastre ; au fugit în munți. Dar, cum oștenii noștri erau curioși să vadă țara și au vrut să urmărească niște cerbi, au dat peste acești fugari sălbatici. Atunci căpeteniile sălbatecilor le-au spus : „Am părăsit blîndele țărmuri ale mării pentru a vi le lăsa vouă ; ne mai rămîn doar niște munți la care nu se poate ajunge decît cu foarte multă greutate ; este drept

ca, cel puţin aici, să fim lăsaţi în pace şi în libertate. Am dat peste voi, care rătăciţi împrăştiaţi şi sînteţi mai slabi decît noi ; nu ţine decît de noi să vă ucidem fără ca soţii voştri să afle despre nenorocirea ce v-a lovit : dar nu vrem să ne pătăm mîinile cu sîngele unora care sînt oameni ca şi noi. Duceţi-vă ; ţineţi minte că vă datoraţi viaţa simţămintelor noastre de omenie. Să nu uitaţi niciodată că lecţia aceasta de cumpătare şi de mărinimie o primiţi din partea unui popor pe care îl numiţi necioplit şi sălbatic."

Oamenii noştri, care au fost în felul acesta trimişi înapoi de barbari, s-au întors în tabără şi au povestit cele întîmplate. Oştenii au fost tulburaţi, s-au ruşinat văzînd că nişte cretani îşi datorează viaţa acelei cete de fugari, care li se părea că aduc mai degrabă a urşi decît a oameni : au plecat la vînătoare în număr mai mare decît prima oară ; şi cu tot felul de arme. Curînd, au dat peste sălbatici şi i-au atacat. Lupta a fost cruntă. Sulițele zburau de o parte şi de alta, aşa cum cade grindina pe ţarină în timpul unei furtuni. Sălbaticii au fost nevoiţi să fugă şi să-şi caute adăpost în munţii lor stîncoşi, unde oştenii noştri nu s-au încumetat să urce.

La scurtă vreme după aceea, mandurienii i-au trimis la mine pe doi dintre cei mai înţelepţi bătrîni ai lor, care au venit să-mi ceară pace. Mi-au adus daruri : nişte piei de animale sălbatice, ucise de ei, şi roade din acel ţinut. După ce mi-au înmînat darurile, mi-au vorbit astfel : „O, rege, după cum vezi, într-o mînă ţinem sabia, şi în cealaltă o ramură de măslin". Într-adevăr, ţineau şi una şi cealaltă în mîinile lor. „Iată pacea şi războiul : alege ! Nouă ne-ar plăcea mai mult pacea : de dragul ei nu ne-a fost ruşine să-ţi lăsăm ţie blîndul ţărm al mării, unde soarele face pămîntul rodnic şi dă atîtea fructe gustoase. Pacea este mai dulce decît toate aceste fructe : de dragul ei am fugit şi ne-am adăpostit în aceşti munţi înalţi, veşnic acoperiţi cu gheţuri şi zăpezi, unde nu vezi

niciodată florile primăverii şi nici bogatele roade ale toamnei. Ne este groază de silnicia care, sub numele frumoase de ambiţie şi glorie, pustieşte îngrozitor provinciile şi varsă sîngele oamenilor, care sînt cu toţii fraţi între ei. Dacă eşti simţitor la această glorie amăgitoare, noi nu te pizmuim : te plîngem şi-i rugăm pe zei să ne ferească de o asemenea sminteală. Dacă ştiinţele pe care grecii le învaţă cu atîta grijă şi dacă obiceiurile alese cu care se fălesc nu-i duc decît la această nedreptate vrednică de dispreţ, ne socotim cît se poate de fericiţi că nu cunoaştem aceste foloase. Vom fi întotdeauna mîndri că sîntem neştiutori şi barbari, dar drepţi, omenoşi, credincioşi cuvîntului dat, că nu urmărim să tragem foloase de pe urma altora, fiind obişnuiţi să ne mulţumim cu puţin şi să dispreţuim însuşirea deşartă a oamenilor subţiri care-i face să aibă întotdeauna nevoie de mai mult. Ceea ce preţuim noi este sănătatea, cumpătarea, libertatea, vigoarea trupului şi a spiritului ; dragostea de virtute, teama de zei, bunătatea firească faţă de aproapele nostru, simţămintele trainice faţă de prieteni, credinţa faţă de toată lumea, cumpătarea şi bunăstarea, tăria în nenorocire, curajul de a spune întotdeauna răspicat adevărul, sila de linguşire. Iată care sînt oamenii pe care ţi-i oferim ca vecini şi ca aliaţi. Dacă zeii mînioşi te orbesc pînă într-atît, încît te fac să nu primeşti pacea, vei afla, dar va fi prea tîrziu, că oamenii care din cumpătare îndrăgesc pacea sînt cei mai de temut în război."

În timp ce bătrînii îmi vorbeau astfel, nu mă mai săturam privindu-i. Aveau o barbă lungă şi lăsată să crească în voie, părul mai scurt, dar alb, sprîncenele dese, ochii vii, o privire şi o ţinută dîrză, o vorbă serioasă şi plină de autoritate, un fel de a se purta simplu şi nevinovat. Blănile care le slujeau drept veşminte erau prinse pe umăr, lăsînd să se vadă braţe vînjoase şi muşchi mai puternici decît ai atleţilor noştri. Le-am răspuns celor doi trimişi că doresc pacea. Am statornicit împreună, cu

bună-credință, mai multe condiții ; i-am luat pe toți zeii drept martori și i-am trimis pe acești oameni înapoi, oferindu-le daruri.

Dar zeii, care m-au alungat din regatul strămoșilor mei, nu se săturaseră încă de a mă prigoni. Vînătorii noștri, neavînd cum să afle atît de repede de pacea încheiată, au întîlnit chiar în ziua aceea o ceată mare de barbari care îi însoțeau pe trimișii lor ce se întorceau din tabăra noastră ; i-au atacat cu furie, pe o parte din ei i-au ucis și pe ceilalți i-au fugărit prin păduri.

Și iată că războiul a izbucnit din nou. Acești barbari socot că nu mai pot avea încredere nici în făgăduielile, nici în jurămintele noastre.

Pentru a fi mai puternici decît noi, i-au chemat în ajutor pe locrieni, pe apulieni, pe lucanieni, pe bruttieni, popoarele din Crotona, Nerita și Brindisi. Lucanienii au venit cu care prevăzute cu coase tăioase. Apulienii sînt toți înfășurați în piei de animale sălbatice ucise de ei : poartă în mînă ciomege noduroase cu vîrfuri de fier ; la stat, sînt aproape ca niște uriași și trupurile lor sînt atît de vînjoase, datorită exercițiilor grele la care se dedau, încît numai cînd îi vezi te înspăimînți. La locrieni, veniți din Grecia, se mai vede obîrșia lor și au înfățișare mai omenească decît ceilalți ; dar la disciplina desăvîrșită a trupelor grecești au adăugat vigoarea barbarilor și obișnuința de a duce o viață aspră, ceea ce-i face de neînvins. Poartă scuturi ușoare, făcute dintr-o țesătură de răchită și acoperită cu piei, și săbii lungi. Bruttienii sînt iuți la fugă ca niște cerbi și ca niște căprioare. Ai zice că nici iarba cea mai fragedă nu este strivită vreodată de picioarele lor : abia dacă își lasă urma pașilor pe nisip. Îi vezi deodată năpustindu-se asupra vrăjmașilor lor și apoi dispărînd cu aceeași iuțeală. Cei din Crotona sînt niște foarte iscusiți trăgători cu săgețile. Un om obișnuit din rîndul grecilor n-ar putea să încordeze arcul așa cum vezi la cei mai mulți dintre ei și, dacă ar lua vreodată

parte la jocurile noastre, ar cîştiga întotdeauna premiile. Săgeţile lor sînt muiate în sucul unor ierburi otrăvitoare pe care le culeg, se spune, de pe malurile Avernului [1], şi a căror otravă este ucigătoare. Cît despre cei din Nerita, Brindisi şi Messapia, ei n-au de partea lor decît forţa trupului şi o vitejie nemeşteşugită. Strigătele lor, care se înalţă pînă la cer la vederea vrăjmaşilor, sînt înfricoşătoare. Se slujesc destul de bine de praştie şi întunecă văzduhul cu grindina pietrelor azvîrlite ; dar luptă fără rînduială. Iată, Mentor, ceea ce doreai să afli : ştii acum de unde a pornit acest război şi cine sînt vrăjmaşii noştri.

După această lămurire, Telemah, nerăbdător să pornească la luptă, credea că nu-i mai rămîne decît să pună mîna pe arme. Mentor îl opri din nou şi-i vorbi astfel lui Idomeneu :

— Cum se face că pînă şi locrienii, popor ce se trage din Grecia, se unesc cu barbarii împotriva grecilor ? Cum se face că atîtea colonii înfloresc pe acest ţărm al mării fără să fie nevoite să ducă războaiele pe care le duceţi voi ? O, Idomeneu, spui că zeii nu s-au săturat încă de a te prigoni ; iar eu spun că n-au isprăvit încă de a-ţi da învăţături. Din toate nenorocirile pe care le-ai îndurat n-ai învăţat pînă acum ce trebuia să faci pentru a preîntîmpina războiul. Ceea ce povesteşti chiar tu despre buna-credinţă a acestor barbari e de ajuns pentru a arăta că ai fi putut trăi în pace cu ei ; dar trufia şi semeţia aduc după ele războaiele cele mai primejdioase. Ai fi putut să le dai ostateci şi să iei şi tu ostateci de la ei. N-ar fi fost greu să trimiţi, împreună cu solii lor, cîteva căpetenii de ale tale pentru a-i însoţi şi a-i protegui. De cînd a început din nou acest război ar fi trebuit să-i potoleşti, arătîndu-le că oştenii ce i-au atacat au făcut-o fiindcă nu ştiau nimic despre învoiala prin care v-aţi

[1] Lac în Italia, în apropiere de Napoli, din care se ridică emanaţii sulfuroase ; în antichitate era socotit ca fiind intrarea în Infern. Pe malurile lui se afla peştera Sibilei din Cumae.

legat. Ar fi trebuit să le dai toate chezăşiile cerute de ei şi să statorniceşti pedepse aspre pentru toţi acei supuşi ai tăi care ar fi încălcat învoiala. Dar ce s-a mai întîmplat de cînd a început războiul ?

— Am socotit, răspunse Idomeneu, că n-am fi putut, fără a ne înjosi, să-i căutăm pe aceşti barbari, care şi-au strîns în grabă toţi oamenii în vîrstă de a lupta şi au cerut ajutorul tuturor popoarelor vecine, stîrnindu-le bănuieli şi ura împotriva noastră. Mi s-a părut că lucrul cel mai înţelept este să punem degrabă stăpînire pe unele trecători din munţi care nu erau îndeajuns păzite. Le-am luat fără greutate şi, în chipul acesta, sîntem în măsură să-i putem jefui pe barbari. Am pus să se ridice turnuri, de unde trupele noastre să poată să-i împroaşte cu săgeţi pe toţi vrăjmaşii care ar veni din munţi în ţara noastră. Avem putinţa de a intra în ţara lor şi de a pustii, oricînd am vrea, cele mai de seamă aşezări ale lor. În felul acesta sîntem în stare să ne împotrivim, deşi forţele noastre nu-s pe potriva forţelor lor, a acestei mulţimi nenumărate de vrăjmaşi care ne înconjoară. Dealtfel, statornicirea unei păci între ei şi noi a devenit foarte anevoioasă. N-am putea să le lăsăm aceste turnuri fără să nu înfruntăm primejdia năvălirilor lor, iar ei le socot nişte cetăţui de care vrem să ne slujim pentru a-i aduce în stare de robie.

Mentor îi răspunse astfel lui Idomeneu :

— Eşti un rege înţelept şi vrei ca adevărul să fie dezvăluit fără nici o cruţare. Tu nu eşti ca acei oameni slabi, care se tem să privească adevărul în faţă şi care, neavînd curajul de a se îndrepta, nu-şi folosesc autoritatea decît pentru a-şi apăra greşelile săvîrşite. Află, deci, că acest popor barbar ţi-a dat o frumoasă lecţie cînd a venit să-ţi ceară pacea. Din slăbiciune oare ţi-o cerea ? N-avea oare curajul sau mijloacele de a lupta împotriva ta ? Vezi bine că nu este aşa, de vreme ce se arată atît de călit în lupte şi e sprijinit de atîţia vecini de temut. De ce nu

te iei după ei în privința cumpătării ? Dar o rușine prostească și o glorie amăgitoare te-au azvîrlit în această nenorocire. Te-ai temut că-l vei face pe vrăjmaș să fie prea mîndru și nu te-ai temut că-l vei face să ajungă prea puternic, unind atîtea popoare împotriva ta, printr-o purtare trufașă și nedreaptă. La ce slujesc aceste turnuri pe care le lauzi atîta, dacă nu pentru a arăta tuturor vecinilor tăi că trebuie să piară sau să te facă să pieri ca să scape de robia ce-i așteaptă ? N-ai ridicat aceste turnuri decît pentru a te pune în siguranță și datorită lor te găsești într-o primejdie atît de mare. Cel mai sigur meterez al statului este dreptatea, cumpătarea, bunacredință și siguranța pe care o au vecinii tăi că nu ești în stare să le încalci pămînturile. Cele mai puternice ziduri pot cădea din felurite pricini neprevăzute ; soarta este nesigură și nestatornică în război. Dar dragostea și încrederea pe care ți-o arată vecinii atunci cînd își sau seama de cumpătarea ta fac ca statul tău să nu poată fi biruit și să nu fie aproape niciodată atacat. Chiar dacă un vecin nedrept l-ar ataca, toți ceilalți, care știu că păstrarea statului tău este spre binele lor, ar pune de îndată mîna pe arme pentru a-l apăra. Sprijinul atîtor popoare, ale căror adevărate interese sînt de a sprijini interesele tale, te-ar fi făcut cu mult mai puternic decît aceste turnuri din pricina cărora suferințele tale sînt fără leac. Dacă te-ai fi gîndit de la început să zădărnicești pizma tuturor vecinilor tăi, orașul tău pe cale de a se naște ar fi înflorit într-o pace fericită și tu ai fi fost mijlocitor al bunei înțelegeri între toate neamurile din Hesperia.

Acum să ne mărginim să cercetăm cum am putea îndrepta greșelile trecutului prin viitor. Începuseși să-mi spui că pe această coastă sînt mai multe colonii grecești. Aceste popoare ar trebui să fie gata să-ți vină în ajutor. Ele n-au uitat nici răsunătorul nume al lui Minos, fiul lui Iupiter, nici isprăvile săvîrșite de tine la asediul Troiei, unde de atîtea ori te-ai deosebit dintre toți prin-

cipii greci, în lupta pentru cauza comună a întregii Grecii. De ce nu te gîndeşti să aduci de partea ta aceste colonii ?

— Toate, răspunse Idomeneu, sînt hotărîte să rămînă nepărtinitoare. Nu fiindcă n-ar fi oarecum înclinate să mă ajute ; dar prea marea strălucire pe care a avut-o acest oraş încă de la naşterea lui le-a înfricoşat. Aceşti greci, ca şi celelalte popoare, se tem că noi am putea urmări să le răpim libertatea. S-au gîndit că, după ce îi vom înrobi pe barbarii din munţi, vom merge mai departe cu ambiţia noastră. Într-un cuvînt, totul ne este împotrivă. Chiar cei care nu sînt în război făţiş cu noi ne doresc căderea şi, din pricina pizmei, nu ne-a rămas nici un aliat.

— Ciudată stare, răspunse Mentor : fiindcă vrei să pari prea puternic, îţi nimiceşti puterea şi, în timp ce în afară teama şi ura vecinilor se îndreaptă împotrivă-ţi, înăuntru te vlăguieşti prin strădaniile pe care le depui pentru a duce un asemenea război. O, nefericitule, de două ori nefericitule Idomeneu, care nici măcar din nefericirea ta n-ai tras învăţăminte decît pe jumătate ! Să ai oare nevoie de încă o cădere pentru a învăţa să prevezi relele care-i ameninţă pe cei mai mari regi ? Lasă-mă pe mine să mă ocup de ele, numai să-mi povesteşti cu de-amănuntul care sînt, aşadar, oraşele greceşti ce nu vor să ţi se alăture.

— Cel mai de seamă, îi răspunse Idomeneu, este oraşul Tarent. L-a întemeiat Falante, în urmă cu trei ani. El a strîns în Laconia un mare număr de tineri născuţi din femei care şi-au uitat soţii plecaţi la războiul Troiei. Cînd bărbaţii s-au întors, aceste femei nu s-au gîndit decît cum să-i îmbuneze şi să-şi tăgăduiască greşelile. Numeroşii tineri născuţi în afara căsătoriei, care nu-şi cunoşteau nici tatăl, nici mama, trăiau într-o libertate nezăgăzuită. Asprimea legilor le-a înfrînat destrăbălarea. Ei s-au adunat sub conducerea lui Falante, un om cutezător, neînfricat şi ambiţios, care ştie să cîştige inimile prin

vicleniile lui. A venit pe acest ţărm împreună cu tinerii laconieni ; au făcut din Tarent o a doua Lacedemonie. Pe de altă parte, Filoctet, care s-a bucurat de o atît de mare glorie la asediul Troiei, purtînd săgeţile lui Hercule, a înălţat în vecinătate zidurile Petiliei, nu atît de puternică, e drept, dar mai înţelept cîrmuită ca Tarentul. În sfîrşit, avem aici, în apropiere, oraşul Metaponte, întemeiat de înţeleptul Nestor cu pilienii lui.

— Ce, spuse mai departe Mentor, Nestor este în Hesperia şi n-ai ştiut să-l atragi de partea ta, Nestor, care te-a văzut de atîtea ori luptînd împotriva troienilor şi de a cărui prietenie te-ai bucurat ?

— Am pierdut-o, îi răspunse Idomeneu, din pricina vicleniei acestor popoare, ce numai cu numele sînt barbare : ele au fost destul de dibace pentru a-l face să creadă că voiesc să devin tiranul Hesperiei.

— Îi vom deschide ochii, spuse Mentor. Telemah l-a văzut la Pilos, mai înainte ca el să fi venit să-şi întemeieze colonia şi mai înainte ca noi să fi început marile noastre călătorii în căutarea lui Ulise : nu se poate ca Nestor să-l fi uitat pe acest erou, nici semnele de dragoste pe care i le-a dat lui Telemah. Dar lucrul cel mai de seamă este să-i spulberăm neîncrederea : datorită bănuielilor pe care le-ai stîrnit în rîndurile vecinilor tăi a izbucnit războiul, şi numai risipind aceste bănuieli neîntemeiate se poate stinge văpaia lui. Încă o dată, lasă-mă pe mine.

La aceste cuvinte, Idomeneu, îmbrăţişîndu-l pe Mentor, se înduioşă şi nu mai putu să vorbească. În cele din urmă, rosti cu greu :

— O, bătrîne înţelept, trimis de zei pentru a-mi îndrepta toate greşelile. Mărturisesc că oricare altul şi-ar fi îngăduit să-mi vorbească atît de nestînjenit cum ai făcut-o m-ar fi mîniat ; mărturisesc că eşti singurul care m-ai fi putut sili să caut pacea. Eram hotărît să pier, sau să-i birui pe toţi vrăjmaşii mei ; dar se cuvine să dau ascultare sfaturilor tale înţelepte şi nu patimii mele. O,

fericite Telemah, care niciodată nu te poţi rătăci ca mine, fiindcă ai o astfel de călăuză ! Mentor, tu eşti stăpînul : toată înţelepciunea zeilor se află în tine ; nici chiar Minerva n-ar putea da sfaturi mai folositoare. Du-te, făgăduieşte, învoieşte-te, dă tot ce este al meu : Idomeneu va încuviinţa tot ce vei socoti de cuviinţă să faci.

În timp ce vorbeau astfel, se auzi deodată o zarvă nedesluşită de care, de cai ce nechezau, de oameni ce scoteau strigăte înfricoşătoare şi de goarne ce umpleau văzduhul cu sunete războinice. Lumea striga : „Vin vrăjmaşii, care au făcut un mare ocol ca să nu treacă prin trecătorile păzite ! Vin să ia cu asalt Salento !“

Bătrînii şi femeile păreau îngroziţi. „Vai !, spuneau ei, trebuia oare să părăsim scumpa noastră patrie, Creta cea rodnică, şi să urmăm un rege nefericit peste atîtea mări ca să întemeiem un oraş ce va fi prefăcut în cenuşă, ca şi Troia !“

De la înălţimea zidurilor de curînd ridicate, pe cîmpia întinsă se vedeau strălucind în soare coifurile, platoşele şi scuturile vrăjmaşilor ; îţi luau ochii. Se mai vedea o pădure de suliţi acoperind pămîntul, aşa cum îl acoperă recolta îmbelşugată pregătită de Ceres pe ogoarele din Enna, în Sicilia, în zilele fierbinţi ale verii, pentru a-l răsplăti pe plugar de toată osteneala lui. Se vedeau şi carele prevăzute cu coase tăioase, fiecare dintre popoarele venite la acest război deosebindu-se cu uşurinţă de celelalte.

Mentor se urcă într-un turn înalt, ca să-i vadă mai bine. Idomeneu şi Telemah îl urmară îndeaproape. De îndată ce ajunse sus, îi şi zări, într-o parte pe Filoctet şi într-alta pe Nestor cu fiul său, Pisistrate. Nestor era uşor de recunoscut datorită bătrîneţii sale venerabile.

— Ce ! strigă Mentor, ai crezut, o, Idomeneu, că Filoctet şi Nestor se vor mulţumi numai să nu-ţi vină în ajutor ; iată-i că au luat armele împotriva ta şi, dacă nu mă înşel, celelalte trupe, care merg într-o ordine atît de desă-

vîrşită şi cu atîta încetineală, sînt trupele lacedemoniene, comandate de Falante. Totul este împotriva ta : nu există nici un vecin de pe această coastă din care să nu-ţi fi făcut, fără să vrei, un vrăjmaş.

Spunînd aceste cuvinte, Mentor coborî în grabă din turn ; se îndreptă către o poartă a oraşului dinspre latura unde se vedeau înaintînd vrăjmaşii : o deschise şi Idomeneu, uluit de măreţia cu care făcu aceste lucruri, nu se încumetă nici măcar să-l întrebe care-i este planul. Mentor făcu un semn cu mîna, pentru ca nimănui să nu-i dea prin gînd să-l urmeze. Ieşi în întîmpinarea vrăjmaşilor, miraţi că un singur om se înfăţişează înaintea lor. Le arătă de departe o ramură de măslin în semn de pace şi, cînd fu destul de aproape pentru a fi auzit, le ceru tuturor căpeteniilor să se adune. De îndată ce căpeteniile se adunară, le vorbi astfel :

— O, voi, oameni mărinimoşi, adunaţi din atîtea neamuri ce înfloresc în bogata Hesperie, ştiu că n-aţi venit aici decît pentru binele obştesc al libertăţii. Toată lauda pentru zelul vostru ; dar îngăduiţi-mi să vă înfăţişez o cale uşoară de a păstra libertatea şi gloria tuturor popoarelor voastre, fără a vărsa sînge omenesc. O, Nestor, înţeleptule Nestor, pe care te zăresc în această adunare, tu ştii cît de funest este războiul chiar şi pentru cei ce-l pornesc pe drept şi sub ocrotirea zeilor. Războiul este cel mai mare rău dintre relele cu care zeii îi lovesc pe oameni. Nu vei uita niciodată cît au suferit grecii timp de zece ani în faţa nefericitei Troie. Cîtă dezbinare între căpetenii ! Ce soartă schimbătoare ! Cîţi greci n-au fost măcelăriţi de mîna lui Hector ! Cîte urgii n-a adus războiul în cele mai puternice dintre oraşe, în timpul cît regii lor erau plecaţi ! La întoarcere, unii s-au scufundat la capul Cafareea [1] ; alţii şi-au găsit moartea chiar în braţele soţiilor

[1] Denumire purtată în antichitate de promontoriul situat în nord-vestul insulei Eubeea, unde a naufragiat flota greacă la întoarcerea din războiul Troiei.

lor. O, zei, în mînia voastră i-aţi înarmat pe greci pentru această glorioasă expediţie ! O, popoare hesperiene, îi rog pe zei să nu vă dăruiască niciodată o izbîndă atît de funestă. Troia s-a prefăcut în cenuşă, e adevărat ; dar ar fi fost mai bine pentru greci ca ea să dăinuie în toată gloria şi ca laşul Paris să se bucure în tihnă de dragostea-i ticăloasă cu Elena. Filoctet, tu, care ai fost atîta vreme nefericit şi părăsit în insula Lemnos [1], nu te temi să nu dai cumva peste nenorociri asemănătoare într-un război asemănător ? Ştiu că popoarele din Laconia au simţit şi ele tulburările pricinuite de lipsa îndelungată a principilor, a comandanţilor de oşti şi a oştenilor care au plecat să lupte împotriva troienilor. O, greci care aţi trecut în Hesperia, voi n-aţi venit aici decît din pricina unui şir de nenorociri, urmare a războiului Troiei !

După ce a vorbit astfel, Mentor înaintă spre pilieni şi Nestor, care-l recunoscu, îi ieşi şi el în întîmpinare pentru a-l saluta.

— O, Mentor, îi spuse el, sînt bucuros că te revăd. Au trecut mulţi ani de cînd te-am întîlnit prima oară în Focida [2] : n-aveai decît 15 ani, şi eu încă de pe atunci am zis că vei fi atît de înţelept cum ai şi devenit mai tîrziu. Dar prin ce întîmplare ai ajuns aici ? Şi ce mijloace ai pentru a pune capăt acestui război ? Idomeneu ne-a silit să-l atacăm. Noi nu doream decît pacea ; fiecare dintre noi avea un interes grabnic de a o dori ; dar nu mai puteam fi nicidecum în siguranţă cu el. A încălcat toate făgăduielile făcute vecinilor săi celor mai apropiaţi. O pace cu el nu ar fi pace ; nu i-ar sluji decît pentru a împrăştia uniunea noastră, singura cale de a ne într-ajutora. A lăsat toate popoarele să vadă planul lui ambiţios de a le înrobi şi

[1] Insulă unde Filoctet a zăcut zece ani, părăsit de greci din pricina mirosului răspîndit de rana sa.

[2] Regiune situată între Tesalia şi Beoţia, la nord de golful Corint, considerată ţinut sacru din pricina sanctuarului de la Delfi.

nu mai avem alt mijloc de a ne apăra libertatea decît încercînd să răsturnăm noul lui regat. Din pricina releicredinţe pe care a dovedit-o, sîntem nevoiţi sau să-l facem să piară, sau să primim jugul sclaviei. Dacă găseşti vreo cale de a ne face să ne încredem în el şi de a ne chezăşui o pace trainică, toate popoarele pe care le vezi aici vor părăsi cu dragă inimă armele şi vom mărturisi bucuros că ne-ai întrecut în înţelepciune.

Mentor îi răspunse :

— Înţeleptule Nestor, tu ştii că Ulise mi l-a încredinţat pe fiul lui, Telemah. Acest tînăr, dornic de a afla cît mai degrabă de soarta tatălui său, a trecut pe la tine, prin Pilos, şi tu l-ai înconjurat cu toată grija pe care o putea aştepta de la un prieten credincios al tatălui său ; i l-ai dat chiar pe fiul tău să-l însoţească. Apoi a pornit în lungi călătorii pe mare ; a văzut Sicilia, Egiptul, insula Cipru, insula Creta. Vînturile, sau mai degrabă zeii, l-au azvîrlit pe acest ţărm, pe cînd voia să se întoarcă în Itaca. Am ajuns aici tocmai la timp, pentru a vă cruţa de urgiile unui război crunt. Nu Idomeneu, ci fiul înţeleptului Ulise şi cu mine răspundem de împlinirea tuturor lucrurilor ce vă vor fi făgăduite.

Pe cînd Mentor stătea astfel de vorbă cu Nestor în mijlocul trupelor aliate, Idomeneu şi Telemah, împreună cu toţi cretanii înarmaţi, îi priveau de la înălţimea zidurilor oraşului Salento ; îi urmăreau cu băgare de seamă pentru a vedea cum vor fi primite cuvintele lui Mentor, şi ar fi vrut să poată auzi înţeleapta convorbire dintre aceşti doi bătrîni. Nestor a fost întotdeauna socotit drept omul care a tras cele mai mari învăţăminte din viaţă şi cel mai iscusit la vorbă dintre toţi regii Greciei. El a fost cel care, în timpul asediului Troiei, a ostoit mînia clocotitoare a lui Ahile, trufia lui Agamemnon, mîndria lui Aiax şi curajul năvalnic al lui Diomede. De pe buzele lui, cuvintele blînde de convingere curgeau ca un rîu de miere : numai glasului lui îi dădeau ascultare toţi aceşti

eroi ; toţi tăceau de îndată ce deschidea el gura şi numai el singur putea să domolească apriga dihonie din tabără. Începea să simtă neajunsurile tristei bătrîneţi ; dar cuvintele lui erau şi acum pline de forţă şi de blîndeţe : povestea lucruri din trecut pentru ca tinerii să înveţe din încercările trăite de el ; le povestea cu farmec, deşi cu o oarecare încetineală. Acest bătrîn, privit cu respect de întreaga Grecie, părea să-şi fi pierdut tot darul vorbirii şi toată măreţia de îndată ce Mentor apăru lîngă el. Bătrîneţea lui părea ofilită şi tristă pe lîngă cea a lui Mentor, la care anii păreau să fi respectat forţa şi vigoarea firii lui. Cuvintele lui Mentor, deşi grave şi simple, aveau o vioiciune şi o autoritate care începeau să-i lipsească celuilalt. Tot ceea ce spunea era scurt, limpede şi plin de viaţă. Niciodată nu repeta ce a mai spus ; niciodată nu povestea decît ceea ce era trebuincios pentru lucrul asupra căruia se cerea să hotărască. Dacă era nevoit să vorbească de mai multe ori despre acelaşi lucru, ca să-l bage oamenilor în cap sau ca să-i lămurească, o făcea întotdeauna prin noi întorsături de frază şi prin comparaţii izbitoare. Se arăta chiar plin de bunăvoinţă şi voioşie cînd voia să se pună la mintea celorlalţi şi să-i facă să înţeleagă un adevăr. Cei doi oameni atît de venerabili ofereau o privelişte mişcătoare tuturor acestor popoare întrunite laolaltă.

În timp ce vrăjmaşii oraşului Salento, uniţi între ei, se înghesuiau unii peste alţii pentru a-i vedea mai îndeaproape şi pentru a încerca să audă înţeleptele lor cuvinte, Idomeneu şi toţi ai lui se străduiau să descopere cu privirile lor curioase şi stăruitoare ce înţeles puteau avea gesturile şi expresiile de pe chipurile lor.

În ăstimp, Telemah, nerăbdător, se desprinse pe furiş din mulţimea care-l înconjura ; alergă spre poarta pe care ieşise Mentor şi ceru pe un ton poruncitor să-i fie deschisă. Curînd Idomeneu, care-l credea alături de el, îl văzu cu mirare că aleargă prin mijlocul cîmpiei şi că

a ajuns lîngă Nestor. Nestor îl recunoscu şi se grăbi, dar cu un pas greoi şi rar, să-i iasă în întîmpinare. Telemah îi sări de gît şi-l ţinu strîns în braţe fără să vorbească. În cele din urmă strigă :

— O, tată ! Nu mi-e teamă să-ţi spun astfel ; nenorocirea ce a făcut să nu-l găsesc pe adevăratul meu tată şi bunătatea pe care mi-ai arătat-o îmi dau dreptul să mă folosesc de un nume atît de drag : tată, scumpul meu tată, te revăd ! De-aş putea să-l văd pe Ulise ! Şi dacă există ceva care să mă poată mîngîia de lipsa lui de lîngă mine este de a găsi în tine un alt Ulise.

Auzind aceste vorbe, Nestor nu-şi putu stăpîni lacrimile şi se simţi cuprins de o bucurie tainică la vederea celor care curgeau cu o minunată gingăşie pe obrajii lui Telemah. Frumuseţea, blîndeţea şi nobila siguranţă a acestui tînăr necunoscut, străbătînd fără temere atîtea trupe vrăjmaşe, îi uimi pe toţi aliaţii.

„Nu este oare, spuneau ei, fiul acestui bătrîn care a venit să-i vorbească lui Nestor ? Fără îndoială, se cunoaşte aceeaşi înţelepciune la două vîrste, aflate la cele două capete ale vieţii. Într-unul nu face încă decît să înflorească ; în celălalt poartă din belşug roadele cele mai coapte."

Mentor, văzînd cu bucurie duioşia cu care îl primise Nestor pe Telemah, se folosi de această fericită stare de spirit.

— Iată-l, spuse, pe fiul lui Ulise, atît de scump întregii Grecii şi atît de scump ţie, o, înţeleptule Nestor ! Iată-l ; ţi-l las ca ostatec şi ca cea mai de preţ chezăşie cu putinţă că Idomeneu îşi va îndeplini cu credinţă făgăduielile. Îţi dai prea bine seama că nu aş vrea ca fiul să piară asemenea tatălui şi ca nefericita Penelopa să-l poată mustra pe Mentor că l-a jertfit pe fiul ei ambiţiei noului rege al oraşului Salento. Cu această chezăşie, care a venit să se ofere din voia sa, şi pe care zeii, iubitori de pace, v-o trimit, încep, o, popoare unite ale atîtor

neamuri, să-vă fac propunerile pentru a statornici pe veci o pace trainică.

La auzul cuvîntului pace, un zgomot nedesluşit trecu printre rînduri. Neamurile acestea felurite fremătau de furie şi socoteau că tot acest timp în care se întîrzie lupta este timp pierdut ; îşi închipuiau că toate vorbele acestea nu erau rostite decît pentru a le potoli furia şi a le face să piardă prada. Mai ales mandurienii pătimeau, plini de nerăbdare, încredinţaţi că Idomeneu nădăjduieşte să-i înşele încă o dată. În repetate rînduri au încercat să-i curme vorba lui Mentor ; căci se temeau ca nu cumva vorbele lui pline de înţelepciune să-i dezbine pe aliaţi. Începuseră să-şi piardă încrederea în toţi grecii care făceau parte din adunare. Mentor, dîndu-şi seama de acest lucru, se grăbi să le sporească neîncrederea pentru a semăna dihonia în mintea tuturor acestor popoare.

— Recunosc, spunea el, că mandurienii au de ce să se plîngă şi să ceară o despăgubire pentru necazurile care le-au fost pricinuite ; dar nu e drept ca grecii care întemeiază colonii pe această coastă să fie bănuiţi şi urîţi de vechile popoare din ţinut. Dimpotrivă, grecii trebuie să fie uniţi şi să ceară ca ceilalţi să se poarte bine cu ei ; trebuie doar să fie cumpătaţi şi să nu pornească niciodată la încălcarea pămînturilor vecinilor lor. Ştiu că Idomeneu a avut nefericirea de a vă trezi unele bănuieli ; dar este uşor să vă risipim neîncrederea. Telemah şi cu mine ne oferim ca ostateci răspunzători de buna-credinţă a lui Idomeneu. Vom rămîne în mîinile voastre pînă cînd lucrurile ce vi se vor făgădui vor fi duse cu credinţă la îndeplinire. Ceea ce vă mînie, o, mandurieni, strigă el, este că trupele cretanilor au pus mîna pe trecătorile din munţii voştri şi că, în felul acesta, ei au putinţa de a pătrunde, fără voia voastră, ori de cîte ori au chef, în ţinutul în care v-aţi adăpostit pentru a le lăsa lor ţinutul neted de pe ţărmul mării.

Aceste trecători, pe care cretanii le-au întărit cu turnuri înalte, pline de oameni înarmați, sînt așadar adevărata pricină a războiului. Răspunde-ți-mi : mai există și altă pricină ?

Atunci căpetenia mandurienilor înaintă și grăi astfel :

— Ce n-am făcut pentru a zădărnici acest război ! Zeii ne sînt martori că n-am părăsit dorința de pace decît atunci cînd n-a mai fost nici o altă cale să păstrăm pacea, din pricina ambiției nepotolite a cretanilor și a neputinței în care ne-au pus de a ne încrede în jurămintele lor. Neam nesăbuit, ce ne-a împins, în pofida voinței noastre, la trebuința cumplită de a lua o hotărîre deznădăjduită împotriva lui și de a nu ne mai putea căuta mîntuirea decît în pieirea lui ! Atîta timp cît vor păstra aceste trecători, vom socoti întotdeauna că vor să ne încalce pămînturile și să ne aducă în stare de robie. Dacă ar fi adevărat că nu se gîndesc decît să trăiască în pace cu vecinii lor, s-ar mulțumi cu ceea ce le-am lăsat noi de bunăvoie și n-ar mai ține să păstreze niște intrări într-un ținut împotriva libertății căruia nu urzesc nici un plan ambițios. Dar tu nu-i cunoști, o, bătrîne înțelept. În urma unei cumplite năpaste, noi am învățat să-i cunoaștem. Încetează, tu, cel îndrăgit de zei, să mai întîrzii un război drept și trebuincios, fără de care Hesperia n-ar mai putea niciodată nădăjdui la o pace trainică. O, neam nerecunoscător, amăgitor și crud, pe care zeii mînioși l-au trimis în apropierea noastră ca să ne tulbure pacea și să ne pedepsească pentru greșelile noastre ! Dar, după ce ne-ați pedepsit, o, zei ! voi ne veți răzbuna ; nu vă veți arăta mai puțin drepți față de vrăjmașii noștri decît față de noi.

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare păru mișcată ; ai fi zis că Marte și Bellona [1] treceau de la un rînd

[1] Zeița războiului la romani. Socotită sora sau soția lui Marte, era înfățișată cu o spadă, o lance și o torță aprinsă.

la altul, aprinzînd în inimi mînia luptătorilor, pe care Mentor încerca s-o potolească. El vorbi din nou :

— Dacă nu v-aş oferi altceva decît făgăduieli, aţi fi îndreptăţiţi să nu vă încredeţi în ele ; dar vă ofer lucruri sigure şi aflătoare aici de faţă. Dacă nu sînteţi mulţumiţi să ne aveţi ca ostateci pe Telemah şi pe mine, voi spune să vi se dea doisprezece din cei mai nobili şi mai vajnici cretani. E drept ca şi voi, din partea voastră, să daţi ostateci ; căci Idomeneu, care doreşte sincer pacea, o doreşte fără teamă şi fără josnicie. El doreşte pacea cum spuneţi că aţi dorit-o şi voi, din înţelepciune şi din cumpătare, iar nu din dragoste pentru o viaţă de uşurătate sau din slăbiciune în faţa primejdiilor cu care războiul îi ameninţă pe oameni. Este gata să piară sau să învingă ; dar lui îi este mai scumpă pacea decît victoria cea mai strălucită. I-ar fi ruşine dacă s-ar teme să fie învins ; dar îi e teamă să nu fie nedrept şi nu-i este nicidecum ruşine să dorească să-şi îndrepte greşelile. El vă oferă pacea cu armele în mînă ; nu vrea să-şi impună condiţiile cu trufie ; căci nu pune nici un preţ pe o pace silită. Vrea o pace în care toate părţile să fie mulţumite, care să curme orice pizmă, să mulcomească toate urile şi să risipească toate neîncrederile. Într-un cuvînt, Idomeneu este însufleţit de acele simţăminte de care sînt sigur că doriţi să fie. Nu este vorba decît să vă încredinţaţi de acest lucru. Şi nu vă va fi greu, dacă veţi voi să mă ascultaţi liniştiţi şi fără părtinire.

Ascultaţi, aşadar, o, popoare pline de vitejie, şi voi, o, comandanţi atît de înţelepţi şi de uniţi, ascultaţi ce vă propun din partea lui Idomeneu. Nu este drept ca el să poată intra pe pămînturile vecinilor săi ; dar nu este drept nici ca vecinii săi să poată intra pe pămînturile lui. Se învoieşte ca trecătorile care au fost întărite cu turnuri înalte să fie păzite de trupe nepărtinitoare. Tu, Nestor, şi tu, Filoctet, sînteţi greci de obîrşie ; dar în această

împrejurare v-ați declarat împotriva lui Idomeneu : așa că nu puteți fi bănuiți că ați înclina prea mult să-i apărați interesele. Lucrul la care țineți voi este interesul obștesc al păcii și libertății Hesperiei. Să fiți voi păstrătorii și paznicii acestor trecători care sînt prilej de război. Nu aveți mai puțin interes să împiedecați vechile popoare ale Hesperiei de a nimici Salento, noua colonie a unor greci, asemănătoare celor pe care le-ați întemeiat voi, decît să-l împiedecați pe Idomeneu de a încălca pămînturile vecinilor lui. Țineți cumpăna între unii și ceilalți. În loc să aduceți focul și sabia unui popor pe care se cuvine să-l iubiți, cîștigați-vă gloria de a fi judecători și mijlocitori. Îmi veți spune că aceste condiții vi s-ar părea minunate, dacă ați putea fi siguri că Idomeneu le va îndeplini cu bună-credință ; dar voi face astfel, ca să fiți mulțumiți.

Pentru siguranță, și de o parte și de cealaltă se vor da ostatecii despre care v-am vorbit, pînă cînd toate trecătorile se vor afla în mîinile voastre. Cînd mîntuirea întregii Hesperii, cea a orașului Salento însuși și cea a lui Idomeneu va fi la cheremul vostru, veți fi mulțumiți ? De cine v-ați mai putea îndoi de acum înainte ? De voi înșivă ? Voi nu vă încumetați să vă încredeți în Idomeneu, pe cînd Idomeneu pînă într-atît nu este în stare să vă înșele, încît vrea să-și încredințeze soarta în mîinile voastre. Da, el vrea să vă încredințeze liniștea, libertatea, viața întregului lui popor și a lui însuși. Dacă este adevărat că nu doriți decît o pace bună, iat-o, vi se înfățișează acum și nu mai aveți nici o pricină să dați înapoi. Încă o dată, să nu vă închipuiți că teama îl împinge pe Idomeneu să vă facă aceste propuneri ; înțelepciunea și dreptatea îl îndeamnă să aleagă această cale, fără să-i pese dacă veți pune pe seama slăbiciunii ceea ce el face din virtute. La început a săvîrșit greșeli, și își face o glorie din a le recunoaște prin aceste propuneri cu care vă întîmpină. E o slăbiciune, o deșertă-

ciune şi o nesocotire grosolană a propriului tău interes să nădăjduieşti că-ţi poţi ascunde greşelile prefăcîndu-te că le sprijini cu mîndrie şi semeţie. Cel ce-şi mărturiseşte greşelile în faţa vrăjmaşului său şi se arată gata să le îndrepte dovedeşte astfel că nu mai este în stare să săvîrşească altele şi vrăjmaşul are toate pricinile să socoată că, dacă nu face pace, o putere atît de înţeleaptă şi de hotărîtă este de temut pentru el. Feriţi-vă ca nu cumva, la rîndul lui, să vă găsească în greşeală. Dacă nu primiţi pacea şi dreptatea care vin spre voi, pacea şi dreptatea vor fi răzbunate. Idomeneu, care se cădea să se teamă că-i va găsi pe zei mînioşi împotrivă-i, îi va face să treacă iarăşi de partea lui, împotriva voastră. Telemah şi cu mine vom lupta pentru cauza cea dreaptă. Îi iau pe toţi zeii cerului şi ai Infernului martori pentru propunerile drepte pe care vi le-am făcut.

Isprăvind de rostit aceste cuvinte, Mentor ridică braţul ca să arate tuturor popoarelor adunate ramura de măslin pe care o ţinea în mînă în semn de pace. Căpeteniile, care îl vedeau din apropiere, fură mirate şi uimite de flacăra divină ce-i scînteia în priviri. Le apăru plin de o măreţie şi o autoritate mai presus de tot ceea ce se poate vedea la cei mai însemnaţi dintre muritori. Vraja cuvintelor sale blînde şi puternice înălţa inimile ; erau asemenea acelor cuvinte fermecate care, deodată, în tăcerea adîncă a nopţii, opresc în mijlocul Olimpului luna şi stelele, domolesc marea furioasă, fac să tacă vînturile şi valurile şi stăvilesc curgerea fluviilor repezi. În mijlocul acestor popoare furioase, Mentor era ca Bachus înconjurat de tigrii pe care, datorită glasului său blînd, i-a făcut să-şi uite cruzimea şi să vină să-i lingă picioarele şi să se gudure pe lîngă el. Mai întîi se lăsă o linişte adîncă peste toată oastea. Căpeteniile se uitau unele la altele, neputîndu-se împotrivi acestui om şi neînţelegînd cine este el. Toate trupele, nemişcate, stăteau cu ochii aţintiţi asupra lui. Nimeni nu îndrăznea să vor-

beasc㠍 de teamă că ar putea să mai aibă ceva de spus şi l-ar împiedeca să se facă auzit. Deşi nu mai era nimic de adăugat la spusele lui, oamenii ar fi vrut ca el să mai vorbească. Tot ce le spusese le rămînea parcă săpat în inimi. Vorbind, se făcea iubit, se făcea crezut ; fiecare urmărea cu nesaţ, şi parcă ţinîndu-şi răsuflarea, pînă şi cele mai neînsemnate cuvinte ce-i ieşeau din gură.

În sfîrşit, după o tăcere destul de îndelungată, se auzi un zgomot surd care se răspîndea încetul cu încetul. Nu mai era acel zgomot nedesluşit al popoarelor ce fremătau de mînie ; ci, dimpotrivă, un murmur blînd şi plin de bunăvoinţă. Chipurile aveau un aer senin şi îmblînzit. Mandurienii, care erau atît de înfuriaţi, simţeau cum le cad armele din mînă. Sălbaticul Falante, cu lacedemonienii săi, fu mirat cînd văzu cum inima-i de fier i se înmoaie. Ceilalţi începură să suspine după această fericită pace care le fusese arătată. Filoctet, mai simţitor decît alţii din pricina încercărilor la care fusese supus în nenorocirile lui, nu-şi putu stăpîni lacrimile. Nestor, tulburat din cale-afară de cuvintele lui Mentor, îl îmbrăţişă cu duioşie fără a rosti vreo vorbă ; şi, ca la un semnal, toate popoarele într-un glas strigară pe dată : „O, bătrîne înţelept, tu ne dezarmezi ! *Pace ! Pace !*“

O clipă după aceea, Nestor vru să înceapă a cuvînta, dar toate trupele, nerăbdătoare, s-au temut ca nu cumva el să vrea să vorbească despre vreo piedică.

„*Pace ! Pace !*“ au strigat ele din nou.

Nu puteau fi făcute să tacă decît cerînd tuturor comandanţilor de oşti să strige împreună cu ele :

„*Pace ! Pace !*“

Nestor, văzînd că nu va putea ţine o cuvîntare cu şir, se mulţumi să spună :

— Vezi, o, Mentor, ce este în stare cuvîntul unui om de bine. Cînd înţelepciunea şi virtutea vorbesc, ele potolesc toate patimile. Urile noastre îndreptăţite se pre-

schimbă în prietenie și în dorința unei păci trainice. O primim așa cum ne-o propui.

În același timp, căpeteniile întinseră mîinile în semn că se învoiesc.

Mentor dădu fuga spre poarta orașului poruncind să-i fie deschisă și-i ceru lui Idomeneu să iasă din Salento fără a-și lua nici o măsură de prevedere.

În vremea aceasta, Nestor îl îmbrățișa pe Telemah, spunîndu-i :

— O, fiu iubit al celui mai înțelept dintre toți grecii, să fii la fel de înțelept, dar mai fericit ca el ! N-ai aflat încă nimic despre soarta lui ? Amintirea tatălui tău, căruia îi semeni, a slujit pentru a ne înăbuși mînia.

Falante, aspru și sălbatic de felul lui, deși nu-l văzuse niciodată pe Ulise, nu era mai puțin mișcat de nenorocirile lui și de cele ale fiului lui.

Lui Telemah i se cerea de zor să-și povestească peripețiile, cînd Mentor se întoarse cu Idomeneu și cu tot tineretul cretan care-l urma.

La vederea lui Idomeneu, aliații simțiră cum mînia li se aprinde din nou ; dar cuvintele lui Mentor stinseră această văpaie gata să izbucnească.

— Ce mai așteptăm, spuse el, pentru a încheia această sfîntă alianță, căreia zeii îi vor fi martori și apărători ? Ei s-o răzbune, dacă un nelegiuit va îndrăzni vreodată s-o încalce, și toate urgiile cumplite ale războiului, departe de a covîrși popoarele credincioase și nevinovate, să cadă pe capul josnic al ambițiosului care, nesocotindu-și jurămîntul, ar călca în picioare drepturile sfinte ale acestei alianțe. Să fie urît de zei și de oameni ; să nu se bucure niciodată de roadele fățărniciei lui ; Furiile din Infern, sub înfățișarea lor cea mai hîdă, să vină să-i aţîțe turbarea și deznădejdea ; să moară fără nici o speranță de a avea un mormînt ; trupul lui să cadă pradă cîinilor și vulturilor, și să se trezească în Infern, în cea mai adîncă genune a Tartarului, chinuit pe veci mai

crunt decît Tantal, Ixion şi Danaidele ! Dar mai bine fie ca această pace să nu poată fi zdruncinată, aşa cum nu sînt stîncile lui Atlas [1], care sprijină cerul ; fie ca toate popoarele s-o respecte şi să se bucure de roadele ei, din tată în fiu ; fie ca numele celor care au jurat-o să fie rostite cu dragoste şi veneraţie de ultimii noştri nepoţi ; fie ca această pace, întemeiată pe dreptate şi bunăcredinţă, să slujească drept model pentru toate păcile ce se vor încheia pe viitor între toate neamurile pămîntului, şi ca toate popoarele ce vor dori să fie fericite prin înfrăţire să se gîndească să urmeze pilda popoarelor Hesperiei !

La aceste cuvinte, Idomeneu şi ceilalţi regi jurară pace în condiţiile hotărîte. Au fost daţi doisprezece ostateci şi de o parte, şi de alta. Telemah voi să fie dintre ostatecii daţi de Idomeneu ; dar oamenii nu se învoiră ca şi Mentor să se numere printre ei, căci aliaţii voiau ca el să rămînă pe lîngă Idomeneu, pentru a răspunde de purtarea lui şi de cea a sfetnicilor lui, pînă la deplina împlinire a lucrurilor făgăduite. Pe drumul dintre oraş şi oastea vrăjmaşă au fost jertfite o sută de junci albe ca zăpada şi tot atîţia tauri de aceeaşi culoare, ale căror coarne erau aurite şi împodobite cu horbote. Se auzea pînă în munţii vecini mugetul înspăimîntător al jertfelor ce cădeau sub cuţitul sacru. Pretutindeni şiroia sîngele aburind. Vinul ales pentru libaţiuni a curs din belşug. Prezicătorii cercetau măruntaiele care mai zvîcneau. Sacrificatorii ardeau pe altare o tămîie ce se ridica într-un nor gros şi a cărei mireasmă plăcută îmbălsăma toată cîmpia.

În vremea aceasta, ostaşii din cele două tabere, încetînd de a se mai privi cu ochi duşmănoşi, se porniră să-şi povestească peripeţiile. Începeau să se despovăreze

[1] Unul dintre titani, fiul lui Iapetus şi al Clymenei, frate cu Prometeu şi Epimeteu. Învins într-o luptă cu zeii Olimpului, e osîndit de Zeus să ducă pe umerii săi bolta cerească.

de griji și gustau dinainte blîndețea păcii. Mai mulți dintre cei ce urmaseră pe Idomeneu la asediul Troiei îi recunoscură pe oamenii lui Nestor, care luaseră parte la acest război. S-au îmbrățișat cu duioșie și și-au povestit unii altora tot ceea ce li se întîmplase de cînd prefăcuseră în ruini mărețul oraș care fusese podoaba întregii Asii. Stăteau culcați pe iarbă, se împodobeau cu cununi de flori și beau împreună din vinul adus din oraș în vase mari pentru a sărbători o zi atît de fericită.

Deodată, Mentor spuse regilor și comandanților de oști adunați la un loc :

— De acum înainte, sub nume felurite și sub felurite căpetenii, nu veți mai alcătui decît un singur popor. Zeii cei drepți, îndrăgindu-i pe oameni, pe care ei i-au zidit, vor să fie legătura veșnică a desăvîrșitei lor înțelegeri. Întregul neam omenesc nu este decît o familie împrăștiată pe toată fața pămîntului. Toți oamenii sînt frați între ei și ca niște frați trebuie să se iubească. Vai de acei nelegiuiți ce caută o glorie crudă în sîngele fraților lor, care este propriul lor sînge ! Războiul este uneori trebuincios, e adevărat ; dar e o rușine pentru neamul omenesc să nu caute să-l înlăture în anumite împrejurări. O, regi, nu spuneți că trebuie să-l dorim pentru a dobîndi gloria : adevărata glorie nu poate fi aflată în afara omeniei. Cine pune gloria lui mai presus de simțămintele de omenie este un monstru de trufie, iar nu un om : și nu va cîștiga decît o glorie amăgitoare ; căci gloria adevărată nu se află decît în cumpătare și în bunătate. S-ar putea ca oamenii să-l lingușească pentru a-l mulțumi în trufia lui smintită ; în taină însă, întotdeauna cînd vor voi să vorbească sincer, vor spune :

„Cu atît mai puțin a meritat gloria, cu cît a dorit-o cu o patimă nedreaptă. Oamenii nu trebuie să-l prețuiască, deoarece el a prețuit atît de puțin oamenii și le-a irosit sîngele dintr-o mare deșertăciune."

Ferice de regele care-şi iubeşte poporul şi e iubit de el, care are încredere în vecinii săi şi se bucură de încrederea lor ; care nu numai că nu porneşte război împotriva lor, dar îi împiedică să se războiască între ei, iar fericirea supuşilor săi de a-l avea rege stîrneşte pizma tuturor neamurilor străine ! Gîndiţi-vă, deci, să vă adunaţi din vreme în vreme, o, voi, ce cîrmuiţi puternicele oraşe ale Hesperiei. Faceţi din trei în trei ani o mare adunare, la care să ia parte toţi regii aici de faţă pentru a reînnoi învoiala printr-un nou jurămînt, pentru a întări prietenia făgăduită şi a chibzui asupra tuturor intereselor obşteşti. Cîtă vreme veţi fi uniţi, înăuntrul acestui frumos ţinut veţi avea pace, glorie şi belşug ; în afară, veţi fi întotdeauna de nebiruit. Vrajba, ieşită din Infern pentru a-i chinui pe oameni, poate tulbura fericirea pe care vi-o pregătesc zeii.

Nestor îi răspunse :

— Îţi dai seama, după uşurinţa cu care facem pace, cît de departe este de noi dorinţa de a porni război pentru o glorie deşartă sau din lăcomie nedreaptă de a ne spori ţinutul în dauna vecinilor noştri. Dar ce putem face cînd ne aflăm în apropierea unui domnitor nestăpînit, ce nu cunoaşte altă lege decît interesul lui şi nu pierde nici un prilej de a cotropi pămînturile altor ţări ? Să nu crezi că vorbesc despre Idomeneu ; nu, nu mai cred acest lucru despre el ; e vorba de Adraste, regele daunienilor [1], de la care ne putem aştepta la orice. Îi nesocoteşte pe zei şi crede că toţi oamenii de pe pămînt nu s-au născut decît pentru ca, prin robia lor, să-i slujească. Nu vrea supuşi cărora să le fie rege şi părinte : vrea sclavi şi oameni care să-l idolatrizeze ; cere să i se aducă onoruri ca unui zeu. Pînă acum soarta cea oarbă a ocrotit cele mai nedrepte fapte ale lui. Ne-am grăbit să venim să atacăm Salento pentru a-l înfrînge pe cel mai slab dintre

[1] Populaţie de origine neitalică, fixată în vechime în Daunia, ţinut situat la nordul Apuliei.

duşmanii noştri, care de-abia începea să se statornicească pe această coastă, pentru ca apoi să întoarcem armele împotriva celuilalt vrăjmaş, mai puternic. Acesta a şi luat în stăpînire cîteva oraşe de-ale aliaţilor noştri. Cei din Crotona au pierdut două din bătăliile date împotriva lui. Foloseşte tot felul de mijloace pentru a-şi potoli ambiţia : forţa sau viclenia îi este totuna, numai să-şi nimicească duşmanii. A adunat comori de seamă ; trupele lui sînt disciplinate şi călite în luptă ; comandanţii lui sînt încercaţi. Este bine slujit ; veghează chiar el, fără încetare, asupra tuturor acelora aflaţi sub porunca lui ; pedepseşte cu asprime cele mai mici greşeli şi răsplăteşte cu dărnicie serviciile care i se aduc. Curajul lui sprijină şi însufleţeşte pe cel al tuturor trupelor. Ar fi un rege desăvîrşit, dacă s-ar călăuzi după dreptate şi bună-credinţă ; dar el nu se teme nici de zei, nici de mustrările de cuget. Nu pune nici un preţ pe bunul lui nume ; îl socoate o nălucă deşartă, menită să ţină în loc numai spiritele slabe. Pentru el un bun trainic şi adevărat este doar să stăpîneşti avuţii însemnate, să fii temut şi să calci în picioare tot neamul omenesc. Curînd oştirea lui se va ivi pe pămînturile noastre şi, dacă unirea atîtor popoare nu ne va da putinţa de a ne împotrivi, nu vom mai avea nici o nădejde de libertate. Este în interesul lui Idomeneu, ca şi într-al nostru, să ne împotrivim acestui vecin, care nu poate răbda nici un popor liber în apropierea lui. Dacă vom fi învinşi, Salento va fi ameninţat de aceeaşi nenorocire. Să ne grăbim, aşadar, cu toţii împreună să i-o luăm înainte.

În timp ce Nestor vorbea astfel, înaintau spre oraş ; căci Idomeneu îi rugase pe toţi regii şi pe cele mai de seamă dintre căpetenii să intre în oraş, pentru a-şi petrece noaptea acolo.

CARTEA A ZECEA

Aliaţii îi propun lui Idomeneu să intre în uniunea lor împotriva daunienilor. Acesta se învoieşte şi le făgăduieşte trupe. Mentor nu-l încuviinţează că s-a prins cu atîta uşurinţă într-un nou război, într-o vreme cînd are nevoie de o pace îndelungată pentru a întări prin aşezăminte înţelepte oraşul şi regatul său abia întemeiat. Idomeneu îşi recunoaşte greşeala şi, cu ajutorul poveţelor lui Mentor, îi face pe aliaţi să se mulţumească să-l aibă în oastea lor pe Telemah, împreună cu o sută de tineri cretani. Înainte de a pleca, în timp ce-şi ia rămas bun de la Mentor, Telemah nu se poate opri să nu-şi mărturisească o oarecare uimire stîrnită de purtarea lui Idomeneu. Mentor se foloseşte de acest prilej pentru a-i arăta lui Telemah cît de mare este primejdia de a fi nedrept, atunci cînd te laşi ispitit să dojeneşti cu asprime pe cei ce cîrmuiesc. După plecarea aliaţilor, Mentor cercetează cu de-amănuntul oraşul şi regatul Salento, starea negoţului şi tot ce este legat de administraţie. Îl povăţuieşte pe Idomeneu să statornicească reguli înţelepte privind negoţul şi administraţia ; să împartă poporul în şapte clase, ale căror ranguri să fie deosebite prin veşminte felurite. Îl face să renunţe la lux şi la meşteşugurile

nefolositoare, pentru a-i folosi pe meșteșugari la meșteșugurile trebuincioase, la negoț și mai ales la agricultură, pe care o pune din nou la loc de cinste ; în sfîrșit, readuce totul la o stare de simplitate nobilă și cumpătată. Rezultatele fericite ale acestei schimbări.

În vremea aceasta, întreaga oaste a aliaților își înălța tabăra și cîmpia era mai toată acoperită de corturi de război, felurit colorate, unde hesperienii, osteniți, așteptau somnul. Cînd regii, împreună cu însoțitorii lor, au intrat în oraș s-au arătat uimiți că într-un timp atît de scurt au putut fi ridicate atîtea clădiri măreț și că strîmtorarea adusă de un război atît de mare nu a împiedicat acest oraș ce lua naștere să crească și să se înfrumusețeze dintr-o dată.

Au admirat înțelepciunea și spiritul treaz al lui Idomeneu, care a întemeiat un regat atît de frumos, și toți se gîndeau că, de vreme ce au încheiat pace, aliații ar fi mult mai puternici dacă ar intra și el în unirea lor împotriva daunienilor. I s-a propus acest lucru lui Idomeneu ; el nu putea respinge o propunere atît de dreaptă și făgădui să le dea trupe. Dar, cum Mentor ținea seama de tot ce este trebuincios pentru înflorirea unui stat, înțelese că forțele lui Idomeneu nu pot fi atît de mari pe cît păreau. Îl luă deoparte și-i vorbi astfel :

— Vezi că strădaniile noastre nu ți-au fost de prisos. Salento a scăpat de nenorocirile care îl amenințau. Nu ține decît de tine să-i înalți gloria pînă la ceruri și înțelepciunea să-ți fie pe potriva celei a lui Minos, bunicul tău, în privința cîrmuirii poporului. Îți vorbesc mai departe la fel de nestingherit, închipuindu-mi că o dorești și că ți-e silă de orice lingușeală. În timp ce regii aceștia ți-au lăudat măreția, mă gîndeam în sinea mea la îndrăzneala purtării tale.

La auzul cuvîntului „îndrăzneală", Idomeneu se schimbă la faţă, ochii i se tulburară, se înroşi şi fu cît pe ce să-i curme vorba lui Mentor ca să-i arate cît l-a nemulţumit.

Mentor îi spuse pe un ton modest şi plin de respect, dar liber şi cutezător :

— Cuvîntul „îndrăzneală" te jigneşte, văd bine ; oricare altul în locul meu ar fi greşit dacă l-ar fi folosit, căci trebuie să-i respecţi pe regi şi să le cruţi firea supărăcioasă, chiar atunci cînd îi dojeneşti. Adevărul în sine îi răneşte îndeajuns, fără să mai fie nevoie de cuvinte tari. Dar am crezut că poţi răbda să-ţi vorbesc fără ocolişuri pentru a-ţi da în vileag greşeala. Gîndul meu a fost să te obişnuiesc să asculţi spunîndu-li-se lucrurilor pe nume şi să înţelegi că, atunci cînd alţii îţi vor da sfaturi privind purtarea ta, nu vor îndrăzni niciodată să spună tot ceea ce gîndesc. Va trebui, dacă nu vrei să fii înşelat, să înţelegi întotdeauna mai mult decît îţi vor spune ei despre lucruri care nu-ţi vor fi pe plac. Cît mă priveşte, nu am nimic împotrivă să-mi îmblînzesc cuvintele aşa cum simţi tu nevoia, dar este spre folosul tău ca un om ce nu urmăreşte nimic pentru sine, un om neînsemnat, să-ţi vorbească, cînd nu aude nimeni, cu toată asprimea. Nimeni altul nu va cuteza să-ţi vorbească astfel : nu vei vedea adevărul decît pe jumătate şi sub un înveliş frumos.

La aceste cuvinte, Idomeneu, venindu-şi în fire după primul imbold, păru ruşinat că este atît de supărăcios.

— Vezi, îi spuse el lui Mentor, ce face obişnuinţa de a fi linguşit. Îţi datorez mîntuirea noului meu regat ; nu există nici un adevăr pe care să nu fiu fericit să-l aud din gura ta. Dar fie-ţi milă de un rege otrăvit de linguşeală, ce n-a putut, nici în nenorocirile lui, să găsească oameni destul de mărinimoşi pentru a-i spune adevărul.

Nu, n-am găsit niciodată pe nimeni care să mă iubească îndeajuns pentru a se învoi să nu-mi fie pe plac, spunîndu-mi adevărul adevărat.

Zicînd aceste vorbe, ochii i se umplură de lacrimi şi-l îmbrăţişă cu duioşie pe Mentor.

Atunci înţeleptul bătrîn îi spuse :

— Mă doare că sînt nevoit să-ţi spun lucruri supărătoare, dar pot oare să te trădez, ascunzîndu-ţi adevărul ? Pune-te în locul meu. Dacă pînă acum ai fost înşelat, asta s-a întîmplat fiindcă ai vrut să fii ; tu ai fost cel care te-ai temut de sfetnicii prea sinceri. Ai căutat oare oamenii cei mai lipsiţi de interes şi cei mai hotărîţi care să-ţi spună cînd nu ai dreptate ? Ai avut grijă să-i îndemni să vorbească pe oamenii cei mai puţin zoriţi să-ţi fie pe plac, cei care, prin purtarea lor, nu urmăresc să tragă foloase, pe cei în stare să-ţi osîndească patimile şi simţămintele nedrepte ? Cînd ai dat peste linguşitori, i-ai îndepărtat ? I-ai privit cu neîncredere ? Nu, nu, n-ai făcut aşa cum fac cei cărora le e drag adevărul şi care merită să-l cunoască. Să vedem dacă vei avea acum prilejul să te laşi înjosit de adevărul ce te osîndeşte.

Spuneam, aşadar, că ceea ce ţi-a atras atîtea laude nu merită decît să fie osîndit. În timp ce aveai în afară atîţia duşmani ce-ţi ameninţau regatul, care nu era încă destul de temeinic aşezat, tu, înăuntrul noului tău oraş, nu te gîndeai decît să săvîrşeşti lucrări măreţe. Asta te-a costat atîtea nopţi de nesomn, cum mi-ai mărturisit tu însuţi. Ţi-ai secătuit avuţiile ; nu te-ai gîndit nici să-ţi sporeşti poporul, nici să cultivi pămînturile rodnice de pe această coastă. Nu trebuia oare să priveşti aceste două lucruri ca pe cele două temelii de seamă ale puterii tale : *să ai mulţi oameni buni şi pămînturi bine lucrate pentru a-i hrăni* ? La aceste începuturi era nevoie de o pace de lungă durată, pentru a face cu putinţă înmul-

ţirea poporului tău. Nu trebuie să te gîndeşti decît la agricultură şi la întocmirea celor mai înţelepte legi. O ambiţie deşartă te-a împins pînă la marginea prăpastiei. Vrînd să pari mare, era să-ţi nimiceşti adevărata măreţie. Grăbeşte-te să-ţi îndrepţi aceste greşeli ; opreşte toate lucrările mari începute de tine ; renunţă la acest fast care ar duce de rîpă noul tău oraş ; lasă-ţi oamenii să răsufle în pace ; dă-ţi osteneala să le făureşti belşugul, pentru a înlesni căsătoriile. Să ştii că nu eşti rege decît atîta timp cît ai oameni pe care să-i cîrmuieşti şi că puterea ta trebuie să se măsoare nu prin întinderea pămînturilor pe care le vei ocupa, ci prin numărul oamenilor ce vor locui pe aceste pămînturi şi vor fi ţinuţi să-ţi dea ascultare. Să ai un pămînt bun, chiar dacă nu este prea întins ; pe acest pămînt să trăiască un număr mare de oameni truditori şi disciplinaţi ; să-i faci pe aceşti oameni să te îndrăgească : atunci eşti mai puternic, mai fericit, mai acoperit de glorie decît toţi cuceritorii care pustiesc atîtea regate.

— Şi-atunci ce să fac cu aceşti regi ?, răspunse Idomeneu, să le mărturisesc slăbiciunea mea ? E adevărat că n-am arătat grija cuvenită agriculturii şi nici negoţului, care este atît de lesnicios pe acest ţărm : nu m-am gîndit decît să zidesc un oraş măreţ. Va trebui, oare, scumpul meu Mentor, să mă fac de ocară în adunarea atîtor regi şi să-mi dau în vileag nesocotinţa ? Dacă trebuie, mă învoiesc ; o fac fără să stau pe gînduri, oricît mi-ar veni de greu ; căci m-ai învăţat că un rege adevărat, care este făcut pentru oamenii săi şi este dator să trăiască numai pentru ei, trebuie să pună izbăvirea regatului mai presus de bunul lui nume.

— Acest simţămînt este vrednic de părintele unui popor, spuse mai departe Mentor, şi după această bunătate, iar nu după măreţia deşartă a oraşului tău, recunosc că ai o inimă de adevărat rege. Dar trebuie să-ţi

cruți onoarea, spre binele chiar al regatului tău. Lasă-mă să lămuresc eu lucrurile : le voi da de înțeles acestor regi că ți-ai luat îndatorirea de a-i reda lui Ulise, dacă mai este în viață, sau cel puțin fiului lui, puterea regală în Itaca, și că vrei să-i izgonești cu forța pe pețitorii Penelopei. Nu le va fi greu să înțeleagă că acest război cere trupe numeroase. Astfel, ei vor primi ca la început să nu le dai decît un ajutor slab împotriva daunienilor.

La auzul acestor cuvinte, Idomeneu se simți ca un om căruia i s-a luat de pe umeri o povară apăsătoare.

— Tu, scumpul meu prieten, îi spuse el lui Mentor, izbăvești și onoarea mea, și bunul nume al acestui oraș pe cale de a se naște, ascunzînd de vecinii mei starea de secătuire în care se află. Dar cum putem spune că vrem să trimitem trupe în Itaca pentru a-l reînscăuna acolo pe Ulise, sau cel puțin pe Telemah, fiul lui, cînd Telemah însuși s-a legat să pornească la războiul împotriva daunienilor ?

— Nu-ți face griji, îi răspunse Mentor, nu voi spune altceva decît adevărul. Corăbiile pe care le vei trimite pentru înjghebarea negoțului se vor îndrepta spre coasta Epirului ; ele vor face două lucruri deodată : în primul rînd vor rechema pe coasta ta pe negustătorii străini, pe care dările prea mari i-au îndepărtat de Salento ; în al doilea, vor căuta să afle vești despre Ulise. Dacă mai este în viață, nu trebuie să fie departe de mările ce despart Grecia de Italia și oamenii spun că ar fi fost văzut la feaci. Chiar dacă n-ar mai exista nici o speranță de a-l revedea, corăbiile tale vor aduce un serviciu deosebit fiului lui : ele vor face ca în Itaca și în toate țările vecine oamenii să tremure la auzul numelui tînărului Telemah, pe care îl credeau mort, ca și pe tatăl său. Pețitorii Penelopei se vor speria cînd vor afla că el e gata să se înapoieze cu ajutorul unui aliat puternic ; cei

din Itaca nu se vor încumeta să-şi scuture jugul ; pentru Penelopa va fi o mîngîiere şi ea va stărui în împotrivirea-i de a-şi alege un nou soţ. Astfel, îl vei sluji pe Telemah în timp ce el va merge în locul tău alături de aliaţii de pe această coastă a Italiei împotriva daunienilor.

La aceste cuvinte, Idomeneu strigă :

— Ferice de regele care este sprijinit cu sfaturi atît de înţelepte ! Pentru un rege un prieten înţelept şi credincios preţuieşte mai mult decît nişte oştiri victorioase. Dar de două ori ferice de regele care îşi dă seama de norocul său şi ştie să tragă foloase de pe urma sfaturilor înţelepte ! Căci adeseori se întîmplă să nu-ţi dăruieşti încrederea unor oameni înţelepţi şi virtuoşi, de a căror virtute te temi, şi să-ţi pleci urechea la linguşitori, de a căror trădare nu te temi. Eu însumi am căzut în această greşeală şi îţi voi povesti toate nenorocirile pe care le-am tras de pe urma unui prieten prefăcut, ce îmi încuraja patimile, nădăjduind că şi eu, la rîndu-mi, le voi încuraja pe ale lui.

Fără greutate, Mentor îi făcu pe regii aliaţi să înţeleagă că Idomeneu avea să ia asupră-şi treburile lui Telemah, în timp ce acesta va fi plecat cu ei. Ei se mulţumiră să-l aibă în oastea lor pe tînărul fiu al lui Ulise împreună cu o sută de tineri cretani, pe care Idomeneu îi dădu ca să-l însoţească ; era floarea tinerei nobilimi, pe care acest rege o adusese din Creta. Mentor îl povăţuise să-i trimită în acest război.

— Trebuie să ai grijă, spunea el, ca, în timp de pace, să-ţi sporeşti poporul ; de teamă ca nu cumva întregul neam să se moleşească şi să ajungă la necunoaşterea treburilor războiului, trebuie să trimiţi tinerii nobili să ia parte la războaie străine. Aceştia vor fi de ajuns pentru a întreţine în întregul neam un spirit de întrecere în cucerirea gloriei, dragostea pentru arme, disprețul pentru

oboseală și chiar pentru moarte, în sfîrșit, pentru a învăța meșteșugul armelor.

Regii aliați plecară din Salento mulțumiți de Idomeneu și fermecați de înțelepciunea lui Mentor : erau cum nu se poate mai bucuroși că îl iau cu ei pe Telemah.

Acestuia îi veni greu să-și stăpînească durerea cînd trebui să se despartă de prietenul său. În timp ce regii aliați își luau rămas bun și îi jurau lui Idomeneu că vor păstra o alianță veșnică cu el, Mentor îl strîngea în brațe pe Telemah și se simțea scăldat de lacrimile lui.

— Nu mă mai bucur, spunea Telemah, că plec să dobîndesc gloria, și singurul lucru care mă tulbură este durerea despărțirii noastre. Mi se pare că trăiesc iarăși clipa nenorocită cînd egiptenii m-au smuls din brațele tale și m-au îndepărtat de tine, fără să-mi lase nici o nădejde de a te revedea.

Mentor răspunse cu blîndețe, pentru a-l mîngîia :

— Aceasta e, îi spuse, o despărțire cu totul deosebită de cealaltă : se petrece de bunăvoie și va fi de scurtă durată ; te duci să cauți victoria. Trebuie, fiul meu, să nutrești pentru mine o iubire mai puțin duioasă și să fii mai curajos : deprinde-te cu lipsa mea. Nu voi fi întotdeauna lîngă tine : înțelepciunea și virtutea trebuie să-ți șoptească ce ai de făcut și nu prezența lui Mentor.

Spunînd aceste cuvinte, zeița, ascunsă sub chipul lui Mentor, îl acoperi pe Telemah cu scutul ei ; sădi în ființa lui un duh de înțelepciune și de prevedere, de vitejie neînfricată și de blîndă cumpătare, care se găsesc atît de rar împreună.

— Să te duci, îi spuse Mentor, în mijlocul celor mai mari primejdii, ori de cîte ori va fi nevoie s-o faci. Pentru un domnitor este mai rușinos să ocolească primejdiile în lupte, decît să nu meargă niciodată la război. Curajul celui care poruncește altora nu se cade să poată fi pus

la îndoială. Dacă un popor trebuie să-şi păstreze conducătorul sau regele, cu atît mai mult nu trebuie să-l vadă însoţit de o faimă îndoielnică în ceea ce priveşte curajul. Nu uita că cel ce porunceşte trebuie să fie pentru toţi ceilalţi o pildă vrednică de urmat, care să însufleţească întreaga oştire. Nu te teme de nici o primejdie, o, Telemah, şi mai bine să pieri în luptă decît să dai oamenilor prilej de a se îndoi de curajul tău. Linguşitorii, care se vor arăta cei mai grăbiţi în a te împiedica să înfrunţi primejdia atunci cînd ar trebui s-o faci, vor fi cei dintîi care, în taină, vor spune că eşti lipsit de curaj, dacă în aceste împrejurări te vei dovedi lesne de oprit.

Dar nici să nu cauţi primejdia dacă nu e nevoie. Vitejia nu poate fi o virtute decît atîta timp cît este călăuzită de prevedere : altminteri nu este decît un dispreţ nesăbuit pentru viaţă şi o înflăcărare prostească. Vitejia năvalnică n-are nimic sigur : cel care nu este stăpîn pe sine în faţa primejdiilor este mai degrabă aprig decît viteaz ; el trebuie să-şi iasă din fire ca să-şi înfrîngă frica, fiindcă în stare obişnuită nu şi-o poate birui. În această situaţie, chiar dacă nu fuge, este tulburat ; îşi pierde libertatea de a gîndi de care are nevoie pentru a da porunci bune, pentru a trage foloase de pe urma împrejurărilor, pentru a-şi doborî vrăjmaşii şi a-şi sluji patria. Chiar dacă vădeşte tot avîntul unui oştean, el nu vădeşte chibzuinţa unui comandant. Nu are nici măcar adevăratul curaj al unui oştean de rînd ; căci oşteanul trebuie să-şi păstreze în luptă spiritul treaz şi cumpătarea trebuincioasă pentru a asculta. Cel care se vîră nesăbuit în primejdie tulbură ordinea şi disciplina trupelor, dă o pildă de cutezanţă şi adeseori împinge întreaga oştire în mari nenorociri. Cei care pun ambiţia lor deşartă mai presus de siguranţa cauzei comune merită să fie pedepsiţi, şi nicidecum răsplătiţi.

Așa că ferește-te, scumpul meu fiu, de a căuta cu nerăbdare gloria. Adevărata cale de a o găsi este să aștepți liniștit prilejul potrivit. Virtutea se face cu atît mai respectată cu cît este mai simplă, mai modestă, mai potrivnică oricărui fast. Pe măsură ce nevoia de a înfrunta primejdia crește, crește și nevoia de noi mijloace de prevedere și de curaj, care trebuie să fie din ce în ce mai mari. Dealtfel, ține minte că nu se cade să-ți atragi pizma nimănui. Cît despre tine, să nu pizmuiești niciodată izbînzile altora. Laudă-i pentru tot ceea ce merită să fie lăudat, dar laudă cu chibzuială ; vorbind bucuros despre ceea ce e bine, ascunde ceea ce e rău, și nu te gîndi la el decît cu amărăciune. Nu lua niciodată hotărîri înaintea acestor vechi comandanți de oști, care au o înțelepciune de viață pe care tu n-o poți avea : ascultă-i cu respect ; cere-le sfatul ; roagă-i pe cei mai pricepuți să te învețe și să nu-ți fie rușine să recunoști că învățăturilor date de ei le datorezi tot ceea ce vei înfăptui mai bun. În sfîrșit, nu-ți pleca niciodată urechea la cuvintele prin care unii vor voi să-ți stîrnească neîncrederea sau pizma față de celelalte căpetenii. Vorbește-le cu încredere și simplitate. Dacă ți se pare că au greșit față de tine, deschide-ți inima, lămurește-le toate motivele tale. Dacă sînt în stare să-și dea seama de noblețea acestei purtări, vor fi încîntați și vei obține de la ei tot ceea ce vei vrea. Dacă, dimpotrivă, nu sînt destul de înțelegători pentru a-ți împărtăși simțămintele, vei lua tu însuți cunoștință de acele trăsături ale lor pe care nu ar fi drept să le rabzi ; îți vei lua măsuri pentru a nu te mai face de ocară pînă cînd războiul se va sfîrși și nu vei avea pentru ce să te dojenești. Dar, mai ales, nu spune niciodată unor lingușitori, care seamănă dezbinarea, pricinile de supărare pe care crezi că le ai împotriva căpeteniilor oștirii în care te vei afla.

Eu voi rămîne aici, spuse mai departe Mentor, ca să-i dau o mînă de ajutor lui Idomeneu în nevoia în care se află de a munci pentru fericirea oamenilor săi și de a îndrepta pînă la capăt greșelile pe care sfătuitorii lui proști și lingușitorii l-au împins să le săvîrșească în așezarea noului său regat..

Atunci Telemah nu se putu opri să nu-i mărturisească lui Mentor o oarecare mirare și chiar un oarecare dispreț pe care i le-au stîrnit purtarea lui Idomeneu. Dar Mentor îl dojeni pe un ton aspru.

— Te miri, îi spuse, că oamenii cei mai vrednici de respect rămîn totuși oameni și vădesc rămășițe de slăbiciuni omenești printre nenumăratele capcane și încurcături legate de domnie ? Idomeneu, e adevărat, a crescut în ideea de fast și de măreție : dar care filosof s-ar fi putut apăra de lingușire, dacă s-ar fi aflat în locul lui ? E adevărat că el s-a lăsat prea mult înrîurit de cei în care a avut încredere ; dar și regii cei mai înțelepți sînt adeseori înșelați, oricîte măsuri de prevedere și-ar lua ca să nu fie. Un rege nu se poate lipsi de sfetnici ; cu ei împarte greutățile și în ei se încrede, pentru că nu poate face singur totul. Dealtminteri, un rege îi cunoaște pe oamenii care îl înconjoară cu mult mai puțin decît îi cunosc ceilalți : cei din jurul lui poartă întotdeauna o mască ; născocesc tot felul de vicleșuguri pentru a-l înșela. Vai ! scumpe Telemah, vei avea și tu, chiar prea mult, prilejul de a simți acest lucru. Nu găsești la oameni nici virtuțile, nici harurile pe care le aștepți de la ei. Degeaba încerci să-i cercetezi și să-i cumpănești, în fiecare zi ești înșelat în așteptări. Nu izbutești niciodată să faci, nici din cei mai buni oameni, ceea ce s-ar cuveni pentru binele obștesc. Ei au încăpățînările, neajunsurile, pizmele lor. Nici nu-i poți lămuri, nici nu-i poți îndrepta.

Cu cît ai mai mulți oameni de cîrmuit, cu atît ai nevoie de mai mulți sfetnici pentru a face prin ei ceea ce

nu poți face singur și, cu cît ai nevoie de mai mulți oameni cărora să le încredințezi autoritatea, cu atît te paște mai mult primejdia de a te înșela în alegerile făcute. Cîte unul îi hulește astăzi fără cruțare pe regi, dar ar cîrmui mîine mult mai puțin bine decît ei și ar săvîrși aceleași greșeli, și altele cu mult mai mari pe deasupra, dacă i s-ar încredința aceeași putere. Dacă la condiția de om obișnuit se adaugă puțină minte și o vorbire frumoasă, ea nu lasă să se vadă cusururile firești, dă la iveală daruri strălucite și-l face pe om să pară vrednic de toate locurile de care este ținut departe. Dar autoritatea pune toate darurile la o aspră încercare și dă în vileag cusururi mari.

Situația înaltă este ca acele sticle ce măresc totul : toate cusururile par să crească în aceste locuri suspuse, unde cele mai neînsemnate lucruri au urmări grave și unde cele mai mici greșeli stîrnesc un răsunet puternic. Lumea întreagă stă și se uită la un singur om, în fiecare clipă, și îl judecă cu toată asprimea. Cei ce judecă n-au habar de situația în care se află acesta : nu-și dau seama de greutăți și parcă ar vrea ca el să nu mai fie om, pînă-n atît îi cer să fie de desăvîrșit. Un rege, oricît de bun și de înțelept ar fi, este totuși un om. Mintea lui are margini, și virtutea lui de asemenea. Are toane, patimi, deprinderi, pe care nu este întru totul stăpîn. Este sîcîit de oameni ahtiați de foloase și fățarnici ; nu găsește ajutoarele pe care le caută. În fiecare zi suferă altă dezamăgire, fie din pricina patimilor sale, fie dintr-ale sfetnicilor săi. De-abia a dres o greșeală, că face alta. Aceasta este condiția regilor celor mai luminați și celor mai virtuoși.

Domniile cele mai lungi și cele mai bune sînt prea scurte și prea nedesăvîrșite pentru ca la sfîrșit să poată îndrepta ceea ce a fost stricat, fără voie, la început. Domnia poartă în ea toate aceste rele : neputința omenească se frînge sub o povară atît de apăsătoare. Trebuie

să-i plîngi pe regi şi să-i ierţi. Nu sînt oare de plîns că au datoria să cîrmuiască atîţia oameni, ale căror nevoi sînt nesfîrşite şi le dau atîta bătaie de cap celor ce vor să-i cîrmuiască bine ? Ca să vorbim deschis, oamenii sînt de plîns că trebuie să fie cîrmuiţi de un rege care nu este decît un om, ca şi ei ; căci ar trebui să fie zei ca să-i îndrepte pe oameni. Dar nici regii nu-s mai puţin de plîns deoarece, fiind oameni, adică slabi şi nedesăvîrşiţi, trebuie să cîrmuiască această mulţime fără număr de oameni vînduţi şi înşelători.

Telemah se repezi să-i răspundă :

— Idomeneu a pierdut din vina lui regatul strămoşilor săi din Creta şi, fără sfaturile tale, l-ar fi pierdut şi pe al doilea, Salento.

— Mărturisesc, spuse mai departe Mentor, că a făcut greşeli mari ; dar cată, în Grecia şi în toate celelalte ţări dintre cele mai bine administrate, un rege care să nu fi făcut greşeli de neiertat. Cei mai mari oameni au, în firea lor şi în felul lor de a gîndi, cusururi care îi trag după ele, şi cei mai vrednici de laudă sînt cei ce au curajul să-şi recunoască şi să-şi îndrepte rătăcirile. Crezi oare că Ulise, marele Ulise, tatăl tău, care este o pildă pentru regii din Grecia, nu are şi el slăbiciunile şi cusururile lui ? Dacă Minerva nu l-ar fi călăuzit pas cu pas, de cîte ori n-ar fi căzut în primejdiile şi capcanele întinse de soartă ! De cîte ori l-a reţinut Minerva sau l-a îndreptat, pentru a-l conduce întotdeauna spre glorie pe calea virtuţii ! Să nu te aştepţi, nici chiar atunci cînd îl vei vedea domnind cu atîta glorie în Itaca, să-l găseşti fără nici un cusur : o să vezi că, fără îndoială, are şi el metehne. Grecia, Asia şi toate insulele mării l-au admirat, în pofida acestor lipsuri ; o mie de însuşiri minunate te fac să le uiţi. O să fii foarte fericit să-l poţi admira şi tu şi să înveţi fără încetare de la el, socotindu-l o pildă vrednică de urmat.

Obișnuiește-te, așadar, o, Telemah, să nu aștepți de la cei mai mari oameni decît ceea ce omenește este cu putință. Tinerețea, lipsită de învățătura vieții, se dedă la o dojană înfumurată, ce o scîrbește de toți cei a căror pildă trebuie s-o urmeze și o azvîrle într-o nesupunere fără leac. Nu numai că trebuie să-l iubești, să-l admiri și să-l urmezi în toate pe tatăl tău, deși nu este desăvîrșit ; dar trebuie să ai și un deosebit respect pentru Idomeneu, în pofida tuturor celor pentru care l-am dojenit. El este sincer, drept, nepărtinitor, îngăduitor și mărinimos din fire ; vitejia sa este desăvîrșită ; urăște înșelătoria atunci cînd află despre ea și cînd își urmează nestînjenit adevărata pornire a inimii. Toate darurile sale fățișe sînt mari și pe măsura locului pe care-l ocupă. Simplitatea cu care-și mărturisește greșeala, blîndețea sa, răbdarea cu care ascultă lucrurile cele mai aspre ce i le spun, curajul de a se birui pe sine pentru a-și îndrepta în mod public greșelile și de a se așeza, în felul acesta, mai presus de orice dojană din partea oamenilor vădesc un suflet cu adevărat mare. Norocul sau un sfat primit de la altcineva pot feri de anumite greșeli un om de mijloc ; dar numai o virtute neobișnuită poate face un rege, amăgit vreme atît de îndelungată prin lingușire, să-și îndrepte greșeala. Este mult mai glorios să te ridici din nou decît să nu fi căzut niciodată. Idomeneu a săvîrșit greșelile pe care le săvîrșesc aproape toți regii ; dar aproape nici un rege nu face, pentru a se îndrepta, ceea ce face el acum. În ce mă privește nu mă puteam opri să nu-l admir chiar în clipele în care îmi îngăduia să mă împotrivesc spuselor lui. Admiră-l și tu, scumpul meu Telemah : nu atît pentru bunul lui nume, cît pentru folosul tău îți dau acest sfat.

Prin aceste cuvinte, Mentor îi arătă lui Telemah cît de mare este primejdia de a fi nedrept atunci cînd te lași ispitit să-i dojenești cu asprime pe ceilalți oameni și, mai ales, pe cei ce poartă pe umerii lor poverile și greutățile cîrmuirii.

Apoi îi spuse :

— E timpul să pleci ; drum bun ; te voi aștepta. O, scumpul meu Telemah, ține minte că cei ce se tem de zei n-au de ce să se teamă de oameni. Te vei afla în cele mai mari primejdii ; dar să știi că Minerva nu te va părăsi.

La auzul acestor cuvinte, lui Telemah i se păru că simte prezența zeiței și chiar și-ar fi dat seama că ea era cea care-i vorbește ca să-i insufle încredere, dacă zeița nu i-ar fi amintit din nou de Mentor, spunîndu-i :

— Nu uita, fiul meu, toată silința pe care mi-am dat-o pe cînd erai copil ca să ajungi înțelept și curajos ca tatăl tău. Să nu faci nimic nevrednic de marile lui pilde și de preceptele de virtute pe care am încercat să ți le sădesc în minte.

Soarele se ridicase și aurea piscurile munților cînd regii au ieșit din Salento pentru a se îndrepta spre trupele lor. Trupele, care-și așezară tabăra în jurul orașului, s-au pus în mișcare în frunte cu comandanții lor. Pretutindeni se vedea sclipind fierul sulițelor înălțate. Strălucirea scuturilor îți lua ochii, un nor de praf se ridica pînă la cer. Idomeneu împreună cu Mentor îi însoțeau prin cîmpie pe regii aliați și se îndepărtau de zidurile orașului. În sfîrșit, s-au despărțit, după ce și-au dat, de o parte și de cealaltă, semne de adevărată prietenie, și aliații nu se mai îndoiau că pacea avea să fie trainică, acum cînd cunoscuseră bunătatea inimii lui Idomeneu, care le fusese înfățișat cu totul altfel decît era : aceasta fiindcă a fost judecat nu după simțămintele lui firești, ci după faptele săvîrșite în urma sfaturilor lingușitoare și nedrepte la care își plecase urechea.

După ce oștirea porni, Idomeneu îl duse pe Mentor în toate cartierele orașului.

— Să vedem, spuse Mentor, cîți oameni ai și în oraș, și în ținutul învecinat : să facem numărătoarea. Să aflăm,

de asemenea, cîţi dintre aceşti oameni sînt plugari. Să vedem cît grîu, vin, untdelemn şi alte lucruri folositoare dau pămînturile tale în anii mijlocii : în felul acesta vom şti dacă pămîntul produce cele trebuincioase pentru hrana tuturor locuitorilor săi şi dacă mai dă ceva şi pentru ca, din ceea ce prisoseşte, să se poată face un negoţ folositor cu ţările străine. Să cercetăm de asemenea cîte corăbii şi cîţi marinari ai. În felul acesta ne putem da seama de puterea ta.

Se duse în port şi se urcă pe fiecare corabie. Puse întrebări în legătură cu ţările spre care se îndreaptă fiecare dintre ele pentru a face negoţ ; ce mărfuri duce acolo ; ce aduce la întoarcere ; cît de mare este cheltuiala corăbiei în timpul navigaţiei ; împrumuturile [1] pe care şi le fac neguţătorii unii altora ; întovărăşirile încheiate între ei, pentru a şti dacă sînt drepte şi respectate cu bună-credinţă ; în sfîrşit, căută să afle primejdiile de naufragiu şi alte năpaste ale negoţului, pentru a preîntîmpina sărăcirea neguţătorilor care, lacomi de cîştig, pornesc adeseori la treburi ce le întrec puterile.

Ceru să fie pedepsite cu asprime toate falimentele, pentru că, atunci cînd nu este vorba de rea-credinţă, este aproape întotdeauna vorba de cutezanţă nesăbuită. În acelaşi timp, statornici reguli pentru a face în aşa fel, încît să nu se ajungă mai niciodată în stare de faliment. Desemnă pe magistraţii cărora neguţătorii urmau să le dea socoteală de efectele [2], de cîştigurile, de cheltuielile lor şi de treburile pe care le fac. Nu le era niciodată îngăduit să pună în primejdie bunul altuia, şi nici să pună în primejdie mai mult de jumătate din bunurile lor. În afară de aceasta ei făceau în tovărăşie treburile pe care nu le puteau face singuri, iar poliţele acestor întovărăşiri nu puteau fi încălcate din pricina asprimii pedepselor date celor ce nu le respectau. Dealtfel, libertatea negoţului era

[1] Împrumuturile bancare erau practicate încă din antichitate.
[2] Bunurile mobiliare

deplină : negoțul nu numai că nu era stingherit de dări, dar se făgăduia o răsplată tuturor neguțătorilor care ar fi izbutit să atragă vreun nou neam să facă negoț cu Salento.

Astfel, puzderie de neamuri sosiră în grabă din toate părțile. Negoțul acestui oraș era asemenea fluxului și refluxului mării. Comorile intrau aici așa cum vin valurile, unul după altul. Totul venea și totul ieșea nestingherit. Tot ceea ce intra era de folos; tot ceea ce ieșea lăsa, ieșind, alte bogății în locu-i. Un necruțător spirit de dreptate domnea în port, în mijlocul unui număr atît de mare de neamuri. Scutirea de taxe, buna-credință, cinstea păreau să cheme, de la înălțimea acestor turnuri mărețe, pe neguțătorii din țările cele mai îndepărtate : fie că venea de pe țărmurile orientale, unde soarele răsare în fiecare zi din mijlocul valurilor, fie că pleca de pe întinsa mare unde soarele, ostenit la sfîrșitul drumului lui, se duce să-și stingă văpaia, fiecare dintre acești neguțători trăia pașnic și în siguranță în Salento, ca în propria sa țară.

Înăuntrul orașului, Mentor cercetă toate prăvăliile, toate dughenele meșteșugarilor și toate piețele publice. Oprea toate mărfurile de prin țări străine care ar fi putut aduce cu ele luxul și ușurătatea.

Stabili întocmai îmbrăcămintea, hrana, mobilele, mărimea și podoabele caselor, pentru feluritele stări existente. Înlătură toate podoabele de aur și din argint și-i spuse lui Idomeneu :

— Nu cunosc decît un singur mijloc pentru ca poporul tău să rămînă cumpătat în cheltuieli, și anume să-i dai tu însuți pildă. Trebuie să ai o anumită maiestate în portul tău ; dar autoritatea îți va fi îndeajuns arătată de străjile tale și de înalții dregători care te înconjoară. Mulțumește-te cu un veșmînt de lînă foarte subțire, vopsit în culoarea purpurei ; cei mai de seamă oameni ai statului, după tine, să fie îmbrăcați cu aceeași lînă și toată deosebirea să nu stea decît în culoare și într-o mică bro-

derie de aur cu care va fi tivit veşmîntul tău. Culori felurite vor sluji la deosebirea feluritelor stări, fără a fi nevoie nici de aur, nici de argint, nici de pietre scumpe.

Statorniceşte stările după naştere. Pune în primul rînd pe cei cu o noblețe mai veche şi mai strălucită. Cei ce vor avea meritul şi autoritatea pe care le-o dă slujba vor fi destul de mulţumiţi să vină după aceste familii vechi şi vestite, care se bucură de o vreme atît de îndelungată de primele onoruri. Cei ce nu au acelaşi rang de noblețe le vor lăsa fără greutate primele rînduri, dacă nu-i vei deprinde ca, din pricina unei avuţii prea repede dobîndite şi prea mari, să uite unde le este locul şi dacă vei lăuda cumpătarea celor ce vor rămîne modeşti în bunăstare. Deosebirea ce stîrneşte cel mai puţin pizma este cea care se trage dintr-un lung şir de strămoşi. Cît despre virtute, ea va fi îndeajuns îmbărbătată şi oamenii vor fi îndeajuns de zeloşi să slujească statul dacă vei răsplăti prin cununi şi statui faptele frumoase şi dacă ele vor constitui începutul nobleței pentru copiii acelora care le-au săvîrşit.

Persoanele de rangul întîi, după tine, vor fi îmbrăcate în alb, cu o şuviţă de aur la poalele veşmîntului. Vor purta în deget un inel de aur şi la gît o medalie de aur cu chipul tău. Cei de al doilea rang vor fi îmbrăcaţi în albastru : vor purta o şuviţă de argint, inelul, dar nu vor avea medalie ; rangul al treilea, verde, fără inel şi fără şuviţă, dar cu medalie : al patrulea, galbenul aurorei ; al cincilea, roşu şters, sau trandafiriu : al şaselea cenuşiul inului ; al şaptelea, care vor fi ultimii oameni din popor, culoarea galbenă amestecată cu alb. Iată hainele celor şapte stări felurite ale oamenilor liberi. Toţi sclavii vor fi îmbrăcaţi în cenuşiu-cafeniu. Astfel, fără nici o cheltuială, fiecare va fi deosebit potrivit stării sale şi vor fi izgonite din Salento toate meşteşugurile care nu slujesc decît la întreţinerea fastului. Toţi meşteşugarii folosiţi în aceste meşteşuguri dăunătoare vor sluji fie meşteşugu-

rilor trebuincioase, care sînt în număr mic, fie negoţului sau agriculturii. Nu se va îngădui niciodată o schimbare, nici în privinţa felului ţesăturilor, nici în privinţa formei hainelor ; căci nu este vrednic de nişte bărbaţi sortiţi unei vieţi serioase şi nobile să-şi piardă timpul născocind podoabe de prisos şi nici să îngăduie soţiilor lor, pentru care această pierdere de timp ar fi mai puţin ruşinoasă, să cadă vreodată în necumpătare.

Mentor, asemenea unui grădinar priceput, care retează crengile nefolositoare din pomii săi roditori, căuta astfel să reteze fastul fără rost ce sminteşte moravurile : el aducea toate lucrurile la o simplitate nobilă şi cumpătată. Puse ordine chiar şi în hrana cetăţenilor şi a sclavilor.

— Ce ruşine, spunea, că oamenii cei mai ridicaţi fac ca mărirea lor să stea în mîncăruri ce le moleşesc sufletele şi le şubrezesc pe nesimţite trupul. Ei trebuie să se poarte astfel încît fericirea lor să stea în cumpătare, în autoritate, în a face bine celorlalţi oameni şi în bunul nume pe care trebuie să şi-l cîştige datorită faptelor lor frumoase. Cumpătarea face ca hrana cea mai simplă să fie cea mai plăcută. Ea este cea care dă, împreună cu sănătatea cea mai viguroasă, plăcerile cele mai curate şi mai trainice. Trebuie, aşadar, ca ospeţele voastre să se mărginească la cărnurile cele mai bune, dar pregătite fără meşteşug. Este o artă de a-i otrăvi pe oameni, aceea de a le stîrni pofta de a mînca mai mult decît au cu adevărat nevoie.

Idomeneu a înţeles că a greşit lăsîndu-i pe locuitorii noului său oraş să slăbească şi să sminteasă moravurile, încălcînd toate legile lui Minos cu privire la cumpătare ; dar înţeleptul Mentor i-a atras luarea-aminte că legile, chiar de-ar fi reînnoite, ar fi zadarnice, dacă pilda regelui nu le-ar da o autoritate ce nu le poate veni din altă parte. De îndată, Idomeneu puse rînduială la masa sa, pe care nu îngădui să se aştearnă decît piine foarte bună, vin din ţinut, care este tare şi plăcut, dar numai în cantitate

foarte mică, cărnuri simple, așa cum mînca împreună cu ceilalți greci la asediul Troiei. Nimeni nu cuteză să se plîngă de o regulă pe care regele și-o impunea sie însuși ; astfel, fiecare se lecui de obiceiul de a folosi la mese feluri multe și meșteșugite de mîncare.

Apoi Mentor ceru să se renunțe la muzica moleșitoare și lipsită de bărbăție, care strica tot tineretul. Nu osîndi cu mai puțină asprime nici muzica bahică, îmbătătoare ca vinul și născătoare de moravuri nestăpînite și nerușinate. Nu îngădui altă muzică decît cea de la serbările din temple, menită să-i proslăvească pe zei și pe eroii care au dat pildă de neobișnuite virtuți. De asemenea, nu admise marile ornamente de arhitectură, cum sînt coloanele, frontoanele, porticele, decît pentru temple ; dădu modele de arhitectură simplă și grațioasă pentru ca, într-un spațiu nu prea mare, să se poată face o casă veselă și comodă pentru o familie numeroasă, astfel încît să aibă o înfățișare sănătoasă, locuințele să fie depărtate unele de altele, rînduiala și curățenia să se păstreze cu ușurință și întreținerea lor să nu fie prea costisitoare. Ceru de asemenea, ca fiecare casă mai de vază să aibă o sală mare, un peristil [1] și odăi mici pentru toți oamenii liberi. Dar opri cu toată strășnicia construirea de locuințe prea mari și cu multe odăi de prisos. Aceste felurite modele de case, potrivit mărimii familiei, au înfrumusețat, cu cheltuială puțină, o parte a orașului și i-au dat o înfățișare ordonată ; pe cînd cealaltă parte, care fusese isprăvită după bunul plac și fastul cetățenilor avea, în ciuda strălucirii ei, o rînduire mai puțin plăcută și mai puțin comodă. Acest oraș a fost clădit într-un timp foarte scurt, deoarece coasta vecină a Greciei a dat arhitecți buni și au fost aduși un număr foarte mare de zidari din Epir și din mai multe alte țări, cu condiția ca, după ce-și vor fi isprăvit treaba, să se așeze în jurul orașului Salento, să-și

[1] Galerie închisă într-o parte printr-un șir de coloane distanțate și în cealaltă prin peretele clădirii.

ia acolo pămînturi pe care să le desţelenească şi să populeze ţinutul.

Pictura şi sculptura au fost socotite de Mentor arte ce nu se cade să fie părăsite ; dar a vrut ca în Salento numărul celor ce se îndeletnicesc cu aceste arte să nu fie mare. Întemeie o şcoală condusă de maeştri cu un gust deosebit, care cereau probe tinerilor elevi.

— Nu trebuie, spunea el, să existe nimic josnic şi slab în aceste arte ce nu sînt neapărat trebuincioase. Prin urmare, nu trebuie să fie primiţi decît tineri al căror geniu făgăduieşte mult şi tind spre desăvîrşire. Ceilalţi sînt născuţi pentru meşteşuguri mai puţin nobile şi vor sluji mai cu folos la nevoile obişnuite ale statului. Sculptorii şi pictorii, zicea, nu trebuie să fie folosiţi decît pentru a păstra amintirea oamenilor mari şi a faptelor mari. În clădirile publice sau în morminte trebuie să fie păstrate imaginile a tot ceea ce s-a săvîrşit cu o virtute deosebită în slujba patriei.

Dealtfel, cumpătarea şi simplitatea lui Mentor nu l-au împiedecat să încuviinţeze construirea tuturor marilor clădiri sortite curselor de cai şi de care, întrecerilor între luptători, celor ce luptă cu mănuşa, precum şi celorlalte exerciţii care cultivă trupurile, pentru a le face mai sprintene şi mai viguroase.

Înlătură un număr uriaş de negustători care vindeau ţesături croite după moda unor ţări îndepărtate, broderii mult prea scumpe, vase de aur şi de argint împodobite cu chipuri de zei, oameni şi animale, în sfîrşit, licori şi parfumuri. A vrut chiar ca mobilele din fiecare casă să fie simple şi făcute în aşa fel, încît să dureze multă vreme şi astfel salentinii, care se plîngeau în gura mare de sărăcia lor, începură să-şi dea seama cîte bogăţii de prisos aveau : dar erau bogăţii înşelătoare, care îi sărăceau, şi deveneau cu adevărat bogaţi pe măsură ce aveau tăria să se lipsească de ele. „Să dispreţuieşti aceste bogăţii care secătuiesc statul şi să-ţi micşorezi nevoile, recunoscînd

numai adevăratele nevoi ale firii, înseamnă să te îmbogăţeşti", spuneau chiar ei.

Mentor se grăbi să ajungă la arsenale şi la toate depozitele pentru a afla dacă armele şi celelalte lucruri trebuincioase războiului sînt în stare bună : căci, spunea el, trebuie să fii întotdeauna gata de război ca să nu fii pus niciodată în situaţia nenorocită de a-l face. Găsi pretutindeni multe lipsuri. Au fost adunaţi de îndată muncitorii care să lucreze fierul, oţelul şi bronzul. Se vedeau înălţîndu-se cuptoare arzătoare, trîmbe de fum şi flăcări asemenea focurilor subpămîntene pe care le varsă muntele Etna. Ciocanul răsuna pe nicovală, care gemea sub loviturile înteţite. Munţii învecinaţi şi ţărmurile mării răsunau de zgomotul lor : ai fi crezut că te afli pe insula unde Vulcan, însufleţindu-i pe ciclopi, făureşte trăsnetele pentru părintele zeilor şi, printr-o înţeleaptă prevedere, în mijlocul unei păci temeinice se vedeau toate pregătirile de război.

Apoi Mentor ieşi din oraş cu Idomeneu şi găsi o mare întindere de pămînturi rodnice ce stăteau nelucrate ; altele nu erau lucrate decît pe jumătate, din pricina nepăsării şi a sărăciei plugarilor care, nefiind în număr destul de mare, nu aveau nici curajul şi nici forţa trupească de a duce agricultura la desăvîrşire.

Mentor, văzînd acest ţinut lăsat în paragină, îi spuse regelui : „Pămîntul nu aşteaptă aci decît să-i îmbogăţească pe locuitorii săi ; dar acest pămînt este lipsit de locuitori. Să-i luăm, aşadar, pe toţi acei meşteşugari de prisos din oraş, ale căror meşteşuguri nu slujesc decît la smintirea moravurilor, şi să-i aducem să lucreze aceste cîmpii şi dealuri. E adevărat că, din păcate, toţi aceşti oameni ce se îndeletnicesc cu meşteşuguri care cer o viaţă în loc închis nu sînt deprinşi cu această muncă : dar iată un mijloc de a îndrepta lucrurile. Trebuie să le împarţi pămînturile libere şi să chemi în ajutorul lor popoarele vecine, care, sub supravegherea lor, vor face munca cea mai

grea. Aceste popoare se vor învoi, dacă li se va făgădui o răsplată mulțumitoare chiar din roadele pămînturilor desțelenite de ele ; mai tîrziu, vor putea să intre în stăpînirea unei bucăți de pămînt și să fie astfel cuprinse în poporul tău, care nu este îndeajuns de numeros. Numai să fie harnice și să respecte legile, și nu vei avea supuși mai buni, iar ele îți vor spori puterea. Meșteșugarii tăi de la oraș, strămutați la țară, își vor crește copiii în dragoste pentru muncă și pentru viața de la țară. Mai mult, toți zidarii din țările străine care lucrează la ridicarea orașului tău s-au învoit să desțelenească o parte din pămînturile tale și să devină plugari cuprinși în poporul tău, de îndată ce vor isprăvi lucrările lor de la oraș. Acești lucrători sînt foarte mulțumiți să-și petreacă viața sub o stăpînire care este acum atît de blîndă. Și, cum sînt voinici și harnici, pilda lor va sluji pentru a-i îndemna la muncă pe meșteșugarii strămutați de la oraș la țară, cu care se vor amesteca. După aceea, întreaga țară va fi populată cu familii puternice, ce-și vor închina viața agriculturii.

Dealtfel, să nu-ți faci griji cu privire la înmulțirea acestui popor : curînd el va deveni foarte numeros, dacă vei înlesni căsătoriile. Chipul de a le înlesni este cît se poate de simplu : aproape toți bărbații sînt înclinați să se căsătorească. Numai sărăcia este cea care-i împiedică s-o facă. Dacă nu-i mai împovărezi cu biruri, vor duce un trai lesnicios cu soțiile și copiii lor ; căci pămîntul nu este niciodată nerecunoscător : întotdeauna îi hrănește cu roadele lui pe cei ce-l muncesc cu grijă : numai celor ce nu vor să se ostenească nu le dă din bunurile lui. Cu cît plugarii au mai mulți copii, cu atît sînt mai bogați, dacă domnitorul nu-i sărăcește ; căci copiii lor, de la cea mai fragedă vîrstă, încep să-i ajute. Cei mai mici duc oile la păscut ; ceilalți, mai răsăriți, păzesc cirezile mari ; cei mai în vîrstă lucrează împreună cu tatăl lor. În vremea aceasta, mama familiei pregătește o masă simplă pentru

bărbatul şi pentru iubiţii ei copii, care trebuie să se întoarcă osteniţi de la munca de peste zi ; are grijă să mulgă vacile şi oile, şi laptele se va vedea curgînd ca rîul ; ea aprinde un foc mare în jurul căruia întregii familii, nevinovată şi paşnică, îi place să stea şi să cînte toată seara în aşteptarea somnului dulce ; pregăteşte brînzeturile, castanele şi fructele, păstrate la fel de proaspete de parcă atunci ar fi fost culese. Păstorul se întoarce cu fluierul său şi cîntă familiei adunate la un loc noile cîntece pe care le-a învăţat în cătunele învecinate. Plugarul se înapoiază acasă cu plugul şi cu boii săi obosiţi, care merg cu grumazul plecat şi cu pas încet şi greoi, în ciuda biciului ce-i îmboldeşte din urmă. Tot greul muncii se sfîrşeşte odată cu ziua. Macii, pe care somnul, din porunca zeilor, îi răspîndeşte pe pămînt, alungă prin vraja lor toate grijile negre şi învăluie întreaga fire într-o dulce încîntare ; fiecare adoarme fără grija zilei de mîine. Ferice de aceşti oameni lipsiţi de ambiţie, de bănuieli şi de şiretenie, dacă zeii le dau un rege bun, care nu le tulbură bucuria lor nevinovată. Dar ce îngrozitoare lipsă de omenie să le smulgi, pentru nişte planuri pline de fast şi de ambiţie, dulcile roade ale pămîntului, pe care nu le datorează decît dărniciei firii şi sudorii frunţii lor ! Firea singură va slobozi din sînul ei fecund tot ceea ce va fi de trebuinţă pentru un număr nesfîrşit de oameni cumpătaţi şi harnici ; dar trufia şi uşurătatea unora dintre oameni sînt acelea care-i aduc pe atîţia alţii într-o stare de sărăcie cumplită.

— Şi ce voi face, întrebă Idomeneu, dacă oamenii pe care îi vei împrăştia pe aceste cîmpii rodnice nu le vor lucra ?

— Vei face, îi răspunse Mentor, tocmai altminteri de cum se face îndeobşte. Domnitorii nesăţioşi şi lipsiţi de simţul prevederii nu se gîndesc decît să-i împovăreze cu biruri pe aceia dintre supuşii lor ce se dovedesc a fi cei

mai grijulii şi cei mai pricepuţi în a-şi pune în valoare bunurile : aceasta fiindcă nădăjduiesc că vor fi plătiţi de către ei mai cu uşurinţă ; în acelaşi timp, îi încarcă mai puţin pe cei care, din pricina lenei, sînt mai sărăntoci. Răstoarnă această proastă rînduială ce îi apasă pe cei buni, răsplăteşte viciul şi statoriceşte o nepăsare la fel de funestă atît pentru regele însuşi, cît şi pentru întregul stat. Pune taxe, amenzi şi, la nevoie, chiar alte pedepse aspre asupra acelora care nu se vor îngriji de ogoarele lor, aşa cum i-ai pedepsi pe ostaşii care şi-ar părăsi posturile în timp de război ; dimpotrivă, dă înlesniri şi scutiri de taxe acelor familii care, înmulţindu-se, sporesc în aceeaşi măsură pămînturile lucrate. În scurtă vreme, familiile se vor înmulţi şi toată lumea va munci cu tragere de inimă ! Munca va deveni o cinste : meseria de plugar nu va mai fi disprețuită, nemaifiind apăsată de atîtea rele. Plugul va fi din nou la loc de cinste, împins de acele mîini victorioase, care vor fi apărat mai înainte patria. Şi nu va fi mai puţin frumos să cultivi moştenirea primită de la străbuni, în timpul unei păci fericite, decît să o fi apărat cu jertfa de sine în timpul tulburărilor războiului. Tot ţinutul va înflori din nou : Ceres se va încununa cu spice aurite ; Bachus, călcînd în picioare strugurii, va face să curgă de pe coastele munţilor rîuri de vin mai dulce decît nectarul. Vîlcelele adînci vor răsuna de cîntecele ciobanilor care, de-a lungul rîurilor limpezi, îşi vor uni glasurile cu sunetele fluierelor, în vreme ce turmele lor vor paşte, zburdînd prin iarbă şi printre flori, fără să se teamă de lupi.

Nu vei fi oare preafericit, o, Idomeneu, de a te şti izvorul atîtor bunuri şi de a face ca, la adăpostul numelui tău, atîţia oameni să trăiască într-o tihnă binecuvîntată ? Această glorie nu este oare mai mişcătoare decît aceea de a pustii pămîntul, de a răspîndi pretutindeni în toiul victoriilor, şi aproape în aceeaşi măsură în ţara ta ca la

străinii învinşi, măcelul, tulburările, groaza, lîncezeala, mihnirea, crunta foamete şi deznădejdea ?

O, ferice de regele pe care zeii îl îndrăgesc îndeajuns de mult, a cărui inimă este îndeajuns de mare pentru a se încumeta să facă în felul acesta bunăstarea oamenilor şi să arate veacurilor ce vor să vină o priveliştе atît de încîntătoare în timpul domniei sale ! Pămîntul întreg, departe de a se apăra prin lupte de puterea lui, va veni să i se aştearnă la picioare, rugîndu-l să domnească peste el.

Idomeneu îi răspunse :

— Dar cînd oamenii vor trăi astfel, în pace şi belşug, bunăstarea îi va sminti şi-şi vor întoarce împotriva mea forţele ce le voi fi dat eu însumi.

— Să nu te temi, îl linişti Mentor, de acest neajuns ; e un motiv mincinos folosit întotdeauna pentru a-i linguşi pe domnitorii risipitori, care vor să-şi împovăreze cu biruri popoarele. Leacul este uşor. Legile pe care le vom statornici pentru agricultură le vor da o viaţă de muncă ; şi, cu tot belşugul, nu vor avea decît cele de trebuinţă, fiindcă vom înlătura toate meşteşugurile dătătoare de lucruri de prisos. Acest belşug se va micşora chiar şi datorită uşurinţei cu care se vor face căsătoriile şi marii înmulţiri a familiilor. Fiecare familie, fiind numeroasă şi avînd puţin pămînt, va trebui să muncească fără răgaz pentru a-l lucra. Moleşeala şi trîndăvia îi fac pe oameni neobrăzaţi şi îi împing la răzvrătire. Ei vor avea pîine, e adevărat, şi destul de multă ; dar nu vor avea decît pîine şi roadele ogorului lor, dobîndite cu sudoarea frunţii.

Pentru a-ţi ţine poporul în această stare de cumpătare trebuie să statorniceşti de pe acum întinderea de pămînt pe care o va putea stăpîni fiecare familie. Ştii că am împărţit poporul tău în şapte clase, potrivit feluritelor stări ; nu trebuie să îngădui nici unei familii, din nici o clasă, să stăpînească decît întinderea de pămînt neapărat trebuincioasă pentru a hrăni numărul de persoane din care va

fi alcătuită. Această regulă fiind de neclintit, nobilii nu vor putea lua pămînt de la cei săraci : toți vor avea pămînturi ; dar fiecare va avea foarte puțin și, în felul acesta, va fi îmboldit să-l lucreze bine. Dacă, după o vreme îndelungată, nu vor mai fi aici pămînturi destule, se vor întemeia colonii, care vor mări statul.

Cred chiar că ar trebui să ai grijă să nu lași niciodată vinul să ajungă un bun prea obișnuit în regatul tău. Dacă s-au sădit prea multe vii, trebuie să fie smulse : vinul este izvorul celor mai mari dintre relele care bîntuie printre oameni ; el pricinuiește bolile, gîlcevile, răzmeriţele, trîndăvia, sila de muncă, smintirea familiilor. Așadar vinul să fie lăsat ca un soi de leac, sau ca o licoare foarte rară, ce nu e folosită decît pentru jertfe sau pentru serbările deosebite. Să nu tragi însă nădejde că o regulă atît de însemnată va fi păzită, dacă n-o să dai tu însuți pildă în această privință.

Dealtminteri, trebuie să fie păstrate neștirbite legile lui Minos privind creșterea copiilor. Trebuie făcute școli publice, unde copiii să învețe să se teamă de zei, să-și iubească patria, să respecte legile, să pună cinstea mai presus de plăceri și de viața însăși. Trebuie să fie numiți magistrați care să vegheze asupra familiilor și asupra moravurilor cetățenilor. Să veghezi tu însuți, tu, care nu ești rege, adică păstorul popoarelor, decît pentru a veghea zi și noapte asupra turmei tale : în felul acesta vei preîntîmpina un număr nesfîrșit de neorînduieli ; pe acelea pe care nu le vei putea preîntîmpina să le pedepsești de la început cu asprime. E o dovadă de îndurare să dai de la început pilde sortite să curme calea nedreptății. Vărsînd puțin sînge la timpul potrivit, cruți mult sînge pentru mai tîrziu și izbutești să te faci temut, fără a fi nevoit să te slujești deseori de forță.

Dar ce cugetare vrednică de dispreț este aceea de a crede că nu poți fi în siguranță decît asuprindu-i pe oameni. Să nu le dai nici o învățătură, să nu-i îndrumi

spre virtute, să nu te faci niciodată iubit de ei, să-i împingi, prin teroare, la deznădejde, să-i pui în faţa cumplitei trebuinţe de a alege : fie să nu poată răsufla liber, fie să scuture jugul stăpînirii tale tiranice, oare aceasta este adevărata cale de a domni fără tulburări ? Oare acesta este adevăratul drum care duce spre glorie ?

Nu uita că ţările în care stăpînirea suveranului este mai absolută sînt acelea unde suveranii sînt cel mai puţin puternici. Ei iau totul, nimicesc totul, stăpînesc singuri tot statul ; dar statul tînjeşte ; pămînturile sînt în paragină şi aproape pustii ; însemnătatea oraşelor se micşorează din zi în zi ; negoţul lîncezeşte. Regele, ce nu poate să fie rege singur şi nu este mare decît datorită oamenilor săi, se nimiceşte încetul cu încetul, nimicindu-i pe nesimţite pe oamenii de la care îşi trage bogăţiile şi puterea. Statul său rămîne fără bani şi fără oameni ; această din urmă pierdere este cea mai mare şi cea mai de neînlocuit. Puterea sa absolută face tot atîţia sclavi cîţi supuşi are. E linguşit, oamenii se prefac că îl adoră, tremură la cea mai neînsemnată dintre privirile sale ; dar aşteaptă numai să izbucnească o răzmeriţă, oricît de mică : această putere monstruoasă, împinsă la o silnicie peste margini, nu va putea dăinui ; ea nu-şi trage izvoarele din sufletul poporului ; a ostenit toate corpurile statului şi le-a stîrnit mînia ; îi sileşte pe toţi membrii acestor corpuri să suspine după o schimbare. La prima lovitură primită, idolul se răstoarnă, se sfărîmă şi este călcat în picioare. Disprețul, ura, teama, pizma, neîncrederea, într-un cuvînt toate patimile se unesc laolaltă împotriva unei autorităţi atît de urîte. Regele, care în deşarta sa bunăstare, nu găsea nici un om destul de îndrăzneţ pentru a-i spune adevărul, nu va găsi în nenorocirea sa nici un om care să se ostenească nici să obţină iertarea lui, nici să-l apere în faţa duşmanilor.

După aceste cuvinte, Idomeneu, încredinţat de dreptatea spuselor lui Mentor, se grăbi să împartă pămînturile

libere, să le populeze cu toți meșteșugarii nefolositori și să ducă la îndeplinire tot ce fusese hotărît. Numai pentru zidari puse deoparte pămînturile făgăduite, deoarece ei nu le puteau munci decît după ce aveau să-și isprăvească lucrările pentru oraș.

Curînd, faima cîrmuirii blînde și cumpătate a lui Idomeneu începu să atragă, în număr mare, oameni de pretutindeni, care veneau să se cuprindă în poporul lui și să-și caute fericirea sub o stăpînire atît de bună. Aceste cîmpii, atît de multă vreme acoperite de mărăcini și de spini, făgăduiau recolte bogate și roade pînă atunci necunoscute. Pămîntul își deschidea sînul în fața brăzdarului plugului și-și pregătea bogățiile pentru a-l răsplăti pe plugar : nădejdea încolțea din nou pretutindeni. În vîlcele și pe dealuri se vedeau turme de oi, care zburdau prin iarbă, și cirezi mari de boi și junci, care făceau să răsune munții înalți de mugetele lor : cirezile aveau să îngrașe ogoarele. Mentor fusese acela care găsise calea de a dobîndi aceste cirezi : el l-a povățuit pe Idomeneu să dea peuceților, niște neamuri vecine, toate lucrurile de prisos, pe care nu mai voiau să le îngăduie în Salento, în schimbul acestor turme trebuincioase salentinilor.

În același timp, orașul și satele dimprejur erau pline de tineret frumos, care zăcuse multă vreme în sărăcie și nu se încumetase să se căsătorească, de teamă să nu-și sporească necazurile. Cînd au văzut că Idomeneu începe să aibă simțămînt de omenie și vrea să le fie părinte, nu se mai temură de foame și de celelalte urgii cu care cerul năpăstuiește pămîntul. Nu se mai auzeau decît strigăte de bucurie, cîntecul ciobanilor și al plugarilor care își sărbătoreau nunțile. Ți se părea că-l vezi pe zeul Pan [1] cu o mulțime de satiri și de fauni amestecați printre nimfe și dansînd în sunetul fluierului, la umbra pădurilor. Totul era liniștit și vesel ; dar veselia era moderată și plăcerile

[1] Fiul lui Hermes și al Dryopei, socotit protectorul turmelor și al păstorilor.

nu slujeau decît pentru a izgoni osteneala după o muncă îndelungată : oamenii erau mai vioi şi mai neprihăniţi.

Bătrînii, uimiţi că au apucat să vadă ceea ce n-au îndrăznit a nădăjdui pînă la o vîrstă atît de înaintată, plîngeau de prea multă bucurie amestecată cu duioşie ; îşi înălţau mîinile tremurătoare spre cer :

— Binecuvîntează, spuneau ei, o, mărite Iupiter, pe regele care-ţi seamănă şi care este cel mai mare dar ce ni l-ai făcut. El s-a născut pentru binele oamenilor : dă-i toate bunurile primite de noi de la el. Strănepoţii noştri, ce se vor naşte din căsătoriile înlesnite de el, îi vor datora totul, pînă şi venirea lor pe lume, şi va fi cu adevărat părintele tuturor supuşilor săi.

Tinerii şi tinerele care se căsătoreau nu-şi arătau bucuria decît cîntînd laude celui ce le dăduse această bucurie atît de dulce. Pe buzele lor şi, mai mult, în inimile lor stăruia tot timpul numele lui. Fiecare se socotea fericit cînd îl vedea ; oamenii se temeau să nu-l piardă : pierderea lui ar fi adus jalea în fiecare familie.

Atunci Idomeneu i-a mărturisit lui Mentor că n-a simţit niciodată o plăcere atît de tulburătoare ca aceea de a se şti iubit şi de a-i face pe atîţia oameni fericiţi.

— N-aş fi crezut-o niciodată, spunea el, mi se părea că măreţia domnitorilor nu stă decît în a se face temuţi, că ceilalţi oameni sînt sortiţi să le slujească, şi tot ceea ce am auzit spunîndu-se despre regii iubiţi de popoarele lor, cărora le-au adus fericire, mi se părea curată scorneală ; acum îmi dau seama că e adevărat. Dar trebuie să-ţi povestesc cum, din cea mai fragedă copilărie, mi-a fost otrăvit sufletul în privinţa autorităţii regilor. Aceasta a fost pricina tuturor nenorocirilor din viaţa mea.

Şi Idomeneu începu să istorisească.

Lector : GABRIELA OMĂT
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 15.XII.1975. Tiraj 42 100 ex. Broşate 40 100 ex. Legate ½ 2000 ex. Coli ed. 12,64. Coli tipar 9.

Comanda nr. 50 495
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piaţa Scînteii nr. 1 — Bucureşti
Republica Socialistă România

fénelon

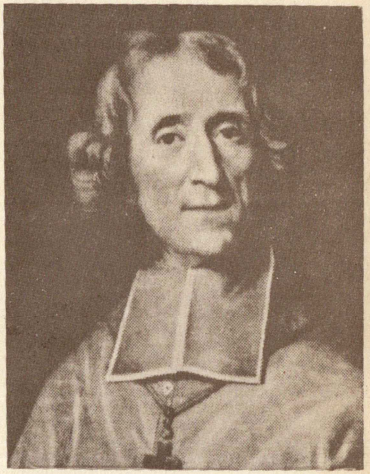

«O operă de extremă complexitate; un poem de aventuri, o specie de roman epic, care e totodată un tratat despre educație; un poem (...) a cărui formă e imitată după antichitatea păgînă ...»

JULES LEMAÎTRE

editura minerva

Vol. I—II, lei 9